Den uforbederlige bibliotekar

Niels Jensen

Skanning / foto af tekst.

https://uforbederlig.dk

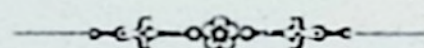
Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

DANSKEREN

TIDSSKRIFT FOR LAND OG BY

UDGIVET AF

FR. JUNGERSEN, FR. NYGÅRD
OG
L. SCHRØDER

VIII. BIND
MARTS — SEPTEMBER
1892.

KONRAD JØRGENSENS BOGTRYKKERI I KOLDING VED H. P. WARBERG.

INDHOLD.

Johan Sverdrup.

Et Mindeblad af *Per Sivle.*

Han fødtes 30. Juli 1816.

Navnet *Sverdrup* havde allerede den Gang en god Klang i Norge. Det var nøje knyttet til Norges unge Stilling som selvstændigt Land.

Thi Johan Sverdrups Farbroder var Professor *Georg Sverdrup*. Og naar dette Navn nævnes, ved enhver Nordmand Besked; det har allerede vore Læsebøger i Barneskolen lært os.

For adskillige danske Læsere vil dog kanske en nærmere Udredning ikke være af Vejen. Under mit fleraarige Ophold i Danmark har jeg nemlig gjentagende og atter gjentagende havt Anledning til at høre, at der hos den danske Menigmand, endog den mere oplyste, tildels raader en uklar, ja ligefrem urigtig Opfatning af Norges Stilling som Statssamfund og denne Stillings historiske Forudsætninger, specielt hvad Forholdet til Sverige angaar.

Som bekjendt blev Norge ved Kielertraktaten i 1814 afstaaet til Sverige fra Danmark, under hvilket sidste Land det i et Tidsrum af omkring 400 Aar havde været Provins. Men Nordmændene mente *nej* — de vilde ikke lade sig bytte og borthandle som Kreaturer. De sammenkaldte en Rigsforsamling paa Ejdsvold. Denne Rigsforsamling

erklærede Norge et frit, selvstændigt Rige at være, og gav Landet en Grundlov, som — med enkelte senere foretagne Forandringer og Tillempninger af mindre væsentlig Art — er gjældende Grundlov for Norge endnu den Dag i Dag. Det gjorde de, tvært for den dengang snart sagt almægtige »hellige Alliances« Næse. — Det var et dristigt Vovestykke — dumdristigt, vanvittigt, sagde Snusfornuften. For Norge var et udarmet Land, afpillet til Benene, Hærens Bevæbning var mangelfuld, Finantserne elendige, og Folket havde just smagt, hvad ligefrem Hungersnød vil sige.

Og dog gik det heldigt. De politiske Forhold laa just paa hint Tidspunkt saa mærkelig gunstigt tilrette, at Norge fik sat sin Vilje igennem. Se,

slig er det i Historiens helligste Stunder:
det er »Vanvid«, hvad der fordres, hvad der vindes er et Under;
da brydes Logiken, da høstes de forsvorne
Druer af Tidsler og Figen af Torne.

Og Norge blev det forundt: af Absolutisme og Reaktion at høste Frihed og Selvstændighed — i ethvert Fald de nødvendige Forudsætninger til fuldstændig Gjennemførelse.

Men Professor Georg Sverdrup var en af Frihedsværkets ypperste Bærere.

Prins Christian Frederik — den senere Christian den 8de af Danmark — var dansk Statholder i Norge, da Budskabet kom om, at Frederik den 6te havde afstaaet Norge til Sverige. Prinsen mente sig dog at have Arveret til Norge, Ret til i Kraft deraf at lade sig krone som norsk Konge. Han kaldte til sig forskjellige af det norske Samfunds indflydelsesrigeste Mænd for at høre deres Mening om Sagen. Blandt disse var ogsaa Georg Sverdrup; han gav grej Besked: »Dertil har Deres kongelige Højhed ikke mere Ret end jeg,« sagde han. Og Prinsen indrømmede omsider Rigtigheden heraf. — En anden Sag var det, at

han siden blev *valgt* til norsk Konge, og at Nordmændene, *da* Christian Frederik havde frasagt sig Tronen, blev som et selvstændigt Folk forenet med Sverige under samme Konge, hvilken da blev *valgt* til Konge ogsaa i Norge. — Anerkjendelsen af Rigets nye Grundlov var denne Udviklings Basis; og i Grundlovens Tilblivelse havde Georg Sverdrup havt en fremtrædende Andel.

Jeg har her dvælet ved dette ogsaa af den Grund, at det er den Tradition, der ligger i Georg Sverdrups Gjerning fra 1814, som videre er udviklet i Brodersønnens, Johan Sverdrups, lange politiske Virken, gaar som den røde Traad gjennem hans Arbejde: *Selvstyre indadtil* og *national Selvstændighed udadtil.* Dermed er ogsaa betegnet den Politik, hvis fortsatte Fuldstændiggjørelse fremdeles er det norske Folks nærmestliggende Opgave.

— I sine Studenteraar sluttede Johan Sverdrup sig med Begejstring til den store Folkevækker og Frihedsskald *Henrik Wergeland.*

Efter at have taget juridisk Embedsexamen var Sverdrup en Tid Sorenskriverfuldmægtig, nedsatte sig siden som Sagfører i Laurvik, fra hvilken By han i 1851 valgtes til *Storthingsmand.*

Storthinget i 1851 var skarpt oppositionelt. Dønningerne fra Revolutionsbølgen i 1848 havde ogsaa naaet op til Norges Kyster. Den saakaldte *thranitiske* Arbejderbevægelse i Norge var netop knækket; men den havde efterladt Bevægelse i Masserne. Og det var særlig som *Arbejdernes* og de Næringsdrivendes Kandidat, Johan Sverdrup første Gang valgtes ind i Thinget.

Hans glimrende Evner, hans ildfulde Veltalenhed, skarpe og klare Indsigt vakte straks overordentlig Opmærksomhed. »Den unge Repræsentant fra Laurvik« stak fra første Stund op som et »Modsigelsens Tegn«, der alt efter Partiernes Standpunkter vakte de mest forskjellige Følelser. Kun om Begavelsens Usædvanligheder maatte alle være enige.

Den Opposition, som da forefandtes i Storthinget, var hovedsagelig en saakaldt *Bondeopposition* — det var Bønderne, som gjorde Front mod det mægtige Bureaukrati, der tidligere havde repræsenteret Magtens Fylde paa alle Statslivets Omraader. Bønderne havde Førere som den gjæve *Ueland* og *Søren Jaabæk*.

Det laa i Sagen selv, at denne Opposition maatte være af en mere *defensiv* Art; man tog sig vare, man sparede paa Mynten, som Bureaukraterne vilde lade rulle — sparede undertiden til Smaalighed. Men der *var* dog Opposition mod det hovent-fornemme Embedsstyre, der betegned Bønderne som de »fjøsopdrættede« og »raabarkede« — der *var* en Opposition, baade uforfærdet og konsekvent inden sit eget afgrænsede Omraade.

Med Johan Sverdrups Indtrædelse i det norske Statsliv blev dette Forhold forandret. — Nu, jeg mener ikke, at den Udvikling, som siden fulgte, havde denne ene Mand til Bærer. Men Tiden var naaet til det Punkt, at en Forandring var naturlig; og det faldt i Johan Sverdrups Lod at være den Talsmand, den overlegent dygtige Fører, som Folket just havde Brug for.

Johan Sverdrup greb allerede meget snart Offensiven, fik positive Reformformaal stillet op at arbejde henimod.

Han gjenvalgtes stadig til Storthingsrepræsentant — siden 1859 til 1884 fra Akerhus Amt, hvorhen han var flyttet, bosat i Aker ved Kristiania, i hvilken By han indehavde de storthingsvalgte Stillinger som Statsrevisor og Hypothekbankdirektør. Fra Storthinget blev han i 1884 kaldet til Statsminister.

Som Storthingsmand beklædte han efterhaanden de vigtigste Tillidshverv — var saaledes i en Række af Aar *Storthingspræsident*.

Jury, Folkedomstole var en af de første store Reformer, Sverdrup fik frem til Programsag. Og det var ikke mindst Juryens folkeopdragende Betydning, han her havde for Øje.

I den saakaldte *Statholdersag* havde han en fremskudt Stilling. — En Paragraf i Grundloven sagde nemlig, at Kongen kunde udnævne en Statholder i Norge, og at denne Statholder kunde være enten en norsk eller en svensk Mand. — Det kan i Forbigaaende bemærkes, at den fra »Fenrik Ståls Sägner« saa bekjendte *Sandels* en Tid var Statholder i Norge.

Men denne Bestemmelse fandt Nordmændene ikke forenelig med sin Stilling som suverænt Folk, og der blev fremsat Forslag for Storthinget om vedkommende Paragrafs Ophævelse. — Dette vakte en Storm i Sverige, hvor man ogsaa mente sig at have Ret til at tale et Ord med i Laget, endda det jo dog kun gjaldt en *norsk* Lovbestemmelse, der ikke med en Tøddel havde Hjemmel i den af begge Riger gjensidigt vedtagne Rigsakt. Storthinget besluttede omsider — saa vidt jeg husker, enstemmigt, — at Paragrafen skulde forsvinde, og gav saaledes det mest utvetydige Svar til de Svensker — det var paa langt nær ikke alle —, der vilde tiltrumfe sig uhjemlet Formynderret i Norges egne Anliggender.

Paragrafen forsvandt. Den svenske Storm ligesaa.

For en ny Hærordning — »Folket i Vaaben« til Landets Forsvar — begyndte Sverdrup tidlig at virke.

Folkeoplysningen, sikret ved en god, demokratisk Folkeskole, havde i Sverdrup sin varme, aldrig svigtende Forkæmper. Denne Sag fremholdt han atter og atter som det absolute Grundlag for de mange Reformer, han viede sin Virken, og som i en Hovedsum gik ud paa: mere og mere at samle den norske Stats Magt i Folket og dets valgte Repræsentanters Hænder. — Her at forsøge blot tilnærmelsesvis at gaa i Detaljer vilde blive et altfor vidtløftigt og omfangsrigt Arbejde. Thi Sverdrups Storthingsliv er omtrentlig ensbetydende med det norske Statslivs Udvikling i samme Tidsrum. Jeg skal endnu kun nævne noget af det vigtigste.

Det bekjendte *Unionsforslag*, et Forsøg paa at faa knyttet Unionen med Sverige fastere ved større Samrøring — som jo ikke kunde blive til Virkelighed uden ved delvis at binde Folkets Selvbestemmelsesret — fandt i Sverdrup sin skarpeste Modstander. Og det faldt, med et ynkeligt Mindretal.

Stemmerettens — Valgrettens — *Udvidelse* var en af de Sager, der stod paa hans Arbejdsprogram.

For *aarlige Storthing* var det igjen Sverdrup, som slog Hovedslaget. — Før havde Storthinget kun været samlet en Gang i hver Valgperiode — hvert tredje Aar altsaa. Højre modsatte sig paa det ihærdigste; men Reformen blev gjennemført.

Saa var det endelig *Statsraadssagen*, denne Mærkesag, der gav Anledning til saa mange Aars forbitrede Kamp og endelig mundede ud i den store Vetostrid, før den sejerrig brød igjennem.

Statsraaderne mødte ikke i Storthinget — havde hverken Pligt eller Ret dertil. De kunde sidde nok saa lunt i sine Sneglehuse af Regjeringskontorer, medens det stormede oppe i Thinget, og slap saaledes for: Ansigt til Ansigt med Folkerepræsentationen at redegjøre for sine Regjeringshandlinger. Man var paa det rene med, at som den norske Grundlov nu engang er, vilde en Mindretalsregjering være saa omtrent uholdbar, hvis Statsraaderne tilpligtedes at møde i Storthingssalen. Den norske Regjering, der tilhørte det stiveste Højre og stadig blev suppleret fra det Hold, var omsider blevet en konstant Mindretalregjering, som havde en for hvert Valg øget Flertalsopposition mod sig i Thinget.

Forslaget om Statsraadernes Deltagelse i Storthingets Forhandlinger blev af Thinget vedtaget paa lovhjemlet Maade. Men Regjeringen nægtede det Sanktion. Tre Gange — i tre paa hinanden følgende Valgperioder — gjentog Storthinget Beslutningen; men lige saa ofte blev Sanktion

nægtet. — Nu havde Statsraadet, naar det vilde holde Stillingen, ingen anden Udvej end rejse Krav paa absolut Veto for Kongemagten i Grundlovssager. Dette blev gjort, endda Grundloven ikke med et Ord hjemlede et saadant Veto — ja ikke engang et suspensivt Veto, som i almindelige Lovsager. Storthinget svarede med den berømte Niende-Juni-Beslutning, ved hvilken det erklærede vedkommende Paragraf som gjældende Grundlovsbestemmelse, til Trods for Kongemagtens Sanktionsnægtelse. — Men Regjeringen vilde ikke vige. Og saa valgtes der paa Programmet *Rigsret*. Og Folket svarede med en overvældende Majoritet: *Rigsret!* Resultatet blev som bekjendt, at hele den gamle Regjering dømtes fra sine Embeder. Og efter en Del Hokuspokus med Trusler om Statskup og svenske Bajonetter samt en i Hemmelighed foretaget Afskruning af den norske Armés Geværlaase i Vaabendepoter paa den naturlige Indmarschlinje fra Sverige, desuden en Maaneds Forsøg med en ny Højreregjering, — fik Venstre endelig den tydeligste Bekræftelse paa, at det havde sejret, idet nemlig Johan Sverdrup blev kaldet til at danne et nyt Ministerium. Thi Sverdrup var det, der under denne Forfatningskamp fremfor nogen anden havde været Venstres ledende og ordnende Sjæl og talende Tunge.

Det tør siges, at paa dette Tidspunkt var Johan Sverdrup saa populær i Norge, som ingen anden skandinavisk Mand har været inden sit Land i dette Aarhundrede. Han var populær hos det store Venstreflertal paa en Maade, der grænsede til Forgudelse. Og hos Mindretallet, hos Højre, var han Gjenstand for en Hadets Popularitet, som i vort Samfund stod uden Sidestykke.

Sjælden er det vel en Politiker forundt, hvad der nu blev Johan Sverdrup til Del, nemlig som Premierminister at kunne lede Gjennemførelsen af en Række vigtige Reformer, for hvis Oparbejdelse han med utrættelig Kraft havde virket en hel Menneskealder igjennem — fra de

som en Susning nede i en Minoritet steg til en Flertals-Brusning, der med Stormagt kastede Hindringerne tilside.

Thi nu blev det virkeliggjort: Statsraadernes Fremmøde i Storthinget — dermed i nødvendig Følge *Parlamentarismen; Juryen;* en ny, demokratisk Ordning af *Folkeskolen;* den nye *Hærordning*; *Stemmerettens Udvidelse.* Og desuden flere mindre iøjenspringende, men dog betydningsfulde Sager.

For at undgaa Misopfatning skal jeg endnu en Gang berøre, det naturligvis ikke er min Mening at give Sverdrup al Æren for disse Fremskridt. Han med sit ildfulde, temmelig sangvinske Temperament trængte fremfor de fleste at have sikre, rolige Mænd ved sin Side. Og han havde en fortrinlig Stab omkring sig, fremragende Høvdinger under sin Fane. Men de fleste af disse var uddannede i hans Skole — det er en Grund mere til, at Sverdrups Part af Æren bliver den største.

Sverdrups Stilling som Minister-Chef kunde synes uindtagelig. Og dog var den i Virkeligheden alt andet end let. Af flere Grunde.

Der er en Forskjel paa at være Fører for et Oppositionsparti og at staa i Spidsen for et Lands Regjering. Det norske Venstre var vokset op i fortsat, uafbrudt Kamp. At kjæmpe og at sejre havde det lært. Men det havde endnu ingen Erfaring i som Regjeringsparti at haandhæve Sejrens Resultater. Om de store Programsager var man enig; de blev da ogsaa gjennemført. — Men siden brast det faste Samhold, der havde udmærket Partiet i de senere Stridsaar. Hvor det gjaldt nye Programsager, vilde den ene slig og den anden slig; og saa var Splittelsen der. Tildels forholdsvis mindre indgribende Spørgsmaal antog store Dimentioner. Og den personlige Bitterhed florerede. — Dette være sagt om Venstre i sin Helhed, uden fortrinsvis at ville sigte nogen bestemt Fraktion.

Venstre flokked sig efterhaanden i to Hovedgrupper, en *moderat*, der støttede Regjeringen, og en *mere yderlig-*

gaaende, som omsider kom i skarp Opposition. — Men de, som vandt paa Spillet, var Højre, der ved Valgene fik øget Styrke, uden dog at opnaa Flertal.

Paa Forslaget om Indførelse af Menighedsraad m. v., »Kirkelovsforslaget«, led Ministeriet sit første store Nederlag i Storthinget. Denne Reform havde forresten Sverdrup allerede længe, før han blev Statsminister, omfattet med Interesse.

Og da Revnen først var der, kom der mere end nok af Sprængkiler til for at gjøre den bredere.

Men Højre havde intet glemt, og havde det lært noget, saa var det blevet pidsket dertil. Hadet mod den gamle Arvefjende, Sverdrup, var lige friskt; Partiet afventede kun den gunstigste Anledning til at knække ham og saa meget som muligt af hans Værk.

Inden Venstre var han, som bemærket, ved sin Regjeringstiltrædelse den af alle forgudede; enhver mente sig i ham at have den Generalnævner, i hvilken selv de mest bizare Særkrav om Reformer skulde gaa op og finde sin Løsning. Og naar Forventningerne slog Klik — hvad de jo i mange Tilfælde *maatte* gjøre, — saa blev Vedkommende sint.

Sverdrup havde ment, at han ved en hensynsfuld Optræden — en Optræden, der stundom kunde forvexles med Svaghed — vilde formaa at formilde den indædte Partibitterhed, som Kampen havde afsat mellem Højre og Venstre. Men her forregnede han sig. Det virkede kun til, at Højres Kjæphøjhed steg, omkap med yderste Venstres Misfornøjelse, og det kom saaledes fra to Sider til at gaa ud over Sverdrup selv.

Sverdrup tilhører nu Historien; men disse Forhold ligger altfor nær i Tid til, at dens rolige, klare Skiften-Ret mellem Sverdrup og hans tidligere Partifæller endnu kan finde Sted. Sandheden er vel dog, at begge Parter gav Foranledninger til Spliden.

Men erindres skal det ogsaa, hvor Talen er om Johan Sverdrup som Ministerchef, at han tiltraadte Regjeringen som en gammel Mand, hvis bedste Kræfter allerede var opbrugte i Fædrelandets Tjeneste; han var legemlig svækket, i den Grad endog, at kort før Rigsretten var Almenheden forberedt paa Budskabet om hans Død, hvad Dag det skulde være.

En Badekur i Tyskland fik hans Sundhed saa nogenlunde lappet sammen igjen; men hans Helbred var og blev igrunden brudt.

Var Sverdrup død dengang, vilde han fra alt, hvad der nævner sig Venstre i Norge, have staaet i Mindet som en noget nær overnaturlig Skikkelse. — Dette blev ikke slig. Og oprigtig talt, jeg tror ikke, vi til syvende og sidst har tabt derved. Det er ikke sundt for et Folk at løfte sine Mænd op til Guderang. Det er ikke sundt, fordi Sandheden deri brister. Selv den største Mand er et Menneske, der som saadant har sine Mangler og gjør Fejlgreb — heldigvis, havde jeg nær sagt. For ellers vilde det være en mindre begejstrende Opgave for os Almenmennesker at være med til efter Evne at føre Udviklingen videre frem.

— Det er bekjendt nok, hvorledes Højre i 1889 foreslog Mistillidsvotum mod det Sverdrupske Ministerium — hvorved Partiet dog samtidig i Praxis anerkjendte og bøjede sig for den Parlamentarisme, mod hvilken det med Næb og Klo havde kjæmpet; — saa selve Banehugget maatte være Sverdrup et klart Bevis paa hans Livsgjernings største Sejer. — At yderste Venstre vilde gaa med, vidste man fra tidligere Lejligheder.

Ministeriet valgte at tage Afsked, endnu før Mistillidsvotumet kom for til Behandling, og Højre overtog Regjeringen, men maatte allerede ifjor vige Pladsen for et nyt Venstreministerium.

I 5 Aar var Sverdrup Ministerpræsident — i ligesaa lang Tid som Gladstones varigste Ministerium holdt Englands Statsror.

Efter sin Tilbagetræden levede Sverdrup i Ro paa sin Gaard Nordal ved Kristiania, fremdeles beskæftiget med politiske og sociale Spørgsmaal. »Fra Venstremænd til Venstremænd«, en Brochure, han ifjor udgav, bærer Vidnesbyrd herom.

Sidstleden Sommer blev han atter valgt til Storthingsmand. Han naaede saa vidt at møde i indeværende Storthing, før Døden kaldte ham bort, den 17de Februar iaar.

— Den, der har set og hørt Johan Sverdrup i Storthinget, enten som Præsident, eller som Taler fra Repræsentantpladsen, skal vanskelig kunne glemme det. For der, *just der,* var han paa sit rette Forum.

Fra Præsidentforhøjningen ledede han Forhandlingerne med en aldrig svigtende Opmærksomhed og taktfuld Sikkerhed. Under Brillerne, som han gjærne skjød op over de buskede Bryn, lyste de hvasse Øjne frem, der han stod rank og spænstig i den tætknappede, sorte Frakke. — Traf det sig under store Kampspørgsmaals Behandling nede i Salen, at Gemytterne oppe paa Galleriet kom i en Bevægelse, der gav sig Udslag i Støj eller endog Forsøg paa Tilraab, saa smaldt Præsidentklubben i Bordet, og Sverdrups skarpe Røst skar igjennem med et afgjørende: »Respekt for Norges Storthing! —« Den Replik vil længe gaa igjen efter ham.

Som parlamentarisk Taler var Johan Sverdrup hos os saa absolut den største. Han var lige ypperlig ved sin greje, saglige Udredning, som ved sit spillende, hvasse Vid, der altid var nobelt i sin Form, hvor ubarmhjertigt det end hug Modstandernes Parade igjennem. Og naar Foredraget hævede sig til høj, ildfuld Patos, da tvang han selve Modparten til Beundring. Han talte hurtigt, bestandig i et korrekt, elegant og farverigt Sprog, der aldrig manglede de rette Ord. I at anbringe træffende Citater var

han en Mester; dette Vaaben var et af dem, hans Kontraparter frygtede mest.

Ogsaa i privat Samtale slog han let over i Foredragets Form — det var Taleren, som altid stak igjennem hos ham. — Hans Gestikulation var ganske ualmindelig livlig, skiftende efter Ordenes Indhold.

Sverdrups Viden, specielt vedrørende Statssager, var enormt omfattende. Det var omtrent det samme, hvilken Sag Thinget behandlede: Johan Sverdrup var den, der vidste grundigst Besked. Hans overordentllige Flid, støttet af en fortrinlig Hukommelse, skyldtes det, at han kunde række over saa meget og mangeartet.

Det engelske Statslivs Historie var hans Yndlingsstudium, og den engelske Parlamentarisme var ham det gyldigste Mønster. Derimod havde han ikke saa meget tilovers for den moderne franske.

Hvad det ydre angik, da var Sverdrup en Mand af knap Middelhøjde, noget spinkel af Bygning, men rank som et Lys og spænstig som en Staalfjeder. Ansigtstrækkene var skarpt mejslede, Næsen krummet, Øjnene brunlige. I hans rige, tidligere sorte, Fylde af Haar og Skjæg havde Alderdommen nu drysset sin Sne. — Sverdrups Paaklædning var altid nøgternt elegant, hans Gang afstikkende ved sin sydlandske Elastisitet. Der var i det hele taget noget paafaldende sydlandsk livligt og bevægeligt ved hans Væsen; den traditionelle »norske Bjørne-Natur« saa man ikke noget til. I politisk Tydning kaldte Bjørnson ham med Rette »den salte Havstrøm, som i vore lumre Fjorde kom« og »den friske Iling i vort træge Vanegjængeri«. Vist er det, at han ogsaa som Politiker var præget af sit spillende friske Naturel.

Inden Privatlivet var Sverdrup velvillig og forekommende; i en engere Kreds af Bekjendte kunde han være uforlignelig elskværdig. Selv søgte han ikke nogen, levede meget stille som Privatmand. Men naar man søgte *ham,*

for at faa Besked om et eller andet, blev man altid venligt — en Smule formelt — modtaget.

Han var i al sin Optræden Kavalleren af den gamle Skole.

Sverdrups Hustru — som forresten ogsaa hans Moder — var dansk født. Forholdet mellem de to Ægtefæller var rørende skjønt, og Sverdrups Hensynsfuldhed mod Hustruen havde til det sidste en Elskers Omhyggelighed ved sig. — Det er flere Aar siden Fru Sverdrup døde. Fire Sønner og to Døtre overlever dem.

— En Ytring, der er mig refereret fra en Privatsamtale med Johan Sverdrup, fortjener at mindes som særlig karakteristisk. Talen var om en Tredjemand, der havde gjort Sverdrup alt det onde, han formaaede.

»Hvor De maa hade den Mand!« bemærkede min Meddeler.

»Jeg har ikke *Tid* til at hade!« svarede Sverdrup.

— Da jeg i Askov paa Sverdrups Dødsdag fik Telegrammet om hans Bortgang, formed min første Tanke sig i følgende Linjer:

»Ja, staar det unge Norge ej idag
med blottet Hoved og med sænket Flag,
da er det Norge selv, som saadan lønner,
at det har ingen Ret til store Sønner.«

Det viste sig, at »det unge Norge«, det Norge, som vil fremad, sænkede Flaget og blottede i Ærbødighed Hovedet ved Sverdrups Baare. Nationen gav ham en Jordfæstelse, der var en Høvding værdig.

— Jeg har her forsøgt at give en Skissetegning af Johan Sverdrup, slig som han staar for min egen Opfatning. At referere over hans friske Grav, hvad Modstanderne har sagt om ham, bliver ikke min Sag.

Men jeg mener, det norske Folk pligter saavel Høvdingens Minde som sig selv at sørge for, at der ikke gror Mos paa Johan Sverdrups Bautasten.

En Scene af et bibelsk Drama.

Af *S. K. Sørensen.*

(Ved Porten til *Samaria*, der er beliggende paa Toppen af et Bjerg, Udsigt over herlige Dale med frugtbare Marker og store Landsbyer. Bjerget er terasseformet, opdyrket lige op til Toppen. Portvagten taler.)

SIMEON.

Alt længe vented' vi vor unge Konge
og Bruden, som han har i Sidon fæstet.
Sig, tror du Aron, det kan bringe Lykke,
at han hjemfører slig en Hedningkvinde?
— Der sniger sig blandt Folket sære Rygter
om, at hun elsker det, som vi maa hade,
at hun er Kongedatter og Præstinde,
som hendes Fa'r er Præst for Baal-Astarte,
at selv hun vier Ofret ind til Døden
og jubler, naar det krymper sig i Smærte,
at hun den første er ved alle Fester,
men sidst til at forlade Gudens Alter.
— Og hendes Fader er en Kongemorder,
som Purpurkaaben har i Blod opfarvet.
Jeg frygter, vi har onde Kaar i Vente.

ARON.

Det ene som det andet, Vaabenfælle!
Vi holde ogsaa Dans i vore Lunde,
hvor Jahves Billed' staar i Løvet hyllet.
Vi synge ogsaa vore glade Sange
til Harpers og til Cymblers friske Toner.
Du vende nu dit Øje hen mod Dalen,
der drager just en Skare ned fra Højen,
og Ofret, der er bragt, er ikke ringe. —
Se, derfor maatte Mirjam jeg forstøde;
thi Lundens Fester hendes Uskyld røved',

og derfor søger jeg min Trøst i Ørknen,
did Vejen gaar, naar Vagten her er ude.
Der Nibiim med deres sære Tale
formaa at spænde Sjælens slappe Strænge
og vække Tro paa Jahve *i det høje.* —
Vor Høvidsmand gaar tit med mig i Følge;
men se, nu lyser Dagen hist i Østen
og nu — hvad er det for en Lyd, jeg hører!

SIMEON.

Lurer, Pavker og Trompeter,
op, nu har vi Kongens Følge!
Se, det drager ind i Dalen,
Folkemængden jubler, raaber:
Hosiannah, Melek, Konge!
Hjælp, o hjælp os, Fyrste stor!

Han raaber Vagten ud, aabner Porten. Kongen med Krigerne foran til Hest, Dronningen i Bærestol, baaret og omgivet af syngende

BAALS PRÆSTER.

Naar du hører Stormens Susen, Vindens Vift i Træets Blad,
naar du hører Havets Brusen, Bækkens Rislen klar og glad,
naar du hører Tordnen rulle, skuer Ilden fare ned,
naar i Angst sig Jorden krymper og sig vrider Led for Led.
Da du skuer Baal i *Vælde* — vældigst over alt paa Jord,
derfor skal vor Lovsang tone: Baal er vældig, Baal er stor!

Naar du skuer Solens Øje i dets gyldne Straaleskær,
naar du skimter i det høje hele Himlens Stjernehær
naar den blanke Maane glider frem bag Bjergene i Øst,
og naar Alnaturen taler med en sølvklar, dæmpet Røst.
Da du skuer Baal i *Højhed* — højest over alt paa Jord,
derfor skal vor Lovsang tone: Baal er herlig, Baal er stor!

Naar i Lunden Fuglen synger, skjult i Busken lun og tæt,
naar ved Bækken Liljen gynger sig for Vinden bly og let,

naar den sig i Voven spejler, sænker Kalken mod den ned,
ret som om den vilde hilse Søstren paa den anden Bred.
Da du skuer Baal i *Ynde* — yndigst over alt paa Jord,
derfor skal vor Lovsang tone: Baal er herlig, Baal er stor!

Naar du Roserne beskue paa den unge Piges Kind,
naar de sorte Øjnes Lue trænger sig i Sjælen ind,
naar de rige Lokkers Fylde bølger over snehvid Barm,
der i fyrigt Hjærte dølger Elskovsluen stærk og varm.
Da du skuer Baal i *Skønhed* — skønnest over alt paa Jord,
derfor skal vor Lovsang tone: Baal er herlig, Baal er stor!

Naar den raske Yngling spænder Sværd ved Lænd og Skjold paa Arm,
naar han kækt mod Landets Fjender svinger Spydet stolt i Harm,
naar han oprejst staar paa Vognen sender Pilen sikkert ud,
eller naar han paa sin Stridshingst gør i Fjendens Række Brud.
Da du skuer Baal i *Styrke* — stærkest over alt paa Jord,
derfor skal vor Lovsang tone: Baal er herlig, Baal er stor!

Og nu følge vi vor Dronning, Baals Præstinde, Kongens Brud,
som en Skjoldvagt her til Landet med et andet Folk og Gud;
vi vil hende tro beskærme, hende vies vor Sang og Bøn,
hvor hun færdes, vil hun følges af hver trofast Sidons Søn;
thi i hende Baal afspejler al sin Glans og Herlighed,
hun er Baals-Astartes Datter, sendt til os paa Jorden ned.

Under Sangen fylde Soldater, Præster og Folket Slotsgaarden. Raabet Hossiannah, Melek, Konge! lyder imellem. Da Sangen er forbi, og Dronningen bestiger Slotstrappen, runger med mægtig Stemme følgende fra en af de bagest staaende, nemlig:

ELIAS.

Jahve er Herre, Jahve er Gud
Ve dem, der hans Veje forlade!
Deres Sæd skal slettes af Landet ud
og han dem altid vil hade!

(En Del af Folket istemmer.)

JESABEL (oprørt).

Hvem vover her at spotte mine Guder?
Skal Haansord her mig kun til Velkomst lyde?
Skal ej jeg være Dronning, men Slavinde,
skal jeg befale, eller kun befales?
Lad Høvidsmanden gribe fluks den frække,
der taler onde Ord med raadden Tunge! —
Ha, Konge, hvorfor tør du ej befale?

AKAB.

Ja, ja fang kun Forbryderen! Lad Obadias
straks tage Vagten med. — Naar I ham finde,
da fører I ham frem her for min Throne!

JESABEL.

Paa Kongens Tærskel haanes mine Guder,
og ondt man ønsker over Landets Dronning.
Sig Konge, er det Skikken i dit Rige,
da Baal mig Skam og Skændsel skal paaføre,
om ikke straks jeg drage vil tilbage
til Sidon, til mit stolte, skønne Tempel
og til min Gud. Hvad er jeg *uden* ham,
hvad er jeg *fjærnt* fra ham i Fjendehænder!

AKAB.

Ti, Dronning, ti, hvi saarer du mit Hjærte?
Hvi bryder Baandet du, der nys er knyttet!
Her er jeg Hersker, jeg skal dig beskytte
som og din Baal og hele Præsteskare;
men Folkets Gud er Jahve, det ham tjener,
og det har Kalve rejst i Dan og Betel
og Billeder paa hver en Høj, der findes,
dog stort bevendt det ikke er med Kraften,
og Troen er kun saa som saa. Med Læmpe
du kan med Tiden meget langt det drage.
Hvis Magt vi bruge, vil det straks sig rejse;

thi her er Kongeblod kun Godtkøbsvare.
En Række Fyrster har sig hurtig hævet
for straks igen at trampes ned i Støvet.
— Som Barn jeg fulgte med min Fader Omri,
vi laa i Lejr ved Thirza. Aldrig glemmer
jeg, da vi holdt vort Sejrstog i Staden:
en mørk fortvivlet Konge — stakkels Simri,
omgivet af en Flok til Døden trætte,
men brave Kæmper var til Slottet drevet,
vi saa at Simri Faklen greb og tændte
Ild i Paladset, saa han brændte inde
med sine Skatte og trofaste Venner,
mens vore Folk istemmed' Sejersraabet:
Med os er Jahve! Støv hans Fjender vorder!
— Slig usæl Skæbne vil jeg ikke friste,
derfor jeg ej vil røre Folkets Lunde,
forstyrrer ikke Nattens muntre Lege;
men jeg vil bygge her for Baal et Tempel
med Fester, der kan pirre Folkets Sanser
og lokke det med Læmpe bort fra Jahve,
saa Baal tilsidst kan blive Enehersker;
men først jeg Baal og Jahve stiller lige,
for mig har begge Navne samme Klang,
for dem jeg Kongemagten ej vil miste.

Obadias (kommer).

Vi gennemsøgte hele Staden, Herre,
som hver en Hule her paa Bjergets Sider,
vi fandt ham ikke — han kan aldrig findes;
han kommer, gaar; hvorfra, hvorhen véd ingen;
for ham har Jahve givet Stormen Vinger
og Fuglen Røst og Skyen Hjul og Bølgen Sejl — —

Akab.

Hvem er han da?

OBADIAS.

En sælsom Seer
en Nabi, ensom i en Klippehule,
der hører Jahves Røst, hans Bud opfylder,
en Ven af Folket og dog Folkets Fjende,
et Himlens Tegn i en vanartet Tid.
Ham nogle kalde Troldmand; andre sige,
at han i Vanvid taler sære Ord
og staar i Pagt med Ørkenens Dæmoner,
hvorfra han laaner Kraften véd vel ingen;
men vist det er: hans Kraft tør ingen nægte.

JESABEL.

Ve skreg han over mig — ve over ham,
naar vi igen faar sat hinanden Stævne!
Ham lønnes skal hans hæse Varselsskrig,
en hæslig Lyd — han selv et hæsligt Syn!
Hvad skal en Vildmand vel i Kongens Gaarde!
Lad Vagten passe paa; — hvis han vil møde,
da — ja ved Baal — han skal for Varslet bøde!

(Obadias gaar.)

Pontus Wikner.

Lidt om ham Skrifter og ham selv.

Af *J. Nielsen.*

Ovenstaaende svenske Forfatternavn er vist ukendt for de fleste. Kendskabet til svensk Aandsliv er ikke stort mellem de fleste danske Læsere. Og selv om det var større, end det er, kunde Wikners Navn godt være ukendt derfor, thi han var ikke nogen »historisk Person« i den

Forstand at han stiftede nogen Retning eller dannede nogen Skole. Han var i en lang Aarrække Lærer i Filosofi og har skrevet adskillige poetiske og religiøse Skrifter; men ingen kunde bryde sig mindre om at gøre Proselyter end han: »Jeg ved ikke, at jeg i hele Verden i Henseende til egne Meninger har nogen Discipel, og denne Tanke volder mig snarere Glæde end Smerte«, skriver han et Sted. Hans Betydning maa søges i, hvad han som enkelt Menneske, som Personlighed, udrettede, dels i Tale og Skrift, dels ved personlig Omgang, og det var ikke lidet.

Han havde ogsaa et godt Navn, særlig blandt Studenterne ved Upsala og Kristiania Universiteter. De første havde i sin Tid begyndt en Indsamling til at skaffe ham et privat Professorat ved Universitetet, som kun blev afbrudt derved, at han blev kaldet til Kristiania Universitet. Og den norske Udgiver af det af hans Skrifter, der er oversat paa Dansk, kalder ham »en af de ædleste Personligheder, som nogensinde har staaet paa et norsk Kateder.« Men hans Navn var kendt og elsket langt udenfor Studenterungdommens Kreds. »Han optraadte,« siger en svensk Biograf (Frans von Scheele) »Gang efter Gang, saavel i Tale som i Skrift, offentlig med Lærdomme, der i væsentlige Stykker afveg fra vor Kirkes ortodokse Dogmer; og dog var han i teologiske Kredse populær som kanske ingen anden samtidig religiøs Forfatter. . . . Paa den anden Side var han efter hele sin Personlighed dybt kristelig religiøs og henviste al Tid til »Menneskesønnen« som Vejen, Sandheden og Livet; og dog sattes han af Fritænkerne maaske endda højere end af de ortodokse. Han er kanske den dybsindigste Forfatter, som i de senere Aartier er fremtraadt i Sverige, og dog læstes hans Skrifter langt udenfor de lærdes Kreds, ja han havde maaske sine nærmeste Venner blandt det kvindelige Publikum. Han brød med alle tidligere filosofiske Skoler og erkjendtes dog af Fagmænd som et fremragende filosofisk Talent.« Et af de

smukkeste Træk i hans Liv er dog den Fortrolighed, han vidste at vinde hos hans kære Upsalastudenter, saa de kom til ham om Raad og Hjælp i de vanskeligste personlige Spørgsmaal. At han tilfulde fortjente en saadan Tillid, er tilstrækkelig oplyst i et af de Breve til en saadan ung Mand, der er offentliggjort efter hans Død.

Det, der vandt ham en saadan Kærlighed og Tillid, var, som før er antydet, ikke hans filosofiske eller theologiske Meninger; det var hans ædle Personlighed, hvis rene Karakter, ideale Præg og store Sandhedskærlighed træder Læseren i Møde overalt i hans Skrifter. »O, om du vidste,« skriver han til en Ven, »hvor jeg elsker Renhed, hvor min Sjæl higer efter den. Rene Ansigtstræk, en ren Stemme, et rent Øje, en ren Følelse, en ren Vilje, disse er for mig Træk af Himlen.« Et andet Sted siger han: »Jeg har aldrig kunnet taale noget halvt,« hvad han senere forklarer som »en Tilbøjelighed til ikke at standse ved Halvhederne, men frem for alt ikke at standse ved den Halvhed, som bestaar blot i at teoretisere uden praktisk at anvende Teorierne. Jeg kan i Sandhed sige, at jeg har forsøgt at leve endog i Overensstemmelse med Fejltagelserne.« Dette er sagt om det religiøse, men det gælder hele Wikners Liv; thi baade hans poetiske og filosofiske Produktion var et Led i hans Arbejde paa at klare sit eget personlige Liv i dets sande d. v. s. dets evige Betydning. Denne Trang til det virkelig skønne og harmoniske — og dette betyder for Wikner alt godt; thi for ham var Synden den store Disharmoni, den store, indre Splid, som det onde havde bragt i Menneskelivet — har givet en ejendommelig Farve til hans Skrifter, maaske særlig de poetiske, og det lige til den skønne Stil. De fine Sjæleskildringer bærer desuden et Præg af Selvoplevelse, som ogsaa findes i »Tanker og Spørgsmaal«, der i meget ligefrem er Bekendelser. Og det er disse personlige Egenskaber, som gør Pontus Wikner fortjent

til at kendes af enhver, der har Sans for Betydningen af personlig Sandhed og Inderlighed.

Carl Pontus Wikner blev født den 19. Maj 1837 i Ryrs Sogn i Dalsland. Hans Fader var oprindelig en Husmandssøn fra Dal; men han var rømt hjemme fra for at komme til Bogen. I Karlstad kom han til at gaa i Skole og antog efter en Indsø i sin Hjemegn, som hed Wiken, Navnet Wikner. Han gennemgik Karlstads lavere og højere Skole og var færdig til at gaa til Universitetet; men saa blev han angrebet af en Øjensygdom og maatte nu opgive Læsningen for at søge praktisk Erhverv. Han giftede sig og fik mange Børn, men levede under smaa Kaar. Et Aar efter at Pontus, som var den yngste, var født, flyttede Familien til Kaserna, en lille Ejendom i Bohuslen, som de havde forpagtet. Faderen blev Inspektør ved et nærliggende Brug, Lilla Foss, og Familiens Kaar forbedredes noget; men velhavende blev de aldrig. Pontus Wikner fortæller, at han i hele sin Ungdom maatte slaas med legemlige Smerter »paadragne fordum, naar i Fattigdommens, Brødløshedens »Koja« Storm og Sne og Regn naaede ind selv til den spæde i Vuggen.« Dette er jo ingenlunde noget lyst Billede, men siden blev Forholdene ogsaa bedre.

Faderen var efter Sønnens Vidnesbyrd en meget udpræget Karakter. »Han var en af de redeligste og stærkeste Aander, med hvilke jeg i dette Liv er kommen i Berøring,« siger han. Et andet Sted kalder han ham »en Mand af næsten frygtindjagende Karakterfasthed samt Strænghed mod sig selv og andre.« Ogsaa overfor Børnene var han stræng; Pontus rystede som Barn af Skræk, naar han kom i hans Nærhed. Moderen derimod var mild og blød og tillige noget sværmerisk. Hos Sønnen Pontus kan der spores Træk af begges Natur. Han fik, siger han

selv, den vanskelige Opgave at »forene de tvende Yderligheder i en og samme Sjæl: paa den ene Side denne frygtindjagende Strænghed, som lige ind i Døden hader alle Halvheder og af sig og andre kræver alt eller intet; paa den anden Side denne forfærdelige Gave: en Følsomhed, der med Smerte berøres af enhver, selv den mindste Disharmoni.«

Pontus var svagelig fra Fødselen af, men han var ualmindelig begavet. Sin første Undervisning fik han af Moderen. Da han var tre og et halvt Aar gammel, havde han omtrent paa egen Haand lært sig at læse ved at høre paa Moderens Undervisning af hans ældre Søskende; og da han var syv Aar, lærte han sig selv ved Hjælp af et Leksikon at forstaa Tysk. En Undervisning som den, en saadan Begavelse fortjente, kunde Faderen ikke skaffe ham; men da Pontus var tretten Aar sørgede en Slægtning i Gøteborg for hans Ophold paa »Trivialskolen« der, indtil han blev Student.

Ligesom Wikners Begavelse tidlig gav sig tilkende, saaledes fremtræder ogsaa i Barndommen og den tidligste Ungdom paa en iøjnefaldende Maade de Træk, som siden kom til at danne hans aandelige Fysiognomi. Han har selv i sine Skrifter paa forskellige Steder givet Bidrag til Forstaaelse af hans Udvikling i disse Aar. Saaledes skriver han i et Brev fra 1868: »Jeg har haft — og har vel endnu en stor Fejl. *Jeg sammenblander denne Verden med den evige.* Det er næsten rørende at se, hvorledes denne Sammenblanding har gaaet gennem hele mit Liv fra mine spædeste Aar. I otte Aars Alder tog jeg for fuldt Alvor Grænsen bort mellem disse to Verdener — det vil, paa det for mig da mulige, barnlige Standpunkt, sige: mellem Jorden og de overjordiske Regioner. Jeg troede, jeg var Konge paa et stort Luftskib, som skulde føre mig til Skabningens yderste Grænser. Aftenen før det skulde komme, gav jeg bort mine Billedbøger, fordi

jeg ikke mere behøvede saadanne lumpne Ting. Da jeg var ti Aar, tog jeg for fuldt Alvor den Beslutning at blive ren og hellig som en af Guds Engle, d. v. s. jeg vilde ikke blot undgaa at *ville* noget ondt, jeg vilde ikke en Gang *vide* noget ondt, og jeg var ved at blive vanvittig over, at det ikke lykkedes mig. Naar jeg elskede noget, vilde jeg, det skulde være fuldkomment og evigt. At min Moder en Gang skulde dø, var for mig aldeles urimeligt. Da jeg var tolv Aar, elskede jeg — Lande, Frankrig, England, Danmark o. s. v., og da fordrede jeg af disse Lande, at de skulde være fuldkomne, og at de — aldrig skulde forgaa! Og da det var givet, at alle virkelige Lande (t. o. m. det hellige Land, som jeg elskede) en Gang skulde forgaa ved Verdens Ende, saa lavede jeg selv i min Fantasi Lande, som aldrig kunde forgaa af *den* Grund, at de aldrig havde været til; og over disse Lande tegnede jeg nøjagtige Kort. Jeg elskede Sprog lige til Raseri, men det ene efter det andet forkastedes: de døde duede ikke, fordi de var døde, og de levende duede ikke, fordi de daglig forandredes; ingen af dem bar Evighedens Præg.« Et andet Sted fortæller han om et Alter, han havde, i Nærheden af hans Hjem. Det var et lille firkantet Klippestykke, hvor han knælede og bad til Gud. Saadanne Træk vidner om en ualmindelig ideelt anlagt Natur.

Som det var naturligt i hans Alder, havde hans Tanker hidtil væsentlig været vendt mod Omverdenen; men i sin tidlige Ungdom — omtrent ved Attenaarsalderen — gennemgik han en religiøs Vækkelse, som begyndte med, at Hellighedens Fordring i hans Samvittighed gjorde ham til »en Lovens Træl«, der levede i Frygt for Guds hellige Vrede. Men omsider afløstes denne Frygt af Glæde og Jubel i Visheden om Guds Kærlighed. »Lykkelige Ungdomstid«, udbryder han med Tanken derpaa, »hvor lifligt er ikke det Dagslys, som falder over dine Stier, naar Naadens Sol gaar op over dig!« Dette stod senere for

ham som noget af det bedste, han havde oplevet, som et vinkende Minde, der al Tid drog Tanken tilbage til sig.

Wikner var imidlertid naaet saa vidt med Læsningen, at han i sit tyvende Aar, i Slutningen af 1856 var bleven Student. Og skønt Faderen ikke heller havde Raad til at holde ham ved Universitetet, kom han dog, ved Hjælp af en faderlig Ven, Foged H. Nordberg, til Upsala for at fortsætte sine Studier.

Ved denne Tid kommer en anden Side af Wikners personlige Liv til Udvikling, det er hans stærke Higen efter Klarhed og Lys. Hvad han tidligere havde oplevet, bærer i meget Umiddelbarhedens Præg; nu vaagner hans bevidste Tanke til Virksomhed og Livets vanskelige Spørgsmaal bliver til for ham. Hvad det var, som fra først af gav Stødet til denne Bevægelse, er ikke oplyst; men der findes paa mange Steder i hans Skrifter Udtalelser og Skildringer, som tyde paa, at der er foregaaet noget af Betydning for ham i denne Tid, som maaske har været den indre Grund til Tankens Opvaagnen. Her skal blot anføres et Par af disse. I det Brev, hvor han taler om sin Barndoms Idealer, og som tidligere er anført, fortsætter han: »Saa blev jeg ældre og begyndte at elske Mennesker. Men den Kærlighed, jeg vilde, skulde være fuldkommen i Henseende til sin Art og skulde i Henseende til sin Grad være en fuldstændig Udveksling af to Sjæle: i begge Henseender skulde den være ophøjet over alle timelige Vilkaar. En saadan Kærlighed vilde jeg for fuldt Alvor virkeliggøre, og det mislykkedes. Hvor kunde det andet.« — Og i Novellen »Alt eller intet« forekommer følgende Skildring: »Jeg var nitten Aar, da det Problem forelagdes mig at dele ret mellem Gud, som fordrede hele mit Hjærte, og et Menneske, som uformærket havde taget det i fuldstændig Besiddelse. Regelen var simpel: alt eller

intet. Det menneskelige Baand sønderrev jeg men gjorde paa samme Tid den overraskende Opdagelse at det guddommelige ikke knyttedes fastere derfor.« Hvor megen eller hvilken Betydning man kan tillægge disse og lignende Udtalelser for Forstaaelsen af Wikners personlige Udvikling, maa dog indtil videre staa uafgjort.

Fra 1858 til 60 var han Huslærer paa et afsides Sted paa Landet. — »Den Sjælens Ensomhed,« siger han, »i hvilken jeg føler mig hensat, vendte mer end før mine Tanker indad og forberedte mig for den filosofiske Interesse.«

Han havde før 1858 ikke læst andre Bøger — af saadanne, som kunde øve nogen aandelig Indflydelse — end Bibelen og derpaa byggede, mest engelske, Opbyggelsesskrifter. Nu fik han fat paa Rasmus Nielsens netop da paa Svensk oversatte Bog »om Personlighed«, og den vakte til Bevidsthed hans stærke Følelse for den personlige Selvstændigheds Betydning. Næste Aar læste han først »Minnen af Ernst Kjellander«, hvorved han blev tilskyndet til at prøve, om han kunde tænke paa egen Haand; og siden Viktor Rydbergs »Den sidste Athenaren«, hvorom han siger, at næst bibelske Skrifter havde ingen Bog virket saa gennemgribende paa ham som denne, der svalende omsvøbte hans Sjæl med en af Antikens Friheds- og Skønhedsfølelse mættet Livsluft. Naar dertil føjes, at han fra 1860 blev kendt med Bostrøms Filosofi, som han ikke tidligere havde givet sig af med til Trods for Bostrøms store Anseelse ved Universitetet, dels fordi denne havde et daarligt Rygte hos de rettroende, og dels fordi hans første Studenteraar var viede til klassiske Sprogstudier, saa har vi her de ydre Indflydelser, som har øvet nogen for ham selv bevidst Indflydelse paa ham i den nærmest følgende Tid.

Pontus Wikner havde allerede, mens han endnu gik i Skole i Gøteborg forsøgt sig som Digter — i religiøs Retning. Det fortsatte han med i sine første Studenteraar.

Han blev valgt ind i den af Nordmanden L. Dietriksen stiftede skønliteræere Forening »Namløsa sällskapet«, hvor han var et meget skattet Medlem om end ikke af de mest skrivende. Der findes et Brudstykke af et Digt fra 60erne, som sikkert udtrykker noget af, hvad der den Gang rørte sig hos ham. Digtet hedder »Albino« og skildrer, hvorledes en Yngling af sin Længsel dreves ud i Verden for at finde noget, han endnu ikke kendte; nu er han vendt tilbage uden at have fundet, hvad han søgte. Det gamle er ham forslidt, og det nye kender han endnu ikke. Noget lignende var Tilfældet med Wikner selv. Under den indre Strid, der var opstaaet i hans Sjæl, opløstes efterhaanden det Billede af Frelseren, som i hans Vækkelses Dage Overleveringen havde givet ham; men noget at sætte i Stedet havde han endnu ikke fundet.

Han følte sig mægtig draget til Bostrøm »den svenske Plato«, som han senere kaldte ham. Bostrøms Lære om en usanselig Verden ophøjet over alt jordisk, og Mennesket som en Guds Tanke, der af ham havde faaet Personlighed, tiltalte i Begyndelsen i høj Grad Wikners religiøse Trang og hans Personlighedsinteresse, om hvis Styrke han lidt senere udtaler sig saaledes: »Stærkere end enhver anden Følelse i min Sjæl var den, som vilde skaffe Ret og Uforkrænkelighed for den personlige Individualitet.« Og et andet Sted siger han: »Jeg nærer en uudslettelig Agtelse for den menneskelige Guddomsgnist, som vi kalder Personligheden«. Saaledes kom han en Tid til at drive en Slags Afgudsdyrkelse med sin egen Ide hos Gud; og han mente, at det i Grunden var dertil, den bibelske Tale om Messias dunkelt sigtede. Det gik ham som den skønne Yngling Narkissos, om hvem det fortælles, at han i en Kilde saa sit eget Billede, og siden kunde han ikke løsrive sig fra Kilden for hans Kærlighed til det skønne Billede. En saadan Kilde var nu Filosofien bleven for ham. Han havde fundet det Omraade, hvor hans Ævner hørte hjemme;

fra nu af var Filosofiens Studium hans Livsgerning. Her vil maaske en og anden Læser, som ikke mener at være anlagt for filosofisk Spekulation, tænke, at saa kan de ikke have noget mere med Wikner at gøre, fordi den Tankeverden han levede i, ligger over deres Horisont. Men dette er ikke Tilfældet. Ganske vist er der Vidnesbyrd nok om, at Ideernes Verden paa Grund af sin høje Klarhed og Renhed havde en mægtig Tiltrækning for hans Sjæl. Men som det var Trangen til Klarhed over Livet, der førte ham ind i Tænkningen, saaledes vendte han al Tid tilbage til det virkelige Liv for at prøve sine Teorier der. Og han undlod ingensinde dette, selv ikke naar Virkeligheden sprængte hans Idealer, og han blev nødt til at træde under Fødder, hvad han før havde tilbedt.

Fra denne Tid stammer hans første Novelle »Filosofens Morgendrømme« (udkom 1863). Den er et Forsøg paa at skildre Filosofen Platos Ungdom; og han har selv senere i et Foredrag angivet Udgangspunktet i den, naar han siger: »I sin Ungdom saa Plato det ideale Billede under Skikkelse af en vis Aster, og sin Følelse for ham gav han Luft i dette Epigram, som er bevaret til vore Dage:

»Op imod Stjernerne skuer du Aster, o var jeg blot Himlen,
at jeg med Øjne som dens stadig paa dig kunde se!«

Og Fortællingen skildrer, hvorledes den unge Aristokles (= Plato), som af Faderen var bestemt til Statsmand, opgiver dette Maal for at blive Digter som hans Ven Simmias; og hvorledes han siden forlader baade Poesien og sin Kærlighed til Akmene, den besungne Asters Søster, fordi han opdager, at hans Forhold til begge i Grunden kun var en forklædt Kærlighed til det fuldkomne Ideal og derfor ikke kunde falde sammen med den ufuldkomne Virkelighed, — han forlader derfor denne for i Ideens Rige at skabe sig en ny Verden. Der er en ædel Simpelhed og Skønhed over disse Sjælebilleder, en saadan,

som jeg tænker mig, den maatte være, der skulde gøre dem fortjent til med Rette at kaldes græske. Og dog er de i høj Grad Udtryk for Wikners personlige Oplevelser. Som Aristokles higer han efter det fuldkomment skønne, og om han end ikke som hin brænder alle sine Digte for Filosofiens Skyld, saa har han dog set, at det ikke var i Poesien, han skulde naa det højeste. Men paa samme Tid, som Fortællingen er stærkt personlig præget, giver den — i individuelle Træk — et meget tiltalende Billede af den første Ungdoms vidtflyvende Drømme, i den Tid da Bevidstheden om egne Kræfter begyndte at vaagne.

I 1863 skrev Wikner en Afhandling for den filosofiske Doktorgrad, og da han havde taget denne, blev han ansat som Docent i teoretisk Filosofi ved Upsala Universitet, en Stilling han vedblev at have lige til 1885. Han havde en sjælden Ævne til at vække de unge Studenters Interesse for Filosofien og til at meddele dem dens første Grundtanker i en klar og letfattelig Form. Og skønt man godt vidste, at hans Forelæsninger — i de senere Aar i det mindste — ikke slog til til Eksamen, vedblev han dog stadig at samle en stor Flok af Tilhørere om sig. I Tresserne udfoldede han en stor Virksomhed. Foruden hans Forelæsninger for Studenterne — holdt han populære filosofiske Forelæsninger, som vakte usædvanlig Opsigt og vandt stor Tilslutning. Desuden udgav han en Række filosofiske Skrifter. Allerede af Navnene paa hans Værker i disse Aar kan vi lære at kende noget til hans Tanker om Betydningen af hans Gerning; saadanne Titler som »Kan Filosofien bringe nogen Velsignelse for Menneskeheden?« »Hvad vi trænger« og »Kan vi vide noget om Gud?« viser tilstrækkelig den Virkelighedsstræben, han søgte at forene med hans filosofiske Arbejde. Men vi kan lære hans Anskuelser nærmere at kende af et Brev fra 1864. Han

begyndte med at udtale, at han aldrig havde kunnet forlige sig med dem, som for at tænke over Livet, glemmer at leve det; det er, som han skal ryste af Kulde i et saadant Menneskes Nærhed. Han udvikler saa videre, hvorledes det netop for en Filosof er nødvendigt at eje en Rigom af Følelser og andre Sjælstilstande, som ikke helt kan gaa op i Klarhed, ellers fik han jo ikke noget at tænke over: »hvad Gud har sammenføjet skal Menneskene ikke adskille«, og dertil regner han baade det dunkle og det at stræbe efter Klarhed. Han slutter med at sige til sin Ven, at hvis Brevet bliver ham for langt, saa skal han kaste det paa Ilden, »og« — fortsætter han — »en stille Aften, naar Verdens Tummel trætter dig, naar din elskedes Skønhed blegner for dit Øje, naar din Ven glemmer dig, naar dit Hjærte banker uroligt, som vilde det storme Himlen, naar du føler en saadan Tomhed i dit Bryst, som om dit eget Selv havde forladt det — gaa en saadan Aften ind i dit Kammer, fald ned for din Guds Ansigt og anraab ham om Kærlighed. Og naar han har svaret dig, naar dit Bryst har begyndt at udvide sig som af en indvortes Fylde, en uudtømmelig Kærlighedsrigdom; kom da tilbage og sig, om du i dit enlige Kammer gjorde den Erfaring, at din Gud er et System«. Han maa imellem forsvare sig mod Beskyldningen for kvindelig Blødagtighed i Karakteren, fordi han vover at beholde paa en Gang en klar Forstand og et varmt Hjærte. Men han priser Kærligheden som et Evighedens Barn. Den er »en af Evighedens Bølger, som kysser Timelighedens Strand.«

Hans religiøse Livsanskuelse gennemgik i disse Aar en betydningsfuld Udvikling. Som Narkissos ved Kilden følte han ikke blot Narkissos's Kærlighed til det ideale Billede, men ogsaa hans Sorg over ikke at kunne naa det; thi naar han vilde nærme sig til det for at trykke det til sit Bryst, blev dets Træk forvredne og forvirrede ligesom Billedet af en oprørt Vandflade, og det fik ikke sin Skikkelse

tilbage, før det atter havde trukket sig tilbage i Dybet. Naar han saaledes følte det umulige i at naa det ideale i sig selv, vendte han sig mod Omverdenen og søgte der at finde noget, der kunde svare til Idealet. Og naar han ikke kunde skjule for sig selv, at dette kun lykkedes ved en Øjenforblindelse, som hans Fantasi bragte i Stand, søgte han at trøste sig med, at den virkelige i Verden i Følge Filosofien jo ogsaa var en Øjenforblindelse, saa hans Øjenforblindelse maaske kunde være den sande Virkelighed. Men Virkeligheden spottede med hans Trøst. »Smaastykker af sønderrevne Idealer« betegnede den Vej, han havde gaaet. Han maatte søge det fuldkomne et andet Sted. Endeligheden kunde ikke give ham det, altsaa maatte han søge det hos Gud.

Men idet han uddrog de formentlige Konsekvenser af Boströms Lære, under hvis Indflydelse han endnu stod, fandt han, at naar Gud var Fuldkommenheden, kunde intet eje nogen Fuldkommenhed uden i det, hvori det var et med Gud. Alting blev saaledes efter sit sande Væsen, set fra Evighedens Synspunkt, et med Gud. Alt Stykkeværket derimod, alt det der adskiller, var kun et Skin, og derfor gjaldt det i Livet at trænge igennem dette for at finde den sande Kærne i alt: — Gud. Et saadant Standpunkt er det, han skildrer i »Alt eller intet«, naar det der hedder: »Om saaledes nogen erfarer, at han for meget elsker et Menneske, fordi han skænker det en Kærlighed, som tilkommer Gud alene; da siger jeg til ham: Fejlen er ikke den, at du elsker for meget, men tværtimod, at du elsker for lidt. Lad din Kærlighed øges fra at være stor til at være uendelig, og den skal træffe det, du elsker, uendelig dybt, d. v. s. i selve Midtpunktet af dets Væsen; men i dette Midtpunkt har du truffet, ikke det uendelige Væsen, som en Tid blomstrer i Skønhed og en anden Tid visner i Skrøbelighed; du har truffet det uforgængelige,

Væsenet for alle Væsner, Gud, og da er du ingen Afgudsdyrker mer.«

I den første Tid skaffede denne panteistiske Anskuelse ham Fred og Hvile i Modsætning til hans tidligere forgæves Jagen efter Idealet. Det var ham endog som noget af det, han havde oplevet i hans Ungdoms første kristne Tid, kom tilbage igen, ogsaa i Forholdet til hans Frelser. Naar saaledes det gudddommelige var det skjulte Væsen i alt, saa maatte det vel særlig findes paa det personliges Omraade; og da Kristus var den ypperste Personlighed, maatte det guddommelige i særlig Grad findes hos ham. Men der var en anden Tanke, som voldte ham Uro: naar Fuldkommenheden var at smelte sammen i Gud, hvor blev saa Personligheden og dens selvstændige Virkelighed af, den der var ham saa dyrebar. Han maatte prøve, om han i det personlige Liv kunde finde noget, som han kunde kalde en ubrudt Straale af det guddommelige Lys; det maatte være en saadan Kærlighed, som var helt frigjort fra al Skrøbelighed, som kunde faa de enkelte Mennesker til at smelte sammen i Gud. Han gjorde en »titantisk Vold« paa sin egen og andres Sjæle for at virkeliggøre denne Tanke, og naar han troede, det var lykkedes, og han saa opdagede, at det havde været en Illusion, »hvor blødte da ikke min Sjæl« — siger han — »som truffen af den skaanselløst svungne Svøbe! Det var i disse Sjælens Lidelsesdage, at jeg saa at sige led min Panteisme ihjel.« Han vendte nu tilbage til Kristendommen og søgte efterhaanden i en selvstændig Betragtning af Kristi Person at finde den Hvile for sin Tanke, som hans Hjærte nu atter havde fundet i Troen paa »Menneskesønnen«, der tillige var Guds Søn fra Evighed af.

I 1865 skriver han til en Ven i Anledning af et Selvmord indenfor den snævrere Kammeratkreds: »Jeg lærte ret at indse Nødvendigheden af en levende Kristus at fremholde for den efter Kærlighed og Fred tørstende

Menneskesjæl.« Og Aaret efter skriver han til den samme: »Hvem der for mig er Livet og Sandheden, det ved du... Jeg er glad ved at kunne sige dig, at jeg, siden vi skiltes, har faaet Lov at kaste et og andet Blik ind i Dybet af hans kærlighedsfulde Væsen. Det har været henrykkende Syn, som da har aabnet sig for mit Øje.« Han ved ikke, om han skal naa til at fremstille for Menneskene det, han har set; men skal han ikke det, saa ved han, at en anden skal komme til at gøre det; thi han ser, at Menneskeslægten venter en saadan. »Og« — fortsætter han — »lykkelig er den, hvem det bliver beskaaret at træde frem for Menneskene og med Aands og Krafts Bevisning vidne, at Kristus alene er den fulde Sandhed, og lære dem en Gang omsider at skelne mellem ham selv og de mange mer eller mindre vellykkede Portrætter, som efter ham har aftegnet sig paa den smertefulde Menneskeheds Veronikadug.« — Om han skal blive Præst? — Det ved han ikke. Han vil være en Lysets og Sandhedens Tjener. Og først naar han ser, at han ikke kan blive dette som Ungdomslærer, først da vil han være Præst. — Og denne Tid kom ikke for ham nogensinde.

Naar man læser de af hans Studentertaler, som er trykte, finder man ogsaa dette saare naturligt; thi man mærker straks, at her er Wikner i sit rette Element. Mellem Studenterne kunde han færdes som hjemme, og han var ikke bange for at tabe Værdigheden ved at tage Del i deres Morskab. Men over for dem kunde ogsaa ved Lejlighed hans dybe Alvor komme frem; og alt bidrog det til at knytte det fælles Foreningsbaand, den gensidige Tillid og Kærlighed fastere.

I 1869 og 1871 udkom to Noveller af Wikner, der har Interesse for Forstaaelsen af hans Liv: De danner ligesom et Opgør med den sidst forgangne Del af det. Det var »Min Moders Testamente« og »Alt eller intet, to Blade af en Panteists Dagbog.« — Den første skildrer en

ung Grækers Liv, som levede i Brydningen mellem Kristendom og Hedenskab. Hans Fader var en ivrig Hedning; men hans Moder, som var død i hans tidlige Barndom, havde været Kristen. Han havde ingen Bevidsthed derom; men en vis Skyhed i Omtalen af hans Moder hos hans nærmeste vakte bange Anelser hos ham, og disse forstærkedes, da han kom i Besiddelse af en lille beskreven Lap, hvorpaa der stod: »I skal iføres det ny Menneske, som er skabt efter Gud i Sandhedens Retfærdighed og Hellighed,« som hans Moder lige før sin Død havde indsyet i hans Klæder. Dette hans »Moders Testamente« kom, efter at han, der som den store Apollonius af Tyana's Lærling havde haabet med sine Skrifter at bane Vejen for en ny aandelig Udvikling, i mere end en Henseende havde lidt Skibbrud, til at vise ham Vej til et nyt Liv, for hvis Skyld han siden led Martyrdøden. »Men Adeimantos Paralos's Søn,« som han kaldes, »fik aldrig en Plads i Rækken af Menneskehedens store Tænkere.« Disse Ord peger hen paa en ny Side i den Kamp, Mennesker maa kæmpe, og som Pontus Wikner havde kæmpet, for at naa til i Kistus at finde den fulde Sandhed.

Grundtanken i »Alt eller intet« er allerede berørt ved Skildringen af Wikners Panteisme, hvortil dog hans næste større Skrift har givet Hovedbidraget. Dette Skrift er »Tanker og Spørgsmaal for Menneskenes Søns Aasyn«. Det fremstiller for os det Billede af Kristus, som dannede sig for Pontus Wikners indre Øje, naar han fordybede sig i Tanken paa hans Frelser. Men Baggrunden for Billedet er Wikners eget Liv, rigt — som det ses — paa Smerte men ogsaa rigt paa Glæde. Den første Del af Skriftet handler om, hvorledes han selv fandt Vejen til sin Frelser, dernæst taler han om Trangen til det samme hos Menneskene i det hele; men det mærkeligste Afsnit i Bogen er det, hvor han fremstiller sine Tanker om Kristi Lidelse med Udgangspunkt i Ordene: »Min Gud, min Gud, hvorfor

har du forladt mig?« Wikners Tanker falder ikke sammen med den ortodokse lutherske Lære; baade i Opfattelsen af Treenigheden, Kristi Forsoning og meget andet gør han særegne Meninger gældende. Han mener, at enhver saadan Lære — altsaa ogsaa hans egen — kun har Værdi og bør fastholdes, saa længe den er det bedste Udtryk for det personlige Livsforhold til Gud, som for ham er det ene fornødne. Bibelen betragter han som et Portrætalbum, hvori Kristi Træk efterhaanden bliver tydeligere og klarere og til sidst helt klare. Den tiltaler ham som ingen anden Bog »med Hellighedens Avtoritet«; men han mener dog, at den, som har lært Kristus at kende personlig, mulig vil kunne finde Træk i Billedet — mindre væsentlige Træk — som ikke stemmer med Virkeligheden. Disse særegne Meninger er dog ingenlunde noget væsentligt for Wikner. Det han vil med Bogen er ikke at udbrede disse men at give et Livsbillede, hvori det er hans Haab, at Kristi Billede maa findes genspejlet. Dette Livsbillede har han villet give for at kalde ad dem, der, ligesom han, ikke har kunnet bøje sig for alt det, der findes i Kirkens Lære, men som alligevel ikke har kunnet finde Fred i noget andet. Han vilde »ved alt, hvad de agter for stort og helligt, besværge dem ikke alt for længe at opholde sig ved det, som indenfor den kristne Verdensanskuelse maa anses for at være af underordnet Vægt i Sammenligning med den *Grundkendsgerning,* at ligesom der findes en fuldkommen personlig, hellig og kærlig Fader i det evige Gudsrige, saa er ogsaa det menneskelige Væsen i dette Rige kommen til sin dybt anede og inderlig efterlængtede Ret, idet en Menneskenes Broder er Guds Søn, i hvem al Fuldkommenhed, som kan meddeles af Faderen, bor, og gennem hvem Fuldkommenhed og Barnekaar meddeler sig ogsaa til Brødrene.« — Det blev foreholdt ham, at han vilde forherlige sig selv ved dette Arbejde; men en opmærksom og samvittighesfuld Læsning vil snart føre

bort fra en saadan Tanke; dertil bærer det for mange Vidnesbyrd om, at han har forsøgt at leve »endog i Overensstemmelse med Fejltagelserne.« Ellers er der næppe noget af hans Skrifter, der giver saa skjønt og tiltalende et Billede af Forfatteren, som dette.

Det var i 1872, at »Tanker og Spørgsmaal« udkom. Aaret i Forvejen var Wikner blevet gift, og han maatte nu søge at bringe en passende Fornyelse af sine Indtægter tilveje. Han kunde ikke blive Professor, da der ikke manglede nogen filosofisk Professor ved noget af de svenske Universiteter. Derfor søgte og fik han Pladsen som Lektor i Teologi og Hebraisk ved Upsala højere Skole.

Ved denne Tid stod Wikner paa sit Livs Højdepunkt. Han udgav i de nærmeste Aar foruden de allerede nævnte flere — mest religiøse — Skrifter, som baade ved Form og Indhold vidner derom. Men hans Helbred var svagt og blev ringere med Aarene. 1873 skriver han saaledes: »Rigtig frisk kan jeg aldrig blive, thi det har jeg ikke været nogensinde, siden jeg var 10 Aar. Allerede inden jeg naaede denne Alder, var det ikke usædvanligt, at enten et Ben eller en Arm stivnede og nægtede mig sin Tjeneste. Denne Sommers Sygdom var saaledes blot et stærkere Udbrud end sædvanligt af et gammelt Onde. Om sit Skolearbejde udtaler han sig ved denne Tid med megen Tilfredshed. Men efterhaanden, som Tiden gik, begyndte det at trykke ham lidt. Saaledes skriver han i 1877: »Jeg har meget at gøre, og det er godt; . . . . Men jeg ønskede, at jeg maatte have Lov at sove længere end til Kl. 6 om Morgenen.« Fra Aarene 77 og 78 stammer nogle Skoleprædikener og Noveller. Den første af disse »Mantegnas Engel« har en Del Lighed med nogle af de tidligere græske. Handlingen foregaar i Kristi Dage, og Helten er en ung Mand af græsk jødisk Herkomst. Den

staar i Sjæleskildring ingenlunde tilbage for de tidligere. De to andre: »Den hæderlige Væver i Korinth« og »Et Stykke Tekstkritik« er af en hel anden Art. Den første er en Satire i Æventyrform, som Wikner bruger til at imødegaa nogle skarpe Angreb af Kritikken. Den anden er en Nutidsfortælling, hvor Forf. med megen Humor skildrer det lærde Pedanteri; men Satiren bliver mere skarp over for den farisæiske Selvgodhed, som trives i det »gode Selskab«. Mest fremtrædende er dog Medfølelsen med dem, som puffes og knubbes, fordi de ikke kan slaa af paa Sandheden og derfor ikke er som andre.

Men Wikners Helbred blev efterhaanden daarligere, og Skolearbejdet blev nu trættende for ham. Han var heller ikke fri for økonomiske Sorger, og der kommer undertiden noget af Bitterhed frem i hans Udtalelser. »Men,« slutter han et saadant Brev, »jeg ved, at en Gang skal det blive lyst ogsaa omkring mit Hjærte. I mit Hjærte findes endnu altid et lyst Punkt, Genskinnet af et uendelig skønt tornekronet Hoved.« Noget af en Tilbøjelighed til at se paa det mørke i Livet finder man ogsaa især i det sidste af de to Foredrag, som udkom i 1880, »Narkissosfortællingen og Platonismen« og »Kulturens Offervæsen«. I dette sidste giver Wikner et Indlæg i Forhandlingen om Sædelighedsspørgsmaalet, som ikke er umærkeligt. Han indlod sig nødig i offentlige Meningskampe og svarede senere afvisende, om end under den smukkeste Form, paa en Opfordring af Bj. Bjørnson til at blande sig videre i Sagen. »Men«, skriver han, »en Gang maa dog ogsaa jeg tale »ej blot til Lyst«. Det, han vil til Livs, er den farisæiske Sædelighedsaand, han under en Strid om denne Sag havde følt Nærværelsen af; den vilde han give et Ørefigen. Han fremhæver derfor nogle af de Vanskeligheder, Sædelighedskravet møder, særlig den, som ligger i, at de fleste unge Mænd, inden for de højere Klasser, som ikke har arvede Midler, i Regelen henvises til at gennemgaa

et 10- eller 15aarigt Cølibat for den Luksus's Skyld, hvormed Familielivet i disse Kredse er omgivet. Han maa senere værge sig mod Beskyldningen for »at have villet fornægte ethvert Menneskes Pligt til alvorlig og med Guds Hjælp at søge at gøre sig til Herre over sine Begæringer.« Det er netop en saadan Forvildelse, han i det før omtalte Brev til en skriftende Student paa det mest indtrængende advarer imod. Ellers var han imod at tale meget om den Ting; han vilde helst virke for Sædelighed hos Ungdommen ved at vække og nære dens ideale Trang. En anden Ting, han i det nævnte Foredrag angriber, er den Lyst hos Menneskene til at dømme enhver Afvigelse fra det almindelige som noget ondt og til at klassificere paa Livets Bekostning, som han selv i sit Liv havde lidt under Trykket af.

For at kunne faa den Plads som Professor i teoretisk Filosofi, som man ventede skulde blive ledig, naar den daværende Professor blev pensjonsberettiget, skrev Wikner en filosofisk Afhandling »Om Egenskaben og nærgrænsende Tankegenstande«, som gav Anledning til en videnskabelig Strid med Bostrøms Tilhængere, men som ikke skaffede ham Embedet; thi Professoren afgik ikke.

Det er, som man kan mærke en Skuffelse gennem hans Udtalelser fra denne Tid. Han finder, at Livet ikke har taget blidt paa ham. Men under de gentagne Sygdomsanfald er det, som han frigøres noget for dette; han begynder at vænne sig til Tanken om at skulle skilles fra det hele, og saa svinder den ønskede Professorstilling betydelig ind i hans Tanker; det gør ham ikke mere saa ondt at maatte undvære den. Saa meget større en Glæde voldte det ham, da han hørte, hvorledes man var paa Vej til at skaffe ham et personligt Professorat. Han græd en hel Nat af Glæde. Men da der samtidig kom en Kaldelse fra Kristiania, besluttede han dog at tage imod den. I Begyndelsen af Aaret 1885 drog han til Kristiania og

levede der tre lykkelige Aar som Professor i Filosofi. Han siger selv, at »en saa almindelig Velvilje og en saa fredelig Tilværelse«, som den han der havde nydt, venter han ikke mere. Han søgte dog Professoratet i Upsala, da det blev ledigt, og blev ogsaa kaldet; men han døde, inden han naaede dertil, den 16. Maj 1888.

Upsala Studenter vilde ære hans Minde og gjorde det ved at faa i Gang en Nationalsubskription, hvis Udbytte blev brugt til dels at sørge for hans efterladte Hustru og to Sønner, dels til at danne et Stipendium, som vedblivende skulde knytte hans Navn til det Universitet, som han i særlig Grad havde været knyttet til.

Det kan ikke undgaas, at en Mand som Wikner maa blive meget forskellig bedømt, alt efter det Standpunkt, Betragteren staar paa. Mange vil vel endog fristes til at fælde en haard Forkastelsesdom over ham, fordi hans Anskuelser om religiøse Spørgsmaal skiller sig saa meget fra de vedtagne. At gøre dette paa Grundlag af, hvad her er meddelt, vilde imidlertid være meget forhastet; thi selv om det er lykkedes ved Hjælp af spredte Træk at fremstille et nogenlunde rigtigt Billede af Manden og hans Værk, saa vil det dog paa mange Punkter være ufuldstændigt og kan derved ogsaa paa et eller andet Punkt vise sig urigtigt. Saaledes vil i en Fremstilling som denne de særegne Meninger let komme til at træde i Forgrunden; dette gør de slet ikke hos Wikner selv. Det fremtrædende hos ham er den Inderlighed, hvormed de enkelte Livsforhold opfattes og gennemleves, og dette afspejler sig saa stærkt i hans Skrifter, som det er Tilfældet hos faa andre. Deri bestaar det særegent tiltalende ved Wikner og det, der giver hans Skrifter en Værdi langt ud over det almindelige, en Værdi, som i særlig Grad kan kaldes »Livsværdi«, fordi hans Tanker er Frugten af et sjælden

dybt og sandt personligt Liv. Paa den anden Side bør det ikke glemmes, at det netop er en saadan Frugt, hans Liv har baaret, og at han selv tiltror sin Anskuelse en større Mulighed for at vinde Indgang, hos dem han særlig skriver for end den ortodokse. Jeg vil her minde om, hvad Otto Møller skriver om det, at fremsætte en ny kristelig Livsanskuelse. Han siger: »Det var maaske endog ønskeligt, at flere, end der gør det, forsøgte sig deri, maaske end ikke af Vejen, at ethvert alvorligt Menneske havde sin egen Livsanskuelse.« I hvert Fald er det godt mellem de mange Anskuelser, man møder, og hvorom man tit ikke ved, hvor man skal henføre dem — at møde en virkelig *Livs*anskuelse, hvor tilmed hele Vægten lægges paa Livet ɔ: Livet i Gud. Maa man saa end give Wikner Ret i hans Ønske for hans unge Læsere, naar han siger: »Gud bevare dem fra at blive mig lig i alt!« saa kan man med samme Ret tilføje: »Gid mange maatte blive ham lig i meget, først og fremmest i hans Afsky for al Halvhed og hans ubestikkelige Kærlighed til Sandheden.

Af Wikners Skrifter er kun: »Tanker og Spørgsmaal« oversat; den er udgivet af Sofus Thormodsæter med en Biografi af Fr. v. Scheele til Indledning (Kristiania 1889). Paa Svensk findes samlet: »Vittra skrifter«: Noveller, Digte, Foredrag og Breve, udgivne af Karl Warburg (1888), »I mensklighedens lifsfrågor« (2 Dele 1889) og »Samlade predikningar« (1889—90).

Klank Højskole i 1891.

Staden Worms i Historien og i Digtningen.

Af *L. Schrøder*.

Der er noget eget ved at komme til et Sted, som man tit i Tanken har dvælet ved, naar man læste om eller

selv fortalte de historiske Begivenheder, som knyttede sig dertil. Det vil gærne være noget ganske andet, man faar at se, end man har tænkt sig. Har man gode Billedværker til sin Raadighed, da kunne de vistnok hjælpe en paa et rigtigt Spor i enkelte Retninger; men der vil altid blive noget tilbage, som er helt anderledes, end man har forestillet sig. Hvor tit har jeg ikke tænkt mig ind i Fæstningen *Worms,* hvor Karl den Femte holdt sin Rigsdag i Aaret 1521 — den uforglemmelige Rigsdag, hvor Luther i Kraft af sin Samvittigheds Vidnesbyrd, som »det ikke var raadeligt at gaa imod,« vægrede sig ved at böje sig for Paven og de almindelige Kirkemøder — lige saavel som for Kejseren og Rigets Herrer; han »kunde ikke andet«, saa maatte Gud raade for, hvad der skulde komme ud af det! Jeg har forestillet mig snævre, krogede Gader imellem gamle ærværdige Bygninger, — en vrimlende Folkemasse i Gaderne, saa at den wittenbergske Munk ikke kunde komme frem igennem dem, — Gaardspladse og Haver inde bag ved Husene, gennem hvilke han kunde naa frem til Biskoppens Palads, hvor Rigsdagen var samlet, — og Rummet inde i denne, som forskellige Malere have søgt at afbilde med Luther, Karl den Femte, Fredrik den Vise og de andre höje Herrer. »Jeg drog engang til Worms ved *Rin*«, begynder Grundtvigs Vers om dette Møde; Forestillingen om Rinfloden er ogsaa nöje knyttet til Worms.

Saa kom jeg i Høsten 1891 til Worms sammen med nogle gode Venner. Vi havde sejlet med Dampskib fra Mainz til Bingen, og derfra kørte vi med den hessiske Jernbane til Worms, gennem et Landskab med Vingaarde imellem Kornmarkerne, med Frugttræer ude paa Markerne, ved hvilke der var Levninger af Ringmure, som fortalte om Ufredstider, og med flere Kirker i deres Midte, som vidnede om en i kirkelig Henseende stærkt blandet Befolkning.

Vi kom til Worms. Nær ved Banegaarden var *Luther-Mindesmærket*. Jeg kendte det godt fra Afbildninger; men ved at se dem havde jeg ikke faaet den Forestilling, at Virkeligheden vilde tiltale mig. I denne Retning blev jeg beskæmmet. Jeg havde kun Glæde af at se Reformatorens Skikkelse, der staar höjt i Midten, og de omgivende Figurer. Indskrifterne fandt jeg vel valgte, og Pladsen omkring Mindesmærket gjorde især henimod Aften et festligt Indtryk.

Ellers voldte Worms mig Skuffelser. Den romanske Domkirke er stor, og den gotiske Liebfrauenkirke, der har givet Navn til den kostelige Rinskvin »Liebfrauenmilch«, hvortil Druerne høstes i dens Nabolav, fortjæner fuldt ud at ses. Men det er saa underligt, at disse to Kirker ere i Papisternes Hænder. I Worms er Befolkningen delt som i de mange Landsbyer med de to Slags Kirker. Og med Undtagelse af disse Kirker er Byen *ny uden at være smuk*. Bajerske Ølbryggerier og en »Bryggerskole«, nogle andre Fabriker og de dertil hørende Arbejdere, samt en Infanteribataillon, som der har sin Garnisonsplads, alt dette faar man et Indtryk af, men ikke noget tiltalende Indtryk. Rinen saa vi egentlig ikke, da det var bælgmørkt ved Aftenstid, da vi fra Jærnbanegaarden kørte ned til den for med en Dampfærge at gaa over til den anden Side og køre videre til Frankfurt. Worms har kun godt 20,000 Indbyggere. Den gamle By er paa Kirkerne nær bleven ødelagt i Krigene mellem Frankrig og Tyskland. Og Byen er i det hele gaaet tilbage. Den skal i Slutningen af Middelalderen have haft 60000 Indbyggere, hvad der den Gang vilde sige mere end nu.

Paa Luthers Tid har den været en betydelig Stad, og för den Tid har den ogsaa haft *en stor Historie,* hvad der igen har gjort, at *Tysklands ypperste middelalderlige Digtning* er knyttet til den. Det er disse Minder, som i det følgende skulle fremdrages.

Worms er ældgammel. *Romerne* forefandt den. da de kom til Rinen, og de gjorde den til en Fæstning. I det femte Aarhundrede var den *Burgundernes* Kongesæde. Hunnerne ødelagde den; men *Frankerne* byggede den op paany. Den blev Sædet for en Greve og fra det attende Aarhundrede for en Biskop. I Paladset (palatium, deraf Phalz) har Karl den Store stundom holdt Hof. Men den gamle Kongeborg blev nedreven i Begyndelsen af det ellevte Aarhundrede af en Biskop, som vilde bruge Æmnerne til sin Kirke. Dette er Grunden til, at det var *Biskoppens Gaard,* der maatte bruges til Samlingssted for Rigsdagen, naar den holdtes i Worms, som i 1521. Den nuværende Domkirke blev indviet 1110. — Raadede Biskoppen over Stadens offentlige Bygninger, saa raadede han ikke over Borgernes Tænkemaade. De holdt med Henrik IV i hans Kamp med Gregor VII. Derfor gjorde den frankiske Kejser Byen til en *fri Rigsstad* i Aaret 1084, og det blev den ved at være til 1801.

Stadens Navn blev dog især vidt kendt ved den mærkelige Fredsslutning imellem Pave og Kejser, som fandt Sted den 9. September 1122, og som kaldes *Wormser-Konkordatet.* I 50 Aar havde Middelalderens Stormagter kæmpet om, hvem der skulde iklæde Bisper og Abbeder med Tegnene paa deres kirkelige Værdighed; »Investiturstriden« havde ikke blot ført til Bandsættelse, men ogsaa til blodige Krige. Rundt omkring i Tyskland, i Frankrig og i Italien længtes man efter, at denne Strid skulde faa Ende. 1119 havde en Mand af det gamle burgundiske Kongeblod besteget Pavestolen under Navnet Kalikstus III. I lang Tid havde det kun været Munke, der klædte St. Peters Stol. Denne Gang var det en Ærkebisp af höj Byrd; mulig har dette gjort ham mere skikket til at forhandle med Henrik V. Han nød tillige stor Tillid iblandt Tilhængere af Gregor den Syvendes Tanker. De vare fostrede i Klostret Kluny i Burgund; de havde ingensteds

varmere Venner end i Burgund; og Ærkebispestolen, Kalikstus forlod, laa i Burgund. I 8 Dage var der blevet forhandlet imellem hans Legat og den mægtige Kejser i Nærværelse af den tyske Rigsdag, inden man fandt en Form, hvorunder Valget af de höje Kirkemænd mentes at kunne foregaa uden Indblanding fra den verdslige Fyrstes Side, og hvorved dennes Ret til at overdrage de til Bispestolen og Abbedierne henlagte Len dog blev holdt i Hævd. Udfaldet paa Forhandlingen vakte stor Glæde, som en Fred plejer at göre efter en lang og pinlig Krig, selv om et skarpt Öje kan opdage, at det i Grunden kun er en Vaabenhvile, der er sluttet. Mere var Wormser-Konkordatet *ikke*. Men desuagtet skal det have været en talløs Menneskeskare, som var samlet paa Sletten udenfor Worms 23. September 1122 og med spændt Opmærksomhed lyttede til Oplæsningen af de to betydningsfulde Brevskaber, det pavelige og det kejserlige, hvori Overenskomsten var udtrykt, og som var Vidne til, at den pavelige Legat rakte Kejseren Nadveren som Tegn paa, at han atter var optagen i Kirken.

Digtningen, som har baaret Worms' Navn vide ud over de tyske Lande, skal være begyndt i Slutningen af det samme Aarhundrede, da Konkordatet gjorde Staden berömt. Forfatteren kendes ikke, ja der gættes paa, at flere have föjet noget til, snart paa et og snart paa et andet Sted i det store Digt. Æmnet var det nordisk-tyske eller fælles-gotiske Vølsungsagn; senere Foredragere af »*Niebelungenlied*«, som kendte Oldsagnene, kunde falde paa, at der var mere af det gamle, der kunde nyttes i Digtet, end der fra først af var taget med. Men den bedste Del af Digtningen er vel Begyndelsen, hvori Digteren ogsaa har stillet sig friest over for sit Æmne. Her føres vi ind i den Tid, da den mægtige Domkirke i Worms samlede ædle Riddere og høviske Fruer til Fromesse som til Aftensang, da Ridderspil optog en stor Del af hines Tid og

fængslede disses Opmærksomhed, og da Elskoven eller »die Minne«, som man sagde i Tyskland, ikke blot knyttede stærke Baand, men ogsaa voldte kvalfuld Skinsyge og gruelig Hævnsyge. Indholdet af denne Del af Digtet, som er stedfæstet i Worms, skal her gengives.

I *Worms* i Burgund levede en Enkedronning, som havde en dejlig Datter, *Krimhild,* og tre Sönner, blandt hvilke *Gunter* var den ældste.

Krimhild drömte, hun havde en Falk, som var tæmmet af hende selv, og den blev sønderreven af to Ørne. Aldrig havde hun følt större Smerte end ved dette. Hendes Moder udlagde Drömmen om en Mand, som hun skulde give sin Tro, men snart miste.

I *Santen* i Nederlandene regerede Kong Sigmund. Hans Sön *Sigfred* drog, efter at være slaaet til Ridder sammen med 400 Jævnaldrende ud fra Hjemmet for at bejle til den skönneste Kvinde, der fandtes i Verden. Da han kom til Worms med sine Mænd, kendte ingen ham. Dog mente den vidtberejste *Hagen* at vide, hvem det var, og han fortalte da om Sigfreds Kamp med Dragen og om, hvordan han havde badet sig i Drageblodet for at blive usaarlig, — at Sigfred havde vundet Guld og ædle Stene fra Niflungerne og en Kappe, der kunde gøre ham usynlig, fra Dværgen Alberik.

Paa Hagens Tilskyndelse modtager Kong Gunter og hans Mænd Sigfred med al Ære. Han siger, at han er kommen for at tage Burgundernes Rige med Magt. Man tilbyder ham at være Medejer af Landet, og han lader sig berolige. Der holdes nu Kamplege, og Sigfred sejrer over alle, saa vel naar det gælder at kaste med Sten som at skyde med Spyd. Krimhild stjæler sig til at se hans ridderlige Dygtighed, og hun er stærkt optagen af ham; men der forløber et Aar, inden han faar hende at se.

Imidlertid kæmper han for Burgunderne imod Kongerne af Saksen og af Danmark, som han tager til Fange.

Men da der ved Pinsetid bliver holdt en stor Fest i Worms, viser den elskelige Krimhild sig, »som Morgenrøden træder frem af den mørke Sky« —, og Sigfred føler, at dersom han ikke vinder hende, saa maa han hellere dø. De to unge følges tavse til Kirken; men da Messen er forbi, og de komme ud igen, takker hun ham for den Tjæneste, han har ydet hendes Brödre. »Den Daad,« svarer han, »har jeg øvet for at vinde Eders Gunst, Fru Krimhild.«

Langt hin Sides Havet, paa Island, bor Dronning *Brynhild,* hun vil ingen Mand have uden den, der er hendes Mester i at kaste med Spyd, i at slynge Sten og i at springe; men hvem der vover Kampen og kommer til kort, skal miste sit Hoved. Gunter ønsker den stolte Kvinde til sin Viv og beder Sigfred staa sig bi. Det lover han, naar Krimhild maa blive hans Hustru. Hagen og hans Broder Dankwart ledsage Fyrsterne paa Islandsfærden. De sejle nedad Rinen og fare over Havet. Derpaa stige de til Hest. Gunter og Sigfred ride frem i snehvide Kapper paa snehvide Heste, Hagen og Dankwart følge dem i ravnsorte Klæder. Borgen Isenstein ligger foran dem med sine 86 Taarne. Brynhild viser sig med en Kæmpe i Følge. Sigfred og Brynhild kende hinanden, og hun byder ham velkommen i sit Land. »Det er for stor en Naade, Fru Dronning,« svarer han, »at I hilser mig, *för* ham, hvis Undersaat jeg er; det er Gunter, Kongen af Burgund, som vil bejle til Eder.«

Gunter kan ikke staa Maal med Fru Brynhild; men Sigfred hyller sig i Kappen, der gör ham usynlig, og er saaledes den stærke Kvindes virkelige Modstander, medens Gunter kun giver sig Mine af at være det. Brynhilds Spyd rammer Gunters Skjold, gaar igennem det og kaster begge Mænd til Jorden; men Sigfred er straks paa Benene igen, vender Spydet mod Brynhild og rammer saa sikkert, at hun maa til Gulvs. Hurtigt rejser hun sig imidlertid,

griber den store Sten og kaster den langt bort, men naar alligevel i et Spring videre end Stenen. Sigfred tager Stenen og kaster den endnu længere, og med Gunter i Favnen springer han videre, end Brynhild havde mægtet. Rød af Vrede kalder Dronningen paa sine Mænd og byder dem efterdags at tjæne Kong Gunter.

Ved Bryllupsgildet i Worms sidder Sigfred med Krimhild lige over for Kong Gunter med Brynhild. Da løber Taarerne ned ad Brynhilds Kinder, og paa Gunters Spørgsmaal om Grunden dertil, svarer hun, at det er, fordi hans Søster bliver gift med en Mand, der staar i *hans* Tjæneste. Han lover hende, at hun en anden Gang skal faa Rede paa Sammenhængen dermed. Men da Gunter om Aftenen kommer ind i sit Sovekammer med Brynhild, tager hun sin Livgjord og binder ham med den om Hænder og Fødder og hænger ham op paa et Søm, og saaledes tilbringer han Natten.

Gunter tyr atter til Sigfred, og i sin Usynlighedskappe tvinger denne næste Nat Brynhild til at være stille. Men under Brydningen med hende tager han hendes Livgjord og en af hendes Ringe. Disse Ting giver han til Krimhild. »Det kom ham siden dyrt til at staa.«

Sigfrid drager nu hjem til Santen med Krimhild. Hans Fader, Sigmund, overlader ham sit Rige. Krimhild føder ham siden en Søn, og han faar Navnet Gunter. Ogsaa Brynhild føder en Søn, og han faar Navnet Sigfred. Der forløber 10 Aar i Fred.

Brynhild kan imidlertid ikke glemme, hvad der i sin Tid er bleven sagt hende om Sigfreds Tjænesteforhold til hendes Ægtefælle. Hun lader Gunter høre, at Sigfred ikke opfylder sine Pligter som hans Lensmand, og hun hykler Længsel efter Krimhild. Enden paa det bliver, at der gaar Bud afsted for at indbyde Sigfred og Krimhild til med den gamle Sigmund at komme til en stor Fest i Worms ved næste Sommer-Solhverv. Budene træffe dem

i Norge, hvor deres Niebelunge-Skat findes. De love at komme. Den lille Dreng bliver hjemme i Santen, da Forældrene og Sigmund rejse til Worms.

Da nu Krimhild og Brynhild en Aften sidde og se paa Ridderspillet, begynder der en Trætte imellem dem. Krimhild fremkalder den ved i stærke Ord at prise sin Mand. Brynhild lader hende da forstaa, at Sigfred staar i Kong Gunters Tjæneste; han har selv sagt det, da han fulgte Gunter paa Bejlerfærden til Isenstein. Krimhild forestiller hende, at det er utænkeligt, at hendes Brødre har givet hende til en, der ikke var deres Ligemand. De skilles i Vrede. Men om Aftenen træffes de ved Domkirkens Dör. Brynhild siger saa til Krimhild, at hun som Lensmandens Hustru maa lade sin Dronning gaa først ind i Kirken. Denne Tiltale vækker Krimhilds Vrede. Harmfuld lader hun Brynhild høre, at det ikke er Gunter, men Sigfred, der har overvunden og vunden hende. Dette Ord slaar Brynhild med Forfærdelse, og hun lader Krimhild gaa først ind i Kirken; men hun kan ikke høre efter Messen; hun tænker kun paa, at hun, naar de komme ud, vil kræve Bevis af Krimhild paa Sandheden af det, hun har sagt. Udenfor Kirkedøren standser hun hende og fremsætter sit Krav. Da viser Krimhild hende Ringen, Sigfred har taget fra hende den anden Nat efter hendes Bryllup med Gunter. »Den Ring maa være stjaalen fra mig,« siger Brynhild. »Men Livgjorden da!« raaber Krimhild. Da Gunters Dronning ser sin med Guld og Ædelstene indvirkede Livgjord i Krimhilds Haand, tvivler hun ikke længere. Men den Tort, der er gaaet over hende, skal hævnes. Det skal koste Sigfred Livet, at han har bedraget hende.

Brynhild siger da til Gunter, hvor dybt hun føler sig krænket. Gunter fortæller det til Sigfred, og denne søger at berolige ham. Men om han end sværger, at han aldrig har villet fornærme Brynhild og aldrig har haft nogen Elskovshandel med hende, saa kan det ikke ændre det

onde Forsæt, hun har fattet. Hun søger Raad hos *Hagen*, og denne faar udbredt falske Rygter om, at Sakserne atter ville angribe Burgunderne. Sigfred vil da ligesom fordum drage ud for at kæmpe for sin Svoger. Men da bliver Krimhild ængstelig for, at en Ulykke skal ramme ham. Hun kalder Hagen til sig og taler til ham som til en fortrolig Ven. Det hedder sig nok, siger hun, at Sigfred er usaarlig; men der er et Sted paa hans Legeme, hvor han kan saares, øverst paa Ryggen imellem hans Skuldre. Dette Sted var dækket af et Lindeblad, da han badede sig i Dragens Blod; paa dette Sted havde Blodet ikke gjort ham usaarlig; nu var hendes Hjærte fyldt med Angst for, at et fjendtligt Vaaben skulde ramme ham der i Krigen med Sakserne. — Hagen lover hende, at han skal vogte hendes Hjærtensven i Krigen og faar hende til at sy et Kors paa hans Kjortel, hvor den dækker det saarbare Sted, saa hans Venner kunne vide, hvor de skulle dække hans Legeme med deres Skjolde.

Efter at Hagen har faaet denne Hemmelighed at vide, har han ikke Brug for Sakserkrigen. Der kommer Fredsbud som melde, at det har været falske Rygter, som gik om, at Sakserne vilde angribe Burgunderne.

Fyrsterne drage nu paa Jagt. Ingen er hurtigere til denne Idræt end Sigfred, og ingen faar större Bytte. Tilsidst fanger han en Björn, men slipper den løs paa det Sted, hvor man samles efter Dagens Möje. Björnen volder stor Forskrækkelse imellem dem, der tilberede Maden, og Sigfred maa da dræbe den. Han klager over, at man ikke har sørget for Drikkevarer eller lagt Samlingspladsen nærmere ved Rinen. Da siger Hagen, at han ved, hvor der er en Kilde i Nærheden. Sigfred vil nu løbe om Kap med Gunter og Hagen hen til Kilden; han vil beholde sine Vaaben paa sig; men de maa gærne trække ud lige til Skjorten. Derom enes de da, og Løbet begynder. Sigfred kommer til Kilden för de andre, men vil ikke kvæge sin Tørst,

inden Gunter, hans Vært, har drukket. Da dette er sket, böjer han sig ned og drikker af Kilden.

Forinden har han lagt Vaabnene fra sig. Dem tager da Hagen i Hast og bringer til en Side, paa Spydet nær. Med dette stikker han ham imellem Skuldrene der, hvor Korset er syt paa Kjortelen. Blodet strömmer ud af det dybe Saar; men han vender sig og slaar med sit Skjold, som han har beholdt paa Armen, den falske Hagen til Jorden. Derpaa bebrejder han Gunter, hvor ilde han har lønnet hans Troskab, mindes Fader, Hustru og Sön, og synker død om mellem Blomsterne, som hans Blod væder.

Hagen lader nu Sigfreds Lig lægge for Krimhilds Dör. Da hun vil gaa til Fromesse, finder hun det og synker ned i Sorg over sin myrdede Ægtefælle. Men hun har Fatning nok til at lægge Mærke til, at hans Skjold ikke har Skrammer som efter en Kamp: »Ædlingen er snigmyrdet!«

Krimhild holder dog den myrdedes Fader og Mænd tilbage fra at søge en hurtig Hævn. Medens den gamle Sigmund drager hjem til Santen, bliver hun i Worms, hvor hun lader et Hus bygge til sig nær ved Kirken, for at hun kan komme saa tit som muligt til Sigfreds Grav. Hun lader Nibelunge-Skatten hente og finder Lise for sin Sjæl ved at dele ud af den. Men da Hagen frygter, at hun derved skal vinde for mange Venner, faar han Skatten kastet i Rinfloden. —

Det store Digt melder videre, hvordan Krimhild 13 Aar efter Sigfreds Død gifter sig med Hunnekongen Etsel, og hvordan hun, da 13 andre Aar ere forløbne, faar Gunter og Hagen med en stor Hær af Burgundere til at drage didhen, hvor hun nu bor. Ingen af dem kommer tilbage uden Kong Gunters Kapellan, som Hagen har stødt ud i Donaufloden, men som Bølgen har baaren frelst i Land. Men sidst dør *Gunter* og *Hagen*, — »de to Ørne«,

om hvilke Krimhild havde drömt, at de sønderrev hendes kære Falk. Selv hug hun Hovedet af Gunter og stak Hagen ihjæl med Sigfreds Spyd.

Om denne sidste Del af Digtet maa det være nok med dette Vink. Hvad der skulde fortælles, var Begyndelsen, som vel er mest betegnende for Riddertiden, og som er stedfæstet til Worms. —

Hvem der kender de nordiske Digte og Fortællinger om Vølsungerne, vil let se, at Sigfred er den samme som *Sigurd Fofnersbane* (vore Kæmpevisers Sivard Snarensvend), hvis Livsskæbne er underlig knyttet til to Kvinder, den stolte Valkyrie *Brynhild* og den bløde *Gudrun*. Den sidste kalde Tyskerne Krimhild. Nordboernes *Gunnar* er bleven til Gunter, og hans Broder *Hogne* til Hagen. Men större Forskel end den imellem Navnene er dog den i hele Digtningens Indhold. Grundtonen i Vølsungsagnet kan vel udtrykkes i Verselinjen: »*Nornerne* raade vor Skæbne«, medens alt i »Niebelungenlied« drejer sig om *Elskovsfølelsens* Magt i Menneskelivet.

Fra Bogmarkedet.

»**Streik**«, arbejderroman af *Per Sivle.* (Alb. Cammermeyers forlag, Kristiania og Kjøbenhavn.)

Per Sivle er en af de unge norske forfattere, som man med sikkerhed kan forudsige en fremtid. Hans »Sogor«, oversat paa dansk under navnet »Gut«, er rent ud glimrende skildringer fra norsk bondeliv. Fortællemaaden er saa ægte, saa fri for al affektation; der er dette brede norske humor, som enhver kjender fra Asbjørnsens æventyr, der er vid og lune, sterke følelser og over alt en

varm understrøm af kjærlighed til det lidende og tilsidesatte.

Det er saaledes ingen tilfældighed, naar Sivle nu har skrevet en arbejderroman. Det er hans hjærtelag for de lidende, som har drevet ham. Og dette bærer bogen helt igennem præget af. Det er bogens styrke. Og denne styrke bør vel ikke skattes ringe, særlig nu for tiden, da den trænges saa højlig og fattes saa meget. Men det har kanske ogsaa gjort sit til, at forfatteren har tegnet sine personer med alt for grov haand. Arbejderherrerne er blit for onde. Der er neppe mange arbejdsherrer som denne Oscar Andrésen. Dog har bogen ogsaa rent kunstnerisk sine meget gode sider. Som hel komposition har den sine fejl, ikke ubetydelige. Men der er enkelte skildringer af fuldendt kunst, skildringer af stor skjønhed og slaaende realisme. Mange er spændt paa at se Sivles næste arbejde, som blir en fortsættelse af denne bog.

»**Sara**«, roman af *Kristoffer Janson.* Samme forlag.

Her faar vi se, hvorledes norsk pietisme tar sig ud i Amerika. Det er det samme tyranni, den samme skillen sig ud fra »verden«, den samme fordømmen af anderledestænkende som i de trangeste norske bygder, ja endnu værre.

Sara er født og fostret i et saadant hjem. Og endskjønt hun er en kraftig gjente med stærk trang og længsel efter noget større og rigere, saa gir hun en stund efter for forældrene, skiller sig ud fra »verden« og blir gift med en prest, en ægte farisæer. Men denne mand blir hende tilsidst rent utaalelig, og da hun faar et pust fra verden udenom prestegaarden, mærker hun, at hun rent vil kvæles i sin egen stue — og hun rejser fra farisæeren i det højtidelige bibelbind. Hun rejser til Chicago med de bedste forhaabninger for fremtiden. Hun er kommen til at elske en maler, som hun mener vil tage imod hende

med aabne arme. Men hun blir skuffet. Nu maa hun begynde med almindeligt arbejde. Og forfatteren faar nu anledning til at skildre arbejdernes kaar og levevis i den store by. Skildringen er sikker og paalidelig bygget paa kjendsgjerninger. Det er forfærdelig og oprørende, hvordan mennesker behandles i slutningen af nittende aarhundrede, denne tid, som ifølge de flestes mening skal være saa stor og herlig. — Sara blir syg. Under sygdommen plejes hun af en ældre dame, der er lige saa god, som hun er rig. Hun tager senere Sara til sig som en søster. Og nu faar hun anledning til at udvikle sig og leve med i aandslivet. Hun drager ud for at bringe lys ind i hjemmene, møder megen modstand, men er forbavsende sterk og kjæk. Hendes mand dør ved et jernbaneuheld, og hun gifter sig saa med en mand, som har viet sig til at tjene arbejdernes sag, en prægtig mand, som har vundet hendes udelte kjærlighed.

Der er adskilligt i bogen, som jo er lidt »amerikansk«, og der er benyttet nogle traditionelle romankneb for at faa det hele til at føje sig rigtig vel.

Men der er saa meget godt og sundt i bogen. Det aander imod en som frisk vaarluft, der er haab og tro og sejersvished. Som sang og musik strømmer den fineste lyrik. Der er en egen finhed og hjertevarme over alt, hvad Janson skriver, og hans foredrag er saa skjønt og ægte, at en trættes aldrig, og gjennem alt skinner hans lyse, ædle personlighed.

Rejser i luftballon. Af *Camille Flammarion.* Samme forlag.

Det er ikke blot overmaade interessant, men ogsaa meget lærerigt at følge med Flammarion i hans ballon. Og han forstaar at tage en med og lade en se, selv om vi er nok saa uøvede.

»Skisser« af *J. B. Bull.* Samme forlag.

Der er friskhed og lune over disse fortællinger. Bogen er illustreret af malerne A. Bloch, Gerh. Munthe og H. Smith.

»Illustreret tidende for børn«, udg. af *Nordahl Rolfsen.* Samme forlag.

Dette børneblad er virkelig udmærket. Valget af stof er altid omhyggeligt, og billederne er altid gode. Enhver vil indse, at det har overmaade stor betydning for børnene, at de faar noget rigtig godt i hænde til morskab, til glæde og til udvikling af sine evner og anlæg. Det er sagt og kan ikke siges bedre, at for børn er kun det bedste godt nok; dette i alle henseender. Det forekommer mig, at Nordahl Rolfsens »Illustreret tidende for børn« hører til det allerbedste af det, som udkommer »for børn.«

Lars Eskeland.

»Ildsignaler« og **»En Efterskrift«**, to Bladartikler med et Forord af *Fr. Jungersen.* (Schönberg 1892.)

Det er formentligt overflødigt at gjøre *danske* Læsere af dette Månedsskrift opmærksomme på ovennævnte Skrift; de *norske* derimod, der holder eller dog kan finde Lejlighed til at se »Danskeren«, tillader jeg mig at anbefale Læsningen af Pastor Jungersens skarpe, vistnok træffende Belysning af »Brandesfesten« med dens Blus og Fakler. Mange vil maaske finde den *vel* saa stærk. Efter mit Syn er her givet et *alvorligt* Indlæg mod en yderst fordærvelig »Åndsretning«, eller rettere sagt Åndsfornægtelse. Der sprudler Ild, Gnister fra Brandes Lejr; Ild med Lys, ja *Lyn,* kommer der fra hans Modstander, som allerede for længe siden (f. Ex. i den ypperlige Bog: »*hvad er Sandhed?*«) har vist sig som den, der både kjender »Gjennembrudsmændene« og forstår at føre Våben på dem.

Hvilken Ild der er hentet fra *Sandhedens* Alter, er ingen Kristen, nej ikke engang en »moralsk« *Ikke*troende i Tvivl om.

Dr. med. *E. F. Lochmann*: **»Populære Opsatser«**. Samlede og udgivne af Dr. *A. Chr. Bang*. Kristiania. H. Aschehoug & Co.s Forlag. Hovedkommissær i Danmark H. Hagerup. (Prisen 3 Kr.)

Professor ved Kristiania Universitet *Lochmann* var ikke alene en ualmindelig dygtig Mand på Lægevidenskabens og Naturkundskabens Område, men en *troende* Mand med den varmeste Deltagelse for Kristendommens Sag, hvorom han mundtlig og skriftlig ofte gav Vidnesbyrd. De nu samlede »Opsatser« har næsten alle været meddelte i Dagblade, særlig i »Morgenbladet«. Samlingen indeholder: 1) Apologetiske Indlæg i Dagens Strid, 2) Nekrologer og Erindringer, 3) Literære Betragtninger og Anmeldelser.

Dr. *G. Brandes* bliver ikke glemt. Han har jo flere Gange ogsaa besøgt vor Hovedstad og ladet sig høre der. Saavidt jeg kan skjønne, har Lochmann klart opfattet den Betydning og Indflydelse, Brandes kan have udøvet, særlig paa vore unge. *Kirkelig* Klarhed findes der ikke hos Lochmann, og han synes at have kjendt meget lidet til *Grundtvig* eller i al Fald at have mødt en »Grundtvigianisme«, som Grundtvig selv ikke vilde vedkjendt sig. Men han henviser oftere til »*Troens Ord*« eller som han kalder det »den apostoliske Trosbekjendelse« som Kristendommens Grund og Kjerne. Han udtaler sin Glæde over, at Dr. Professor *G. V. Lyng* levede og døde med *denne* Bekjendelse og tror, at *hans Død* saavelsom *Heegårds* har, fordi det var en Hengang med *Livets Ord* i Mund og Hjærte, »opvejet den hele Række Forelæsninger og alle deres talrige Skrifter«, hvis Værd han dog erkjender.

Trondhjem, 22de Februar 1892. *Fr. Wexelsen.*

Sangbog for danske Folk i Amerika. Udgivet af »Dansk Folkesamfund« ved *F. L. Grundtvig.* 2den Udgave. »Dansk Folkesamfunds Forlag. »Aarhus Folkeblad«s Bogtrykkeri. Aarhus. 1891.

Da Præsten for den danske Menighed i Clinton i Jowa, F. L. Grundtvig, for nogle Aar siden gæstede sit danske Fædreland og gjorde en Rejse omkring til forskellige Steder for at vække Opmærksomhed og Deltagelse for »Dansk Folkesamfund« i Amerika, saa havde han med sig en Sangbog, som allerede den Gang var vidt udbredt imellem vore Landsmænd hinsides Verdenshavet. Det kunde ske, at han midt i eller efter et Foredrag om de Danske i Amerika foredrog en af de Sange, som var dem særlig kære; men sad han sammen med nogle Venner i en mindre Kreds, da kunde han synge den ene Sang efter den anden, som man derovre havde sat Tone til, og som da vidnede om, hvilken Trang der var hos vort Folk til at leve med sine hjemlige Digtere. Den Gang indeholdt Sangbogen 353 Nummere. Nu er der kommen 242 Sange til. Det er da en stor Samling, som kan faas for 2 Kroner (foruden 16 Øre i Porto) enten hos »Aarhus Folkeblads« Bogtrykkeri eller hos Pastor Jakob Holm i Vadum pr. Aalborg.

Hvem der fordyber sig i denne Bog, vil først og fremmest dvæle ved de mange Sange, den indeholder, som er forfattede af Danske i Nordamerika, f. Eks. af *Adam Dan* (79. Amerika, 101. Hilsen til Moder, 130. Kampsang, 149. Stjærnebanneret, 150. Møde i danske Bygder, 152. Nyaarsdagen, 154. Gravsmykningsdagen, 156. Fjærde Juli, 234. Englene, 366. Fortrøstning, 394. Den lønlige Graad, 396. Mit kære Hjem, 421. Frejdig Tro, 423. Samler eder sammen, 424. Kald mig ad de unge, 466. Vinterstorm og Vaar, 498. Aftenstemning, 528. Dale og stige, 532. Ungdomsmod, 548. I Skoven, 587. Alvorets Mænd); *F. L. Grundtvig* (103. Vort Folk, 124. Kom Nordens gamle Kæmpeaand,

129. Hvad vi vil, 133. Væringer i Maglegaard, 141. Til de Unge, 147. Hvis du vil, 151. Bøn og Lovsang i den danske Bygd, 153. Spredes og Samles, 155. Ved St. Hans-Blusset, 202. Vaaren er kommen, 352. Mørke Varsler og lyse Haab, 353. Vort Eget, 428. Trøst i Trængsel, 430. Vort Samfund, 493. Lysets Sejr, 584. Spurven i Amerika, 585. En Yankee); *O. C. Molbech* (404. Paa Rejse, 406. Hilsen til Hjemmet, 409. Længsel, 415. Vikingefærd, 416. De Danskes Tog, 425. Hvortil vi trænge, 444. Fattigst Fugl, 453. Foraarssang, 464. Høsttoner, 481, Morgensang, 495. Aftensang, 524. Tidens Bølger, 530. Frimands Vej, 540. Et Kildespring, 543. Nybyggerliv); *E. F. Madsen* (134. Vor Fremtid, 182. Leg og Sang, 429. Ombord paa Fremtidshaabet, 555. Den nøgne Skov); *H. J. Petersen* (427. Gaa til Myren, 451. Den første Sangfugl, 533, Vi er unge endnu); *K. Østergaard* (100. Hilsen hjem, 102. Folkeskolen i Amerika); *Kr. Anker* (354. Suk og Lovsang) og *P. Eriksen* (380 Haand paa Ploven) *m. fl.*

Men dernæst vil den Læser, som er godt kjendt med Sangbøger, som bruges herhjemme i Danmark, blive overrasket ved at finde saa mange stemningsfulde Sange, som ikke ere tagne op til Brug herhjemme, men som man i Amerika har faaet frem, og som er værd at fremdrage. Udgivere af danske Sangbøger kunne i den Retning lære meget af F. L. Grundtvigs Samling. *L. Schrøder.*

Et Digt af Per Sivle.

Meddelt af *L. Schrøder.*

Da dette Hefte tilfældigvis er kommen til at indeholde baade en Afhandling af Per Sivle og en Anmeldelse af hans sidste Bog, skreven af en Landsmand, kan det

maaske være paa sin Plads — for at Læserne kunne faa et desto rigere Indtryk af denne unge norske Digter, som ogsaa jeg gærne vilde bede dem følge med Deltagelse, — at meddele et 13 Aar gammelt Digt af religiøst Indhold, der vel har været trykt en Gang, men som neppe er kendt, saa vidt som det fortjener at blive det, og som jeg derfor har skaffet mig hans Minde til at optage i »Danskeren«.

Vor Gud, du Væld af Kjærlighed,
du Strøm af Lys, af Fryd og Fred,
af Salighed og Naade,
hav Tak, hav evig Lov og Pris,
fordi du er saa god og vis
foruden Maal og Maade!
Hav Tak, at du i smaat og stort
det alt saa godt og vel har gjort!
hav Tak, fordi kan hænde
du aller mest var vis og god,
naar jeg i Korset mindst forstod
din Kjærlighed at kjende!

Hav Tak, min Gud og Fader kjær,
at du har skabt mig, som jeg er,
og givet, hvad jeg haver!
Jeg glad vil gjennem Verden gaa,
om end en liden blandt de smaa
i Styrke og i Gaver.
Lad andre spise Rigdoms Brød,
jeg skal ej heller lide Nød,
saa længe du mig mætter;
lad Vingen bære andre hen,
jeg paa min Tue glad igjen
ved dine Knæ mig sætter.

Du har vel rejst det høje Fjeld,
den ranke Gran i Bakkens Held
op paa dit Bud er rundet;
men derfor har dog lige vist
den lille Sten, den svage Kvist
i dig sin Skaber fundet.
Ej Verdens Maal Vorherre har,
almægtig Gud han er og var,
har alt til alle givet;
for ham alene *det* er stort:
med villig Aand at have gjort,
hvad han os gav i Livet.

Saa frem, I Gjærdesmutter smaa!
trods Høg og Ravn I hjælpe maa
en Takkesang at bringe.
Skal Tonen stivne i jer Bryst,
fordi I ej fik Droslens Røst
og Lærkens rappe Vinge?
I, Klokker blaa, skal kime til!
I, Bække smaa, med eders Spil
skal ogsaa Følge gjøre!
— lad Verden følge Fossens Brag:
Gud selv jer gav den Harpe svag,
og han den og vil høre.

Ja, kommer engang alle smaa!
i Flok og Følge frem vi gaa
med Takkesang paa Tunge;
lad Verden sige, hvad den vil,
— tør ske, at selv den hjælper til
engang med os at sjunge:
Vor Gud, du Væld af Kjærlighed,
du Strøm af Lys, af Fryd og Fred,
af Salighed og Naade,

hav Tak, hav evig Lov og Pris,
fordi du er saa god og vis
foruden Maal og Maade!

Per Sivle.

Den finske Folkehöjskole.

Fra Finland er der tilsendt mig det første Nummer af et nyt Blad, som hedder: Kansanopisto, d. e. Folkehöjskole. En af de finske Mænd, der opholder sig her i Askov, har givet mig nogen Besked om Indholdet. — Bladet vil være et Foreningsbaand imellem dem, der arbejde i Folkehöjskolesagens Tjæneste. Det vil give Plads for Forhandlinger og derved søge at forebygge Adsplittelse og Mistænksomhed imellem de mange, som interessere sig for den nye Folkeoplysningsindretning. Til Bladets Program hører det at belyse Folkehöjskolens Formaal, indre og ydre Organisation, Forhold til Almueskolen og til andre Oplysningsanstalter. Bladet lover at følge Folkehøjskolebevægelsen, i Finland i Særdeleshed, men ogsaa i de skandinaviske Lande.

»Kansanopisto« udkommer paa Folkeoplysningsselskabets Forlag og redigeres af Dr. *A. A. Granfelt* og Frøken *H. Käkikoski,* som have tilsikret sig Medvirkning af flere Mænd og Kvinder i Finland, der have gjort sig bekendte med Folkehöjskolesagen. Redaktionen fremhæver udtrykkelig, at der blandt Medarbejderne ogsaa findes Personer, som høre til den svensksproglige Folkehöjskole i Landet. Om Forholdet imellem de to Nationaliteter skrives: »Det er sandt, at der har været Krigstilstand imellem Finner og Svensker i Landet, og Striden er endnu ikke endt. Men til Folkehöjskolens Omraade naar den ikke. Folkehöjskolen er en fri Indretning; frit samles Eleverne der,

og de lære der at respektere baade deres egen og andres Frihed. En fri Medborger undertrykker ikke en anden ligestillet, men for saa vidt og saafremt Undertrykkeren løfter sit Hoved i vort Land, saa maa hans Sprog være, hvilket det skal være — de finske og svenske Folkehöjskolemænd ville være enige om at sætte sig imod ham. Brodertvisten har nu gjort Skade nok i vort Land; fra Folkehöjskolevirksomheden skal den forhaabentlig holde sig borte.«

Om *Frøken S. Hagmans Skole i Kangasala* meddeles i Bladet, at den fra Januar 1889 har havt 7 Kursus, hvert paa 3 Maaneder. Foruden i Haandarbejde (18—20 Timer om Ugen) er der bleven undervist i Religion, Regning, Tegning, Gymnastik og Sang. — Fra Begyndelsen af er der desuden bleven holdt Foredrag over Finlands Historie og Literatur, Verdenshistorie, Kirkehistorie og Geografi m. m. I den senere Tid er der i Reglen bleven holdt et Foredrag om Dagen. Ved Afslutningen af det sidste Kursus, Sommeren 1891, udtalte Frøken Hagmann: »Man ser mere og mere klart, at Folkehöjskoleideen snart vil blive realiseret i vort Land, og det forundrer mig desto mere, naar jeg tænker paa, at man for 3 Aar siden knap hørte Tale om Sagen. Ungdommen føler nu Savnet af aandelig Undervisning. Da man for 3 Aar siden begyndte at holde Foredrag ved denne Skole, saa syntes 2 Foredrag om Ugen at være mere end tilstrækkeligt. Nu gaar der sjælden en en Dag, da Eleverne ikke spørge: Faar vi ikke noget Foredrag idag?« — Elevernes Antal har i de sidste Kursus været 50, og Antallet i alle Skolens 7 Kursus beløber sig til 264. De fleste Elever har været Døtre af Landbrugere; men i Fortegnelsen forekomme heller ikke saa faa Døtre af Præster og Embedsmænd, samt Tjænestepiger m. fl. — Skolens Økonomi har ikke været særlig god; thi Betalingen for et Kursus har i det höjeste været 15 Mark for en Elev. Men nu har Skolen faaet en aarlig

Statsunderstøttelse af 1000 Mark. Skolen begyndte sit 8de Kursus i Januar dette Aar i sin egen Bygning.

L. Schrøder.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Vare-, Produkt- og Fondsmarkedet har i den forløbne Måned været uroligt, der er stadig Torden i Luften, alle venter Uvejr, al Foretagelsesånd er lammet, Kapitalen trækker sig mere og mere tilbage, og der er i Forretningsverdenen ikke Spor at mærke til Forår i Luften, hverken de der kan, eller de der ikke kan, men dog gerne vil noget, kan trænge igennem, Baissen står i Øjeblikket som Sejerherre, Haussen med nedslagne Øjne, den har nok Lyst til at operere; men den tør ikke. Som Staternes Politik, saa er de enkelte Samfundslags, enhver tænker i Øjeblikket for meget paa det ene: »at være sig selv nok«; men en saadan Politik skader i Længden Samfundet og Samfundsfølelsen, og danner for os Mennesker ikke noget varigt og solidt Grundfundament at bygge sin Tilværelse på. — *Kaffe* uforandret. Den kommende Høst ventes, at blive stor, og derfor køber Consumenterne kun fra Hånd og i Mund. — *Sukker*. Rå Sukker flov og Noteringen circa $^3/_4$ Mark lavere, trods det at Statistikken er meget gunstig for Artiklen; men der er ingen Ting, der hjælper, det eneste, der i Øjeklikket kan faa Betydning for denne Vares Vedkommende er, om Amerika snart vil træde til, købe en Slump i Evropa. Og det er der — mener jeg nok — nogen Udsigt til, sker det, vil vi atter få højere Priser. — *Sirup* uforandret — der er af denne Vare i Øjeblikket fine Kvaliteter fremme til forbavsende billige Priser. — *Ris* fast, små Lagre; men der ventes snart større Tilførsler

til alle evropæiske Pladser, også til vort hjemlige Marked; og da vil Priserne nok snart komme meget under, hvad de nu ere. — *Sago* pr. strax omtrent uforandret, pr. senere Leveringer noget lavere. — *Kartoffelmel* flovere. — *Rismel* uforandret.

Frugter helt igennem at antegne som flove, med meget moderate Priser.

Kryderier rolig, kun *Peber* og *Nelliker* synes at fortjene Opmærksomhed.

Petroleum flov og lidt lavere.

Fedt rolig, Priserne omtrent uforandrede. Blærefedt fra danske Svineslagterier tilbydes til meget forskellige Priser, alt efter som man har Lager.

Cikorie fastere med Tendens til noget højere Priser.

Sprit har i de senere Dage været noget fastere; men Stigningen er næppe holdbar.

Frømarkedet meget fast og stigende.

Kornmarkedet flovt. Forleden var der et lille Pust, som kun varede fra Hønsene fløj op til de fløj ned. Fra alle Egne meldes om overfyldte Kornlagre, saa der er stor Sandsynlighed for, at vi endnu får lavere Kornpriser.

Foderstofmarkedet fortsatte i sidste Måned med ringe Omsætning til dalende Priser, og endskjønt disse vare i Kjøbernes Faveur, formaaede de ikke at bringe den forøgede Efterspørgsel, som efter Aarstiden var at vente. *Hvedeklid.* Stemningen meget flov, Priserne uregelmæssige og Omsætningen kun ringe. — *Rapskager* stille og lavere, enkelte nødlidende Ladninger er i Markedet til lave Priser, og som et Bevis for denne demoraliserende Forretning kan anføres Afholdelse af Avktion over forholdsvis store Kvantiteter saa vel i København som i Provinserne. — *Palmekager* uden Tilbud, da Beholdningen i Harburg, hvor vi har vor største Tilførsel, er rømmet. — *Hørfrøkager* uforandret. — *Solsikkekager* og *Hampefrøkager*. Noteringen fra Rusland er omtrent uforandret,

derimod er Priserne lavere her hjemme som en Følge af Overlager.

Æg-Markedet roligt, men ved mildt Foraarsvejr og Forøgelse af Tilførslerne fra Tyskland imødeses større Prisfald.

Smør-Markedet har i denne Måned været rolig med stærkt nedadgående Priser, den 17de 6 Kroner og den 24de 8 Kroner lavere, således at Noteringen nu er 96 Kr. mod 92 Kr. i tilsvarende Uge sidste Aar. — For kommende Måned imødeser man et roligt Marked med uforandrede Priser.

Russiske Banknoter noget højere — noteres de senere Dage 205.

Sølv flovere — noteres ca. 40 Pence.

Disconto nedadgående. I Udlandet diskonterer man nu fine Vexler til $1^1/_4$ à $1^1/_2$ pro Cent pro Anno.

Fondsmarkedet forsømt, Industripapirer skiller private Hænder sig mere og mere af med. Større Fallitter meldes fra Portugal, Spanien, Paris og Petersborg, Arbejdsnedlæggelser i England og Belgien, Ministerkrisis i Tyskland, Gæring og anarkiske Tendenser iblandt Arbejderne, Overspekulation på Kornmarkedet; alle disse Jobsposter forstemmer Børserne og dræber *alt* Initiativ. Arbejderne råber på højere Løn; men Forholdet ligger omvendt og derimod således, at kun billige Råstoffer og billig Arbejdsløn er i Stand til atter at sætte Industrien i Gang, skabe Afsætning og optage Konkurrencen med Mac-Kindley Loven. Under saadanne Forhold synes det at være mere end fortvivlet at lave Strejker.

De danske Konservesfabrikker synes at være komne bedre i Kurs herhjemme, og have vist nu rigeligere Afsætning end de hidindtil har haft. Direktør Rasmussen tager alvorlig og kraftig fat for Øjeblikket, og hans Ihærdighed synes at krones med Held, således har jeg erfaret, at han efterhånden samler flere og flere faste Kunder og Aftagere til Fabrikkernes Fabrikataer. Bare man nu ikke ogsaa ødelægger denne Industri ved at bygge flere Fabrikker end Landet kan bære. Foreløbig kan vi vidst rigeligen nøjes med, hvad vi allerede har.

Odense, 27. Marts 1892.

Gripsholm—ödenas slott.

Interiörer af *Cecilia Bååth-Holmberg.*

Sverge är liksom Finland ett de tusen sjöarnas land. Af dessa sjöar finnas några, hvilka till areal och skönhet ej hafva sin like i Europa, om man — hvad det *förra* angår, undantager Rysslands Ladoga och Onega.

Knappast något land i världen utom Afrika med dess väldiga innanhafsliknande sjöbäcken och Amerika kunna täfla med Sverge i detta stycke. Och hvad hvarken de ryska, afrikanska eller amerikanska sjöarna äga, nämligen den stämning nästan af högtidlighet, som alltid hvilar öfver orter, vid hvilka stora och rika historiska minnen äro knutna, det äga de svenska sjöarna i hög grad.

Så har den kristallklara, blå, mystiskt djupa Vettern sitt vördnadsvärda Vadstena, sitt Visingsö, sitt Alvastra m. fl., Vänern sitt stolta Leckö, sitt sköna Kinnekulle med det i Nordens historia så betydelsefulla Husaby.

Men ehuru till arealen den tredje af Sverges sjöar, är dock *Mälaren* i minnesrikhet och naturens fägring den främsta ej blott i vårt land, utan helt visst i Europa.

Denna sjö, af isländska författare kallad Lögrinn, hvilket namn af svenska öfversättare blifvit förvändt till Lögarn, sträcker sig med en areal af 1,162 kv. km. oberäknadt 489 kv. km. öar och skär, in i hjärtat af Sverge och utgör sålunda en väldig samfärdsled, på hvilken liflig sjöfart äger rum; nattetid belyses också dess stilla vatten af nio ledfyrar. Tolf städer ligga vid eller så nära dess stränder, att de anses för »Mälarstäder«. Främst af dem alla det gamla låset för Lögarn, Jarl Birgers stad, Mälardrottningen, »den sköna synderskan« Stockholm; vidare »Odins stad« Sigtuna; Upsala, hvars segelled — Fyris-å — tillhör Mälarområdet; »pepparrotstaden« Enköping; det urgamla Strengnäs, i hedniska tider offerplats, marknadsplats, tingsplats

och, sedan kristendomen kom, biskopssäte med domkyrka och kloster, den stad, hvilken blef utgångspunkten för Olai Petri reformatoriska predikan och agitation. Långt inne vid Mälarens vestra strand ligger Arboga, där Sverges första riksdag hölls under Engelbreckt; här ligger ock Kungsör, bekant sedan de store Carlarnes dagar, då väldiga kungsjakter å björn här ägde rum. Helt nära intill dessa orter ligger staden Köping, och inne i en vik på sjöns norra sida gömmer sig Vesterås med sina rika minnen från Vasatiden — många andra städer mer eller mindre minnesvärda att förtiga.

Här kring Mälarens idylliskt fagra stränder, på dess saftigt gröna sluttningar, i dess fina täcka björklundar, på dess bördiga, med hassel och ek bevuxna holmar, byggde svenska adeln under sin krigiska storhetstid sina praktfulla slott, hvilka så småningom fylldes med skatter, till största delen byten från 30åriga krigets stormtid. Ännu hvarje år besöka hundratals resande från in- och utland dessa stolta borgar: Skokloster, till hvilket knytas de ädla namnen Wrangel—Brahe; Tidön med dess minnen af de gamla ätterna Bååt—Oxenstierna; den Piperska egendomen Ängsö, Wik, Tynnelsö, Strömsholm, drottning Hedvig Eleonoras eller rättare den store arkitekten Nicodemus Tessins slott, samt tjogtals andra dylika, större och smärre, alla med namn i häfderna, flera försedda med bibliotek, arkiv, rustkammare, konstsamlingar — allt vittnande om börd och bildning.

Kronan bland alla dessa slott och borgar är dock *Gripsholm*, »ödenas slott«, »minnenas slott«, Södermanlands, om ej Sverges märkligaste borg, hvars häfder äro af betydelse såsom bidrag till vår yttre odlings historia och hvilka i många betecknande punkter med skäl kunna anses såsom en »kungadömets historia i sten«.

Med ångbåt från Stockholm föres man dit ut en vacker sommarmorgon, sannolikt tillsammans med en stor flock

turister af blandade tungomål och nationer, hvilka alla af ryktet om den gamla minnesrika borgen, belägen i en tjusande natur, lockats ut på »färden mot vester«.

Förbi Stockholms sköna, glada mälarhöjder och mellan otaliga täcka gröna holmar glider ångaren snabbt; ständigt öppna sig nya utsikter, nya vikar bakom åsar och skär; branta, nakna klippor stupa ned i vattnet vid »Kungshatt«, täcka villor dölja sig bakom ljusa björkar, röda stugor titta fram mellan mörk tallskog; slottstinnar och spiror höja sig öfver skogarna; kyrkor spegla sig i vattnet; andra ångare möta, hälsa, glida förbi in i andra vikar och föra sin last af passagerare och varor till andra vänliga mälarstäder.

Utkomna på Björkfjärden friskar vinden upp — detta är Mälarens största fjärd, hvilken i blåsigt väder kan visa en till och med ganska ful uppsyn och framkalla offer åt hafvets guddomligheter; långt borta i norr ligger Björkön med det forna Birka, den stad, hvari Anskar predikade kristendomen. Ett kors är uppsatt på platsen; det afttecknar sig tydligt mot horisonten och sänder den resande en hälsning från flydda tider.

Inom kort gör ångbåten en sväng: man är inne i Gripsholmsviken, och slottets röda, i frisk grönska inbäddade torn lysa klart i solskenet. Vid sidan tittar den lilla, af Carl IX anlagda staden *Mariefred* fram med vänliga hvita hus och vacker kyrka på en lummig höjd.

Staden Mariefred har för sin uppkomst varit beroende af Gripsholm; den fans såsom köping mot slutet af 1500 talet, men erhöll stadsrättigheter 1605 och sitt namn efter klostret *Monasterium Pacis Mariæ*, tillhörigt kartusianorden och anlagdt i slutet af 1400 talet. 1448 öfverlät Sten Sture Gripsholm till klostret, men redan 1525, två år före den för klostren så ödesdigra Vesterås riksdag, lät Gustaf Vasa underrätta munkarna i Gripsholm, att deras gods rätteligen enligt arflagen tillhörde honom och hans ätt, och att de

borde snarligen begifva sig därifrån. Detta kloster var det sista, som stiftades i Sverge, men på samma gång det första, som indrogs.

Stadens ena sida är medelst långa alleer förbunden med slottsområdet — den lummiga parken, med väldiga ekar och lindar samt pilar, hvilka växa längs stranden och böja sig långt ut öfver vikens vatten, samt djurgården eller »Ekbackarna«, med sina väldiga träd och höga bärg. Denna djurgård är inhägnad och sträcker sig ned till stranden; höjder och dälder äro skogbevuxna och yppigt gröna; stora flockar af hjortar springa halftama omkring, endast sällanstörda i sin frid af de kungliga jakter, som en och annan gång här anställas, särskildt då någon främmande furste gästar det svenska konungahuset.

På stadens andra sida är bördig byggd med åkrar och fält och vackra villor. På en backe synes ruinen af Kernbo kyrka, hvari en gång den statskloke äldre Sturen hvilat jämte många andra högättade män, och där sedan den trettonde Carl, narraktig i åminnelse, tillsammans med »trollmannen« och andeskådaren Björnram hade sina nattliga seancer. Framför utbreder sig Mälarfjärden med höga, skogtäckta stränder, med röda hus och ljusa villor, med holmar och skär; hela denna fagra, mellansvenska tafla behärskas dock af det på den utskjutande lummiga holmen belägna slottet.

Det är med Gripsholm som med det gamla Roma, städernas drottning, har en af Sverges yngre framstående författare — ifrig Gripsholmsbeundrare — yttrat; vid första anblicken däraf känner man sig i många fall bedragen, känner sina lysande förhoppningar i viss mån gäckade af värkligheten; men blif där en tid, lef dig in med ställets andar, och du skall känna dig fastbunden vid Gripsholms förtrollade mark och med smärta åter rycka dig ur den värld, du i dina tankar byggt upp.

Må hända lyster det någon dansk man eller kvinna att med mig dröja en stund — en stund, rymmande, om man så vill, timmar, dagar, ja århundraden — i denna stolta borgs ännu praktfulla gemak, att med mig för tanken återkalla minnen, hvilka lefvandegöra månget skede af Sverges historia, skeden af storhet, prakt och glans, men äfven af förfall, tystnad och död.

Genom den gröna alléen af pil, al och lind nalkas vi den höga, massiva borgen af rödt tegel, öfver hvars hvälfda port synes ett gråmåladt svenskt vapen.

Själfva hufvudbyggnaden är en oregelbunden femkant med fyra tillbyggda torn; till venster utåt stranden höjer sig »*Vasatornet*«, hvars kupiga tak, öfverst bildande en krona, till flöjel fått vasa-ättens vapen, den kända vasakärfven; längre fram, inåt parken, ligger det kolossala »*Teatertornet*«, rymmande tredje Gustafs »runda salong« och hans omhuldade teater; tornets flöjel visar lyckans flyktiga gudinna — en passande symbol för den furste, hvilken här upplefda några af sina gladaste dagar för att i sin bästa ålder falla för mördarhand, medan hans olycklige son och efterträdare, den siste konungen af vasastammen, här som fånge miste Sverges krona; följande den grusade parkgången omkring den utskjutande] »drottningflygeln«, komma vi till »*Fängelsetornet*«, omslingradt af vildt vin; dess namn härleder sig af det i detta torn belägna så kallade »Johan IIIs« och »Erik XIVs« fängelser. Det fjerde tornet ligger inåt yttre borggården. Genom den nyssnämnda hvälfda porten gå vi dit in; här höjer sig »*Griptornet*«, väldigt och dystert, utan fönster, endast försedt med fängelsegluggar.

Den yttre borggården är ganska rymlig och glad och erhåller en varm färgton från de omgifvande röda murarna; omkring vackra täta gräsmattor slingra sig finkrattade grusgångar; höga trätrappor föra upp till de bostäder, som här äro anvisade åt personer anställda i slottets tjänst,

förutom hvilka den af Gustaf III byggda kasernliknande »kavaljersflygeln« stänger borggården till venster. Utanför porten till inre borggården ligga tvänne väldiga kanoner; nu stumma, tala de dock om den urgamla fäjden mellan svensk och moskovit. De äro nämligen krigsbyten, tagna 1581 vid Ivanogrod af den tappre fältherren Pontus de la Gardie. »Galten« och »Suggan« äro nu deras namn, under det den ryska inskriften gifver dem det mera barbariska namnet »vargen«. På den största, som är nära 5,3 m. lång, läses på ryska:

> »Med Guds nåde, efter befallning af Zaren och storfursten öfver hela Ryssland, Johan Wasilewitz, är denne bössa, Vargen, förfärdigad år 7087[1]) af Andrei Tsiokoff.«

Den mindre, 4,7 m. lång, bär en liknande inskrift.

Strax bredvid och helt nära intill Griptornet leder den inre porten, äfven hvälfd, till den inre borggården, en liten gård, instängd af det höga slottets väldiga röda murar, hvilka prydas af en mängd vapensköldar, Svea vapen, Göta, Vendes, Södermanlands, Bo Jonson Grips, Sture-ättens m. fl.

Fin sand betäcker marken; ingen vindfläkt tränger hit; luften är stillastående och het af de från murarna återkastade solstrålarna; ljudlös tystnad råder härinne, endast ett svagt, aflägset sus förnimmes från parkens träd, medan sparfvarna kvittra i takrännorna.

Kommer du hit in allena och den väldiga ekporten stänges i lås bakom dig, skall du, helt afskuren som du är från den yttre världen, inom kort också helt komma att förgäta densamma; du står i »minnenas slott«, för svenskar en helig mark, och minnenas makt skall ofelbart öfverväldiga dig.

---

[1]) 1578.

Ikke utan rysning kastar du en blick till fängelseporten i hvalfvet, bakom hvilken erkebiskop Angermannus, den fanatiske förkämpen för luthersk ortodoxi emot konung Johan den IIIs i katholsk riktning gående medlingsförsök, säges hafva försmäktat i ett nioårigt nattmörkt och kallt fängelse.

Du skyndar öfver den grusade borggården till stora uppgången, vidare uppför den breda stentrappan, prydd med talrika dyrbara vägglampetter af silfver, och inträder i första våningens första rum, ett halfmörkt, enkelt gemak, kring alla väggar beklädt med stora taflor: du står vid ingången til Sverges förnämsta och enda historiska galleri.

Men innan du går att närmare betrakta de taflor, som här upprullas för ditt öga — stanna en stund, sätt dig här på den väggfasta bänken i rummets enda fönsternisch och lyssna till den saga — sagan, som dväljes inom »ödenas slott« — jag i enkla ord vill berätta för dig. Därute susa de gamla träden från gustafvernas dagar, från väggen i den djupa nischen blickar ned på oss Carl X Gustafs krönta, apoteoserade hjältegestalt, där han är afbildad, sittande med handen på jordklotet och med ett besegradt läjon vid sina fötter. Ljudlös tystnad råder omkring oss, skymning härskar i slottsgemaken — ostörda kunna vi samtala om Sverges vid Gripsholm knutna minnen.

* * *

Bo Jonson Grip var en af de mäktigaste, men ock en af de våldsammaste stormän, Sverge någonsin ägt. Han var Sverges värklige regent den närmaste tiden innan den stora drottning Margaretha genom slaget vid Falköping 1389 tillvann sig Sverges krona.

Omkring år 1380 lät Bo Jonson på ägorna till sin gård Näsby — samma slott vid Mälaren som ännu bär samma namn — bygga det nya slottet, hvilket han namngaf efter griphufvudet i sin vapensköld.

Drottning Margaretha inlöste slottet 1402—04 af Bo Jonsons arfvingar för kronans räkning. Det var då befästadt och var under unionen ett af landets starkaste fästen. Den i Sverge hatade Erik XIII af Pommern lämnade det med underlydande län till grefve Hans af Eberstein, hvilken här till fogde insatte den likaledes af Sverges allmoge hatade fogden, tysken Hartwig Flögh, hvars grymhet och hårdhet ihågkommes i sägen och saga ända in i senare dagar. Då folkbefriaren Engelbreckt — bondehöfding men icke bonde, enär han var af frälse börd och ägde vapensköld — nalkades med sin trupp, lät den fege fogden, fruktande sina gärningars lön, tända eld på borgen, under det han själf flydde till hufvudstaden.

Sten Sture den äldre, som förvärfvade godset af kronan öfverlät, som redan är nämdt, detsamma till kartusiankloster, hvilket af hans systers sonson, Gustaf Vasa, indrogs; 1537 lät Kung Gösta börja återuppbyggandet af Gripsholms slott på den holme, där det nu står. Slottets murar uppfördes af gråsten och kläddes utan och innan med tegelstensytor samt försågos med skottgluggar. Själfva slottet var i medeltidsstil, d. v. s. oregelbundet och i saknad af räta vinklar. Griptornet vid inre porthvalfvet var starkt befästadt och kanongluggar öppnade sig åt alla håll i murarna. De öfriga koppartäckta tornen uppkallades efter kung Gustafs söner, »konungh Ericks Thornn«, »Hertug Johans« och »Hertug Carls« torn.

Murarnas oerhörda tjoeklek visade dessutom, at konung Gustaf här tänkt sig en tillflycktsort i stormiga tider, ett fäste gent emot både danske inkräktare och upproriske undersåtar.

Inredningen var i allvarlig renässansstil med varma färger i rödt och brunt, hvarigenom tak och panelningar kommo bättre till sin rätt i den halfskymning, som rådde i rummen, enär de små fönstren, med små, ofta brokiga,

oregelbundna eller runda rutor, endast läto en sparsam dager sila in.

Sverges förste konung med Vasanamnet älskade högt denna plats och vistades här ofta och mycket. Här firade han instiftandet af arf-föreningen med en fäst, som varade i fjorton dagar. Prakt och glans rådde då i borgen, och Vasakungen gladdes åt att hafva värnat om sin ätt. Men äfven den mest skarpsynte statsmans öga förmår ej lyfta en flik af framtidens slöja. Föga anade kung Gösta, att två af hans söner inom kort här skulle sitta som fångar — lifdömde fångar — broder mot broder, i tur och ordning förföljande hvarandra.

Från Gripsholm utfärdade han en mängd förordningar och bref till landets fogdar; bland andra märkligare skrifvelser var den, han kort före sin död härifrån sände till sin son Erik rörande dennes beramade friareresa till England; att den blonde och begåfvade, vackre hertig Eriks giljarfärd kunnat få en lycklig utgång, om ej hans egen nyckfullhet hindrat förbindelsen, utvisar det oljemålade porträtt af drottning Elisabeth, hon själf sände sin svenske friare; det finnes ännu på Gripsholm och är ett af slottets dyrbaraste porträtt.

Gustaf Vasas gemål, den ädla, af honom så högt älskade Margareta Leijonhufvud, skötte själf med husmoderlig omsorg slottets ladugård och trädgård, mottog redovisning för afsättningen af frukt och landtmannaprodukter i hufvudstaden och höll allvarlig uppsikt öfver den stora personalen, som vid ett af konungens besök på stället bestod af 341 personer, till hvilkas underhåll i sex veckor åtgingo 239 tunnor bröd, 691 tunnor öl, 8 tunnor smör, 1,470 ägg o. s. o.

Efter gamle kung Gustafs död fortsatte hans son, Erik XIV byggnadsarbetet; men, älskare af lyx och glänsande prakt, lade han an på att låta anskaffa allt, som kunde göra lifvet angenämt och lysande.

Icke alltid var dock Gripsholm säte för glam och glädje. Hösten 1563 låt kung Erik föra sin mot honom upproriske broder, hertig Johan, som fånge hit. Honom följde trofast hans gemål, den polska och katholska furstinnan Catarina Jagellonica, i det hon för Göran Persson, kung Eriks gunstling, rådgifvare och onde ande, hvilken erbjöd henne friheten, visade sin vigselring, hvari stod: intet utom döden.

Men hvarje skildring om hertig Johans svåra fängelse här, är en dikt. Han behandlades i enlighet med kung Eriks uttryckliga befallning »med all den mildhet, undseende och frihet samt tillräcklighet i kosthållet, som mot någon fånge vore möjlig.« Han fik bo och vistas i hela slottet, och det rum, som nu kallas »hertig Johans fängelse«, har aldrig varit särskildt ägnadt till detta ändemål, kanske endast utgjort det kungliga parets sängkammare; Sigismund lär åtminstone enligt sägnen vara född i den säng, som ännu där kvarstår. Rummet var i alla händelser ej i samma skick som nu, ty det inreddes och iordningsställdes först af Carl IX, hvilken var den, som egentligen fullbordade sin faders byggnad.

Men innan dess hade lyckans gudinna åter bytt om gunstling; den fångne hertig Johan var vorden konung, och den forne konungen har såsom fånge i detta samma slott trampat »så många steg, som slag hans hjärta slog.« Visst måste den sköna folkvisan tala sanning: »tungt är att vara konung utan krona«, men visst är ock, att ryktet om kung Eriks omänskliga behandling på Gripsholm är osant, ehuru sant för så vidt det gäller andra fängelser, särskildt hans sista på Vesterås slott, där han blef mördad.

I november 1571 fördes den fångne konungen med sin familj till Gripsholm. — Ehuru bevakningen här var sträng, galler stängde fönstren samt lås och säkra bommar de plåtbeslagna dörrarna, var underhållet för både hög och låg tillräckligt. Utom drottningen och hennes barn hade han ganska talrik betjäning, egen prest och läkare.

Vid kungens måltider iakttogs en viss ståt, och vaxljus — en stor lyx vid denna tid — upplyste rummet. Konung Johan befallde gång på gång att lifsförnödenheter skulle ditsändas; de inspärrade hade ock sin egen skräddare, som från Stockholm erhöll rikligt af siden, sammet, linne och dyrbart pälsvärk af samma slag, som konung Johan själf begagnade.

Kung Erik har enligt alla senare forskare bevisligen aldrig suttit inspärrad i det ohyggliga kalla, halfmörka hål, hvilket ännu visas alla resande såsom slottets mest gripande minne, och där man till och med trott sig hafva funnit märke efter den fångnes armbåge i fönsterkarmen af tegel, emot hvilken han otaliga gånger skulle hafva stödt sig, då han lutat sig ut för att söka uppfånga en skymt af Mälarens vatten och dess skogkransade stränder.

Kung Johan lefde dock i ständig ångest, att hans broder skulle slippa ut ur fångenskapen, och i början af 1572 började han uttala sina bekanta klagomål, att han aldrig »kunde få ett roligt regemente« *så länge Erik lefde*, och strax därefter hänvisade han dennes vaktare till den »fullmakt och befallning«, han gifvit dem — ord, hvilka utan tvifvel afsågo planen att *mörda* den fångne konungen, ifall försök gjordes att befria honom. Denna befallning gick dock ej i fullbordan förr än år 1577 på Vesterås slott, dit kung Erik 1573 blifvit flyttad och inspärrad i ett fängelse, mörkt och försedt med skeppundstunga fönstergaller och en järnbom för dörren; i rummet fanns en afskrankning, inom hvilken Erik tidtals hölls fången. Ända hittills hade hans drottning, hans älskade ljufva Carin, den i Sverges historia så ryktbara och afhållna Catarina Månsdotter, och hans barn fått vara hos honom, det enda han kunnat rädda vid sin lyckas skeppsbrott, och deras kärlek hade hittills såsom en vänlig solstråle spridt ljus inom de dystra fängselsemurarna och särskildt gjort fångenskapen på Gripsholm dräglig. Nu — i

Vesterås — rycktes drottning Carin och hennes barn från sin make och far. De båda makarnas förtviflan var lika stor å ömse sidor; återstoden af Eriks lif omtöcknades af vansinne, ödslig ensamhet och djupaste förtviflan. Sin Carin fick han aldrig mera återse. Till sin död var han med oföränderlig kärlek fäst vid henne; han, den vankelmodige och nyckfulle, en gång så lysande, så sällsynt sköne och rikt begåfvade konungen, förblef i lust och nöd den kvinna in i döden hängifven, som han en gång bragt offret af sin hand och krona. Drottning Carin hade af sin hårde svåger, kung Johan, blifvit fört till Åbo i Finland. Här emottog hon underrättelsen om dens död, som på en gång var hennes konung, älskare och make. Kung Johan visade henne sedan någon mera välvilja och gaf henne till lifgeding Liuksala gård i Kangesala socken nära staden Tammerfors i Finland. Här afled hon stilla i september 1612; hennes stoft hvilar i Åbo domkyrka; hennes namn fortlefver äradt och älskadt i Sverges historia. — —

Konung Carl IX, hvilken 1596 afslutade byggnadsarbetet vid Gripsholm genom att uppföra »den stoore porten upå Förborgen« begagnade äfven det solida fästet såsom säkert förvaringsrum för sina politiske motståndare, kung Sigismunds anhängare; landets mäktigaste, mest ansedde män, riksråd, prelater och fältherrar fingo böja sina stolta nackar i de låga fängelsehålor, hvilka oftast öppnades endast för at leda »herrarne« till stupstocken i Linköpings blodbad år 1600.

Men från brodermord, kedjors rassel och klingande vapen, från vanmäktig förtviflan och ädelt lugn i dödsminuten glider tanken åter till fredligare tider, då den store Gustaf Adolfs moder, den stränga Christina af Holstein, som lifgeding innehade slottet till sin död 1625. Under denna tid vistades hennes son, den unge kungen, guldkungen, ej sällan på sin moders slott.

Här upplefde senare hans enka, den sköna, men svaga och ytliga Maria Eleonora, dagar af kvalfull sorg efter hans död, och hennes tunga suckar i den halfskumma bönekammaren skänkte henne ingen lindring. Ifrån denna bönekammare flydde hon också natten mellan den 22—23 juni 1640, smög sig genom en lönntrappa ned i parken och lyckades komma ombord å en båt, som förde henne öfver sjön. För alltid lämnade hon så sin makes land, hvari hon, sedan han var borta, ej längre kunde finna ro och glädje.

Konung Carl X erhöll sedermera slottet och öfverlät det till sin gemål, drottning Hedvig Eleonora, hvilken behöll det såsom enkesäte.

Och härmed inträder ett nytt skede i dess historia.

Under de femtio år, denna konstälskande drottning innehade detsamma, förvandlades det till så väl yttre som inre prägel. Genom de ombyggnader, hon företog, erhöll det den anstrykning af romantik i stilen, som det ännu, ehuru i högre grad äger, och öfver gemaken, prydda med turkiska gobeliner och träbonader, turkiska tapeter af grön sammet, af grön och röd damast, sparlakanssängar med gyllenduk, speglar med snidade ramar m. m., hvilade en anstrykning af den kalla och tunga stil, som utmärker rum från Louis XIVs tid.

Hedvig Eleonora, denna kraftiga, barska kvinna, hvilken efter sin makes död deltog i förmyndarregeringen under sin sons, Carl XIs barndom, var en af sin tids främsta mäcenater. Hon ägnade en synnerlig omvårdnad åt de sköna konsterna och använde till den inhemska konstens uppmuntran en betydlig del af de stora inkomster, som hennes alltför starkt utvecklade förvärfsbegär skaffade henne. Hon lät uppföra såväl Drottningholms som Strömholms slott — båda ståtliga byggnader i skön Mälarnatur — och med förkärlek prydde hon Gripsholm med konstskatter.

Det är i synnerhet ett namn, ett i svenska öron klangfullt och älskadt namn, som är nära knutet til Gripsholm, nämligen *David Klöker Ehrenstrahl*.

Denne man, svenska målarkonstens fader, en sin tids främste mästare, hade haft lyckan att redan i sin ungdom finna en gynnarinna i den äfvenledes konstälskande drottning Maria Eleonora — Gustaf II Adolfs gemål — som tog honom i sin tjänst och lät honom göra studieresor i Sverge, Tyskland, till Venedig och Rom.

Hans anseende, under de år han arbetade i utländske mästares atelierer, steg så högt, att han af Carl X Gustaf anmodades skyndsamt återvända till Sverge för att erhålla befattning vid hofstaten. Han utnämdes också till konungens »hofkonterfejare«, och drottning Hedvig Eleonora sysselsatte honom särdeles flitigt i synnerhet med porträttmålning, under det alla rikets store täflade om att låta hans pensel föreviga deras drag.

Med ett ord, kostnären fick det gynsammaste tillfälle att utveckla sitt snilles rikedom. Antalet af hans värk är också otroligt stort. Han var såväl allegorisk historiemålare, som porträtt- och djurmålare. I förstnämde egenskap utförde han den stora plafondmålningen i Riddarhusets — svenska adelns eget hus — samlingssal i Stockholm; denna komposition framställer ett rådslag af alla dygderna inför Sveas tron. Den är hållen i den då gängse stilen, men af stor effekt, och är ett arbete till hvilket man då i Sverge aldrig sett motstycke. Han var dessutom äfven religiös målare, och bland många andra altartaflor har han äfven utfört de båda berömda i Storkyrkan i Stockholm; dock var han onekligen företrädesvis porträtt- och djurmålare. Drottningholm och Gripsholm äro fyllda med hans arbeten, till största delen familjebilder och porträttgrupper af den kungliga familjen och dess anförvandter.

Så finnas på det senare slottet ej mindre än 20 porträtt af Carl XII, än som liten naken unge, än iförd romersk

dräkt, än i lockig peruk och kläder af silfverskir, än i den enkla, blåa, välkända carolinska dräkten. Carl XI förekommer i 16 exemplar, äfven han i alla åldrar, dräkter och situationer; Hedvig Eleonora synes i 14 exemplar, hennes gemål i 7; Ulrika Eleonora den äldre (af Danmark) är 13 gånger målad, men aldrig vacker o. s. o.

Tillsammans är Ehrenstrahl här representerad af 76 originalporträtt och 25 djurstycken. I alla, särskildt porträtten, framlyser mästarens originalitet; uppfattningen är alltid nobel, och åtskilliga af de hufvuden, som från de höga väggarnas ramar blicka ned på den besökande, äro af så fulländad realism, en så glänsande behandling af de finaste detaljer, att de mäta sig med de förnämsta mästerstycken i denna väg. — Ehrenstrahl dog i Stockholm 1698, ärad, beundrad oeh afhållen.

Efter Hedvig Eleonoras död fick slottet så småningom förfalla. Fredrik I och Adolf Fredrik vistades väl här ibland, men endast för att jaga dofhjortar och älgar i djurgården.

Men i »tjusarkungens«, *tredje Gustafs* dagar upprann åter en ny sol, det gustavianska tidehvarfvets, öfver den gamla Vasaborgen, som snart skulle se sig förvandlad till ett rococoslott, »elegant, yppigt och smakfullt, men föga öfverensstämmande med dess dystra skaplynne och mörka minnen.« Mycket har Gustaf III blifvid klandrad för de ändringar, han vidtog med slottets inre.

En skildrare från midten af vårt århundrade påstår harmset, att denna konungs tillvägagående vittnar om föga aktning för eller begrepp om *stilens* fordringar; förändringarna äro »uttryck af en moderniseringsvurm, som man icke skulle velat finna hos honom. Man skulle kunna säga, att han förstört mer än han förskönat. Hans teater, där skriker högljudt under Erik XIVs fängelsehål om denna hans missaktning för historisk sanning och hans brist på takt. Det är ett stycke fransysk flärd inpassad

i den gamla Vasaborgens visserligen tunga, men dock för sin tid sanna romantik.«

Omdömet är strängt, men delvis sant, ehuru anklagelsen för bristande »takt« vid anläggandet af den lilla läckert elegante teatern i närheten af (ej under) Erik XIVs såkallade fängelse på sitt sätt förfaller, då man vet, att nämde konung ej vistats där.

Men detta visste *icke* Gustaf III.

Betecknande för honom, fritänkaren och Voltairesbeundraren, är, att det var den allvarlige förste Vasakonungens kyrka, hvari under reformationens första tid de första lutherska salmerna klingat och svensk predikan ljudit, hvilken nu förvandlades till landets om icke största, så dock »fashionablaste« scen, där kung och furstar, höga herrar och sköna, ädelborna damer täflade om att på franskt språk och med fransk esprit uppträda i franska skådespel — franskt kvicka och — slippriga.

Lifvet på Gripsholm, anordningarna därstädes skria så mycket högre, då man tänker på tillståndet i landet bland den af den kungliga bränvinsbränningen demoraliserade befolkningen.

De stora summor, Gustaf III, snillekungen, behöfde för sina lysande och praktfulla, i fransk rococostil hållna anordningar, togos ur den fattiga, svenska bondbefolkningens fickor, hvilken till gengäld erhöll en ström af aqva vita — det förtärande, förslöande, all kraft och sedlighet bortfrätande »eldvattnet«.

Särskildt hvad Gripsholm angår, bestredos de dyrbara förändringarna genom inkomsterna från det kungliga bränvinsbränneri, som anlades på slottets ägor strax invid djurgården; byggnaden har sedermera blifvit ryktbar, därigenom att den världsberömde Jakob Berzelius, kemiens fader, där hade sitt laboratorium.

För Gustaf den tredjes glada hof, hvilket på det mera moderna Ulriksdal eller det ståtliga Drottningholm bättre

och mera fritt kunde ägna sig åt galanteriets nöjen, var det tunga, jämförelsevis trångbodda Gripsholm en fasa.

Man försökte också med allehanda påfund skrämma konungen, som högt älskade stället, från att vistas där; så lät man t. ex. utsprida, att koppor och andra smittsamma sjukdomar härjade därstädes; men förgäfves; följden blef blott, att kungen själf for dit för att undersöka förhållandet, och, sedan han förvissat sig om, att ryktet talat osanning, befallde han hela hofvet att ofördröjligen begifva sig dit.

En af Gustaf IIIs mest gynnade män och äfven en af de mest framstående adelsherrarne vid hans hof var friherre *Gustaf Johan Ehrensvärd*. Tillhörande en ätt, som ehuru ej af gammal adel, dock på ett lysande sätt utmärkt sig i Carl XIIs krig, var han brorson till den fräjdade fältmarskalken grefve Augustin Ehrensvärd, skaparen af skärgårdsflottan och af Sveaborg, samt kusin till den ej mindre berömde general-amiralen grefve Carl August Ehrensvärd.

Friherre Gustaf Johan Ehrensvärd utförde med framgång många beskickningar för sin konung vid utländska hof, och hvart han kom gjorde han sig afhållen och aktad för sin pålitlighet sin fina bildning och smak, sin stränga redlighet, samt för sin djupa känsla för sanning och rätt. — Årsbarn med Gustaf den tredje, kom han i dennes tjänst redan under kronprinstiden och tillvann sig, som sagdt, hans lifliga bevågenhet. Vid senare år blef dock förhållandet något svalare, och ehuru Ehrensvärd alltid var sin konung varmt tillgifven, fann han dock allt mera hos denne, som väckte hans ogillande. Ehrensvärd var flitig skriftsställare; hans efterlämnade handskrifter finnas förvarade i flera offentliga och enskilda bibliotek i Sverge, men i slutet af 1870 talet utkommo några af dessa under titel: »*Dagboksanteckningar förda vid Gustaf IIIs hof.*« Tack vare dessa anteckningar kan man erhålla en ganska

liflig inblick i de inre förhållandena vid detta hof, särskildt under dess vistande på Gripsholm.

Så berättar friherre Ehrensvärd t. ex. särskildt angående hofvets nyss berörda resa till detta slott: »en sådan resa liknar icke en lustresa, företagen af ett rikt och ansedt hof, utan en déroute, som en slagen armée nödgas göra. Sängkläder ifrån det ena lustslottet till det andra flyttas samma dag, som alla resa; nästan alla möblerna tagas med; den kock, som i middag kokar här, skall i afton koka soupéen sju mil härifrån; samma laquaier skola servera den, samma vaiselles brukas; så i det minsta, så i det större.«

Denna resa företogs med konungens skepp Amphion, men storm och motvind rådde, så att fyra dygn förgingo, innan konungens segel varsnades från bryggen vid Gripsholm — fyra dygns resa på den vägsträcka, som nu tillryggalägges på lika många timmar! Man lefde ej då i »ångans tidehvarf«.

För att få plats till den stora hofstaten hade kungen till venster om den yttre borggården låtit uppföra den s. k. »kavaljersflygeln«, en fyra våningars hög byggnad, innehållande hundra rum, små och låga, men ganska inbjudande med sina sängalkover och sina ljusa kattunsklädda möbler, sina vackra blåhvita kakelugnar och små slipade rococospeglar. Till hvarje kavaljersrum hör ett litet betjäntrum.

Hofdamer och hoffröknar inhystes däremot på själfva slottet till stor förtret för många af de sköna, som härigenom sågo sin frihet inkräktad.

Just vid tiden för denna resa hade Gustaf IIIs storartadt praktfulla »runda salong« — ännu ett af de vackraste rum i Sverge — blifvit fullbordad. Den är hållen i hvitt med rika förgyllda ornament. Midten upptages af en rund soffa — rödt sammet och guld. Väggarna prydas af stora porträtt af Gustaf IIIs samtida, de flesta skänkta

af monarkerna själfva; många af dessa taflor äro berömda konstvärk.

Här se vi den dygdestränga österrikiska käjsarinnan Maria Teresia, med kronan vanställande ned i pannan, men dock framställd på ett utsökt fint sätt; snedt emot henne står den ryska Catarina II, hennes motsats, imponerande i hållningen och mästerligt målad af den berömde svenske porträttmålaren Roslin; midt emot henne är den sköna bilden af Stanislaus Poniatovsky, hennes lekboll och älskare, Polens siste konung m. fl., och främst af alla Gustaf själf i praktkostym; konstkännare förklara denna bild vara den bästa, som finnes af snillekonungen, så glänsande målad och så kännetecknande för den »svenske Augustus« med sin sneda panna, sin djupa blick, som vid lång åskådning förefaller sorgsen, sina fina drag och sitt nästan vemodiga leende.

Öfver dörrarna äro anbragta medaljonporträtt af sultanen och konungen af Danmark.

Angående det sistnämda och den plats, som blifvit detsamma anvisadt berättar friherre Ehrensvärd i sin »journal« för september 1779:

»Danske ministern, baron Gyldencrone, hade innan sin afresa till Danmark varit här, sett denne arrangement och blifvit mycket stött däröfver, att hans herre var ställd till sus-de-porte, utan de ornamenter som de öfrige konungarne; han sade sig häröfver nödgas beklaga sig, åtminstone till sitt hof anmäla en sådan sak, som utmärkte mindre aktning, han gjorde sedan reflexioner både öfver konungens i Preussen place öfver en spis och H. M:jts i främsta rummet. Wahrendorff, med hvilken han följde, sökte ursäkta det ena och det andra. Härmed må förhålla sig hur det kan, så är det säkert, att denna granna salon är den, som fört oss att företaga denna resa, och är det därför icke underligt, att de icke rådde, som ville afstyrka densamma.« — Ehrensvärd har själf, som det af tonen

nogsamt höres, tydligen varit bland de »afstyrkandes« antal.

I denna hofkrets, i hvilken »smak och snille« skulle råda, men där inom kort en moralisk förskämning gaf sig tillkänna äfven i det yttre, utgjordes midtpunkten af »tjusarkungen« själf, denna dubbelnatur, å ena sidan utmärkt för så mycke snille, så mycken högsinthet, ridderlighet och fosterlandskärlek, å den andra af lättsinne, njutningslystnad, svaghet för gunstlingar, dubbelhet och maktlystnad. Allt hvad Sverge ägde lysande af snille och börd, skönhet och behag samlade han omkring sig och gjorde sitt efter franskt mönster bildade hof till ett glädjens och njutningens tämpel, där nöjen af alla slag aflöste hvarandra.

Vid hans sida stod Sofia Magdalena af Danmark, visserligen med majestätisk hållning, men med kalla drag och till utseendet obegåfvad och obetydlig. Hon tålde ej landet, hyste en särdeles liflig motvilja för Gripsholm och var ständigt missnöjd och misslynt.

Att spänning och kallsinnighet rådde mellan de kungliga makarna var intet hinder för hofvets glädje. Gustaf III klagade visserligen öfver, att det var »honom förbehållet att känna sorger, för hvilka den ringaste af hans undersåtar var fritagen«, men han sökte ersättning härför på andra håll, företrädesvis i den glädje han fann i utöfvandet och beskyddandet af skön konst.

Särskildt på Gripsholm ägnade han sig åt teckning och etsning, och ehuru i allmänhet hyllande den franska smaken, sökte han dock uppmuntra nationel literatur och konst.

På Gripsholm lät han i tredje våningen af Vasatornet åt sig inreda ett arbetsrum, »divanen« kalladt, efter den präktiga möbel — 60 fot i omkrets — en gåfva af Catarina II, som med röda blommiga sidenklädda väggar och yppig inredning intog rummets midt. Hit upp begaf han

sig ofta, och då han satt vid sitt skrifbord med den vidsträckta utsikten öfver Mälarens vatten och vikar, holmar och skogar framför sig, glömde han alla obehag både i regering och familj och lefde blott i sin drömda värld, uppgörande konstnärliga, literära eller politiska planer, hvilka kanske aldrig skulle komma att förvärkligas.

En skildrare framställer honom — just såsom varande midtpunkten i Gripsholmslifvet — och på detta försonliga sätt, hvilket enligt vår mening är det enda rätta och sanna vid bedömandet af en än så svag människonatur: »skämtande eller allvarlig, är han solen, till hvilken allas blickar vända sig. Han har tid till allt, han tager del i sina underlydandes bekymmer, intresserar sig för alla, ägnar flera timmar af dagen åt repetitioner på teatern, diktar och uppgör planer till nya skådespel, ställer till fester, maskerader, karuseller. Och likväl döljer sig något under allt detta. Genom att ständigt fly från det ena nöjet till det andra vill han söfva den tärande oron i sitt inre, och under hans leende anlete döljer sig en själ full af vemod och otillfredsstäld längtan.« — — —

Så har ock mästaren, som afbildat honom där uppe i runda salongen, förstått honom, och därför har han ock gifvit honom denna sorgsna blick och detta vemodiga leende.

Strax efter konungens ankomst til Gripsholm, anlände äfven hertig Carl — sedan Carl XIII — med sin gemål, den lifliga, yra hertiginnan af Södermanland; äfven hertig Fredrik Adolf, den yngste af de tre bröderna, infann sig här, åtföljd af sin ej i hofkretsen införda älskarinna, den för sin skönhet så bekanta Sofia Hagman, med hvilken han bebodde en hel våning i slottet, än i dag i samma skick som då och bärande namnet »hertig Fredrik Adolfs våning.«

Bland andra mera framstående män, hvilka med kung Gustafs hof vistades på Gripsholm, var äfven den mest fulländade af alla »gustavianer«, den glänsande och hyllade *Gustaf Mauritz Armfelt.* Skön, snillrik och kvick, var

han känd och beundrad vid nästan alla Europas hof. För sina skiftande öden — en konungs, Gustaf IIIs, förste gunstling, en efter denne konungs död till landsflykt dömd och med ordet »riksförrädare« orättvist brännmärkt man, och så åter det mäktiga ryska käjsarrikets högstbetrodde, till slut Finlands ståthållare och förste generalguvernör — och för sin underbara förmåga att vinna allas hjärtan samt för sitt lättsinne har han blifvit kallad »Nordens Alcibiades«. (Om denna märklige man har universitets-bibliotekarien i Lund, dr. Elof Tegnér utgifvit ett stort memoarvärk.)

Vidare funnos här skalden grefve Oxenstjerna, grefve Fersen, riksrådet Ulrik Scheffer m. fl. män med namn af klang i Sverges historia.

Bland hofvets damer utmärkte sig många för både börd, skönhet och kvickhet, men äfven för en synnerlig »lätthet« i moralen. En af det gustavianska hofvets mest framstående kvinnor i detta hänseende, var den sällsynt vackra och unga grefvinnan Höpken.

Att hon emellertid ej tillhörde de dygdigaste kvinnorna vid hofvet, framgår af skildringarna af det sätt, hvarpå hon brukade uppträda samt äfven af tonen, hvari hon omtalas; så berättas t. ex. om ett tillfälle, då hon i spetsen för hofvets damer — alla klädda i ett slags manlig riddräkt — infann sig i drottningens närvaro:

»Den som tror, att anständighet är nödvändig uti ett ungt hof, var förundrad att se, det damer af drottningens hof, i hennes närvaro, som i full hofdräkt var klädd, så understå sig att visa sig; men allt detta tillskrifves grefvinnan Höpken. Man var dock mindre förundrad att se henne i en lifpagesurtout med en blå gördel om lifvet, med skinnbyxor, stöflar och sporrar, än att se den lilla grefvinnan Hamilton, som för ett år sedan var mamsell Pettersson, nu vid hofvet hafva det inträde, att hon för drottningen kan visa sig uti en liten kort, brun surtout

med brunt bälte om lifvet, hvita caleçoner samt stöflar och sporrar. Men understödd och uppmuntrad af grefvinnan Höpken, är allt möjligt«, yttrar den ständigt misslynte Ehrensvärd. — Skildringen är emellertid i mer än ett hänseende af kulturhistoriskt värde,

Samma vackra grefvinna Hamilton, »som för ett par år sedan var mamsell Pettersson«, blef till slut af sin man tvingad att lämna Gripsholm och begifva sig till det hamiltonska godset Barsebäck i Skåne för att där »ett år eller flera glömma Stockholms och hofnöjen och rappelera sig det, hon därstädes tycktes hafva glömt, att mamsell Pettersson hade genom gref Hamilton blifvit grefvinna, förd till hofvet, inblandad i den stora societeten.«

Den stolte adelsmannens harm — och detta är det ej minst tidsbetecknande — är dock snarare riktad emot den unga och glada grefvinnans ofrälse börd än emot hennes person, ty en annan gång uttrycker han lika stor förtret öfver att uti »all familiarité äro nu vid hofvet (äfven å Gripsholm) tre fruar födda oadeliga.«

Hofsällskapet på Gripsholm ökades äfven af den vackra grefvinnan Meijerfelt, hvars fägring och behag öfverträffade de flesta andra hofdamernas; vidare »den lilla kvicka grefvinnan Klinckovström« jämte många andra.

Ännu en kvinna med ett hufvudsakligast sorgligt ryktbart namn i Sverges historia tillhörde kung Gustafs glada hof: Magdalena Rudensköld.

Dotter af en bland frihetstidens mest ansedde ämbetsmän, riksrådet grefve Rudensköld, och hans maka, af den i Sverges häfder så berömda Bjelkeätten, vann hon tidigt anställning vid hofvet. Genom sin sällsynta fägring och sitt lifliga sinne blef hon snart en af dess mest firade damer. Bekant är anekdoten om det eldiga utrop, grefve Armfelt vid första anblicken af henne fällde till prinsessan Sofia Albertina, kungens syster: »Ers Kgl. Höghets hof har blifvit förskönadt!«

Fröken Rudensköld omfattades från början med mycken nåd af kungen, som för hennes älskvärdhet och kvickhet gärna öfversåg med hennes förseelser, för öfrigt helt naturligt i en tid, då ett värkligt brott kunde ursäktas, medan man högst af allt fruktade att bli föremål för åtlöje.

Hon var å sin sida en af kungens varmaste beundrarinnor, och under den stormiga tid, då hans vänner bland hans närmaste omgifning blefvo allt mera tunnsådda, var Magdalena Rudensköld nästan den enda af hofvets damer, som ej gjorde gemensam sak med oppositionen. — Det dröjde ej länge, innan en glödande kärlek uppflammade mellan henne och Armfelt, och denna fortfor länge efter dennes giftermål med den ädla grefvinnan Hedvig de la Gardie. Betecknande är, att kungen gärna såg förbindelsen, och, på samma gång han var angelägen att bibehålla det goda förståndet med sin gunstlings älskarinna, gynnade han den och var angelägen, att den ej skulle afbrytas.

I det politiska intrigspel, som efter kungens död spelades om makten öfver den svage riksföreståndaren hertig Carl (sedermera Carl XIII) och därmed öfver Sverges rike som insats, kom fröken Rudensköld till sin olycka att erhålla en hufvudroll, och detta just genom sitt förhållande till Armfelt, hvilken såsom rival till makten lika mycket hatades som fruktades af regeringens värkliga chef den i Sverges historia illa kände Reuterholm, en härsklysten, hämdgirig fåfäng man med mycket medelmåttig begåfning, men med otroligt hög tanke om sig själf, en »Robespierre i smått«, som han träffande har blifvit kallad. Efter Gustaf IIIs död blef han regeringens ledande personlighet, enär hans inflytande öfver hertig Carl var mycket stort. Efter Gustaf IV Adolfs tronbestigning tog dock hans makt ett hastigt slut till stor glädje för hela landet, enär han gjort sig lika förhatlig för alla partier. Såsom förmyndareregeringens styrpinne öfverflyttade han, sitt hat emot Armfelt äfven på dennes oaktadt hennes lättsinne

varmt trofasta älskarinna, hvilken dessutom ådrog sig — och det i ännu högre grad — hat af hertig Carl, hvars kärlek hon stolt afvisade. Då Armfelt bortsändts til Italien såsom minister (1792), blef hon mellanhanden för den brefväxling mellan Armfelt och dennes vänner i Sverge, hvari Reuterholms störtande planlades. Men denna så kallade sammansvärjning upptäcktes, och nu kände Reuterholms raseri och hämdbegär inga gränser. Magdalena Rudensköld fängslades och dömdes till döden. Detta straff var dock ej nog för den försmådde kunglige älskaren och hans värde gunstling. Högsta domstolen förmåddes att skärpa hennes straff med schavottering; dödsdomen förbyttes visserligen till spinnhus. Den 24 sept. 1794 schavotterade den olyckliga unga kvinnan, det gustavianske hofvets bortfjäsade älskling, på Stockholms stortorg. När bödelsdrängen skulle sätta järnlänken om hennes hals, svimmade hon emellertid och måste sanslös föras till spinnhuset. Först mot slutet af förmyndareregeringen blef hon frigifven. Den hätska förföljelsen har öfver hennes lif bredt ett försonande skimmer af värkligt martyrskap. —

Men ej *endast* bilder af »lysande fördärf« möta oss vid kung Gustafs hof. Främst bland alla dess högättade damer står, såsom ett bevis på att äfven i denna fördärfvade tid funnos äkta kvinnor af dygd och skönhet, den af alla beundrade grefvinnan Lewenhaupt, hvilken fått följande vackra eftermäle, »att hennes caractere, seder, aimabilité äro så rara, att man fåfängt på många tider och i många land söker hennes like. Aldrig har hofvet ägt något fruntimmer med hennes qvaliteter och ett sådant hjärta som hennes var endast ämnadt att gifva lycksalighet till den, hon det gifvit; hon hade äfven så mycken talent, som hon hade qvaliteter. Hon utgjorde glädjen för det sällskap, där hon var, och, det som var mest sällsynt, hon liknade ej sina öfriga jämnåriga i deras fel; hon hördes aldrig förtala, hon var intet afundsjuk, hon var

icke ostadig, hvarken i vänskap eller kärlek« — — en sällsynt kvinna i sanning vid detta hof, där glädje och ysterhet spelade hufvudrollen, och där tidehvarfvet skapat »le mot technique« för ömmare förbindelser; dessas namn var icke kärleken utan ett ord, jag redan användt — galanteriet. —

Amkring 70 personer deltogo hvarje dag vid den kungliga taffeln, och denna var tämligen enkel, att ej säga tarflig, enär de kungliga ständigt ledo brist på pengar. De lysande fästerna, teaterdekorationerna, tornerspelen m. m. uppslöko så mycket, att hofvet i självfva värket hade helt litet att lefva af. Tillfällighetsskalden Johan Magnus Lannerstjerna omtalar detta i en dikt, Pageaden, hvilken uppväckte kungens stora harm och af honom blef konfiskerad. Häri förklaras att vid hofvet »allt strömming och kallops och hafresoppa är,« och att man vid middagen

sig vid bordet sätter
med slätt och ringa hopp den dag att blifva mätter.

Huru klent beställdt det var med kungens kassa i detta stycke framgår äfven af Ehrensvärds dagbok. Han berättar nämligen, huru statssecreteraren Liljencrantz d. 1 dec. kom ut till Gripsholm för »att finna upp utvägar att betala den myckna gäld hofförtäringen samlat sig, som ock med Hans Majestät tala en ren sanning i flera hushållsämnen. Hofvet har gjort så stor gäld, att den vanliga hofförtäringssumman icke är tillräcklig; alla leveranteurer hafva beklagat sig, begärt hjälp och ändtligen uppsagt sina kontrakter. Riksmarskalken har af egna medel betalt fru Branders sockerräkning, annars blefve hofvet utan denna vara.«

Den ena dagen på Gripsholm var i det stora hela den andra lik. Man steg sent upp, infann sig vid kungens »lever« kl. 11 och skötte sin tjänst eller gjorde hvad man ville tills middagstimmen slog, kl. 1½, »då ett stort bord för hela hofvet tillsammans är severadt.« Oaktadt Gustaf

IIIs kända stela etikett, gick det under dessa middagar, enligt hvad grefve Fersen i sina skrifter berättar, så fritt till, att, sedan de kungliga spisat till hälften, »en hvar fick sätta sig eller stiga upp och lämna rummet, när han behagade, hvarigenom det hela liknade mera ett värdshus än ett kungligt slott.«

Efter middagen dracks kaffe; man »formerade spelpartier eller sofpartier«, medan kungen höll konselj eller gaf audiens; detta räckte till kl. 5; därpå satte sig damerna — troligen i »gröna salongen« — »i full symetri ikring väggarna, hvar och en vid sitt arbetsbord, med arbeten, som aldrig bli färdiga, och tankar på helt annat än det, som förefaller. De af cavaliererna, som tycka en sällhet vara att lorgnera på 20 stegs afstånd, sätta sig i en vrå och afvänta en långsam lecture. Vid konungens återkomst börjas den och fullföljes under det han ritar några planer på hus, som sällan bli byggda eller till trädgårdar, som aldrig anläggas, tills kl. 9,« berättar Ehrensvärd något spetsigt.

Vid niotiden samlades hofvet på teatern, och efter föreställningens slut var supé i drottningens våning, »då man i några dödande timmar sitter vid ett tomt bord, och den, som icke kan blanda sig i öfverhetens konversation, ofta får nöja sig med tomma ord.«

Efter supén förelästes vanligen något franskt filosofiskt eller belletristiskt arbete; så t. ex. upplästes d. 21 december Rousseaus Emile i 20 unga damers närvaro; man fann det, säger Ehrensvärd, »besynnerligt att läsa en bok uti educationsvärket på en tid, då educationen har så fria tyglar, men ännu besynnerligare den moralen, som för Emile predikades, att afhållas från galanterie; läran blef hållen för paradoxer, läromästaren för en dåre, och den unge Emile för en obelefvad yngling.« . Efter slutad läsning, som värkställdes af riksrådet grefve Bjelke, uttalade hvar och en sin tanke om denna »besynnerliga« bok; de flesta

funno den uppfylld med paradoxer, med grofheter och oförståndiga reflexioner.

Efter läsningen uppfördes stundom concerter, hvarvid Corellis och Geminianis »stora och intagande« musik utfördes. Dessemellan spelade drottningen l'hombre, och hofvets herrar gjorde sig så behagliga som möjligt, gäspade i smyg, spelade hasard om stora summor, tills ändtligen vid 1—2 tiden de kungliga bröto upp, och en hvar »retirerade i sina rum, nöjda att dagen så väl blifvit använd, och att man så roat sig.«

Stundom bröts enformigheten af extranöjen, utflykter till närgränsande herrgårdar, jakter m. m. En dag berättas, att en djärf lindansare, som spänt sin lina äfver borggården, ville visa sin »ohyggliga« färdighet. Men då han villa spänna linan mellan båda taken, nekades detta honom, hvarför han högst uppbragt trodde, att man föraktade hans konst. Han »tröstades« dock med »100 plåtar«.

Bland tredje Gustafs mest lysande fäster voro otvifvelaktigt de af honom införda »karusellerna«, tornéspel efter medeltidens förebilder.

Själf öfvade sig kungen dagligen i ringridning och fäktning för att värdigt kunna uppträda i spelen. Medlemmar af hans hof hafva i efterlämnade anteckningar skildrat många dylika tornérspel — ypperliga kulturbilder från rococons tidehvarf, då utklädde riddare med högstämda deviser på sköldarna svängde trälansar, medan sköna damer i puder, högklackade röda skor och dräkt à la Watteau utdelade konungens och hertigens pris åt »den tappraste.«

Se här i korthet hur en dylik fäst vid Sverges hof i augusti 1779 tog sig ut.

»Ämnet« för torneringen — som fördes mellan kungen och hertig Carl samt deras respektive riddare — var å kungens sida: »att kärleken, som sent upptändes, är mera

beständig och mera värkande än den, som man i början af sin lefnad endast med en yr häftighet känner.«

Prins Carl åter skulle försvara: »att kärleken i våren af människans lefnad både är starkare, lyckligare och beständigare än i de senare åren.«

Tornérspelet skulle räcka i tre dagar och ske inom en innesluten barriére, framför hvilken var uppförd en tribun för drottningen och hofvet; på ömse sidor om denna var åskådareläktare och nedanför den samma plats för »fältdomaren«.

På första dagen för spelet gafs ingen middag utan i stället en stor frukost; kl. 1½ gafs tecken, att torneringen skulle börja.

Under uppspelandet af en ståtlig marsch anlände kungen med sin »quadrille«.

Främst tvänne adjutanter, därefter pukor och trumpeter, därnäst kungens hufvudbaner, sedan två kungliga härolder, vidare rikshärolden, pager, drabanter, så kungens standar och till slut Hans Majestät själf på en brun vallack. Kungen var klädd i harnesk, hjälmprydnaden var ett läjon, hans dräkt var besatt med juveler, serafimerstjärnan glänste på hans bröst; hans sköld föreställde Hercules, som krossar hydran, med devis: Facta labore via est; hans färger voro hvitt och grönt samt purpur — de färger, som en gång tillhört en förnäm fransysk dam, den unga, vackra och älskvärda markisinnan Herminie d'Egmont, hvilken kung Gustaf varmt beundrat, men som nu var död; han bar därför därjämte »en svart cocarde«. Den häst, han red, var på seltyget prydd med plymer och juveler, och schabraket var af purpursammet med bräm af hermelin och rika fransar.

Efter kungen följde drabanter, grefvar, ädlingar och pager, en stor skara af hvad Sverge ägde förnämast och ståtligast, alla i gyllne harnesk och vajande plymer, en

hvar med sin dams färger i skärpet och med mer eller mindre väl träffade deviser.

Sedan kungen intagit sin plats, intågade hertigen med liknande dräkt och liknande följe, och sedan rikshärolden uppläst fältlagarna och ropat: »manhaftige riddare, gören eder färdiga till strids!« började fäktningen.

Kungen själf var den, som först red ut mot en »okänd riddare«, hvilken nyss synts ensam komma ridande till platsen. Kungen stred emot honom med »klubban«, och därefter stredo alla riddarne äfven med klubbor, två och två. — I tre dagar fortfor det lysande skådespelet under tillopp af en massa åskådare från hufvudstad och provinsen.

När på tredje dagen fanfarerna ljödo och rikshärolden utropade: »hufvudbanerer och manhaftige riddare, vänden om till edra härbärgen, ty nu är torneringen slut!« drog den glänsande skaran upp till slottet, där prisen med stora ceremonier utdelades.

Så roade sig den svenska högadeln tio år före den stora franska revolutionens utbrott! I Sverge som i andra länder: en dans på en vulcan.

Var tornerspelet det mest lysande, så var dock teatern det mest omtyckta nöjet. Strax efter hofvets ankomst till Gripsholm anlände också konungens franska skådespelartrupp, af hvilken somliga tillhörde operan, andra musikkapellet i Stockholm. Denna trupp började genast sin värksamhet med två franska pjeser: »Le jaloux désabuse« och »Les trois frères rivaux«; med förkärlek uppfördes dessutom stycken af Voltaire — kung Gustafs orakel — samt af Molière.

Äfven hofvet självt uppförde ofta teaterstycken. På samma scen, såsom den ännu med kulisser och dekorationer kvarstår i orubbadt skick från den sista afton, kung Gustaf här bevistade sitt käraste nöje, uppträdde han själf i Cinna, Radamiste, m. fl. skådespel; här uppfördes hans

egna dramer »Helmfelt« — med Armfelt i titelrollen — och »Gustaf Adolfs ädelmod« med hertig Carl som Gustaf Adolf.

Hertigen beflitade sig särdeles om teaterns angelägenheter — om till fromma för *konsten* torde med skäl kunna betviflas. Strax efter sin ankomst till Gripsholm berättas han hafva »proponerat åtskilliga små spectacler att gifvas, uti hvilka både han och hertiginnan skola spela; besynnerligt att alltid deras val faller på sådana pjeser, hvilka ej fallit uti andras val, nämligen »Le dépit amoureux«, en af Molières finare pjeser, och »La vacance des procureurs«, en pjes, där drängrollerna äro de bästa. Sådane pjeser formera hvarken seder eller tänkesätt, man önskade att höra andre än kungelige personer säga så mycken plumphet och så många éqvivoquer, som det var uti desse pjeser«, yttrar Ehrensvärd harmset härom. Han, som nedlagt så mycken förtjänst och nit i den under Gustaf IIIs tid skapade svenska operan, hvilken afsåg att höja och förädla smaken, kunde ej utan förargelse åse, att skådespelarkonsten så neddrogs, och det af kungen själf och hans hof.

På ett annat ställe tillägger han också rent ut, att det var hertig Carl och hans gemål, som alltid utmärkte sig genom att utvälja dåliga dikter och genom att utse »de mest fria och kitsliga pjeser, värdiga att för sin oanständighet uppföras på Humlegårdsteatern«, och att det höga paret till på köpet bearbetade de i sig själf dåliga styckena så, att alla plumpa scener och uttryck bibehöllos och skärptes, och de själfva spelade dräng- och subrettrollerna.

Att det »öfverförfinade« hofvet, som talade med förakt om en Holbergs stycken, ej var rätte domaren i denna fråga är visst, men till och med konungen tillstod, att hans smak förändrat sig, och att han nu i stället för »kvicka, artiga och med ömhet blandade stycken« fann behag i farser och sådana, som endast retade skrattmusklerna.

Helt och hållet utan andlig uppbyggelse tyckes hofvet dock ej hafva varit.

Biskopen i Strengnäs sände hvarje söndag en af stiftets prester att predika på Gripsholm. En söndag var han själf närvarande, men fann ej stor uppbyggelse hvarken af åhörarne eller presten, den utskrattade och af hofvet benämde »magister Gapius«.

Då man tillrådde honom att skicka en bättre prest, svarade han: »då Molière och La Fontaine predika i kabinetterna, under det Gapius predikar i salen, så äro Gapius och Skrikhalsius« — hofvets benämningar på de båda ordinarie hofpredikanterna — »goda nog«. Yttrandet är ett uttryck af bispens förtret öfver att konungen, uppehållen af repetition på teatern, kommit för sent till gudstjänsten.

Det låg ett skimmer öfver Gustafs dagar,
fantastiskt, utländskt, flärdfullt, om du vill;
men det var sol däri

utbrister Tegnér, som var en varm beundrare af tjusarkungen och hans tid — så bjärt olik de dystra årtiondena i början af detta århundradet — den glada rococotiden med sina lysande färger, med sin sirliga menuett, med fransk esprit, franskt lättsinne — tyvärr i mycket hög grad — och franskt galanteri mellan herrar i pudrade peruker och sminkade kinder samt damer i djupt urringade klädningar, med stärkta frasande kjolar och solfjädern försedd med fina målningar, »herdar och herdinnor, Damon och Phyllis, just som de ännu blicka emot oss från porträtter och gravyrer på väggarna i »minnenas slott«.

Den gustavianska tiden med dess älskvärdhet, dess kvickhet, dess lättsinne, dess öfverdåd i lefnadssätt och dess ytliga, men af en viss storslagenhet präglade världsåskådning led mod sitt slut. Tredje Gustaf föll för mördarkula midt i glädjens vimmel på Stockholms opera, och hans son, den trångbröstade, inskränkte, envise, opålitlige och elake Gustaf IV Adolf efterträdde honom.

Äfven hans namn är knutet till Gripsholm; men i sanning — det hvilar icke »sol« öfver dessa minnen.

Redan som helt litet barn var han med sina kungliga föräldrar under hofvets vistande på slottet; han fick till och med där, som memoarerna berätta »sina första byxor«, hvilken stora tilldragelse man hoppades skola komma att bidraga till att »vänja honom vid att gå, hvilket af koltar hindras«; han lärde sig här för första gången framjollra ordet pappa, men han fick ock af denne mången gång mycket eftertrycklig aga; redan som mycket liten lade han nämligen i dagen sitt envisa, långsinta och häftiga lynne, hvilket äfven utbröt mot den kunglige fadern, i synnerhet om denne eller någon annan vidrörde hans leksaker.

En dag visade han sålunda »sin häftiga ondska«, som det heter, då kungen fråntagit honom ett pennfodral. Alla medel att lugna honom voro förgäfves; prinsen skrek lika ursinnigt; kungens lifmedicus, som inkallades, tillrådde bestraffning, »han nedknäppte prinsens byxor, och Hans Majestät själf skulle slå med riset. Kammarfrun svor; en gammal munskänk, som af en händelse stod i garderoben, gret, ock H. Mjt. själf, rörd och alarmerad, slog mera på läkarens hand än på det rätta stället. Prinsen var lika ond« — — —

Detta var den blifvande envåldskonungens första afbasning, men blef ingalunda den sista, som värkställdes af den faderliga handen. Samtida skildrare loforda varmt kungens »sagesse« vid sin sons uppfostran. Det var emellertid ett af dennes första Gripsholmsminnen.

Dystra dagar lefde han här med sin unga sköna gemål, Fredrika Dorotea af Baden, dystra genom den tunga, enformiga, andefattiga prägel, denne konung påtryckte allt omkring sig.

Hans drottning, vid sitt giftermål knappast vuxen ur barnkammaren, skön som dagen, älskligt lekfull, glad ända till ysterhet och barnsligt egensinnig, passade föga för

den stele, tungsinte, befallande och afmätte Gustaf IV. Hennes glädtighet höll ej häller ut mot kölden i hennes äktenskap och mot ensligheten och glädjefattigdomen i hennes tillvaro. Äktenskapet var därför i hög grad olyckligt, och detta genom konungens förvållande.

Drottningen afskydde Gripsholm allt ifrån den tid, då hennes fader, arfprinsen af Baden, efter att hafva bevistat en fäst på detta slott, hvarvid Gustaf IV för enda och sista gången sökte upplifva minnet af tredje Gustafs glada dagar, på hemresan åkte omkull och skadades, så att han afled.

Men just på grund af hennes fasa för platsen, tvingade hennes gemål henne af ren elakhet att fara dit. Hon åberopade sitt dystra minne af stället, dess otrefnad — förgäfves. Hon grät, och han »var uti ilska«; hon gaf efter — en olycklig, gråtande fager kvinna, den skönaste som någonsin i Sverge burit drottningnamn, helt olika det glada barn, hon var, då hon för endast kort tid sedan skildes från föräldrahemmet för att sändas till Sverges då så dystra kungaborg.

Några år ännu — och konung Gustaf Adolfs vanvettiga halsstarrighet har störtat honom och hans ätt från Sverges tron. Som fånge föres den siste Vasakonungen till Vasaborgen, som dyster och mörk under långa vårdagar håller honom innesluten inom sina tjocka murar — åter en konung utan krona, men i motsats till kung Erik utan att känna hvarken smärta eller skam öfver sin självförvållade förnedring och olycka.

Han tillbragte tiden på Gripsholm i fullkomlig bekymmerslöshet, och grefve Trolle-Wachtmeister — en af de noblaste, mest framstående ädlingar, Sverge ägt i vårt århundrade — berättar i sina berömda memoarer, att kungens lefnad på Gripsholm blef allt mer och mer animalisk. »Tiden«, heter det sålunda, »är fördelad emellan att äta och sofva, och flere dagar har han ej lämnat sängen förr än

middag skolat serveras; någon gång äter han den i sängen.« Utan att visa någon rörelse undertecknade han sin tronafsägelse, och det exemplar däraf, som han själf skulle behålla, kastade han i elden.

Först efter denna dag, då ett i tjugo år pröfvadt folk, som lugnt och lidelsefritt brutit sina bojor och med stilla endräkt uppsagt den regent tro och lydnad, som själf sönderslitit alla band, hvilka fäste nationen vid honom, tilläts han att återse gemål och barn, hvilka nu fördes till Gripsholm för att dela hans fångenskap.

Denna räckte till inemot slutet af året. Under denna tid bebodde de kungliga fångarna — strängt bevakade — de rum, som kallas konungens sängkammare, kabinettet och konseljrummet i slottets andra våning. Där stod drottningens piano, vid hvilket hon i toner tolkat så mycket af hvad smärtsamt och tungt, hon erfarit under sitt unga lif; hon var synnerligt musikalisk, älskade musik lika högt som hennes gemål afskydde densamma, och komponerade månget stycke, som aldrig blef nedskrifvet.

Under mörka höstkvällar sutte de fångna ofta framför den stora spiseln, som sköt ut i rummet. Drottningen brukade hämta veden och genom ett fönster från en närgränsande gång räcka den in till konungen, som lade den i spisen. Där framför sutto de kungliga makarna, visserligen utan sympati och ömhet men dock förenade af den gemensamma olyckan, långa timmar, stirrande i elden, medan tystnad och mörker rådde inom den gamla borgen, och vinden hven bland träden i parken utanför.

En kulen vinternatt i december samma år — 1809 — fördes den fångne konungen och hans familj från slottet och bort ur landet för att gå i ständig landsflykt.

Den forne konungen af Sverge förde sedan som »öfverste Gustafsson«, ett kringirrande lif i Tyskland, till dess han bosatte sig i St. Gallen, där han dog 1837. Redan 1812 upplöstes hans äktenskap genom skilsmässa. Den sköna

Fredrika Dorotea af Baden, Sverges forna olyckliga drottning, blef sedan hustru — och som det påstås lycklig sådan — åt sin äldste sons lärare, fransmannen Pollier. Hon dog i Villamont under en resa till Italien för att söka bot för sin brutna hälsa 1826. — — —

Länge stod sedan slottet öde och obebodt, till dess Oscar I åter började ändra, bygga och iståndsätta hvad som förfallit. Men under sina försök att bättra, hvad Gustaf III brutit, och trots den aktning, han sökte visa för det förflutna, dess minnen och dess konst, gick dock den ålderdomliga prägeln än mera förlorad.

Platsen äger dock många minnen af såväl honom som hans gemål, drottning Josefina, och oaktadt den konstnärens öga så stötande mångfalden af olika tiders olika stilarter — från den allvarliga renässansen och 1700 talets äkta rococo med veka fria former och till vårt århundrades rococo med mera meningslösa former och en blandning af alla stilar — trots detta är slottet, sådant det nu står där af långt *större* kulturhistoriskt intresse, än det kommer att bli, då det en gång föryngradt åter uppstår i sin ursprungliga gestalt.

En stor förening, Gripsholmsföreningen, har nämligen under de senaste åren blifvit bildad i Sverge; med flera konstnärer i spetsen arbetar den med framgång på att insamla den stora summa, som behöfves i och för den föreslagna restaurering, hvilken med innevarande vår tager sin början.

Ännu torde således lysande dagar vänta Sverges märkligaste borg, till hvilken landets gäster alltid föras, vare sig dessa utgöras af främmande konungar och furstar, vetenskapsmän — exempelvis arkeologiska eller orientaliska kongresser — eller utländska truppbesök såsom då franska eskadern för ej länge sedan gästade vår hufvudstad.

Då ställes kosan med flaggprydda ångbåtar med musik i fören längs fästklädda Mälarstränder under hurrarop,

jubel och glada hälsningar till »ödenas slott«, hvilket klädt i fästskrud öppnat sina portar och för en stund bortlagt något af sin mörka tunga prägel.

Då tändas ånyo stora brasor i de väldiga spislarna i kronoköken, kockar i hvita mössor och livréklädda lakäjer ila öfver borggårdarna, fästmiddag serveras för Svea rikes gäster i Svea rikes mest minnesvärda sal, den gamla Vasasalen, och inne från den instängda lilla borggården ljuder taffelmusiken skarpt och gällt, medan det i den stora välskötta parken vimlar af högtidsklädda skådelystna människor.

* * *

Så är den berättad, detta slotts historia.

Ostörda hafva vi suttit här i den djupa fönsternischen; träden susa sakta utanför, och mellan dess grenar glimmar Mälarviken. Skymningen har blifvit djupare, ehuru det är midt på dagen. Vill du kasta en blick in i borgens inre, så följ med; jag skall leda dig genom praktgemak och fängelsehvalf, jag skall visa dig tjusarkungens älsklingsrum och hans sonhustrus klavér, det, vid hvilket hon sökte glömska för sorgen och olyckan.

Det rum, hvari vi hvilat, »*nedre förmaket*«, är enkelt, mörkt och prydt af åtskilliga märkliga taflor. Här i fönsternischen, midt emot Carl Gustafs förhärligade bild, se vi Gustaf IV som litet barn, sådan han var, då han sprang och lekte här på Gripsholm; han rider på en gunghäst, hvilken drages på hjul af en lakäj i peruk och i rödt livré med guld. Den lille prinsen, blåögd och ljuslockig, öfvar sig i att med sin plymprydda hatt hälsa ett inbilladt folk till tack för ett inbilladt jubel, hvilket i själfva värket endast vid få tillfällen kom honom till godo, nämligen då han bortkört den förhatade Reuterholm, samt då han återkom från Finland efter att hafva nekat gifta sig med en rysk prinsessa. Han sitter där på gunghästen i

gul sidendräkt med blått sidenskärp och det breda, blå serafimerbandet äfver bröstet, med yfvig spetskrage kring den fina barnhalsen och med studeradt käck hållning — som om han redan nu i späda åren lärts att inför spegeln inöfva den majestätiska värdighet, han som konung förgäfves sökte vinna, *oaktadt* han iklädde sig Carl XIIs hjältedräkt och därmed trodde sig hafva öfvat ett epokgörande stordåd.

Längre in i rummet se vi den förste Bernadottens hela familj; den kraftige stamfadern, Carl Johan, står där högrest och stolt, med örnnäsa och eldblick; sin högra hand håller han på sin äldste sonsons, den käcke, mörkögde prins Carls vackra hufvud, med den venstra trycker han den blide, blonde prins Gustaf tätt in till sig. Bredvid sin fader står kronprins Oscar (I) med sin gemål Josefina, båda i full ungdomlig fägring; den lilla prinsessan Eugenie leker med sin yngste bror, prins August, medan Oscar (II) håller i handen sin farmor, drottning Desideria — den glada, lifliga Désiré Clary, köpmansdottern från Marseille, för hvilken kungakronan i »vargarnas land«, som hon kallade Sverge, aldrig var ersättning för hennes förlorade, varma, sköna Frankrike. — Taflan gifver föröfrigt ett nog ledsamt intryck, enär öfver densamma hvilar något stelt och uppstäldt.

Flera andra stora porträtt pryda väggarna, men vi ha fördröjt oss för länge i samspråk därborta i nischen för att kunna medtaga allt.

Vi öppna — om vi äro så hemmastadda, att vi kunna finna den väl dolda nyckeln — i förbigående en liten dörr till höger och komma in i ett af de många små, men intressanta rum, som ej visas de resande. Öfverallt i dessa äro sidenmöbler och stora sängar i barockstil samt otaliga porträtt. Vi ha endast tid att kasta en blick på »Carl XII Världens hjälte«, Birger Jarl med knutpiska i handen samt där till höger Josefina, den »milde kungens«,

Oscar Is gemål, ung och skön och rosenkransad samt af genier förd till Sverges strand, vid hvilken hvita svanar hälsa henne med sina smidiga halsar. På den dyrbara gyllne ramen läses Tegnérs kända ord:

»När Maj har löfvat våra lindar,
då kommer *hon* med vårens vindar.«

Det hela är ett varaktigt minne af det lifliga svenskjublet vid den unga furstinnans ankomst, hvilket sedan endast öfverträffades af glädjen och jublet vid hennes förste sons, den blifvande Carl XVs födelse. — —

Det rum, som gränsar intill nedre förmaket, är ett af dem, som Oscar I lät vackert restaurera med ornament och rutor i blått och brunt; det prydes af vackra sammetsklädda blå stolar och purpurröda spisskärmar; på väggarna hänga idel franska furstliga personer med Henri IV i spetsen.

Oaktadt de följande rummen nog vore värda att betraktas, skynda vi dock genom *Enkedrottningens förmak* och *salong,* från hvilkas väggar blicka emot oss de båda rivalerna Elisabeth af England (skänkt af henne själf till Erik XIV) och Maria Stuart af Skotland, vidare de båda dödsfienderna Cromwell och Carl I, den store Oraniens ädla allvarliga drag och hans sköna gemål, den milda Maria, m. fl. Öfver dörrarna sitta två små taflor, målade af *Ulrika Eleonora af Danmark,* hvilken under sitt dystra äktenskaps tunga år mycket sysslade med skön konst. Hennes alster pryda på flera ställen Gripsholms slott; af största intresse äro dock de små porträtt, hon målade af sin buttre gemål, Carl XI, hvilken hon höll så kär, och hvilken först på hennes dödsbädd erkände hennes kvinliga värde.

Vi inkomma nu i *enkedrottningens* (*alltid* Hedvig Eleonora) *sängkammare,* ett litet nätt rum med gröna sidenväggar. Här står den säng, hvari drottning Lovisa

Ulrika, Gustaf IIIs mor, dog 1782; vi ägna en tanke åt den dystra dödscen, som utspelats vid denna hvita sidenbädd med dess tjocka hvita, med fåglar och blommor inväfda draperier, dess rika förgyllning och svällande dynor.

Därintill gränsar det praktfulla gobelinsrummet; men denna vånings märkligaste rum är det så kallade »Johan IIIs fängelse«, hvilket nu med mera rätt börjar benämnas »hertig Carls (IX) sängkammare«, beläget i fängelsetornets nedre våning; i sin bleknade, något åldrade färgprakt är det ett af vårt lands bästa prof på ren renässans. Det är ej restaureradt, utan kvarstår så, som den bistre vasakonungen inredt det. Väggfasta bänkar löpa längs träpanelningen, hvilken når upp till hvalfvet och är rikt prydd med målningar, figurer, frukter och blommor, samt Carl IXs vapen, öfver hvilket står G. I. M. T. (Gott ist mein Trost). Carl IXs valspråk Jehova solatium meum, är här anfördt på tyska, kanske som en artighet mot hans gemål, den sträfva Christina af Holstein. I fönstersmygen står den rikt ornerade säng, hvari Johan IIIs son, Sigismund, påstås vara född.

Ännu ett rum af stort intresse hafva vi i denna våning: *Svenska galleriet.* Om Gripsholm framför allt är ett de monarkiska minnenas slott, förekomma dock här talrika porträtt af historiskt minnesvärda män och kvinnor. Här se vi sålunda hundratals svenske män, ordnade i tidsföljd från Gustaf Vasas och Sturarnes dagar; först en mängd representanter af dem, som hjälpt till att uppbygga Sverges storhetstid: fältmarskalken Åke Thott, Erik XIVs dotterson, hvars kraftiga drag och fasta, skarpa själfmedvetna blick tala om vasablod; vidare Gustaf Banér, Axel Oxenstierna, omgifven af sin tids store fältherrar: Johan Banér, Gustaf Bonde, Königsmark och Gustaf Horn samt Clas Flemming, »den första öfverståthållaren i Stockholm, skjuten på sitt amiralskepp sedan han segrat öfver de danske 26 juli 1644.«

Här se vi finska bisper och svenska skalder och konstnärer, Stjernhjelm, Lucidor och Ehrenstrahl jämte otaliga andra. Vi finna äfven flere bondemän: den på Carl IXs tid inflytelsesrike ståndschefen Pehr Olsson (måladt af Ehrenstrahl, liksom många af de öfriga porträtten), lurfvig och krokig ser han mera ut som en landsvägsman än som en af rikets betrodde, men inskriften om denne »Herredags-Karl« försäkrar, »att han kunde sig väl skicka, väl tala och väl dricka.« Vi möta äfven bilden af »Prosten Carsten Rönnow, som frälste konung Carl XI i danska kriget«; den snabbtänkte prestens bruna ögon äro klara och lugna, de fina mustascherna kunna anstå en krigare, men de rakade kinderna och det midt i pannan benade håret antyda en fredens man. — En fönstersmyg är fylld af prelater, en annan af caroliner i den bekanta blågula dräkten, och i en tredje se vi gustavianska tidens mest framstående män.

Från »svenska galleriet« gå vi in i Drottningsflygeln för att göra en titt i de s. k. *danska* rummen, hvilka äfven tillhöra dem, som vanligen äro omsorgsfullt slutna för obehöriga blickar; här se vi en mängd porträtt af Danmarks konungar och drottningar. Största uppmärksamheten fäster man vid Christian IV i helfigur, bister och med sin långa smala hårpiska nedhängande från venstra tinningen; i rummet nästintill finnes ett annat porträtt af honom såsom ung konung, alldeles oigenkänneligt vid jämförelsen med det förra. Han förekommer här med ett ungdomligt rundlagt utseende och uppstruket slätt hår samt med ett drag af gemytlighed, som vore det kong Frederik den syvende selv. Öfver den ena dörren hänger Corfitz Ulfeldts porträtt med fullkomlig bandituppsyn, lömsk och stygg, helt olik skildringen i Birket-Smiths arbete om denne man, däri han beskrifves som en sällsynt hofman med vinnande yttre och intagande skick. I samma rum hänger oldenborgska ättens stamträd, tolf

alnar långt och särdeles egendomligt med de många vapnen, de 31 porträtten och inskrifterna. Det är emellertid så gammalt och skadadt, att det knappast tål att vidröras, ännu mindre, såsom man i Danmark önskat, att föras till detta land för att kopieras.

Uppför den i många afsatser delade stentrappan gå vi till andra våningen. Det första rummet, *drabantsalen* är synnerligt vackert och väl bevaradt samt med ett tak, bibehållet från slottets äldsta tid, hvilket anses vara det yppersta vi äga af svensk renässans och fullt jämförligt med dylika konstvärk i andra länder.

Audienssalen är ett mångkantig rum med träbonade väggar; det innehåller flera oerhördt dyrbara konstvärk, tagna vid Prags stormning 1648, samt porträtt af svenske konungar från Gustaf I till och med Oscar I. Därefter komma vi till *konungens sängkammare;* i alkoven midt framför oss står Carl XIs brudgumssäng — bröllopet stod på Skottarp i Halland 1680, sängen hitfördes 1681 — med guld och silfverbroderade omhängen. Väggarna upptagas af gamla gobeliner; gardiner och stolöfverdrag äro af vackert silfvertyg, och taket med sina bjelkar och blå rosetter hästammar från Gustaf Vasas dagar. Vid det lilla med pärlemor och sköldpadd inlagda bordet underskref Gustaf IV sin tronafsägelse, och i den stora, dyrbara pärlemorinlagda kofferten hitförde Maria Eleonora, Gustaf II Adolfs gemål, sin brudskatt.

Ett litet kabinett skiljer detta rum från det stora *konseljrummet,* hvari utom många praktfulla skåp och stolar äfven finnes den lilla mycket enkla tältstol af järn, som Gustaf II Adolf alltid begagnade i fält; till och med den röda sammetsdynan är den samma. Väggarna prydas med stora taflor af Ehrenstrahl. —

Det var dessa tre sistnämda rum, hvilka beboddes af Gustaf IV såsom fånge.

I *Sofia Albertinas våning* gå vi igenom det »österrikiska« rummet med dess präktiga porträtt af Maria Teresia och hennes sju barn, vidare »prinsessans sängkammare« hållen i gult blommigt siden, ett präktigt rococorum med sin alkov, sin förgylda bädd, sin dyrbara byrå, sitt fina bord och sina eleganta speglar. Så förmaket, hvari finnas porträtter af Carl XIV och hans gemål, Oscar I, Josefina, klädd som turkinna, underbart vacker och hållande i knät sin förstfödde, prins Carl, ett litet knubbigt sprattlande barn. Porträtt af Carl Johan som ung och Napoleon I som löjtnant blicka emot hvarandra öfver hvar sin dörr.

Rikssalen, slottets fästsal, kallas äfven *Vasasalen* och innehåller en samling porträtt af alla femtonhundratalets herskare, som fyller väggarna.

Salen imponerar genom sin storlek och sin enkla renässansstil. I panelen i denna sal finnes en lönndörr, hvilken leder till det s. k. »rådsherrarnes fängelse«, ett hvälfdt, stort rum, intagande hela Griptornets omkrets och med små förgallrade fönstergluggar. Det var i detta fängelse Carl IX lät sina fender försmäkta. Utom de i Linköpings blodbad afrättade, sutto här ock tvänne af Sigismunds trognaste tjänare, Axel Kurck och Arvid Stålarm. På väggen midt emot dörren står att läsa följande med rödkrita gjorda inskrift:

Anno 1600 den 4 Aprilis Bleffüe vij här insatte

Troo Gudh j alle tingh	Gudh wett min lycka
Arffwedh Ericksonn	Axell Korck
Till Lindöö och Peytz	Till Anniela

wy haffue setted för vår trohett Och lijdit för wåre synder
Kome här vth den

Dagen, då de befriades, glömde de båda finska herrarne att anföra. De sutto här fångna i två år; Kurck återvände till Finland, men Stålarm gick i Carl IXs tjänst. — En senare tid använde fängelset till mera fredligt ändamål; Gustaf III begagnade det nämligen till rustkammare, och

ännu är det stora rummet fullt af de rustningar, som senast af honom och hans herrar burits vid hans sista tornérspel; hvarje rustning bär påskrift af hvem den burits: hertig Carl, Carl Aug. Ehrensvänd, Axel Fersen m. fl. Öfverallt stå sköldar, torneringslansar, bardisaner, romerska fälttecken med örnar och cæsarbilder, rundt omkring hänga bleknade riddardräkter med skärp i »damernas« färg, samt dyrbara hästtäcken i guld och silfver, och öfver våra hufvuden sväfva banér med inskrifter på olika språk: non indiget fulmine — pour l'amour et la croix — hvarken trotsa eller vika — o. s. o. — Inne i detta hvalf, bland all denna härlighet från flydda tider, med den röda inskriften på den hvitkalkade väggen, väckes ens tanke mera än äljes på, hur ödena skiftat inom denna borgs murar och på, huru Gustaf IIIs lättsinniga komedi snart öfvergick till hans sons dystra tragedi.

Från rikssalen vandra vi genom flera smärre rum, alla i glad stil, vackra och dyrbart utstyrda, till dess vi komma till »gula salongen«. I den lilla gången utanför stanna vi och kasta en blick på de många kostymporträtten, hvilka framställa personer ur några af Gustaf IIIs skådespel, sådana de uppfördes vid hofvet. Vi se den omtyckta grefvinnan Lövenhjelm afbildad såsom »dansande hofdam« uti »Gustaf Adolfs ädelmod«, kungens eget skådespel; vi se vidare grefve Carl Bonde såsom Axel Oxenstjerna i samma stycke, hertig Carl i Gustaf Adolfs roll, föga lik sin förebild vare sig på eller utom scenen o. s. v. På väggen midt emot hänger Sofia Hagmans vackra bild och under den i Sverge mycket bekanta s. k. »hönstaflan« af Taraval, »ett plaisanterie i en glad tid«, där konstnären framstält sex af det gustavianska hofvets skönaste och mest omtyckta damer i hönsskepnad och med underskrift: O Poules, en voyant Vos traits et Vos appas, Quel est le Coq maudit qui ne chanterait pas« — hvilket en samtida öfversatt så: »Små höns! När han får se så

täck och retand' kulle, det vor' en fanders tupp, som då ej gala skulle.«

Gula salongen — ett rum från Gustaf IIIs dagar — är smalt och långt med praktfullt förgyld möbel i gult siden, med rikt utsirade marmorbord, kandelabrar och statyetter. Väggarna prydas af en mängd porträtt från olika tider och länder; en hel vägg upptages af Gustaf III och hans familj. Det var i detta rum, de gustavianska aftonsamkvämen ägde rum, där Rousseaus Emile upplästes och förkastades, där de unga pinades af ledsnad under de timmar, de måste åtlyda etikettens stränga lagar, och där endast förstulna blickar utbyttes i nischerna.

Nästa rum, »gröna salongen« eller drottningens arbetsrum, är ett af de vackraste och gladaste på hela slottet; det är stort och ljust, klädt med grönt och hvitt siden; öfver dörrarna äro små målningar inffattade, äfven de förskrifvande sig från den danska Ulrika Eleonoras hand.

Nästa rum är det Maria Eleonoras bönrum, hvarifrån hon flydde år 1640, således 8 år efter Gustaf Adolfs död.

En gång leder härifrån till den förut omtalade »*runda salongen*«, Gustaf den tredjes bästa praktrum. Därifrån kommer man in i »rådsherresalen«, hvilken är ett minne af svenska aristokratiens storhetstid; rådsherreväldet, det, som sedan krossades af Carl XI, är här representeradt; här se vi Johan Gyllenstjerna, generalguvernör öfver Skåne — »Starke Jan« med det grofva utseendet ock den geniala blicken, han, som, ehuru själf friherre, gaf planen att krossa adelns makt, som gaf uppslag till reduktionen och kungens envälde. Vidare Nils Bjelke, han, som i slaget vid Lund bar Sverges krona på sin värjspets; Eric Lindsköld, ursprungligen ofrälse, men den bäste af alla Carl XIs ämbetsmän; Rutger Ascheberg, Carl Xs rytteriöfverste, generalguvernör öfver Halland, Skåne och Blekinge; Hans Wachtmeister, som utstakade Carlskrona, fältmarskalk Hastfer, generalguvernör öfver

Liffland ock Riga ock kansler öfver Dorpts akademi, stiftad af Gustaf Adolf, jämte otaliga andra, alla i hermelinsbrämade purpurmantlar. Man får i detta rum en liflig förnimmelse af den ovanliga kraft och duglighet både i fredliga och krigiska värf, som utmärkte Sverges aristokrati, hvilken ofta burit uppe staten, också ofta nedtryckt andra samhällsklasser, men hvilken i Europa dock endast öfverträffas af Englands lorder.

Och nu stå vi åter i drabantsalen. Åter begifva vi oss uppför stentrappan till tredje våningen. Strax till höger finna vi hertig Fredrik Adolfs våning, den han bebodde med Sofia Hagman; nära intill föra breda dörrar till *Gustaf IIIs arbetsrum*, den förut omtalade fristad, han här lät inreda åt sig; det är nu helt förändradt; Carl XV, äljes så full af hänsyn för alla historiska minnen, lät förvandla det till ett modernt rökrum, och Catarina IIs praktfulla divan har fått gifva vika för helt enkla solida möbler.

Strax därpå hinna vi till fängelsetornet och stå nu i det mycket omtalade »Erik XIVs fängelse«, hvari han dock, som sagdt, aldrig suttit. Det är ett halfrundt rum med gång utanför och trenne gallertäckta fönstergluggar. En järndörr stänger ingången, och innanför den finnes en trädörr, försedd med ett hål, hvarigenom maten sannolikt blifvit instucken till de fångar, som vistats här.

Förbi en hel mängd dörrar, ledande till hofrum, gå vi nu teatergången fram, till dess vi nå kung Gustafs praktfulla teatersalong, som halfrund med sina reflade kolonner, sina gyllne masker, blomsterslingor, ornament, purpurröda draperier, gnistrande glaskronor, hvilkas ljus återkastas från de talrika väggspeglarna, gör ett egendomligt intryck, ödslig, tyst och halfmörk, som den nu är. — Ridån är uppdragen, men scenen är tom; dock kvarstå dekorationerna alldeles så, som den afton Gustaf den tredje här för sista gången såg sitt glada hof på tiljan.

Och så är den genomvandrad, Gripsholms märkliga borg; en liten stund, några timmar blott, ha vi varit borta från den värld, som rör sig utanför, som bullrar i den lilla nätta källarträdgården i staden på andra sidan viken; inom kort är tid att återvända med ångbåten till Sverges hufvudstad, men helt visst skall du återvända dit med en sällsam känsla af att hafva varit mycket långt och mycket länge borta, i en värld, där du sett för längesedan multnade gestalter åter lefva upp — visserligen endast bleka skuggor, men dock befolkande de rum, du gästat, och där du fått kasta en blick in i flydda tiders fröjd och sorg, ståt och fall — en blick i en af Nordens konungasagor.

(Till denna skildring hafva såsom källor — utom de studier förf. gjort på ort och ställe — användts följande arbeten: *Gustaf Maurits Armfelt*, Studier ur Armfelts efterlämnade papper af Elof Tegnér; *Anteckningar och minnen* af Trolle-Wachtmeister; *Dagboksanteckningar, förda vid Gustaf IIIs hof* af friherre Gustaf Johan Ehrensvärd; *Carin Månsdotter,* en monografi af Alfred Ahlqvist; *Historiska Anteckningar* af friherre Gudmund Adlerbeth; *Gripsholm* af Georg Nordensvan; *Södermanlands herrgårdar* af Eneroth samt en stor mängd spridda biografier.)

Tre Sonetter.

I.

Regnbuen hist sit gyldne Bælte binder
om Skyens Moderliv saa tung og sort;
men hvis du nærmer dig, den flygter bort,
og staar du under den, da den forsvinder.

Saa herligt Lykken i det fjærne blinker
og kaster over Livet syvfold Glans
og viser frem for os sin Straalekrans,
og ej forgæves den ad Slægten vinker.

Man haster fremad med en udstrakt Haand
i Kapløb efter Livets Lyst at nyde,
men skuffes; det kun Lidelsen kan byde.

Dog — Lykken *har* endnu hver Støvets Aand,
der frejdigt kan i Illusioners Baand
sig ved syv uopfyldte Ønsker fryde.

II.

Let over grundet Sø en Stormvind haster
den kan kun Overfladen kruse svagt,
kun tegne paa den, ubestemt og vagt,
Slagskyggen, som den store Sky nedkaster.

Men tungt den rører Havets dybe Strømme
den tvinger Skriget frem fra Afgrundshal,
den pisker det til Ængstelse og Kval
og hvirvler højt det i sin stærke Tømme.

Dog — ryster vildt den Havet i sin Favn,
da fare Lysets Straaler ned til Grunden,
en Røst i Stormen klinger højt fra Bunden.

Just derfor vrager jeg den sikre Havn,
jeg Hjærtets stormbevægte Hav ej bytter
med alle Verdens flade Mudderpytter.

III.

Hos Juveleren saa jeg Barnet lege,
han havde frem for det paa Bordet lagt
smaa ægte Stene, lysende med Pragt
ved Siden af uægte Perler blege.

Og Barnet blanded' sammen dem med Lyst,
dog faldt Glasperlerne det mest i Øjet,
de store tog af Dyngen det fornøjet
og trykked' dem med Glæde mod sit Bryst.

Os mange ægte Perler byder Livet,
dog skal de Livets haarde Slibning taale
for herligt i sin Guddomsglans at straale. —

Men Mængden helst forlanger Lykken givet;
for den maa Støvet Diamanter skjule,
naar kun den faar Glasperlerne — de hule.

S. K. Sørensen.

Opsang.

Blandt Pessimister aldrig har
jeg mig befundet vel;
thi altid deres Stræben var,
at slaa mit Mod ihjel.
En maler Fanden mig paa Væg,
og en gjør hvidt til graat,
og en med langt ærværdigt Skæg
forvandler stort til smaat.

En mudrer op i Livets Strøm
og kalder det realt
og klare Vande kun en Drøm
af dumme Slægter malt.
Hvad der har lydt om Aand og Liv
er bare Vrøvl og Vind,
derfor: ved Bredden kønt du bliv,
kryb kun i Mud'ret ind!

Og naar der sig et dygtigt Lag
har lagt paa Øjet dit,
saa du ej skælner Nat fra Dag,
saa kan du ganske frit
optræde med den Profeti,
at Renhed er kun Vaas,
som ej der findes Mening i
af store Folk som os. —

En Snække pralende og stor
har lagt sig ved vor Kyst,
og mange skynde sig om Bord,
jeg dertil ej har Lyst,
ej er jeg vingeskudt og lam,
og ej jeg være kan
Kaptejn paa Tidens Mudderpram,
langt mindre Menigmand.

Nej, vil jeg sejle, tager jeg
min lille Jolle god,
saa styrer jeg min egen Vej
hen over Livets Flod.
Jeg lader Prammen mudre op,
jeg klare Vande naar
og blæser ad den hele Trop,
der kun mig Skibbrud spaar.

Og naar da Voven blidelig
mig vugger op og ned,
de Bølger smaa tilhviske mig
om Glæde og om Fred:
Det lyder som en Havfrusang
saa foraarsfrisk og ungt,
og jeg har lyttet mangen Gang,
naar Sindet var lidt tungt:

»Om du af Livet bulet blev
og i en Krog smidt hen,
og trykked' Verden dig lidt skæv —
saa ret dig ud igen,
og frejdigt Sandhedsflaget ton,
elsk Renhed og vær from,
lad andre spotte din Façon,
den er din Ejendom.

Om end der vanker Knubs og Stød
og mangt et Æselspark,
saa tab ej derfor dit Humør,
bliv ej en gnaven Knark,
i Panden vise dit Kompas
mod Sandhed kun og Ret,
saa kan du nok Pramkarles Spas
dig tage ganske let!« —

Hav Tak, du vævre Bølgelil,
du Strøm, saa ren og klar,
fordi du viste Vejen til
det Maal, som Livet har.
Jeg hejser frejdigt Sejl i Raa
og Flaget højt i Stavn,
og saa jeg lader Kursen staa
imod den sikre Havn.

Den 1. April 1892. *S. K. Sørensen.*

Fra Bogmarkedet.

R. Mejborg: **Slesvigske Bøndergaarde i det 16de, 17de og 18de Aarhundrede.** 1892. 1—5 à 0,75, folkeudgaven, en dyrere udgave på velin à kr. 1,25.

R. Mejborg: **Bygningsskikke i Slesvig.** 1891. (Kr. 1,50). Et illustreret foredrag, holdt i det Kgl. Nord. Oldskriftsselskabs Maanedsmøde d. 24de Marts 1891.

Den sidstnævnte bog danner en slags indledning til den første og søger »indenfor et foredrags snævre område at påvise ligheder mellem former fra forskellige egne og tider, for derved at pege på udviklingshistorien, der må blive frugten af bygningsstudier, der nutildags drives ivrig rundt om i alle lande.«

Ved disse indledende ord fremdrager hr. Mejborg efter anmelderens mening et hovedpunkt i enhver historisk undersøgelse, dette, at den enkelte form, påfaldende, som den kan være, ikke står som en löjerlighed, man forundret sér på, og betragter som hjemmehørende i et slags kunstkammer eller raritétsbutik, men som en organisk form, fremgået af folkets boplads og livskår, kravet som arbejdet stiller. Man har alt for længe sét på almuens liv som en samling af uensartede sære skikke og rent glemt, at der bag ved enhver skik, enhver livsform, også den for os, borgerlig fødte, mest påfaldende, står en udvikling, der med en vis nødvendighed har medfødt den. Hvorfor beholder kvinderne deres hat på i kirken, mens mændene tager deres af? — Ridderen tog i middelalderen sin hjælm af, og satte den fra sig, når han gik ind i Guds hus, kvinderne beholdt deres hovedtöj. Hvorfor tager en mand handsken af, når han rækker en kvinde hånden, mens hun beholder sin på? — Skikken turde atter stamme fra riddertiden, da ridderen nødvendigvis maatte tage sin

stålhandske af for at række sin dame hånden. Således kunde der sikkert længe fortsættes, om man havde den nødvendige kundskab til henfarne slægters betragtningsmåde og husskik, og det turde vise sig, at alle de tusinde ting, hvoraf vort daglige liv er sammensat, hver har sin historie.

Mejborg har udkastet planen til et stort værk, der skal omfatte bygningsmåden af nordiske bøndergårde i det 16de, 17de og '18de århundrede, ledsaget af oplysninger om bondestandens daglige liv og færden. Det første bind vil omfatte Slesvig, det andet Danmark, det tredie Norge og Sverige. Der er sat års arbejde og stor dygtighed ind på løsningen af denne opgave. Han begynder syd fra, med Femern, fortsætter med egnen syd for Danevirke, dernæst kommer det fede Ejderstedt, hvor bønder har fået indtil 63 (!) fold af en bygmark, og hvor bonden siger til sin sön, der vil forlade hjemmet for at se sig om: »her er marsken, hele den øvrige verden er kun gést, hvad vil du dog i den ørken?« (s. 45). Han fortsætter dernæst med den øvrige del af Lille-Frisland, Vesterhavsøerne, Halligerne, Helgoland. Femte hefte beskriver de mellemslesvigske Hedeegne. Dér bliver alt os mere hjemligt end i egnene syd for Danevirke, som alle dage har været beboede af tyske folkefærd. Efter anmælderens mening har hr. Mejborg løst opgaven ypperlig, fremstillingen er klar, tegningerne udmærket smukke og tydelige, teksten overalt gennemvævet med smaa, kostelige oplysninger om menneskernes liv til dagligbrug og ved fester, og efter den kundskab, jeg har til slige forhold, sætter jeg fremstillingen særdeles höjt, hvad pålidelighed og nöjagtighed angår. Blot et par enkelte træk kan jeg her fremhæve af en stor rigdom.

»Kvægstalden er beboernes stolthed [i Eiderstedt], derhen fører marskbonden gæsterne, for at vise dem sin rigdom .... De dyr, som to somre i træk græsser på

fennerne, opnår en höjde af 3 alen over krydset og en vægt af 10—1500 Pd. Side om side med studene står malkekvæget. Hvor mælkeriet drives paa gammeldags vis, findes kun 8 stykker, men selv en saa lille besætning kan give 320 potter mælk daglig, og så höjt sættes køerne af marskbonden, at han gör indsigelse mod talemåden: »dum som et kvæg«, idet han påstår, at sammenligningen er til skam for kreaturerne.« (S. 51.)

Rigdommen er stor. »Uvilkårlig studser man over den elegance, hvormed en gårdejer i Eiderstedt udstyrer sin bopæl. »Comptoiret«, hvor han tager imod, tåler en sammenligning med »godsejerens egen stue« hjemme hos os, og til dette rum passer de øvrige værelser. Hertil svarer befolkningens ydre fremtræden, og den måde, hvorpå gæsterne modtages. »Herren«, der hentes hjem fra marken, er i elegant promenadedragt, og rhinskvinen, der bydes den tørstige vandringsmand, er så fortrinlig, at man ønsker den slebne bøhmiske kande ombyttet med den simple flaske, som viser årstallet for aftapningen.« Der anføres endvidere fra en tysk beretning, at store spejle, mahogni møbler, sofaer, polstrede stole og klaverer var almindelige ting i bøndergårdene. Østers og champagne forekom på festbordene, unge landmænd, der nylig var vendte tilbage fra en Pariser-rejse, sad ved kaffebordene med tyrkisk pibe, i silkeslobrok, og lignede mere salonløver eller paschaer end bondesönner (s. 55). Se, det kan man kalde bovne bønder!

Livet havde der i gamle dage strenge, ja, grusomme former. I »Rothe Hauborg«, en bondegård, blev for få år siden adgangen spærret til en stor fangekælder, i hvis midte endnu står en pæl med lænker og halsjærn. Gamle optegnelser tyder på, at lignende fængsler i tidligere tid fandtes rundt om i bøndergårdene og ikke sjælden benyttedes. Der siges nemlig, at blodhævn var almindelig i marskegnene lang tid efter at Valdemars jydske lov var

bleven befolkningens grundlov, at det ene drab kunde føre det andet efter sig, indtil hele slægter var udryddede, og at kun store bøder afholdt hævnerne fra selvtægt . . . Selv inden for samme slægt forekom mord, der ikke blev betragtede som en brøde. Det kunde hænde, at en husfader dömte sine pårørende fra livet og egenhændig fuldbyrdede dommen. Herom vidner den skik, at brudgommen, når han hjemførte bruden, trak sit sværd og fæstede det over dören, hun skulde ind ad, for at tilkendegive, at han vilde dræbe hende, hvis hun krænkede hans ære. Et af de grelleste eksempler på gammeldags hustugt giver jeg med krønnikens egne ord, som lyder: »*Anno 1103 ist im Carspell Tattingen ein Mand gewesen mit Nahmen Oue Bohns, van Frunden unde Guderen gahr mechtigh. De sulue hadde eine Dochter, se vorspelede er Ehre mit einem Knechte; dat wart de Vader gewahr und band de Dochter einen stehen an den Hals vørede se butendykes onde vordrenkede se.*« (Se 59).

Forunderlig tiltalende er skildringen af Halligerne og de större sydlige Vesterhavsøer og havet, der omringer dem. Der er netop så meget vand at skibet kan flyde; til begge sider vidtstrakte, skinnende dyndflader, der kun ved den svagt forskellige lysstyrke adskiller sig fra en mylder af blanke vandpytter, som breder sig og forenes, idet flodbølgen glider fremad. Ude i det fjærne går alt i et, horisonten antydes kun ved skyernes spejlbilleder, og rummet synes at være uden grænse, farverne veksler og virkningen stiger, indtil himmel og hav står i glød. (S. 60.)

— — Vi fortsætter rejsen. Havbunden dækkes efterhånden helt af vand. Masser af måger omsværmer skibet, her ses en sæl, som forlader vadderne og går tilsøs og hist en tumler, som boltrer sig i bølgerne. Langt ude dukker Halligerne frem, først smaa, mørke pletter, der efterhaanden bliver flere og flere, dernæst en fin linie, som forbinder dem: denne linie er det flade land, og

pletterne er voldstederne med bopælene. Idet den dyndede strandbred klart afspejler luften, synes øerne at svømme i et lyshav, og landet får først håndgribelige former, når man kommer så nær, at folk og fæ kan skimtes, men selv da har det et fantastisk præg, eftersom »varferne« endnu i denne afstand ligner middelalderlige herresæder, hvor tage og trætoppe rager op over græsklædte ringvolde. (S. 63.)

De frisiske krønniker vrimler af beretninger om ulykker, der er brudte løs over disse egne. En forfærdelig storm med höjvande var der 1167, mennesker omkom i tusindevis, og der druknede mere kvæg end tælles kunde. Jo længere vi kommer ned i tiden, jo udførligere bliver skildringerne. Især de floder, der er indtrufne ved nattetide, har været forfærdelige. Hvor folk boede nær ved hverandre, lød nødråb fra hus til hus, og fra sogn til sogn sendte stormklokkerne uafladelig bud om den truende fare. Mange af dem, hvis bopæle laa afsides, blev dog først vækkede, da vandet trængte ind til dem. Det var tit for sent at fly fra lave og skrøbelige bopæle til höjere og stærkere; thi selv om vandet endnu var fladt, og der var så meget lys, at retningen kunde skimtes, dannede nu de dybe grøfter skjulte faldgruber. Ofte steg vandet så hurtigt, at der kun blev tid til at rive börnene ud af sengene og nögne flygte op på loftet. Ikke sjælden nåede vandet også her op, da gjaldt det om at komme ud på taget. Bølgerne slog murene ind og stolperne blev knækkede, loft og tag flød afsted og splittedes undervejs; her druknede hele familier på engang, hist drev hver til sin side på vragstumperne. Somme steder kom der ildløs, brændende flager antændte rørtage, som flød forbi, og folk sprang i havet for at undgå luerne. Der fortælles om drukne karle, der endnu i den yderste livsfare skreg på øl, og som modsætning hertil om en hjælpeløs kvinde, Katrine Lorenzes, der gik i ro og gav sig Gud i vold.

Da huset styrtede sammen om hende, siges der, flød hun uskadt i sengen over til nabovarfet. — Ved morgengry saa man til alle sider drivtømmer og bohave, druknede kreaturer og menneskelig, vugger og ligkister side om side. Somme steder var alle boliger forsvundne, andre steder stak nødflag frem fra faldefærdige tage. Störste delen af de huse, der endnu stod, var stærkt beskadigede, vinduerne var slåede ind og væggene fulde af huller, brændselet var fordærvet og fødevarerne ødelagte, selv en drik vand var næppe til at opdrive. — Hvilken forunderlig virkning må det ikke have gjort, når folk efter en sådan katastrofe strömmede til kirken og teksten lød: »Gud er vor tilflugt og styrke, en hjælp i den store nød, som har ramt os. Derfor vil vi ikke frygte, om end jorden forgår og bjergene slynges i havets dyb, om end vandene bruser og oprøres og bjærgene falder for bølgernes vælde. Sela.« Ps. 46. 2—4. (S. 62 fl.)

Der kunde drages meget mere frem af den såre interessante bog, om en fersk kilde ude i det salte Vesterhav (s. 69), om messingdörklinker på ét lispunds vægt (s. 72), om kobåse, der hver morgen blev skurede og vaskede (s. 74), om porten til Helgoland, der skulde lukkes under en bøde af 4 skilling af den, som sidst gik ind om aftenen (s. 78) og meget, meget mere.

Jeg har ønsket ved dette par uddrag stærkt at anbefale bogen, den er ikke en tør samling af skematiske billeder af murværk og tømmer, men en levende skildring, ledsaget af fortrinlige tegninger og ganske sikkert utrolig billig. Der er uden tvivl betydelige vanskeligheder ved under vore små forhold at få store billedværker, som denne bog, frem. Videnskabsmænd er vante til at arbejde for intet, eller næsten for intet. Det vil sagtens bero på første dels afsætning, om hr. Mejborg bliver i stand til at fortsætte med Danmark og Norge-Sverige. Jeg vil derfor bede dem, hvem dette kommer for öje, og som på nogen

måde kan afse den lille sum, bogen koster, om at subskribere på den, at forfatteren ikke skal nødes til, efter at et stort arbejde er gjort, megen flid og mange penge er anvendte, at give tabt, så vi går glip af den rige og tiltalende skildring af de nordiske folks boliger og liv, som han stiller i udsigt. *H. F. Feilberg.*

Af Dr. theol. *Frederik Nielsens* **Haandbog i Kirkens Historie** er nu andet Bind sluttet, som omfatter: *Middelalderen.* (Schønbergs Forlag).

Det sidst udkomne Hefte indeholder paa de sidste Blade — foruden nogle Rettelser og Tilföjelser, Tittelblad og Indholdsliste — en Tilegnelse til Prof. Dr. theol. & phil. *C. P. Caspari* i Kristiania. Dette er ventelig den sidste Hilsen, den nys afdøde theologiske Professor ved Norges Universitet har faaet fra Danmark, om den ellers er kommen tidsnok til at blive læst af ham. Men denne Tilegnelse er det værd at lægge Mærke til. For en Menneskealder siden skulde ingen have tænkt sig det muligt, at en Lærling af Grundtvig vilde tilegne sit Livs boglige Hovedværk til en Theolog, der var bleven indkaldt fra Tyskland for at faa den Stilling, hvorom man først havde givet Ludvig Helveg Haab, — en Theolog, som syntes at ville bruge hele sin Lærdom til at slaa Grundtvigs »kirkelige Anskuelse« ned. Vi ere jo mange, som endnu mindes, hvordan den unge Kristian Køster følte sig kaldet til at gaa i Ilden for Grundtvig imod Caspari. Forklaringen paa Fr. Nielsens saa vidt forskellige Forhold til den Kristiania-Professor kan man finde i hans Fremstilling af Oldtidskirkens Historie, hvor han kalder Caspari »Trosbekjendelsens Tischendorf« og yder ham en varm Anerkjendelse for, hvad han har bragt for Lyset af Vidnesbyrd om Trosordets Ælde. Det er gaaet Caspari saaledes, at jo længere han syslede med »Symbolum Apostolicum«, desto længere maatte han

gaa tilbage for at finde en Tid, da det kunde være opstaaet, desto ærværdigere blev det for ham, desto mere blev det ogsaa for ham Banneret, hvorom Kristenfolket skulde samles. Desto lettere blev det da for ham at træde i et venligt Forhold til *den* af Grundtvigs danske Lærlinger, der mest lignede ham selv i grundige Studier af de gamle Skrifter og omfattende Kendskab til alt, hvad den nyere Tids Granskning har ført frem til Oplysning om dem.

Naar jeg har kaldt Fr. Nielsens kirkehistoriske Haandbog hans Livs Hovedværk, da er det ikke for at stille hans andre fortræffelige Bøger i Skygge, men fordi det er en overordentlig stor Opgave, han har stillet sig, ved Brugen af alle foreliggende videnskabelige Hjælpemidler at give en udførlig Fremstilling af hele Kirkens Historie, og fordi han — saa vidt han er kommen — har løst den paa en Maade, saa ogsaa de, der ikke ere Theologer, kunne have rigt Udbytte af at fordybe sig i hans Bog. Det er ikke mange Dage, siden jeg traf en Kvinde, som har en stor Husholdning at forestaa, der i sin Fritid læste i de gule Hefter, hvori Kirkehistorien er kommen ud imellem Folk. Men ganske særligt tænker jeg mig, det er gaaet andre, der holde historiske Foredrag, som det er gaaet mig; netop fordi man trygt kunde lide paa, at Fr. Nielsen var nöje kendt med, hvad den historiske Granskning havde bragt for Lyset, kunde man ty til hans Bog for at faa Rede paa, hvad der var den besindige Videnskabs sidste Ord om de vigtigste historiske Spørgsmaal. Det er to tykke Bind, der foreligge (det andet paa 1124 store Sider), og det er Meningen, at de skulle følges af 2 andre lignende Bind. At Fr. Nielsen har besørget en ny Udgave af tredie Del af Fr. Hammerichs Kirkehistorie, betyder vist nok, at der vil hengaa nogle Aar, inden han afslutter sin egen kirkehistoriske Haandbog. Men han vil, saa vidt der bliver forundt ham Tid og Kræfter dertil,

sikkert føre sit Arbejde til Ende, og da vil ikke blot vor Bogavl være beriget med et Hovedværk; men andre Folk ville søge at faa Bogen overført paa deres Sprog.

Et Værk af denne Slags er for stort, til at et Tidsskrift som »Danskeren« kan indeholde en Anmeldelse deraf, som det fortjæner. Men dets Blade skulle i hvert Fald bære Vidnesbyrd om, hvor taknemlig jeg føler mig overfor vor kirkehistoriske Professor for hans lige saa indholdsrige og grundige, som tiltrækkende og anskuelige Fremstilling af, hvad der vedkommer Kirkens Historie.

L. Schrøder.

De Danske i Nord-Amerika.

Dansk Folkesamfunds Afdeling for Danmark har nylig udgivet et smukt *Kort* over de Stater i Nordamerika, hvor Flertallet af de danske Nybyggere har fæstet Bo, fra Michigan og Ohio i Øst til Syd Dakota, Nebraska og Kansas i Vest. Ved Hjælp af de paalagte Farver er det let at skelne Staterne fra hverandre, og af geografiske Enkeltheder træder Michigansøen og Missisippi med dens Bifloder stærkt frem. Hovedsagen har imidlertid været at oplyse, hvor *den danske Kirke* i Nordamerika øver sin Virksomhed, og hvor man samles om Arbejdet for at bevare *det danske Folkeliv.* Derfor er det med særlige Tegn angivet, *hvor* der er danske Menigheder, og *hvor* der er Kredse af Dansk Folkesamfund. Naar man tænker paa, at det kun er en Snes Aar siden, at Arbejdet blev taget op med at skaffe de danske Nybyggere Præster, der kunde samle dem om en Gudstjæneste med samme Indhold, som de havde været vante til herhjemme, og at det kun er nogle faa

Aar, at Dansk Folkesamfund har virket, saa kan man ikke andet end glæde sig over det Vidnesbyrd, Kortet aflægger om, hvad der i denne Tid er sat i Gang blandt vore udvandrede Landsmænd. Jeg vil anbefale, at man køber dette Kort; det koster 50 Øre og kan faas hos Sognepræst *J. Holm* i Vadum ved Aalborg, hos Höjskolelærer *P. Bjerge* i Askov ved Vejen og hos forhenv. Dampskibsfører *N. Jensen,* Ny Stormgade 64, København V. Det kan være godt at lade det sætte paa Pap og have det daglig for Øje ligesom det slesvigske Sprogkort. De Landsmænd, der er skilte fra os ved det store Hav, maa gærne stadig være i vore Tanker, lige saa vel som de, der ved Fjendehaand er blevne skilte fra os, og et saadant Kort kan hjælpe meget dertil. —

Naar jeg i en Anmeldelse af Danske Folkesamfunds af F. L. Grundtvig samlede Sangbog har nævnt nogle af dem, der har lagt ny Sange paa vore udvandrede Landsmænds Tunge, saa har jeg Lyst til, for at give en Forestilling om, hvad der rører sig hos disse danske Digtere i Amerika, at meddele et Par Prøver af, hvad *O. C. Molbech* har ladet trykke derovre. Først skal jeg 'da meddele et Digt, som er bleven offentliggjort i Bladet »Dannevirke«, og derpaa et af dem, som findes optagne i Sangbogen:

Frihedens Statue.

I New Yorks Havn, hvor Midgaardsormen krummer
sin haarde Ryg i Havets stærke Flod,
der snart i Fraade imod Kysten skummer,
og snart i Drømme kysser mildt dens Fod;
— en Kvinde staar og løfter imod Skyen
sin Pandes straalerige Sejerskrans,
mens Haandens Fakkel kaster vidt sin Glans
paa Verdenshavet og paa Kæmpebyen.

Friheden kalder Verden denne Kvinde,
af Kobber tømret om et Jærnstativ;

forunderligt! — derom har ingensinde
blandt Frihedstalerne der været Kiv!
Nu, saa vil jeg da Oprørsfanen plante
mod denne Misbrug af et Trylleord,
der burde flette Kranse om vor Jord,
selv om hint Afgudsbilled skulde skrante.

Med klare Straaler hun sin Fakkel tænder
at sprede Lysning i den mørke Nat;
men — uden Varme deres Glans de sender
til den, der sidder haabløs og forladt;
for Dagens Klarhed Straalekransen blegner,
blot Vankunds Dunkelhed den sprede kan;
hin Lysets Bringer bygget er paa Sand,
dens Grund vil Havet hule, til den segner.

Og hver Gang paa sin Flugt en Fugleskare
i Nattens Mørke stævner imod Kyst
for sorgløst mod hint Straalevæld at fare,
fordi det er saa blændende og lyst;
med Brystet knust de synke maa i Døden
og sluges af det store, dybe Hav;
thi den Oplysning har jo kun en Grav
at skænke Mennesket i Sjælenøden.

Javist! Din Barm er høj, du stolte Kvinde!
og svulmer under Linet kraftig — rund;
thi Jordens Slægt skal jo sin Næring finde
og der sig die straalende og sund;
men ve den Sjæl, som der vil Livskraft søge!
thi Brystet, som bag Livets strænge Fold
os lover Næring, er — et Kobberskjold;
den Kilde vil kun Sjælens Tørst forøge.

Og Lovens Tavle, du i Armen holder,
mens Fakkelglansen lyser paa den ned,
der lover Straf enhver som Ufred volder,
er det hint store Bud om Kjærlighed?
Nej, tusind Gange nej! — det er den Svøbe,
der lammer med sit Slag en Voldsmands Arm,
men ej det Ord, der føder i en Barm
en Anger, som Tilgivelse kan kjøbe.

Falsk som det Hav, der om din Sokkel strømmer
og sluger, hvad det burde løfte op;
falsk som det Skum, der alt Ligklædet sømmer
for denne Kobbermoloks Kæmpekrop;
falsk som den Lysning dine Straaler bringe,
der blegne maa for Himmelfaklens Glød,
— Du lover Liv os, og du bringer Død;
Du er den Frihed, som vi skal betvinge!

Coal Grove, Ohio, Jan. 1891. *O. C. Molbech.*

De Danskes Tog.

Vendte vi mod nye Strande
Snekkens Vikingstavn,
og i Vestens fjærne Lande
søgte fremmed Havn,
Flaget, som fra Masten knejste
paa vort Udfærdstog,
og som atter her vi rejste
er dog Danebrog.

Om end nöjsomt vi maa plöje
i en fremmed Muld,
bringer Furen for vort Öje
Aksets rene Guld;
thi den Udsæd, som vi spreder,
det er Mindets Frø,
som et Fremtidshaab bereder,
der kan aldrig dø!

Sköndt vor Arnegrund vi hegned
i et fremmed Land,
ej vi dog vor Skæbne tegned
i dets lette Sand;
Ilden, som derhjemme tænder
Lys i hver en Krog,
paa vor Arne liflig brænder
som det danske Sprog.

Poded vi paa fremmed Stamme
Slægtens yngste Skud,
skal det dog i Solens Flamme
bringe Vaarens Bud;
naar kun selv vi altid værne
tro om Slægtens Træ,
kan det gennem Tider fjærne
skænke Ly og Læ.

Naar for Öjet Flaget vajer,
Dansk paa Læben bor,
Sædens Aks sig ydmyg nejer,
Ympen kraftig gror,
vil en Gang i Fremtids Dage
Slægtens Sagabog
gemme paa en herlig Saga
om de Danskes Tog.

O. C. Molbech er Sön af Dantes Oversætter og Ambrosius' Digter og Sönnesön af N. F. S. Grundtvigs Ungdomsven, den ogsaa poetisk begavede Udgiver af den bekendte »Danske Ordbog«. Hans Sanggave er en fædrene

Arv, som han bruger smukt, snart til at advare sine Landsmænd mod Farerne i det store Amerika, snart til at styrke deres Hjemkærlighed. *L. Schrøder.*

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

At skrive en Handelsberetning indeholdende særlige Nyheder for April Måned, vilde være en komplet Umulighed.

Alt står i Dag — omtrent som for en Måned siden, Uro, Gæring, Mistillid hersker der alle Vegne, og ingen tør vove sig frem. Af og til kan der komme en lille Lysning paa den merkantile Himmel, som f. Ex. forrige Uge -- Haussen prøvede at løfte Vingerne; men en enkelt Anarkist's Held med Sprængningen af en Bygning i Paris, Ødelæggelsen af en Del Mennesker, stække øjeblikkelig Flugten og jager al Forretningsånd paa Døren.

Penge rigelige, ingen tør bruge dem, Disconto 1—1½ à 2 pCt. på Stabelpladserne, og al Foretagelsesånd lammet, selv ikke vore Fredsvenner ejer Kraft eller ser sig i Stand til at skabe Liv i alt, der må leve — for at Hjulet kan gå, og Mennesker kan tjene deres daglige Brød.

Hvor længe den nuværende Tilstand skal blive stående, som den nu står, er vanskeligt at sige; men en Forandring til det bedre er, med menneskeligt Øje, ej at få fat på i dette Moment. Kornmarkedet, Foderstoffer, Kaffe, Sukker, Kryderier, Frugter, Sprit, alt er dødt og goldt, og Priserne holdes omtrent gående, som for en Måned siden.

Når der atter bliver noget fornøjeligt at skrive om, skal »Danskeren«s Læsere atter høre fra mig.

Odense, 30. April 1892.

Fénelon.

En Levnedstegning fra »det store Aarhundrede«.

»Fénelon aima, ce fut son génie;
il fut aimé, ce sera sa gloire.«
(Lamartine).

Ludvig d. XIVs Tidsalder er i kulturhistorisk Henseende Frankrigs mest glimrende Periode; ingensinde, hverken før eller senere, har den franske Nation paa en Gang kunnet opvise en saa stor Mængde Berømtheder paa Literaturens Omraade. Vel har man rettet mange og haarde Bebrejdelser mod denne Fyrste, Inkarnationen af al Enevælde, men over Skyggesiderne, og disse vare visselig ikke faa, bør man dog ikke glemme de Fordele, Ludvigs glimrende Hof bragte Frankrig: De skjønne Videnskaber blomstrede efter en hidtil ukjendt Maalestok, og store Genier bidroge deres til at give Tidsalderen den Glans, der den Dag i Dag berettiger Franskmanden til at benævne den »le grand siècle«. — Vi ville nu et Øjeblik dvæle ved denne i historisk Henseende saa epokegjørende Tidsalder, idet vi i korte Omrids betragte en af Datidens ædleste og interessanteste Skikkelser »Svanen fra Cambray« de la Mothe Fénelon, en Mand der, som Staaf siger, har dyrket de mest forskjellige Grene af Videnskaberne: Filosofi, Moral, Theologi, Literaturhistorie, Veltalenhed og Pædagogik og gjort det paa en saadan Maade, at man knap ved i hvilken Retning, man mest skal beundre ham.

I.

François de Salignac de la Mothe Fénelon hørte til en gammel, adelig Slægt og blev født paa Slottet Fénelon i Périgord den 6te August 1651. Faderen, Pons de Salignac, Greve af Fénelon, havde flere Børn af et tidligere Ægteskab, og disse saa just ikke med venlige Øjne paa den

nye Arving, som med Tiden vilde bidrage sit til yderligere at formindske Fædrenearven og derved lidt efter lidt berøve Slægten dens Glans, Anseelse og Rang. En Onkel, Antoine de Fénelon, der hørte Tale om disse Skumlerier, foreholdt de ældre Søskende deres Uret mod Stedbroderen, idet han udviklede for dem, hvor ofte de Ting, som for vor Kortsynethed synes at være os mest imod, netop bidrage væsentlig til vor Fremtids Lykke og Hæder.

Den lille François voxede imidlertid til og modtog i Fædrenehjemmet en omhyggelig Opdragelse under Vejledning af en Huslærer, der tidlig indviede ham i den græske og latinske Literaturs Mysterier. Hans Aand og Hjerte dannedes saa at sige over klassiske Modeller; man kunde, mener Lamartine, med Rette sige, at dette Barn var kommet til Verden i Frankrig i det 17de Aarhundrede, men at dets Aand var født i Athen i Pericles' Tidsalder.

Ved Universitetet i Cahors, hvor han navnlig studerede Historie og Filosofi, fuldendtes Fénelons Opdragelse, men Rygtet om hans Flid og sjældne Begavelse trængte snart udenfor denne By og naaede til den føromtalte Onkel, Antoine de Fénelon, der havde svunget sig op til en af de højeste Grader i Hæren, og som nu ved at høre om Neveuen, for hvem selv de vanskeligste Studier syntes en Leg, besluttede at kalde denne til sig. Den unge Mand bestemtes nu for Kirken, og man lod ham fortsætte sine filosofiske og theologiske Studier ved Collège du Plessis i Paris, hvor han snart gjorde sig bemærket paa en endnu mere glimrende Maade end i Cahors, hvoraf Følgen blev, at Onkelen, der frygtede for, at han skulde fordærves ved Smiger og Beundring, fik ham forflyttet til Seminariet Saint-Sulpice, hvor han mindre var udsat for Paavirkning.

Medens Fénelon her uddannede sig videre, mistede Onkelen sin eneste Søn, der faldt i Krigen mod Tyskerne, og knyttedes derfor stærkere til Neveuen, hvem han antog som sit eget Barn.

Den unge Fénelons Indbildningskraft foregjøglede ham imidlertid, at han burde drage til Canada for, i Lighed med Apostlene, som Missionær at prædike Evangeliet for de Vantro. Ideen satte sig saa fast hos ham, at Direktøren for Saint-Sulpice fandt det rigtigst at meddele det til Onkelen, der søgte at faa ham bort fra denne Beslutning ved at forestille ham, at der i Frankrig aabnede sig en ganske anderledes rig Løbebane for ham. Da Fénelon desuagtet holdt fast ved sin Plan, sendtes han til en anden Onkel, der var Biskop i Sarlat, og som ved religiøse Forestillinger bragte ham paa andre Tanker; han ansattes nu som Præst — foreløbig paa tre Aar — ved Saint-Sulpice, hvorfra han senere kaldtes til Onkelen i Sarlat, for at overtage Hvervet som Repræsentant for Gejstligheden i dennes Provins paa en almindelig Kirkeforsamling. Her vaagnede imidlertid paany hans Missionslyst og i et Brev til Bossuet, der da — skjønt endnu ung — var Biskop i Meaux, og til hvem han stod i Venskabsforhold, udvikler han sin Plan at rejse til Grækenland for paa klassisk Jordbund at kæmpe mod Islamismen.

Heller ikke denne Gang fik han dog sin Lyst styret; ved hans Onkel, Biskoppens Indflydelse udnævnte de Harlay, den daværende Erkebiskop i Paris, ham til Sjælesørger for de nyomvendte Katholiker, et i Forhold til hans Ungdom meget betroet Hverv. Han var da kun 27 Aar, men hans Sæders Strenghed, hans Troesiver, glimrende Talegaver og hans Aands klare og sikre Dømmekraft vidnede om en tidlig Modenhed. Han boede i Saint-Germain des Près hos sin Onkel og Adoptivfader Marquis Antoine de Fénelon, der havde trukket sig tilbage hertil, og udøvede herfra sin Gjerning, vejledet af Abbé Tronson, Forstanderen for Saint-Sulpice. Uden Tvivl vilde han, takket være sine gode Forbindelser, sine rige Evner og den Yndest han stod i hos Erkebispen, hurtig have svunget sig op til endnu betydeligere Poster, hvis han ikke, i Stedet for at

slutte sig til sine nærmeste Foresatte, havde gjort sig til Discipel af Bossuet.

Herover forbitredes Erkebispen, og Fénelon avancerede ikke, saa at han i en Aarrække maatte nøjes med Indtægter, der vare saa knappe, at det overhovedet kun blev ham muligt at leve ved den omtalte Biskop Fénelons Hjælp, idet denne afstod ham Indtægten af et lille Priorat, hvis Ledelse han til Gjengjæld maatte overtage ved Siden af sine andre Hverv.

I de Aar han tilbragte her i den landlige Ensomhed, begyndte han at skrive religiøse Digte, der besade Ungdommens Blødhed og Ynde, men intet virkelig poetisk Talent røbede; han indsaa dette og opgav derfor snart denne Del af sit Forfatterskab for at kaste sig over andre for hans Evner mere skikkede Opgaver.

Ti Aar beklædte Fénelon Stillingen som de nyomvendte Katholikers Sjælesørger, ti Aar i hvilke hans Talent til Lærergjerningen uddannedes, og i hvilke han gjorde mange Bekjendtskaber, der senere fik stor Indflydelse paa hans Livsgang; blandt andre knyttedes han til Hertugen af Beauvilliers, for hvis Hustru han udarbejdede sit fortræffelige Skrift »L'éducation des filles«, der regnes for at staa betydeligt over Rousseau's Emile, ikke mindst derved at Bogen ingenlunde er Utopi, men udarbejdet med faktiske Forhold for Øje. Hos Bossuet færdedes han ogsaa meget, og her knyttedes han nærmere til flere af Datidens betydeligste Theologer, saasom Abbé Fleury, Abbé Langeron og andre, Mænd der ligesom Fénelon vare Disciple af Bossuet, som den Gang stod paa Højdepunktet af sin Berømmelse.

Paa denne Tid rasede Religionsforfølgelserne i det sydvestlige Frankrig. Det nantiske Edikt var nylig ophævet, og med Jernhaand skulde alle tvinges til at antage den katholske Tro. Bossuet, som var almægtig og med Rette betegnedes som den, der egentlig ledede alle de kirkelige

Anliggender, skjønt han ikke beklædte det øverste Embede i Kirken, brugte just ikke blide Midler; Dragonerne tvang de Ulykkelige til at frasværge deres Tro, og denne voldsomme Fremgangsmaade vakte efterhaanden en saadan Misstemning, at Ludvig d. XIV fandt det rigtigst at udvælge en Gejstlig, der kunde mildne det Skete og ved lempeligere Midler søge at udrette, hvad Magten ikke helt havde været i Stand til. — Hertil fandtes ingen mere skikket end Fénelon, som bragtes i Forslag af Bossuet og fremførtes for Kongen af denne. — Ludvig d. XIV syntes saa godt om den unge Mand, at han uden Betænkelighed overdrog ham det vigtige Hverv, og glad over saa let at have fundet en, der var Posten voxen, gik han strax ind paa de Betingelser, som Fénelon fandt det nødvendigt at knytte til sin Afrejse.

Det lykkedes Fénelon over al Forventning at røgte det ham betroede Hverv bistaaet af Langeron og Fleury, der paa hans Forlangende vare medgivne ham; mange af dem, der før havde gjort energisk Modstand, underkastede sig nu frivillig.

Det Held, der havde fulgt hans Bestræbelser, blev af stor Betydning for hans fremtidige Løbebane, thi ved sin Tilbagekomst fra Poitou blev han af Hertugen af Beauvilliers og af Madame de Maintenon betegnet for Kongen som den, der bedst egnede sig til at være »Précepteur« for Hertugen af Bourgogne, Ludvigs Sønnesøn. Fénelon syntes ogsaa udrustet af Naturen til denne Post, hans Aand var kongelig, han behøvede kun i Læretimerne at lade sin Elev indsuge den for at gjøre en fuldkommen Konge af ham. — Det manglede ikke paa Deltagelse i Anledning af Udnævnelsen, Bossuet udtrykte sin Glæde over den i et Brev til en nær Slægtning af Fénelon; det var Mesteren, der følte sig stolt over sin Elev. Fra Forstanderen for Saint Sulpice, Abbé Tronson, kom ligeledes

et Brev, hvori man ved Siden af de gode Ønsker sporede en vis Uro i Glæden; han skrev: »Man aabner Dem Døren til den jordiske Herlighed, men De bør frygte, at man samtidig lukker Døren for Dem til den mere uforgængelige himmelske Herlighed.« — Denne Frygt næredes dog ikke af Fénelon selv; med Iver og Lyst gik han til sit ærefulde Hverv, og han støttedes ogsaa heri af sine to gamle oftnævnte Venner Abbé Fleury og Abbé Langeron, som paa hans Anbefaling begge vare blevne ansatte som Lærere hos den unge Prins.

Paa denne Tid var Scarrons berømte Enke, Madame de Maintenon almægtig ved Hoffet, Regjeringen var saa godt som gledet over i hendes Hænder, hendes Raad var Kongens Vilje; hun var saa at sige for Kongens Alderdom, hvad Mazarin havde været for hans Ungdom. Med den fremrykkede Alder var Ludvig d. XIV bleven mere og mere bigot — ogsaa hertil bidrog Madame de Maintenon ikke lidet — han nærede stor Frygt for Døden, dog ikke saa meget fordi Livet derved udslukkedes, som fordi han da ophørte at regjere; thi denne Tanke var ham uudholdelig. I Forbindelse hermed maa nævnes den Ugunst, hvori Dauphinen, Ludvigs Søn, stod ved Hoffet, idet han, der af Naturen var begavet og havde vist Tapperhed i Felten, netop paa Grund heraf og som Følge af sin Alder mindede Kongen om, at han havde en Afløser; derfor kastede Ludvig sin Kjærlighed paa Sønnesønnen, Fénelons Elev, som endnu var for ungdommelig til at være en Trudsel. Omkring disse forskjellige Grene af den kongelige Familje grupperede Hofmændene sig, men største Delen dog omkring Kongen og alle om Madame de Maintenon. Saaledes omtrent vare Forholdene ved Hoffet, da Fénelon overtog sit ansvarsfulde Hverv.

II.

Madame de Maintenon og Hertugen af Beauvilliers vare blevne beundringsværdig ledede af Naturen ved Valget af Fénelon som Opdrager; thi han besad netop de to Egenskaber, der bør udmærke en saadan: Den Gave at kunne indgyde Ærbødighed og at kunne behage; og til disse Naturgaver føjede Fénelon alt, hvad der knytter sig til Lysten at behage uden at tænke paa at ville bedaare eller smigre. Hans Trang til at elske sine Omgivelser, gjorde ham selv elsket af disse, og heri bestod en væsentlig Del af hans Herredømme. Saaledes var Fénelon, da han i en Alder af 42 Aar viste sig ved Hoffet; han erobrede strax alle Hjerter, naar undtages enkelte Misundelige og selve Kongen, som altid var utilfreds, naar man tog for meget Hensyn til andre end ham selv. Ludvig d. XIV fik derfor snart Uvilje mod Fénelon, om han end tilsyneladende ved forskjellige Lejligheder viste ham sin Bevaagenhed.

Madame de Maintenon var ikke længe om at opdage, hvor højt Fénelon ragede op over alle de andre ved Hoffet; og da hans rene, alvorlige og blide Fromhed tiltalte hende, blev han snart hendes fortrolige Raadgiver.

Under alt dette tog Fénelon sig imidlertid med Iver af sine Pligter som Opdrager. Han dannede den unge Prins' Aand paa forskjellig Vis; for hans Elev ere flere af hans betydeligste Arbejder blevne til. Det vigtigste af disse, Fénelons Hovedværk, er »Télémaque«, der giver os et klart Indblik i dets Forfatters Tanker og Anskuelser, thi i »Télémaque« har Fénelon givet Efterverdenen et Billede af sig selv. Der har hersket mange forskjellige Opfattelser med Hensyn til dette Værks Tilblivelsesmaade og Tidspunktet for dets Fremkomst. Man har sagt, at det ingenlunde var Forfatterens Hensigt at samle det til et Hele, men at det blev skrevet saa at sige ved et Tilfælde, Side efter Side, for at give Eleven Stof til Oversættelser paa

Græsk og Latin. Værkets Sammensætning og den Aand, der gaar igjennem hele Arbejdet, viser imidlertid klart disse Formodningers Urigtighed. Bogen blev ikke til som en Samling Stilopgaver, men som en Vejledning for den unge Prins, der ved Læsningen heraf skulde modnes til Indtrædelsen i Livet og i Tide væbne sin Aand mod Thronens og sit eget Hjertes Forførelser. Man forstaar dog let, at denne Anskuelse har kunnet gjøre sig gjældende, naar man ved, at Forfatteren fra Tid til anden afrev Blade af sit Manuskript for at lade sin Elev læse dem, alt efter som et eller andet Afsnit passede særligt til Forholdene; der har da ganske naturligt udviklet sig den Tro, at disse Smaastykker ere blevne til »för tillfället«, medens de i Virkeligheden udgjorde Brudstykker af et Hele, der i Forvejen var fuldt færdig og lagt tilrette under den øvede Pædagogs Pen.

Hvem kjender ikke »Les aventures de Télémaque«?! Oversat i alle mulige Sprog, udkommet i Hundreder af Udgaver, er den bleven læst og kommenteret som faa andre Bøger; det turde derfor være overflødigt at levere en indgaaende Skildring af denne den moderne Tidsalders Iliade, vi skulle indskrænke os til i korte Træk at minde om Hovedbegivenhederne.

Digteren tænker sig den unge Telemacus, Ulysses' og Penelopes Søn, sejlende om paa alle Oldtidens Have for at søge efter sin Fader, der efter Trojas Ødelæggelse af de fortørnede Guder i ti Aar holdtes fjernet fra sit lille Kongerige, det navnkundige Ithaca. Paa denne lange og møjsommelige Rejse, hvor Telemacus lededes af Visdommen i Oldingen Mentors Skikkelse, opleves ganske naturligt en Mængde æventyrlige Tildragelser i Form af Strandinger paa mangfoldige fremmede og ukjendte Kyster, hvorved Telemacus lidt efter lidt føres om blandt de forskjellige Folkefærd og gjør Iagttagelser over det forskjellige Civilisationsstandpunkt, hvorpaa disse befinde sig.

Han træffer baade Monarkier og Republikker; han studerer Sæderne og Regjeringsformerne for senere at udnytte de indvundne Erfaringer til Fordel for Ithaca. Alt dette og meget mere, der forklares den vordende Fyrste af Mentor, bidrager i Forening med talrige Farer og Prøvelser, der alle heldigt besejres takket være hans Ledsagers vise Raad, til at udvikle Telemacus' Aand og give ham en Modenhed og Erfaring, der senere bliver ham til uberegnelig Nytte og gjør ham til en Fyrste, der kan tjene til Mønster for alle andre. Saaledes er i Korthed Handlingen i denne Digtning, der i Hovedsagen er af socialt og politisk Indhold. Ligesom man med Lethed i Telemacus gjenkjender den unge Prins, Hertugen af Bourgogne, saaledes vil man strax finde en paafaldende Lighed mellem Mentor og Fénelon, der begge ere satte til at være Opdragere for vordende Herskere.

»Télémaque« var imidlertid endnu en Hemmelighed for Offentligheden, dens Indhold kjendtes kun af Forfatteren selv og af den unge Prins, for hvis Skyld den var bleven til. Den blev skreven i Ludvig d. XIVs Slot, men det var aabenbart Meningen at skjule den for denne Monark, mod hvem den — uden just at have det til Hensigt — indeholdt alt for mange og haarde Bebrejdelser, og først at lade den se Lyset paa et Tidspunkt, da Hertugen af Bourgogne var rykket Thronen en Del nærmere end nu. Hvem ved? Maaske skulde de nye Theorier om en ideal Regjeringsform, der udvikledes heri, danne Grundlaget for en ny Æra, der tænktes indledet under et Fénelonsk Regimente; thi at Fénelon paa det Tidspunkt har drømt om en Gang at kunne komme til at udføre sine Theorier i Praxis som almægtig Førsteminister, derom kan der vist næppe være nogen Tvivl. I alle Fald begyndte man rundt omkring at foruroliges over den Indflydelse, Fénelon udøvede over sin Elev, ikke blot som Opdrager men som Ven; ogsaa det mere og mere fortrolige Forhold, hvori han

efterhaanden var kommen til Mme de Maintenon, hvis Raadgiver han som omtalt var bleven, og med hvem han førte en livlig Brevvexling, bidrog ikke lidet hertil. — Kongen, der saa den Yndest, Fénelon stod i hos Mme de Maintenon, mente at vise denne en Opmærksomhed ved at belønne hans Iver som Lærer og Opdrager med Abbediet Saint-Valéry. Ludvig meddelte selv Fénelon denne Gunstbevisning, og alt syntes saaledes at tilsmile ham. Men der var, som vi snart skulle se, en Snare paa hans Vej, og denne Snare var hans egen poetiske Indbildningskraft og ædle Tænkemaade. Han lod sig forføre ikke af Lykken, men af sit gode Hjerte, af sin Menneskekjærlighed.

III.

Paa denne Tid optraadte paa Skuepladsen en vis Madame Guyon, en ung meget smuk Enke af et drømmende, melankolsk Udseende. Hun havde, førend hun indtraadte i Ægtestanden, lært at kjende en ung Gejstlig ved Navn Lacombe, som ved sin rørende Fromhed og mystiske Overspændthed havde indvirket overordentlig paa hendes letbevægelige Gemyt. Siden, da hun var bleven gift, fortsattes Bekjendtskabet ved en stadig Brevvexling, og neppe var hun bleven Enke, førend hun øjeblikkelig rejste til Gex, en lille By i Jura-Bjærgene, og her, under sin Lærers Vejledning, gjorde hun snart saa glimrende Fremskridt, at Forholdet næsten blev vendt om, hun blev Lærer og han Elev. I Forening droge disse to nu omkring og gjorde Propaganda for deres overspændte Ideer om det religiøse Kjærlighedsforhold, og Madame Guyon lod endogsaa i Lyon trykke forskjellige Smaaskrifter, som gjorde en vis Opsigt.

Inden for Kirken vakte alt dette imidlertid Røre, og Biskoppen i Grenoble henledte Paris' Erkebiskop de Harlays Opmærksomhed paa Sagen; Følgen var, at da Mme

Guyon og Lacombe kort efter kom til Paris, blev Apostlen og hans Discipel standsede og internerede. I Fængslet modtog hun imidlertid Besøg af forskjellige højtstaaende Damer, der af Nysgjerrighed ønskede at lære hende at kjende, men i den Grad indtoges af hendes Væsen og sværmeriske Troesiver, at flere af dem lagde et godt Ord ind for hende og bevægede Mme de Maintenon til at lade hende sætte i Frihed.

Strax efter sin Løsladelse begav Mme Guyon sig til Hoffet for at takke for sin Frigivelse, og hun gjorde her et saa stærkt Indtryk, at Mme de Maintenon, der selv — ligesom hele Hoffet — var overordentlig religiøs, beslut-tede at knytte hende nærmere til sig. Hun gav hende Adgang til Saint-Cyr, hvor hun havde samlet, under sit specielle Tilsyn, en udvalgt Skare af Landets adelige unge Piger, og hun opfordrede hende til for denne Kreds at holde religiøse Foredrag, hvilke hun selv overværede. Her paa dette Sted var det, at Fénelon første Gang mødte Mme Guyon, med hvem han senere hyppig fik Lejlighed til at ses. Den Lighed, der herskede i disse to Menneskers Gemytter, der begge vare saa rige paa Menneskekjærlighed, og begge, om end paa forskjellig Vis, lede af en vis Overspændthed, skulde snart drage dem nærmere til hinanden til stor Skade for Fénelon, for hvem dette Forhold skulde faa saa beklagelige Følger.

Mme Guyons mystiske Ideer om en ideal Fuldkommenhed og om Kjærligheden til Gud tiltalte vel baade Mme de Maintenon og Fénelon, men begge fandt det dog klogest foreløbig at beholde disse nye Lærdomme, der i væsentlig Grad afvege fra det gamle, for en snævrere Kreds, da meget ellers let kunde vække Forargelse. Imidlertid naaede snart Rygtet om de nye Ting, der udklækkedes i Saint-Cyr og i Versailles, og som begejstrede de fyrige Gemytter, til Kirkens tre Orakler: Erkebispen af Paris, de Harlay, Bossuet og Erkebispen af Chartres, der

tillige var Skriftefader hos Mme de Maintenon, og disse tre besluttede nu at gjøre alt for at fjerne Fénelon, de nye Ideers Støtte, fra Kongen og Thronarvingen som farlig for Religionsfriheden, der nylig var kjøbt med saa store Offre. Bossuet var den, der skulde aabne Felttoget; han begyndte med at angribe Mme Guyons Lærdomme som udsprungne af en syg Hjærne, og i en Samtale raadede han hende paa det kraftigste til at fjerne sig fra Paris, ligesom han søgte at paavise hende det fejle og vrange i hendes Anskuelser. Med Fénelon havde han et længere Møde om samme Emne, og han foreslog denne at bryde med sin forvildede Veninde og i Fællesskab med ham at fordømme hendes Lære. Men Fénelon, der følte sig sikker paa Mme Guyons Orthodoxi, søgte at retfærdiggjøre hende overfor Bossuet med mere Følelse og Varme end politisk Klogskab. Han afslog bestemt at fordømme som Theolog, hvad han beundrede som Menneske, som Digter og som Ven. Bossuet blev bedrøvet over dette Svar, og han søgte senere endnu en Gang, men forgjæves, at drage sin tidligere Elev bort fra Skrænten.

Ved Hoffet havde Mme Guyons Fjender allerede bemægtiget sig Stemningen, og selv Kongen, der ikke forstod sig synderlig paa Theologi, havde lydeligt givet sit Mishag over det nye Røre tilkjende. Mme de Maintenon begyndte nu saa smaat at blive bange for den Bevægelse, hun selv havde været med til at skabe; hun skyndte sig derfor at desavouere sine tidligere Meningsfæller og søgte at formaa Fénelon til det samme, og da dette ikke vilde lykkes, bevægede hun Kongen til at udnævne Fénelon til Erkebiskop i Cambray, hvorved hun haabede at fjerne ham fra Mme Guyon og hendes Kreds. Fénelon blev meget overrasket over denne Ophøjelse og udtalte i den Anledning til Kongen, at den største Ære for ham var at være Opdrager for den vordende Regent, og at denne Stilling vel maatte anses for at være uforenelig med den ny Værdighed. Men Ludvig

d. XIV svarede ham, at det var hans bestemte Ønske, at han skulde bibeholde dette ansvarsfulde Hverv, hvilket nok vilde kunne lade sig gjøre, da Embedet kun lagde Beslag paa ham de ni Maaneder af Aaret, saa at han i Versailles kunde hellige de tre resterende til Pædagogikken.

Fénelon blev desuden ved denne Lejlighed, efter Mme de Maintenons Tilskyndelse, valgt ind i den Kreds af Biskopper, som skulde bedømme Mme Guyons Skrifter og Lære; dette fik dog ingen praktisk Betydning, eftersom denne Forsamling alt var opløst for at lade Bossuet alene udfærdige et Anklageskrift. Hele Sagen var allerede begyndt at træde noget i Baggrunden, da den pludselig vaktes til Live igjen ved en Begivenhed, hvori Fénelon sikkert har haft en Finger med i Spillet. Mme Guyon flygtede nemlig fra det Sted, Bossuet havde anvist hende til foreløbigt Opholdssted, og dette havde til Følge, at der øjeblikkelig udstedtes en formelig Arrestordre mod hende, hvorpaa hun holdtes fængslet i Paris.

Nu skulde da Sagen behandles for Alvor af Bossuet, der yderligere var bragt i Harnisk ved en Ydmygelse, han led paa dette Tidspunkt, idet man, da den hidtilværende Erkebiskop i Paris, de Harlay døde, forbigik ham, som Mme de Maintenon frygtede i dette Embede; hun fik derfor Kongen til at udnævne Monseigneur de Noailles til denne vigtige Post. Fénelon blev nu stærkt angrebet, fordi han ikke vilde fordømme Mme Guyon, og misfornøjet over den Vending, Sagerne havde taget, trak han sig tilbage til sit Erkebispedømme, hvor han til sin Retfærdiggjørelse skrev sine »Maximes des Saints«, hvori Guds uegennyttige Kjærlighed fremstilledes i Exempler, uddragne af Skrifter og Taler af Kirkens store Aander. Han underkastede ydmygt Bedømmelsen af sit Skrift, Side for Side til Monseigneur de Noailles, som raadede ham til at holde Bogen hemmelig for Bossuet, indtil dens Fremkomst.

Bossuets Vrede var overordentlig, da Udgivelsen fandt Sted; han betegnede Skriftet rent ud som en Forbrydelse mod Kirken, og han vandt med Lethed Ludvig d. XIV for denne Anskuelse, thi Kongen var jo, som tidligere bemærket, ikke synderlig venligsindet overfor Fénelon til Trods for de tilsyneladende Beviser paa Velvilje, han gav ham.

Alle fjernede sig nu fra Fénelon, der var i Begreb med at falde i Unaade; selv ventede han hver Dag at modtage Ordre til at holde sig borte fra Hoffet. Og det gamle Ord, at Ulykken sjelden kommer alene, bekræftede sig atter her: Midt under denne for Fénelon saa bevægede Tid ødelagde en hæftig Ildebrand alle hans Ejendele; hans erkebiskoppelige Palads i Cambray nedbrændte fuldstændigt, og alt hans Bohave, hans Bøger og Manuskripter bleve et Rov for Luerne. Han modtog imidlertid denne Efterretning med den ophøjede Sindsro, der karakteriserede ham i alt, hvad han foretog sig, og til Abbé de Langeron, Overbringeren af Budskabet, sagde han blot: »Jeg er glad over, at Ilden har hærget *mit* Hus og ikke en fattig Familjes Arne.« Kort Tid efter befalede Kongen Fénelon uopholdelig at forlade Versailles og at begive sig til Cambray, og tillige blev det ham forbudt at drage til Rom for at indhente Pavens Dom over hans Skrift. Det er øjensynligt, at Kongen, eller maaske rettere sagt Bossuet, har frygtet for, at hans glimrende og forførende Talegaver skulde udvirke et for ham gunstigt Resultat. Samtidig blev der gjort Skridt hos Paven for at opnaa en kirkelig Fordømmelse af Fénelons Optræden.

Det var et Sorgens Øjeblik for Fénelon, da han skulde skilles fra sin Elev, og Sorgen var ikke mindre for denne sidste, som forgjæves kastede sig for sin kongelige Bedstefaders Fødder for at opnaa en Formildelse i den strenge Dom. Kongen var imidlertid ubevægelig, og selv Mme de Maintenon nægtede at modtage Fénelon, hun som dog ikke alene havde hyldet de samme Anskuelser, men som

ogsaa havde bidraget sit til at Sagen var kommen saa vidt; men det passede ikke mere i hendes Politik, og saa maatte alle andre Hensyn vige.

I den nærmest paafølgende Tid hengav Fénelon sig fuldstændig til literære Sysler, og fra denne Periode skriver sig de Tusender af Sider, hvorfra de reneste og ædleste Tanker aande os i Møde, og hvorigjennem vi fuldt ud lære at kjende den beundringsværdige Magt i Sprog og Aand, som han besad.

Sagen trak imidlertid i Langdrag i Rom, hvortil Fénelon paa sine Vegne havde sendt Abbé de Chantérac, en af hans dueligste Disciple, thi ham selv var det jo, som tidligere berørt, forment at rejse. Imedens det pavelige Hof med den kloge Nølen, som altid karakteriserer St. Peders Stol, forhandlede om Afgjørelsen, udspandt der sig en mere og mere heftig Tvist mellem Bossuet og Fénelon, hvori denne sidste ikke med Urette bebrejdede Bossuet, at det var ham, der havde begyndt Striden, ligesom han ved stadig at omtale Fénelon som sin kjæreste Elev, der for bestandig havde indtaget en Plads i hans Hjerte, og hvem han kun saare nødig var optraadt imod, søgte at vinde den offentlige Mening for sin Sag. Fénelon skrev: »Hvad skal man dog tænke om de Taarer, som kun tjene til at give Anklageren et større Skin af Ret.« Bossuet havde paa sin Side sendt en Neveu af sig, Abbé Bossuet, til Rom, hvor denne unge Prælat forstod at kaste Bagvaskelsernes Skygger over Fénelons Karakter, medens han bestandig pressede paa Onkelen for af denne at erholde nye Bidrag til at stille Sagen i et for Fénelon ugunstigt Lys. I et Brev takker han saaledes Bossuet for en lille Bog — et Smædeskrift, der var trykt i Holland — som han mener vil gjøre god Virkning i Rom. Det var saaledes ikke just de nobleste Midler Fénelons Fjender betjente sig af.

Pave Innocens d. XII tøvede dog stadig med at foretage noget afgjørende Skridt; det var øjensynligt, at han i Grunden nødig fordømte Fénelon, om hvis Uskyldighed han sikkert følte sig overbevist, men Bossuet og Ludvig d. XIV trængte paa, og da sidstnævnte for at bringe Sagen til Afslutning bestemte sig til personlig at skrive til den hellige Fader, var Fénelons Skæbne dermed afgjort. Den af Bossuet og hans Tilhængere saa længselsfuldt ventede Bulle ankom da langt om længe til Paris, og ikke ret længe efter naaede Budskabet om Fordømmelsen til Fénelon selv.

Paa selve Prædikestolen modtog han Efterretningen, men med den ham egne Sjælsstorhed forstod han fuldkommen at beherske sig; han knælede kun et Øjeblik ned med Hænderne for Øjnene for at samle sine Tanker, og idet han fuldstændig ændrede sit Thema, rejste han sig derefter for i et beaandet Foredrag at udvikle for sine Tilhørere Nødvendigheden af bestandig i alle Livets Tilskikkelser at underordne sig den af Gud beskikkede Øvrighed.

Med Lynets Hast spredte Efterretningen om hans Fordømmelse sig blandt Menigheden, paa hvilken den gjorde et stærkt Indtryk; man kunde næsten sige, at Fénelon selv var den roligste og mest beherskede i det Øjeblik; han opfattede det Hele som en Tilskikkelse fra Gud, og han bøjede sig uden Klage. Samme Aften skrev han: »Det er min Pligt at underkaste mig og i Tavshed at bære min Ydmygelse«, og Dagen efter offentliggjorde han en Erklæring til sin Menighed og anklagede deri sig selv for Vildfarelserne i sit Skrift »Maximes des Saints«. Dette Skridt blev strax udlagt paa en hadefuld Maade af hans Modstandere, der betegnede det som et politisk Skaktræk, beregnet paa at stemme Kongen gunstigere for sig og paa den Maade opnaa at beholde sit Erkebispedømme. Enhver, der har beskjæftiget sig med Fénelons Historie og med

Læsning af hans Skrifter, vil imidlertid hurtig være kommen paa det rene med, at en saadan Beskyldning savner tilstrækkelig Grund; det stemmede kun grumme lidt med Fénelons Karakter at hykle, og havde han virkelig af politiske Hensyn villet tilbagekalde sine tidligere Udtalelser, da vilde det jo have været langt klogere at gjøre dette paa et tidligere Tidspunkt, inden Sagen endnu var kommen saa vidt.

Fénelons Fjender vare naturligvis meget misfornøjede med den Resignation og Ydmygelse, hvormed han fandt sig i sin Skæbne; de havde haabet at faa en Kjætter at slaa til Jorden, men i Stedet herfor fik de kun et Offer at beundre. Ikke længe efter mistede Fénelon sin værste Fjende, idet hans tidligere Lærer Bossuet døde, medtagende i Graven sit Had til Disciplen, over hvem han saa kort forinden havde triumferet. — Der var en mærkelig Forskjel paa disse to Mænd, der begge bleve saa berømte; Bossuet kunde maaske nærmest sammenlignes med en af det gamle Testamentes Profeter, medens Fénelon i meget mindede om det nye Testamentes Apostle; Bossuet beundres som Forfatter, men ingenlunde som Menneske — hans Had til og Forfølgelse af Fénelon vil bestandig blive en Plet paa hans Minde —, medens hans Modstander er lige saa beundret for det ene som for det andet.

Mme Guyon, det egentlige Ophav til hele Bevægelsen, blev efter Bossuets Død forvist til Lothringen, hvor hun levede en Række af Aar efter de ovenfor skildrede Begivenheder.

To af de vigtigste Elementer i Striden vare saaledes forsvundne fra Skuepladsen, og Sagen traadte derfor ganske naturligt lidt efter lidt i Skygge; Fénelon havde beholdt sit Erkebispesæde, og det tegnede endogsaa til, at han snart atter vilde komme til at overtage sit Hverv som Lærer og Opdrager for Hertugen af Bourgogne, der imidlertid var voxet til, da der indtraf en uventet Begivenhed,

der for stedse bragte Fénelon i Miskredit ved Hoffet og specielt hos Kongen.

IV.

Som alt tidligere bemærket var Fénelons Hovedværk »Télémaque« blevet til for hans Elevs Skyld. Det var ikke Hensigten at lade Skriftet udkomme som Bog, i hvert Fald ikke førend paa et langt senere Stadium, men snarere skjule dets Existens for Verden, da Forfatteren klart indsaa, at dets Fremkomst vilde vække Anstød i højere Kredse. Skjæbnen vilde det imidlertid anderledes. En utro Kopist solgte en Afskrift af Værket til en Forlægger i Paris, der snart efter lod Bogen udkomme under Titelen »Suite du 4e livre de l'Odyssée ou les aventures de Télémaque, fils d'Ulysse«, men uden Angivelse af Forfatterens Navn. Det varede dog ikke længe, førend Bogen blev konfiskeret, men den udkom kort Tid efter paany i Holland — denne Gang med Forfatterens Navn paa Titelbladet —, og med rivende Fart spredtes den nu over hele Europa. Bogtrykkerierne i Holland, Belgien, Tyskland og England vare neppe nok i Stand til at levere Oplagene saa hurtigt, som det begjærlige Publikum bortrev dem. Efter faa Maaneders Forløb var »Télémaque« kjendt og læst overalt, »den blev klassisk ved Fødselen«.

Ludvig d. XIV's Uvilje mod Fénelon voxede ved denne Bogs Fremkomst til Vrede og Forbitrelse, og hans Omgivelser bidroge deres til at gyde Olje i Ilden. Man fremstillede Skriftet som en blodig Satire over Datiden; de ofte ideale Tilstande i Skildringerne betragtedes som bidende Kritik over Frankrigs daværende politiske og moralske Situation, ja, selv til de i Digtningen fremførte Personer mente man at finde Originalerne ved det franske Hof.[1])

---

[1]) Den herskesyge, yppige Idomeneus skulde være Ludvig d. XIV; den haardhjertede, stolte og misundelige Protesilaos blev til Louvois o. s. v.

Fénelon bekæmpede ivrigt disse Anskuelser, men han indsaa selv det haabløse i sit Forsvar og ventede ikke uden Grund for stedse at blive forvist fra Hoffet, der neppe nogensinde vilde tilgive ham en Dristighed som den, at skrive en Bog, der syntes en blodig Satire over Ludvig d. XIV og hans Omgivelser, i selve denne Fyrstes Slot og til Brug ved Undervisningen af den vordende Regent. Og han bedrog sig heller ikke; han faldt for Alvor i Unaade. Ludvig, der selv havde læst »Télémaque«, blev, som alt tidligere bemærket, yderst forbitret over dens Indhold og udstedte det strengeste Forbud mod at omtale Bogen i hans Nærværelse. Alle ved Hoffet udtalte sig med Indignation om »Télémaque«, der betegnedes som en Bog vel skikket til Underholdning for Bagtalere og Sladderhanke, men kun lidet sømmelig for sit gejstlige Ophav. Endnu 16 Aar efter dens første Fremkomst forbigik man i en Tale over Tidens literære Arbejder, holdt i det franske Akademi, fuldstændig »Télémaque«, der da alt for længst havde oversvømmet Europa og maatte betragtes som Aarhundredets og Eftertidens Eje.

Den unge Prins var dybt bedrøvet over al den Modgang, der blev hans Lærer til Del, og han bevidnede ham sin Deltagelse og Hengivenhed i Breve, som han af Frygt for Følgerne omhyggeligt søgte at skjule; han slutter ogsaa et af dem med Ordene: »Vis ikke dette Brev til nogen, undtagen til Abbé Langeron, thi paa hans Tavshed stoler jeg.« Det var heller ikke uden Grund, naar den unge Hertug af Bourgogne frygtede for sin kongelige Bedstefader; denne vaagede med største Omhyggelighed over, at Sønnesønnen ikke oftere kom i Berøring med den ildesete Erkebisp, og da Prinsen nogle Aar efter (1708) fik Overbefalingen over Hæren i Flandern, fik han, siger Saint-Simon, strængeste Paalæg om ikke undervejs at overnatte i Cambray eller gjøre Holdt for at indtage noget Maaltid i denne By; ja, for at undgaa selv den mindste Sammenkomst

med Fénelon, forbød Kongen ham endogsaa at stige ud af Vognen. Fénelon sørgede imidlertid for at være tilstede, da denne passerede; han traadte skyndsomst hen til den for at hilse paa sin Myndling, hvis Glæde over Gjensynet var overordentlig; han kunde ikke tilbageholde et Glædesudbrud ved Synet af sin fordums Lærer og han omfavnede ham gjentagne Gange. — Hele denne Scene var bleven iagttagen af en Mængde Nysgjerrige, der havde samlet sig for at faa et Glimt af Hertugen at se, og som en Løbeild fløj Efterretningen om Mødet og den kjærlige Modtagelse, den unge Thronfølger havde givet Fénelon, til Ludvig d. XIV, som følte sig ilde berørt deraf, men tav, da hans Forskrifter med Hensyn til Rejsen nøje vare blevne overholdte.

Blandt Kongens Omgivelser blev denne lille Episode meget diskuteret og ved Hæren, hvortil Prinsen kort efter ankom, maaske endnu mere; og alle de, der tænkte paa Fremtiden, lagde senere hyppigere end før Vejen over Cambray, naar Rejsen gik til eller fra Flandern.

De Aar, Fénelon tilbragté i Cambray, udgjøre maaske den Periode i hans Liv, hvor han fortjener vor største Beundring. Det halve Europa kæmpede imod Frankrig; Ludvig d. XIV's Hære lede i Kampene mod Eugen og Marlborough det ene Nederlag efter det andet; alt, hvad der var vundet ved tidligere Aars Sejre og Statsmandskløgt, gik tabt, og Fjenden oversvømmede de franske Grænselande og hærgede dem efter bedste Evne. Fénelons Erkebispedømme laa midt paa Krigsskuepladsen, og han fik derved den rigeste Lejlighed til at vise Samtiden Exempler paa sit enestaaende menneskekjærlige Sindelag. Med en beundringsværdig Opofrelse hjalp han overalt, hvor Hjælp gjordes fornøden; Syge og Saarede plejedes med den største Omhu, og Folk, der havde mistet alle deres Ejendele under Fjendens Hærgen, bleve hjulpne efter bedste Evne. Der findes fra disse for Frankrig saa sørgelige Aar

utallige rørende Smaatræk, der vise Fénelons Storhed som Menneske i det rette Lys, men det vilde føre for vidt at komme nærmere ind herpaa.

Særlig i Vinteren 1709 var Elendigheden overordenlig; Fjenden havde erobret de stærke Grænsefæstninger, Vaubans Mesterværker, og oversvømmede hele Flandern; Landsbyerne lagdes øde, og Beboerne, der i den strenge Vinter joges bort fra Hus og Hjem, vare overgivne til den forfærdeligste Nød, saa at mange endog omkom af Kulde og Sult. Fénelon gjorde under disse Forhold alt, hvad der staar i menneskelig Magt, for at hjælpe. Hans erkebiskoppelige Palads blev et Tilflugtssted for de ulykkelige, og da Pladsen viste sig utilstrækkelig, lejede han Huse ude i Byen. Allevegne fra strømmede de Nødlidende til, selv Hæren afgav sit Kontingent. Syge og saarede Soldater og Officerer bragtes hid for at nyde godt af den omhyggelige Behandling, og Fénelon selv var overalt tilstede; han deltog i Plejen og gik rundt for personlig at yde de mest Lidende Trøst. At en saa storartet Gjæstfrihed og Humanitet maatte gjøre Fénelon elsket og afholdt af alle er næsten overflødigt at tilføje. Selv Fjenden nærede den mest levende Beundring for den uegennyttige Maade, hvorpaa han optraadte, og Eugen og Marlborough havde udtrykkelig befalet, at alle Fénelons Ejendele og hans Jorder skulde respekteres; intet Under derfor, at saa mange søgte Tilflugt paa disse fredhellige Steder.

Man maa kun forbavses over den kloge Økonomi, der satte Fénelon i Stand til at udrette alt det, han gjorde, thi vel vare hans Indtægter betydelige,[1]) men han nøjedes heller ikke med det, vi ovenfor have anført, han udrettede endnu langt mere for sit Fædreland: Hele den franske Armé provianteredes af ham, da den paa sit Tilbagetog i den elendigste Forfatning og uden Fødemidler naaede til

---

[1]) Hans Erkebispedømme indbragte ham 100,000 Francs aarlig.

Cambray; beredvillig aabnede Fénelon sine Magasiner og stillede alt til Hærens Disposition.

V.

Midt under disse for Frankrig saa sørgelige Tilstande døde Thronfølgeren, Ludvig d. XIV's Søn, Hertugen af Bourgognes Fader, efter faa Dages Sygeleje, og der var saaledes ikke længere noget Trin imellem den alderstegne Konge og Sønnesønnen, Fénelons Elev. Mere end nogensinde rettedes naturligvis Blikket mod Cambray, hvor Fremtidens Mand residerede, og det var just ikke med de gladeste Forventninger, at Fénelons Modstandere imødesaa Tidspunktet for den unge Hertugs Thronbestigelse, der paa Grund af dette pludselige og uventede Dødsfald var rykket saa meget nærmere. Mme de Maintenon, som frygtede for at miste sin store Indflydelse paa Regjeringen, naar Kongen døde, søgte i Tide at sikre sig den unge Thronfølgers Taknemmelighed ved at arbejde i hans Interesse, og hun bevægede derfor Ludvig d. XIV til at lade ham deltage i Statssagerne; saaledes at Ministrene, der saa godt som alle vare Fjender af Hertugen og af Fénelon, til deres store Bestyrtelse modtoge Ordre til fremtidig at afgive Beretningerne til Prinsen og at konferere med ham om Statssagerne.

For Fénelon var hans Elevs uventede Ophøjelse til Thronfølger en stor Opmuntring i al den Modgang, de senere Aar havde bragt ham, og i et langt Brev til den unge Hertug udvikler han for denne, hvilke Pligter han særlig bør lægge sig paa Hjerte: »Han bør foragte Smiger, men udmærke Fortjeneste«; »han bør være en Fader for sit Folk og ikke dets Herre, thi alle skulle ikke være til for den enkeltes Skyld, men den enkelte for alle de andres — for at arbejde paa deres Lykke.« Men foruden disse skriftlige Raad sendte Fénelon den unge Prins gjennem Hertugen af Chevreuse en hel Række Læresætninger, der

tilsammen udgjøre et fuldstændigt Udkast til en ny Statsforfatning — »den Gejstlige var bleven Minister og Digteren Statsmand« —; hans politiske Reformplaner begyndte at gjøre sig gjældende, om end noget mindre idealt end fremstillet i »Télémaque«.

Største Parten af Fénelons Planer ere i Tidernes Løb blevne realiserede, men rigtignok langt senere, end han havde tænkt. Tiden var endnu ikke moden til saa gjennemgribende Forandringer, og desuden bortkaldte Døden ogsaa den Mand, der skulde have bragt dem til Udførelse Pludselig, ligesom sin Fader, efter kun faa Dages Sygeleje døde den unge, haabefulde Prins, til hvem hele Frankrig saa op som til den, der skulde bringe det forpinte Land Ro efter de mange og lange Krigsaar. For Fénelon, der alt havde modtaget saa haarde Slag, blev dette det føleligste; uden Forberedelse modtog han den sørgelige Efterretning, idet han næsten samtidig fik Meddelelse om Sygdommen og om dens Udfald. Han udbrød i den dybeste Smerte: »Alle Baand ere nu bristede, intet binder mig mere til Jorden.« I Virkeligheden var hans Liv, i hvert Fald den politiske Del, fremtidig uden Maal; han forsøgte vel endnu at indvirke paa den tilkommende Regjering igjennem Hertugen af Chevreuse, men da ogsaa denne døde førend Ludvig d. XIV, trak han sig fuldstændig tilbage fra det politiske Liv for udelukkende at hellige sig til literære Sysler.

Hans Skrifter og Korrespondance fra disse senere Aar bære alle Præget af en dyb Melankoli; han skrev om Sjælens Udødelighed.

Paa dette Tidspunkt døde ogsaa hans Discipel og Ven Abbé Langeron; det var. som om alt, hvad han havde kjært, skulde rives bort fra ham, »Jeg tilstaar, at jeg har begrædt mig selv, idet jeg begræd min Ven,« skrev han; men han tilføjer »men vi ville snart gjenfinde alt,

hvad vi synes at tabe —, kun en stakket Stund endnu, og der vil intet mere være at græde over.«

Ikke længe efter, Nytaarsdag 1715, kastede en hidsig Feber ham paa Sygelejet, og i Løbet af knap en Uge berøvede denne ham de Kræfter, som Aarene, Arbejdet og Sorgen havde sparet. Han døde, som han begyndte sin Løbebane, som Gejstlig og Digter; i sine sidste Øjeblikke lod han læse et Udvalg af de smukkeste Salmer højt for sig. Stille og roligt hensov han i Overværelse af Abbé de Chantérac, den første og den sidste af hans Venner. Hele Frankrig grebes dybt ved Efterretningen om Fénelons Død, ja selv Ludvig d. XIV syntes at føle — kun altfor silde — at hans Rige havde mistet en stor Aand, hans Alderdom en mægtig Støtte.

Saaledes levede og døde Fénelon. Hvad man beundrer ved ham, er ham selv; hans Navn er hans Udødelighed. Af alle »det store Aarhundredes« store Mænd har ingen levet et saa beundringsværdigt Levnetsløb, et Liv saa rigt paa Kjærlighed. La Harpe (1739—1803) siger i sin akademiske Lovtale over Fénelon: — — — Til Literaturhistorikerne kan jeg sige, han besad Aandens Veltalenhed og de gamle Grækeres Naturel; til Theologerne, han var en Fader og tillige et Mønster for sit Folk; til Fanatikerne, han var tolerant og eftergivende; til Hofmændene, han søgte aldrig Gunstbevisning og var lykkelig selv i Unaaden; til de fyrstelige Opdragere, Nationen ventede sin Lykke af den Prins, som han havde opdraget; til alle, han var dydig, og han var elsket!

Lad os slutte denne Levnedstegning med ovenstaaende Ord; et skjønnere Eftermæle kan man vanskeligt ønske sig.

J. L. Lybecker.

Robert Elsmere.

Paa første Del af denne Bog, saaledes som den foreligger i norsk Oversættelse, staar anført et Udsagn af Gladstone: »Robert Elsmere er den mærkeligste Bog, jeg kjender.« En ung Student, jeg nylig talte med, havde ikke kunnet faa den at læse, fordi den altid var revet bort i den Læseforening, til hvilken han havde Adgang. Den har været omtalt i »Højskolebladet« af Pastor U. Birkedal, som en Bog, der var skikket til at advare unge Theologer mod at give sig for tidlig ind paa Embedsvejen, da der kunde forestaa dem en saare farlig Krise, dersom de kom til den Overbevisning, at de ikke delte Folkekirkens Bekjendelse og ikke med god Samvittighed kunde blive i Gjerningen, men paa den anden Side sad med Familie og ikke vidste, hvad de skulde leve af, naar de ikke længer kunde være Præster.

Bogen er skreven af en Kvinde (Mrs. Humphrey Ward) med betydelig digterisk Styrke og psykologisk Dygtighed, er vel skikket til at fængsle og betage, er meget læst og kunde derfor vel fortjene at omtales noget udførligere. Den er sikkert, af Grunde, jeg senere skal komme til, langt mere skikket til at gjøre Indtryk i England, hvor den er fræmkommen, end her hos os, hvor, som det forekommer mig, Brodden for en stor Del er brudt af de Tanker, som anden Steds, ogsaa i dens Hjemstavn, kunne være overordentlig vanskelige at komme over, f. Eks. for en begavet og opvakt ung theologisk studerende.

Robert Elsmere er Søn af en tidlig afdød Præst i den engelske Statskirke; hans Moder er irsk af Fødsel, fantasifuld, fylder Drengen med Æventyr, som hun i sine Fortællinger selv digter videre paa, er vittig og fuld af Sans for det komiske, har et godt Øje for det morsomme i nybagte Kapellaners stærke Følelse af deres gejstlige Værdighed

og vil nødig se sin Søn gaa ud i Verden med et vist Præg af noget komisk, som efter hendes Mening i vore Dage klæber ved enhver ung Gejstlig. Sønnen er i Skolen opvakt og modtagelig i alle Retninger, særlig overfor Poesi og Naturvidenskab, men ikke særlig religiøst bevæget. Ved Oxford Universitet bliver han mest paavirket af to Lærere, som har opgivet den kristne Tro; den ene, Grey, en Mand med varm Følelse for det menneskeligt ædle i Livet, som Videnskabsmand en Modstander af al Tro paa det overnaturlige, en tiltalende Personlighed, der fængsler de studerende ved sin frimodige og ærlige Menneskelighed; den anden, Langham, en Mand, der med store Aandsævner, mange Kundskaber og en poetisk Personlighed dog egentlig Intet kan eller tør, fordi han idelig fortæres af Tvivl paa sig selv og paa Gyldigheden af alle Idealer, som hans Hjærte dog alligevel hænger ved. Lad mig med det samme nævne en tredie Type af Fritænkere, der siden kommer til at øve afgjørende Indflydelse paa Elsmere: Godsejeren Wendower, en Lærd af den moderne bibelskbritiske Skole, uden nogen anden aandelig Fornødenhed end Forstandens Tilfredsstillelse: han kjender ligesom Aristoteles' Gud, ingen anden Salighed end den: at tænke og vide, og spotter med al Begejstring.

Robert Elsmere gribes dog ved Universitetet af Iver for den praktiske Side af Præstegjerningen, vilde helst kaste sig ind i det strængeste Arbejde i Fattigkvartererne i London, men efter i nogen Tid at have gaaet med i Arbejde af den Art i Oxford, vise hans Legemskræfter sig at være for svage, saa modtager han et Landsbykald, hvorved han bliver Nabo til den omtalte Godsejer.

Men undervejs gjør han et Besøg hos en Slægtning, en Landsbypræst i Nordvestengland, og gjør her Bekjendtskab med sin senere Hustru: Katrine Leyburn. Her faa vi nu en Type af engelsk Trosliv i vore Dage; Katrine er en overordentlig villiekraftig Kvinde, som hidtil kun har kjendt

ét eneste at leve for: Selvopofrelsen for sin Moder, som er Enke og svag af Helbred som af Karakter, og for sine to yngre Søstre, hvem hendes døende Fader har overdraget hende, som den stærke i Familien, at vogte og bevare for Besmittelsen af den vantro Verdens Fristelser; men hun er ogsaa et Slags Sygeplejerske og Sjælesørgerinde for alle Sognets fattige og nødlidende, en højtskattet Hjælperske baade for Lægen og Præsten — alt dette i en Alder af 24 Aar. Den ene af hendes Søstre, Rose, er imidlertid alt andet end fornøjet med Søsterens Formynderskab: hun er nemlig en afgjort Kunstnernatur (i Retning af Violinspil), og i hende er fremstillet en ny Side af Menneskenaturen, der trænger til Befrielse fra den gamle Kirkelighed, som Forfatterinden ser paa den: altsaa ikke blot Tanken, men Talentet og den livsfriske Naturlighed viser hun os nu her som i Fængsel; men Katrine, som er den egentlige Bærer af Kristendommen, er paa ingen Maade fremstillet enten uskjøn eller uelskværdig, hun er tvertimod Bogens Heltinde, og den farlige Konflikt kommer til at staa mellem Mand og Hustru, efter at de som Præstefolk ere rykkede ind i deres nye Virksomhed. Katrine har vel en haard Kamp at bestaa med sig selv, idet hun til en Begyndelse tror at maatte afslaa at blive Elsmeres Hustru af Hensyn til sit Løfte overfor den døende Fader; men det menneskelige vinder dog her Sejr over hendes puritanske Betænkeligheder, ligesom hun ogsaa strags af Elsmere lærer, at hun ikke handler ret i at nægte Rose at maatte følge sit Talents Drift og søge Undervisning til at faa det udviklet. Man faar her strags Indtrykket af, hvad Forfatterinden har for Øje: hun tror, at Kristendommen i sin orthodokse Skikkelse ikke længer kan være Bærer for sand Menneskelighed, men kun kan forkue den.

I Murewell, hvorhen de unge Præstefolk flytte, gaar Tiden for Elsmere dels med ivrigt praktisk Arbejde for at skaffe bedre Beboelser for de fattige, med at sysselsætte

de unge ved Aftenundervisning o. desl., dels med videnskabelig Syssel, som særlig gaar i historisk-kritisk Retning, men vi høre ogsaa, at Darwins Bog om Arternes Oprindelse[1]) forekommer ham som »en Aabenbaring«. Endnu er han sig dog ikke bevidst, at han bærer uforenelige Aandsretninger i sig, indtil han en Dag efter længere Tids Omgang med Godsejeren, der fængsles af den unge opvakte, videnskabeligt anlagte Præst, pludselig forstaar, at han er ved at sprænges af dette og ikke kan blive ved.

Konflikten er nu ikke den, at han udsætter sig for at staa uden Erhværv og blottet for Existensmidler, dersom han nedlægger sin Præstegjerning; Forfatterinden har givet ham en Arv, saa han kan leve, nej det tungeste er, at hans Hustru med Gru og Rædsel ser en gabende Afgrund aabne sig mellem hende og den Mand, hun elsker af hele sit Hjærte, og som elsker hende lige saa højt. Hele denne Brydning er gjengivet med stor Finhed i Følelsen og med rystende Sandhed.

Hvilke ere de Tanker, som tage Magten fra ham?

Saaledes opgjør han sin Sjæls Tilstand, halv fortvivlet, efter en Samtale med Godsejeren: »Tror jeg paa Gud? Ja, ja, skjønt han dræber mig, vil jeg tro paa ham! Tror jeg paa Kristus? Ja — paa Læreren, Martyren, Afglansen af Aandens usynlige Liv — af hele min Sjæl! — Men paa Gudmennesket, Ordet fra Evighed — paa en mirakelgjørende Kristus, paa en opstanden og himmelfaren Jesus, paa den levende Formidler for hans syndige Brødre?« Han ventede, vel vidende om, at dette var en Krise i hans Liv, og at han hørte Stemmer, som talte til ham: »Hvert Menneske, som oplader sit Øre for Guds Røst, føler, besidder de samme Sønnekaar som Jesus af Nazareth, og Mirakler findes ikke! — —

[1]) Forløberen for den senere om Menneskets Oprindelse, hvor det som bekjendt udvikles, at Menneskenaturen maa udledes af Dyrenaturen.

— — Det var gjort! — — —

Da han omsider kommer til Udtalelse for sin Hustru, gjentager han disse Tanker saaledes: »Jeg kan ikke mere tro paa Guds Menneskeviden og paa hans Opstandelse,« sagde han lavt, men med fuldkommen Tydelighed. »Kristus er oprejst i vore Hjærter, i den kristnes Barmhjærtighedsliv. Mirakler . ere naturlige Produkter af menneskelig Følelse og Indbildningskraft; Gud var i Jesus, som han er i alle store Aander, men ikke paa nogen anden Maade end han er det i Dig eller mig.«

Hans Stemme sank til en Hvisken; hun blev blegere og blegere. »Altsaa for Dig,« sagde hun i samme forunderlige forandrede Tone, »for Dig er det saadan, at da min Fader skulde dø, og jeg saa Lyset i hans Ansigt og hørte ham raabe: Herre, jeg kommer, saa var han bare Offer for en Indbildning — han døde i et Bedrag? Kunde du ogsaa« — og hun skjalv — »kunde Du ogsaa tro, at det ender her — vort Liv, vor Kjærlighed?« — — — Han tog endnu en Gang hendes Hænder til sig, trykkede dem mod sine brændende Øjne.

»Kan Du det, Robert?« — »Jeg *véd* Intet,« sagde han fræmdeles med dækkede Øjne, »jeg véd Intet! men jeg tror paa Gud af alt, hvad der er mig kjærest, af al min Kjærlighed, af hele min Sjæl.« — En anden søger at holde igjen mod Elsmeres Frafald, Præsten Newcome: »Tror De ikke« — hans Øjne flammede — »tror De ikke, jeg kjender den sorte Djævel, som nu gnaver paa Deres Hjærte? De, Elsmere, jeg har været dybere nede i Helvedes Pøl, end De nogensinde har hørt Tale om! Mangen en Nat har jeg følt mig gal — gal af Tvivl — et Vrag ved et Hav uden Kyster; jeg tvivlede ikke blot paa Gud eller Kristus, men paa mig selv, paa min Sjæl, paa det godes Existens. Jeg fandt kun én Vej ud af det og den vil De ogsaa finde.« — Hvad er denne Vej? »Træd Dig selv under Fødder, bed Djævlen ned, dræb Legemet, at

Sjælen kan leve! — — — Rejs Deres Vej, byt for en Tid Deres Arbejde her med Arbejde i London, De har for megen Frihed her, Satan har for stor Chance!«

Katrine kjæmper ved Hjælp af sin Følelse, Newcome ved Hjælp af sin halvt fortvivlede Travlhed, der skal kvæle Tvivlen, men ingen af dem har noget Lys at bringe, og mon dette ikke er en Tragedie, som let kan gjentage sig i Darwins, Stuart Mills og Herbert Spencers Fødeland og i deres Tidsalder?

Robert nedlægger sit Præsteembede, tager til London, faar omsider stiftet et Arbejdersamfund i et af Byens Fattigkvarterer, et Samfund, der kalder sig Jesu Broderskab; han forklarer for dette Samfund, at den sande Jesus af Nazareth er bleven »forfusket og misforstaaet af Kirkerne«. »Lad Sammenhold og Broderskab udrette for den nye Tid, hvad de gjorde for den gamle, lad dem faa et praktisk Tag paa Menneskelivet, da skal ogsaa vi faa vor Naade! Ogsaa vi skal have Ret til at sige: han er ikke her, han er opstanden — ikke i Legenden, i Miraklet, opstanden til en fornuftigere Dyrkelse og Kjærlighed, opstanden i den sociale Hjælpsomheds nye Former — — — i en Kirke — — over hvis Porte skal være skrevet dette Sprog fra Fortiden, som Nutiden har givet ny Mening: »Til Dig, du evige, har jeg sat min Lid« — — og »dette gjører til min Ihukommelse!« — »At *gjenopvække*[1]) Kristus — det er særskilt vor Tidsalders Opgave, skjønt det i nogen Mon har været Evropas fra Begyndelsen af.«

Han dør af Overanstrængelse, men Samfundet lever den Dag i Dag, siger Forfatterinden. Af hans Virksomhed for Samfundet vil jeg fremhæve, at han f. Eks. oplæser for dets Medlemmer David Copperfield, fortæller islandske Sagaer o. s. v. — altsaa holder et Slags Højskole med dem, som om Forfatterinden ogsaa her vilde vise os, at der er noget menneskeligt, som Kirken ikke har havt Øje for, og

---

[1]) Udh. af mig.

som maa frem — derfor vil han endog have den menneskelige Side af Jesu Natur saa stærkt fræm, at han rent opgiver Troen paa ham som Guds Søn, der er ovenfra og gaar did igjen. — — —

Vi kan rolig se paa Robert Elsmeres Tanker; hvad den theoretiske Del af dem angaar, saa er der ingen Grund til at sige, at Mirakler ikke kan ske: saa sandt der i Menneskenaturen findes Villie og Frihed til at gribe ind i den naturlige Tingenes Gang, tilvejebringe nye Sammenstillinger, nye Forbindelser af Kræfter og derved tilvejebringe ganske andre Resultater af Naturkræfterne end disse uden Villiens Indgreb nogensinde af sig selv vare komne til, og saa sandt denne Villie og Frihed i os ikke er kommen af Ingenting, saa findes den i Tilværelsens første og højeste Led, Aarsagen til alt andet Liv: i Gud, og deri ligger Muligheden for Mirakler, som ganske simpelt er Guds frie Indgriben i Tingenes Gang.

At der ikke kan ske Mirakler, vilde være den eneste fornuftige Grund at sætte imod Beretningen om Kristi Opstandelse. Det er dog umuligt, at Apostlene skulde have gaaet om i Verden med en *bevidst Løgn* om Herrens Opstandelse — og høstet den Løn at korsfæstes, halshugges, brændes o. s. v. Den, som lyver, maa se at høste anden Løn. — Psykologisk er det sikkert ogsaa umuligt ved Hjælp af en ren Inbildning at drømme sig fra Pjalte til Helte og fastholde en saadan Indbildning saa kraftig, at man vil gjøre Troen derpaa til noget afgjørende for evig Frelse eller evig Fortabelse og selv lide Martyrdøden for en saadan Indbildning — dette er alt andet end en rimelig Forklaring; paa Indbildninger af den Art kan man blive en Fanatiker med Vold og Sværd, ikke en brændende, selvopofrende Kjærlighedsapostel, der forsager al udvortes Magt i rolig Tro paa Sagens egen Sandhed.

»Gjører dette til min Ihukommelse!« disse Ord gjentager jo Elsmere, men udenfor al Forbindelse med Nad-

veren, hvor de jo høre hjemme. — *Vi* forstaa, at Jesus ikke vil glemmes, netop fordi han er opstanden, og hans Menighed lever ene og alene ved at dele hans, den opstandnes, Liv, saa det for os er Liv og Død om at gjøre at vi stadig have ham personlig med os. Men er han død og borte, som et andet Menneske, hvem Døden har slugt, og kun hans Tanker og efterladte Værk findes her i Verden, da er der ingen Grund for ham til at kræve sig selv ihukommet evindelig; naar f. Eks. H. C. Ørsteds Opdagelse af Elektromagnetismen en Gang er gjort og gaaet ind som Slægtens Fælleseje i Kulturens Strøm, da kan man nyde godt af hans Liv uden at kjende det mindste til ham personlig. Filosofen Fichte (den ældre) har udtalt, at saa sandt Jesus var en ærlig Mand, kunde det ikke ligge ham paa Hjærte, at man ihukom ham selv, naar man kun tilegnede sig den Sandhed, han havde udtalt. Hvis Nogen vil og kan læse et lille Skrift af Søren Kierkegaard, der bærer Titelen: »Filosofiske Smuler og en Smule Filosofi«, vil man deri finde en fortrinlig Redegjørelse for, at det er en helt anden Sag med Jesu Kristi Forhold til Menigheden. Robert Elsmere og hans Meningsfæller gjør den opstandne Jesus til en Legende, et Gjenskin af Menighedens Liv aldeles som alle Afguder kun har deres Liv fra Folkets Liv; den kristne Menighed, som forsager alle selvgjorte Guder, tror sig netop ved Frelseren frelst og befriet fra alle Afguder, al selvgjort Gudelighed, tror sig ude af Stand til *»at gjenopvække Jesus«*, gjøre ham levende, naar han er død, holder sig tværtimod for overbevist om, at den selv kun kan leve af den opstandnes Liv.

Robert Elsmere griber saa Travlheden — dette synes nu til Dags at være, hvad man i England viser hen til som det rette kristelige Liv; det var ogsaa dertil, Newcome tyede for at døve Tvivlene. — I den engelsk-nordamerikanske Kirke har man nylig hørt om mange tusend unge studerende Mænd, der gav sig ind paa den Vej: at være

Missionærer, og nylig har Kjøbenhavn været gjæstet af en ung Mand, en Mr. Wilder, der skulde ægge danske Studenter til den samme umaadelige gudelige Travlhed. — Uvilkaarlig spørger man sig selv: ligger der ikke bagved en Tvivl, der skal døves ved dette — vil man ikke her, ligesom Robert Elsmere, selv vække Kristus op, og mon der er Fremtid i dette? Det kunde vel være, at en og anden kom til at opleve Elsmeres Tragedie, efter at være kommen ud som Missionær, og det er maaske ikke alle, der vilde komme over det som Løventhal — og Spørgsmaal, om dog ikke ogsaa han har faaet et Knæk i Tvivlene, som har lammet det store Haab, hvilket en Missionær daarlig kan undvære.

Som historisk Kritiker beklager Elsmere sig over, at man begynder med at isolere Kristendommen fra alle andre religiøse Fænomener i Verden, og saa beskjæftiger man sig med dens Detaljer. — — »Man behandler kristne Vidnesbyrd og bibelsk Literatur, som man ikke vilde behandle noget andet Vidnesbyrd i Verden.«

Her ligger i disse faa Linjer et stort Spørgsmaal: om den sandhedskjærligste, alvorligste Behandling af Skriften maa gaa ud fra *videnskabelige* Forudsætninger: isaafald begynder man med at antage, at det underfulde overalt i *alle* Religioner, stammer fra Indbildningskraften og er umuligt som Virkelighed; gaar man ud fra *Troens Forudsætning,* saa siger man: Underets Umulighed kan i og for sig aldeles ikke bevises, og al sund Religion maa *netop bero paa et Under;* thi den frie Gud kan umulig *tvinges* frem, naar han ikke selv vil give sig tilkjende; men kan vi overhovedet faa *Samfund med ham — og hvad er Religion andet* — saa kan det kun ske ved, at han *selv aabenbarer sig; men dette er Underet over alle Undere,* det egentlige Under, som alle andre Undere kun skal hjælpe os til at tro, og som derfor er uadskilleligt fra *sand Religion.*

Denne Tanke ligger til Grund for afd. R. Nielsens Arbejde paa at fræmstille Troen som en Aandsvirksomhed, der har *sit eget Princip* lige saa bestemt som Videnskabens og aldeles uafhængigt deraf.

Men Aabenbaringen er ingen gammel Historie, som forlængst er forbi, derfor er det sande Guds Ord *et levende Ord,* som den levende Frelser den Dag idag taler til os ved Daab og Nadver: dette har Grundtvig faaet Lov til at drage frem for os i ny Klarhed.

Naar Alt er frist, er Hjemmet bedst — dette føler ogsaa jeg efter at have gjort det Indblik i det engelske Aandsliv for Tiden, som »Robert Elsmere« giver; det er en stor Velsignelse, at vore største Aander og klareste Tænkere netop have arbejdet i disse Strøg: lært os, hvor det Sted i Menneskenaturen er, hvor det overnaturlige knytter til, saa at det kommer, ej som en Sten, der lægger sig paa Menneskeligheden for at kvæle og knuse den, men som et Brød fra Himlen, uden hvilket netop det menneskelige i os vilde sulte ihjel.

Frederik Jungersen.

Oplevelser fra den romersk-katholske verden.

I 1891 udkom et bind interessante livserindringer af den theologiske professor *Chr. Ernst Luthardt* i Leipzig.

23 år gammel blev E. Luthardt theologisk kandidat fra det lutherske universitet i Erlangen. I to år fra 1846—48 uddannede han sig dernæst til praktisk gerning på præsteseminariet i München. Det var under dette ophold i sin ungdomstid, at Luthardt kom i berøring med forskellige af den romersk katolske kirkes gejstlige.

Den sandhedskærlige mand har i sine livserindringer skildret flere af disse møder. Vi vil her meddele nogle brudstykker efter Luthardts egen fremstilling. — — —

»Jeg husker endnu fra foråret 1848 en interessant fodtur paa en 14 dages tid. Østerrigerne var bleven fordrevne fra Italien og havde opslaaet deres hovedkvarter i Bozen. Da var der lige efter påsken nogle af os, der fik lyst til at drage ind i Tyrolerbjærgene. Over Jauffen, som endnu var helt bedækket af sne, steg vi ned i Passeierdalen. Vi besøgte Meran og slottet Tirol og betragtede de østerrigske uniformer i Bozen. Rejsen var rig på oplevelser lige fra Innsbruck og til den sydlige grænse .... Det var imidlertid ikke om denne rejse jeg egentlig vilde fortælle noget; men derimod om en anden fodtur, som jeg gjorde to år i forvejen, i april 1846. Der var en ven af mig fra præsteseminariet i München, som fulgtes med mig. Vi traf på denne tur sammen med *en katolsk landsbypræst*. Det var lige ved begyndelsen af vor rejse ikke langt fra München i en afsides liggende landsby. En stærk regn nødte os til lidt efter middag at holde hvil. I værtshusets gæstestue holdtes der en livlig samtale imellem nogle bønder og en anden, som jeg mente maatte være stedets præst. Min kammerat var af en anden mening, fordi manden talte ligesom de andre. Jeg pegede på de blanke støvler — sådanne bar en bonde ikke. Og da manden endelig beviste bønderne, at en andesteg var bedre end en gåsesteg, bøjede også min kammerat helt over til min mening.

Den gejstlige, der havde lagt mærke til vore iagttagelser, nærmede sig os øjensynlig glad over, at han engang kunde finde en afveksling i sit ensformige værtshusliv. Og han begyndte en samtale med os om: hvem — hvorfra og hvorhen? Det forekom ham først utroligt, at vi skulde være theologer. Han tænkte nemlig *kun* på sin kirkes unge theologer. Og dem lignede vi slet ikke i vor optræden.

Men da vi viste ham det græske testamente, som vi havde hos os, blev sagen ham derved klar.

I begyndelsen havde han svært ved at hitte rede i denne bog — hvad der var øverst og hvad der var nederst. Han havde aabenbart ikke i mange år haft et græsk nyt testamente i hånden. Måske han aldrig havde haft det.

Begærligt greb han lejligheden til at underholde sig med os. Han hørte ikke til dem, der forkastede alt andet. Til vidnesbyrd om sin toleranse skyndte han sig hjæm og hentede et eksemplar af den evangeliske salmebog, der endnu dengang brugtes her i Bayern. Det var en meget dårlig salmebog. At han ejede den skulde bevise hans ireniske sindelag.

For at vores samtale kunde faa et bestemt grundlag, foreslog han, at vi skulde forhandle med hinanden om et eller andet sted i den hellige skrift. Han vilde hente Vulgata og en tysk oversættelse. Vi skulde tage den græske tekst, han den latinske, en møllersvend, som sad ved siden af os, den tyske. Medens han gik hjæm, skulde vi vælge stedet. Vi valgte naturligvis Rom. 3,27. Men *latine loqvamur,* udbad han sig, *ne alii intelligant.* (Latin må vi tale, for at ikke de andre skal forstå det.) Så disputerede vi med hinanden fra kl. 4 til 7 om aftenen. Talen forvildede sig naturligvis snart bort fra teksten og hen til andre sager, som kom i vejen, og det forstår sig, den berørte snart også læren om kirken.

Hans sætning var: *ubi Papa, ibi ecclesia* (hvor paven er, der er kirken), *nam Papa est vicárius Jesu Christi* (thi paven er Jesu Kristi statholder). Jeg indvendte ham blandt andet, at Tertullian kalder den helligånd vicarius Jesu Christi. Tertullians navn lød ham noget mistænkeligt. Han spurgte troskyldigt, om Tertullian hørte til ortodoksiens fædre. Jeg måtte bekende for ham, at det stod jo noget betænkeligt til med Tertullians ortodoksi. Men med hin sætning om paven og kirken udtalte denne

afsides boende præst, over hvis hoved den nyere bevægelses strøm var gået sporløst forbi, igrunden vatikanets væsenlige indhold. Sætningen var uden tvivl en formel, som var bleven hængende ved ham fra hans præsteseminariums tid. Nu var han allerede oppe i årene. I det hele taget var han overrasket over at finde så meget fælles imellem os, som han ikke havde ventet. »Der mangler ikke meget i, at du er en katolsk kristen,« ytrede han. »*Sum christianus catholicus* (jeg er en katolsk kristen),« svarede jeg, »kun ikke en romersk, men en evangelisk.« — »Jeg optager dig allerede idag i vor kirke.« — »Da maa jeg først vide, på hvilken bekendelse.« — Han skyndte sig hjæm for at hente den tridentinske bekendelse, professio fidei. Vi begyndte at gå den igennem og rette den. »Syv sakramenter er indstiftet af Kristus,« hed det blandt andet. »Er ægteskabets sakramente indstiftet af Kristus,« spurgte jeg ham. »Pergas (videre — videre),« svarede han mig. Det blev ham dog noget betænkeligt.

Under slig samtale var det bleven aften og tiden var kommen, da han nu skulde hjæm og spise den aftensmad, som kokkepigen havde lavet til. »Han er helt lærd og forstandig,« mente bønderne, da han var borte, »uden når han får for meget i hovedet.« — Værtshuset var åbenbart hans sædvanlige opholdssted. Hin møllersvend bad om tilladelse til at måtte fortsætte samtalen. Han vilde spørge om skriftemålet. Dermed stod det ilde til hos os, mente han. Vi havde intet. »Dersom en syg skulde hjælpes, måtte han dog sige lægen, hvor han led ilde, ellers kunde denne ikke hjælpe ham,« var hans ikke uefne bevis. Vi indvendte naturligvis, at også vi havde skriftemål og sjælesorg og manglede heller ikke privatskrifte. — —

Af mødet med hin præst fik jeg et dobbelt indtryk. Øjensynlig havde denne ikke i mange år set nogen theologisk bog og dog holdt han på sin vis ganske godt stand over for os, der dog var komne nye ud af essen. Han

hentede sine sætninger og beviser som prægede mønter ud af lommen. Vi måtte først selv præge dem. Det viste mig forskellen mellem den romerske og evangeliske undervisningsmåde, sådan som den også på andre kanter er trådt mig imøde. Den romerske metode lægger hele vægten på hukommelsen. Vi er tilbøjelige til fremfor alt at betone forstanden og omdømmet. Dér bliver alt overgivet formuleret og fast præget, for på den måde at kunne kaldes fast. Hos os er alt mere i bevægelse og skal forstås; at det kan fastholdes i en bestemtere formuleret skikkelse, bekymrer vi os ikke saa meget om. Begge dele er en ensidighed. Den faste bestemte skikkelse og form har dog sin store værdi, hvad også Luther udtrykkeligt har anerkendt i sin brugsanvisning til katekismen. Man skal blive ved én form. Det gælder ikke blot børneundervisningen. Den behøver ikke derfor at være uden liv.

Det andet var et levende indtryk af den velsignelse, som det evangeliske præstehjæm ejer. Dette midtpunkt mangler de romersk katolske menighedskredse. Bedst står det til, hvor den romersk katolske gejstliges præstehus intet anstød giver. Nogen forbilledlig betydning kan det ikke have.

I Tyskland er det i de sidste årtier ikke bleven så lidt bedre med de romersk katolske præstehuse. Men hvorledes ser det ud i de romanske lande. Også hos de med Tyskerne beslægtede folk står det ikke allerbedst til. Kort før det vatikanske konsil offentliggjorde en tyrolsk katolsk præst, *Ignaz Schöpf,* en broschure om de sædelige tilstande i den romerske kirke i Østerrig og især i Kärnten, hvor han havde været i embede. Disse meddelelser og tal måtte vække betænkeligheder. (»Die kirchlichen Zustände in Oesterreich und das allgemeine Konzil in Rom.« Innsbrück 1869.) Fortalen begynder med disse ord: »Enhver véd, hvor bedrøvelige tilstandene er i den katolske kirke i Østrig.« Grunden dertil finder han navnlig i præsteskabets dårlige sædelige og videnskabelige

beskaffenhed. Han fortæller om prædikener, under hvilke præsten på middelalderlig vis gør løjer på prædikestolen for at muntre menigheden (s. 41) og om skriftemål, ved hvilke dette den romerske kirkes sakramente bliver til skandale (s. 58). Og sådanne beretninger er ovenikøbet »kun svage kopier af virkeligheden« (s. 58). Schöpf måtte indberette til sine foresatte, at i den menighed, i hvilken han virkede og som bestod af 600 mennesker, der blev der i ét år (1860) indført i dåbsbogen blandt 20 nyfødte børn 17 uægte og kun 3 ægte; og om St. Stefans menighed fortæller han, at iblandt 21 i ét år fødte børn var kun ét ægte og de 20 uægte. Han lægger skylden herfor på den letsindige måde, hvorpå præsterne tager disse ting. Det kan forekomme, siger han, at folk bliver tilsagt til skrifte på værtshuset (s. 90), at præster, som leve *en famille,* bliver befordrede til større præsteembeder for at de kan leve (s. 93). »At de kirkelige og religiøse tilstande i Tyrol ikke just er i opblomstren, men snarere ved at visne, véd vi desværre kun altfor godt her i Tyrol. Og ser vi ud over de andre Lande i Østrig, så må vi udråbe: *trøstesløst er det overalt.*«

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Luthard fortæller endvidere: »Jeg havde ofte fra München besøgt enkelte pletter i den evangeliske diaspora, som var spredt omkring i Øvre-Bayern, og som først efterhånden samledes i enkelte menighedskredse. Jeg holdt Gudstjeneste der og udførte kirkelige handlinger. Disse evangeliske var for største parten kolonister fra Würtemberg og andre lande, som i de første årtier af dette hundredår slog sig ned her for at opdyrke jorden, der længe havde ligget i brak. Til disse sluttede sig håndværkere, også handlende, svende, tjenestefolk, soldater, grænsevogtere, betjente o. s. v. I førstningen blev de evangeliske gejstlige, som lod sig se her tid efter anden, betragtet af den katolske befolkning med stor forundring

og betænkelighed, om det virkelig forholdt sig rigtig med disse, om de måske ikke skulde have en hestefod som djævelen o. s. v., indtil man omsider vænnede sig til dem og lærte at bedømme og skatte den evangeliske tro og kirke rigtigere.

Af de spredte håndværkere og grænsejægere var der flere, som i mange år ikke havde set nogen evangelisk gudstjeneste, selvfølgelig heller ikke nydt nogen evangelisk nadvere. Og da ved den første gudstjeneste på det sted, som jeg oftere besøgte, den evangeliske mand bragte en salmebog med hjæm og hans katolske hustru slog op i den og læste salmen: »Min Jesus vil jeg ikke forlade«, var hun fuld af glæde over, at protestanterne også troede på den Herre Jesus Kristus.

Den evangeliske Gudstjeneste vakte snart interesse hos den katolske befolkning. Især når en begravelse fandt sted, blev denne lejlighed gerne nyttet til at høre den evangeliske præst tale offenligt. Både ord og handling gjorde i reglen et ikke ringe indtryk. Den sædvanlige betænkelighed hos katolikerne var dog, at vi ikke holdt af jomfru Maria. Juleprædikenerne gav lejlighed til også at tale om denne sag. »Jeg vilde ikke have undværet det for 100 gylden,« ytrede forstanderen for et broderskab, den marianske kongregation, der strakte sig langt ind i det østrigske, da han havde overværet en evangelisk gudstjeneste med nadvermaaltid.

Jeg måtte, fra den tid jeg blev ordineret i desember 1846, flere år i træk rejse regelmæssigt i julen og pinsen til et sted ved den østrigske grænse, hvor der efterhånden fra en lille begyndelse samlede sig en menighedskreds især ved en evangelisk købmands bestræbelser, i hvis hus, i hvilket han havde indrettet en art kapel, der blev holdt gudstjeneste.

Stedet var også på den måde af vigtighed, at det dannede et gennemgangspunkt for håndværkssvende, som

vandrede ind i det østerrigske og nu blev forsynede her med den lille Habermanske bønnebog o. l. Nu ejer menigheden et stateligt kapel. Den lange vej derhen afbrødes af nogle interessante punkter. Ved Ampfing gik vejen lige forbi det sted, hvor Ludvig af Bayern 1322 hilste sin modkejser den fangne Frederik den smukke af Østrig. Endvidere gik vejen forbi det berømte valfartssted Altötting, hvor man gæmmer det sorte Gudsmoder billede, der er så virksomt på undere. Man finder det afbildet mange steder i Øvre Bayern. Jeg besøgte gerne den katolske præst på dette sted, idet jeg anbefalede ham de evangeliske, som hørte hans sogn til. Han modtog mig stadigt venligt og blev også rost af de evangeliske for sin mildhed og venlighed. — — Han udnævntes senere til gejstlig rådsherre i et biskopssæde.

Hinsides grænsen over broen, som førte over den skummende flod Salzach, boede en godsejer, hvis hustru og svigerinde var evangeliske, og som plejede at overvære gudstjenesten og altergangen.

Der aflagde jeg i reglen et afskedsbesøg. Vejen tilbage for mig førte forbi den østrigske katolske præstes bolig. Kirken med tilbygget præstebolig lå ved vejen. Jeg havde lært ham at kende på slottet. Så tog jeg ind hos ham. Han havde klinket med mig ved middagen på slottet »på fremtids freden mellem kirkerne« (in spem pacis futuræ ecclesiarum). Til dette æmne kunde man altså let knytte en samtale. Han tog det ikke saa nøje med sin kirkes foreskrevne observanser som breviarbønnen o. l. Han beråbte sig i dette stykke på sådannes avtoritet, »som dog vist er fornuftige«. Som vi sådan sad og snakkede sammen i hans have, faldt det ham ind, at han i sin kælder havde en flaske god Oedenburger, som hans slotsherre havde givet ham. Den skulde vi drikke med hinanden. Vinen løste endnu mere vore tunger.

Jeg vilde først tale mere lærdt med ham og begyndte med den romerske dogmatiker Perrone og en misbilligelse af præsten Günthers filosofi i Wien. Navnene var ham ubekendte. Vi gik nu over til mere menneskelige sager. Jeg roste hans kirke, fordi den så så nydelig ud. Ja, gensvarede han, det var i begyndelsen ganske anderledes. Da var den fuld af hellige gaver til tak for helbredelser. Der var arme, ben, lunger, lever o. l. af brunt ferniseret træ. Det så ilde ud og ærgrede mig. Længe vidste jeg ikke, hvorledes jeg skulde skaffe det bort. Endelig en vinter gik jeg gennem døren, der førte direkte fra mit hus ind i kirken, hentede en bunke af disse gaver og kastede dem på min ovn. Folk mærkede lidt efter lidt, at dette og hint, som deres bedstefader o. s. v. havde givet, manglede. Og de besværede sig. Jeg indvendte: hvem véd, hvem der har hentet det. Kirken står åben den hele dag. — Jeg skulde lukke den. — Det turde jeg ikke. Men samtidigt gav jeg ordre til, at uden mit samtykke måtte intet hænges op. Således har jeg efterhånden fået gjort min kirke ren.

Jeg beholdt naturligvis mine tanker over denne fremgangsmåde hos mig selv. Talen ledtes hen på andre ting. Han beklagede sig over *aflads*uvæsenet. Der kom hans folk til ham og beråbte sig i skriftestolen på den aflad, de havde skaffet sig. Han skulde nu give dem absolutionen; og det kunde han dog ikke saadan uden videre. Jeg gjorde den bemærkning, at omtrent på denne måde var reformationen begyndt. Dette var ham en ganske ny og interessant oplysning. Han havde aldrig hørt noget herom.

Men mest levende beklagede han sig over Bayrerne derovre i Franziskanerklostret og deres »*hekserøgelse*«, d. v. s. røgelse, som man lavede i klosteret og solgte som et godt middel imod hekse. Han havde forgæves talt og prædiket derimod. Endelig havde han givet toldvagten ved broen anvisning på, når hans folk kom derovre fra

og toldvagten visiterede deres kurve og så fandt denne heksergelse deri, at de da straks skulde kaste den ud i Salzach-floden. På anden måde kunde han ikke klare sig. Midlet syntes mig praktisk. Om der endnu derovre i klostret laves »heksergelse«, det véd jeg ikke.

På tilbagevejen til München besøgte jeg engang kirken i Altötting.

Redemptoristerne havde der deres helligdoms sæde. Ved pinsetid er det den største valfartstid. Stedet var fuldt af pilgrimme, som tilhørte forskellige broder- og søsterskaber. Pigerne havde hvide klæder trukne over deres øvrige klæder. Værtshusene var lige så vel fyldte som kapellet. I baggrunden af det mørke kapel, bag al slags broget prydelse, var den lille sorte træfigur af Guds moder fra Altötting, som engang blev reddet fra en ildebrand og derved skal være bleven sort, og nu er en anset helligdom.

Der kunde naturligvis ikke være tale om andagt i trængslen. Det hele mindede om forbilleder fra den forkristelige hedenske tid. Rundt om kapellet gik en overdækket gang med stenfliser. På disse fliser saa jeg over et halvt dusin kvinder slæbe sig omkring på deres knæ et vist antal gange, således som det var foreskrevet dem. Desuden slæbte de om med sig på deres skuldre trækors tildels af tung vægt. — —

Det var pinse tirsdag. Keglebanerne og værtshusene i alle landsbyerne var fyldt. I en smukt beliggende ølkælder sad også de katolske præster i skjorteærmer, muntre herrer iblandt deres sognebørn. Men for mig gik billedet af de stakkels kvinder i vejen. Måske har det senere forbedret sig. Jeg ved det ikke. Har det forbedret sig, så skyldes det den evangeliske forkyndelses inflydelse. Hvor den romersk-katolske kirke råder, der er der overalt udvortes bodsværk ved siden af verdsligt væsen.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Fra 1854—1866 var Luthardt theologisk professor ved universitetet i Marburg i Kur-Hessen.

Det var som sådan, han i januar 1856 besøgte nabouniversitetet i Giessen. Hans ven, kirkehistorikeren Henke, fulgte med ham. Ved dennes hjælp stiftede han der kendskab med de to *katolske theologer Leopold Schmid* og *Lutterbeck*. De havde begge været professorer ved det katolske theologiske fakultet i Giessen. Men da dette på grund af stridigheder med den nyvalgte biskop Ketteler af Mainz foreløbigt var bleven stanset i sin virksomhed, var både Lutterbeck og Leop. Schmid gået over i det filosofiske fakultet. Lutterbeck var en tilhænger af Münchener filosofen Franz Baader.[1])

I en samtale, som Luthard indledte med Lutterbeck og Schmid, kom de også ind på det ny pavelige dogme om »*Marias ubesmittede undfangelse*« (8. Desember 1854).

»Dogmet var ugyldigt, ti det stred fuldstændigt imod kirkeordenen, eftersom det ikke var fastslaaet ved et konsilium, men af paven alene. Det var altså intet kirkens dogme,« erklærede de to katolske theologer på deres levende og udførlige vis.

Jeg tillod mig at opkaste det spørgsmål, om det ikke netop havde været det jesuitiske partis hensigt, her for første gang at lade paven bestemme et dogme uden et konsil, for på denne måde indirekte til gunst for paven at afgøre det gamle stridsspørgsmål, om den sidste afgørelse ligger hos konsiliet eller hos paven, og således for alle tider at fastslå papalsystemets sejr.

Man var enig om, at hos paven selv forenede begge interesser sig, såvel den for pavemagten, om hvilken Pius den 9de havde saa høje forestillinger, fordi som bekendt hans theologiske dannelse var så ringe, som også interessen for Marias tilbedelse, hvilket dannede hovedindholdet

---

[1]) jvf. H. L. Martensen: af mit levnet I, s. 137 flg.

af hans sværmeriske fromhed. Således var han på den ene side en stedfortræder for de mange sværmeriske fromme, som håbede på, at der fra dette dogme skulde gå en stærk religiøs begejstring ud over folket, og at der fra himmeldronningen til tak for den højere ære og værdighed, der var bleven hende til del, skulde gå en sejr ud over vesterlandets kætteri, som Gud havde lagt i hendes hånd. Og på den anden side var Pius den 9de et redskab for Jesuiterpartiet, der benyttede hans sværmeri for himmeldronningen til deres kirkes politik.

Vi to evangeliske theologer sluttede da, at det altså ikke blot drejede sig om det ny Mariadogme, men til syvende og sidst om dogmet om pavens læreavtoritet. Var det ny dogme kirkeligt ugyldigt? — Vi mente, at man fra romersk side ganske simpelt vilde glide hen over denne modsigelse.

De tyske bispers indvendinger og advarsler har været forgæves. Den romanske strømning er gået af med sejren. Hvad blev der tilbage for de tyske bisper andet end at gå ind på faktum. Heller ikke for andre blev der andet at gøre. De modstræbende vil forgæves protestere og bliver tilsidst ofrede.

Denne samtale gjorde et dybt indtryk på mig af den sørgelige stilling, i hvilken sådanne forstandige og oplyste theologer bringes imod deres bedre vidende ved logikken i det romerske system, der binder dem.

Og jeg har mange gange måttet tænke tilbage derpå, når den samme tingenes gang gentog sig på lignende vis kun senere endnu mere tragisk ved det andet dogme om *pavens ufejlbarhed!*

Herom havde jeg engang en samtale med *Döllinger*.[1])

Da jeg på en rejse til de bayerske bjærge i august 1871 kom til München, nyttede jeg lejligheden til at besøge

[1]) jvf. H. L. Martensen: af mit levnet, III, s. 189 flg.

Döllinger. Han var dengang i alles munde som en følge af sin opposition imod hint dogme. Jeg kendte ham nok fra tidligere tid, men havde ikke før været i personlig berøring med ham.

Det var en aftenstund, da jeg kom til ham. Han var just vendt tilbage fra en spaseretur. Vi kom efterhaanden i en længere, mere indgående samtale. Jeg kunde i overensstemmelse med sandheden begynde med den bemærkning, at hin bevægelse havde vakt den mest levende interesse også blandt evangeliske theologer. Kun måtte han holde idet mindste mig det til gode, at jeg ikke så ubetinget kunde se den rent religiøse karaktér i denne sag.

Döllinger indvendte, at det heller ikke var en ren religiøs bevægelse, men ligeså meget et kulturspørgsmål, som stod i forbindelse med den samlede kulturudvikling og havde en vidtrækkende betydning. Han vilde ikke komme til at opleve enden herpå. Men oppositionen imod den romerske åndsretning, således som den havde givet sig udtryk i »Syllabus«, vilde sejre. Ti Syllabus var en krigserklæring imod hele det moderne samfund. Om disse store modsætninger drejede det sig.

Jeg mente, at det vilde vistnok føre til et forbundskab af temmelig blandet art, hvilket muligen vilde give sagen mere svaghed end styrke.

Döllinger erklærede, at det var uundgåeligt. Hvorledes skulde man også kunne forhindre det? Mig syntes det ikke så vanskeligt. En rigtig afgjort kristelig bekendelse, mod hvilken alle de stødte an, hvem det ikke var så meget om den saliggørende sandhed at gøre som blot om opposition, vilde være et tilstrækkeligt middel til at holde sagen ren.

Da Döllinger atter fremførte sin sætning om den almindelige bevægelse, som efter de meddelelser, han havde modtaget, bestandigt bredte sig i videre kredse, så mente jeg at måtte stille det spørgsmaal, om man da deraf

turde slutte, at denne bevægelse havde en egentlig folkelig karaktér.

Det er såkaldte dannede kredse, som have sluttet sig til dem. Hvor længe? En egenlig folkesag er det ikke. Hvad bryder borger og bonde sig om causa Honorii?[1]) Kapellanen er dem en højere autoritet end en lærd professor, og kirken findes hos dem, kun hvor biskoppen og paven er. Den historiske sandhed alene slår ikke igennem hos den menige mand. Hvis man ikke kan give ham spørgsmålet som et samvittighedsspørgsmål, der drejer sig om sjælenes salighed, kan man slet ikke få fat på sjælene i folket og sætte dem i bevægelse.

Döllinger havde ikke megen forståelse heraf. I hvert fald gik han ikke videre ind herpå. Han var for lidt en aktiv natur til at have sind og sans for en stor folkebevægelse. Han trak sig tilbage til sin egen stilling. For ham var det en sædelig nødvendighed og en videnskabelig sanddruhed. Han lod også forstå, at man havde mishandlet ham. »Man har sat mig til vægs« o. l.

Da han endelig kom ind på sine yndlingstanker om et forbund imellem kirkerne med episkopal forfatning og om den tilslutning, som denne sag tildels havde fået fra Englands og Ruslands biskoppelige kirker, syntes det mig på tiden at ende samtalen.

Hvorledes en ellers så lærd og oplyst mand som Döllinger i tankerne kunde grunde sin fremtids bygning på en sådan illusion, har jeg aldrig kunnet forstå. Det forekommer mig at være et vidnesbyrd om, at han manglede den egentlige erkendelse af kirkens væsen, og at han trods sin opposition heri endnu stadigt var en rigtig romersk

---

[1]) Det er titlen på et lærd skrift af kirkehistorikeren Hefele, biskop af Rottenburg i Würtemberg, imod pavens ufejlbarhed, da det 6te almindelige konsil i Konstantinopel 680 fordømte pave Honorius efter hans død på grund af vranglære.

kristen, så at forfatningen og netop denne form for forfatningen forekom ham som det væsentligste i kirken.

Jeg tilstår, hvor stor en interesse end denne samtale havde for mig, så gik jeg dog på en måde skuffet bort fra Döllinger. Jeg havde ikke tænkt mig, at han i så høj grad manglede den inderlige, i egenlig forstand religiøse opfattelse af hint spørgsmål og hin bevægelse. Og dog var han oppositionens åndelige hoved. Men han havde altfor meget af en Erasmus ved sig, men derimod intet af en Luthers væsen.

I begyndelsen af året 1890 døde Döllinger, omtrent 91 år gammel. Hvis man kaster et blik hen over hans liv, kan det ikke andet end gøre et dybt tragisk indtryk på en. Hvad er det andet end en bestandig ny nedbrydelse af hans forhåbninger? En mageløs udstrakt lærdom, utrættelig forskning, et sjeldent skarpt kritisk blik, en ypperlig fremstilling, en aandelig arbejdskraft lige til sin død — og dog, hvad er resultatet af hans lange liv og hans arbejde? Ligesom Penelope har han selv opløst sin historiske kunstvæv; hans livs store arbejde har manglet en samlet virkning.« — —

»Det ny »gammel katolske« kirkesamfund, som man har dannet, ejer næppe nogen fremtid. Man har villet gå tilbage til Tridentiner konsiliet. Men kan man blive stående derved? Ligger ikke allerede i de tidligere tiders katolisisme alle de spirer, som nødvendigt måtte føre til hin konsekvens? Vor gamle dogmatiker Johan Gerhard har i et lærd værk allerede fra første halvdel af 17. hundredår erklæret pavens ufejlbarhed, når han taler som kirkens lærer, for den hele romerske katolisismes prinsip. Og det med rette, ti dersom den udvortes kirke er ufejlbar og paven er dens indbegreb, så gælder denne, hvad der gælder hin — ti ubi papa, ibi ecclesia, sagde hin ulærde katolske landsbypræst i 1848. Det er den romerske katolisismes logik, imod hvilken hverken tysk lærdom eller tysk

sandhedskærlighed formår at udrette noget. Hvem der række fingren til hin, må give denne hånden og tilsidst sig selv helt og holden. Det er Roms logiske konsekvens — eller skal vi sige dens skæbne?

Hvem der ikke vil give sig hen til denne konsekvens og dog heller ikke beslutte sig til at forstaa Guds anvisning, som han har givet det tyske folk den i den augsburgske bekendelse 1530 — den bliver der intet andet tilbage for end at leve som en kirkelig eneboer fjernt fra det kirkelige samfunds love.

»Jeg vil ikke være et medlem af et skismatisk samfund; jeg er isoleret,« skrev Döllinger 12. oktober 1887 til den pavelige nuntius Ruffo Scilla på dennes opfordring til endnu at vende tilbage inden sin død.

De 20 sidste år af sit liv, i hvilke han var ekskommuniseret, nød han ikke mere nadveren. Han nøjedes med den såkaldte »åndelige nydelse«. Han betragtede endnu bestandigt pavens kirke for kirken, men sig selv som en, der var sket uret. Han levede og døde som en »isoleret« kristen. Når han skriver i hint brev: »jeg anser mig for et medlem af den store katolske kirke,« — så gives der efter romersk anskuelse ingen katolsk kirke uden fællesskab med paven. Med denne indvortes modsigelse afsluttedes hans livs arbejde.

Frederik Nygård.

Til N. J. Termansens Eftermæle.

Af *L. Schrøder.*

I.

Natten mellem den 8. og 9. Maj eller, nöjagtigt, 9. Maj Kl. 1 om Morgenen hensov efter et fredeligt og for hans

Slægt og Venner, som besøgte ham, saare opbyggeligt Dødsleje den vide kendte jydske Bondemand N. J. Termansen. Til at faa hans Billede frem for Læserne kan følgende Brudstykke af et Brev fra Fr. Wexelsen tjæne. Det er skreven 18. Maj og er fremkaldt ved et Ønske fra min Side om nogle Meddelelser om Termansens Besøg i Trondhjem. Saaledes skriver da Wexelsen, som var Præst i Trondhjem, da det foregik, som han fortæller om:

»Ja, han kom jo her 5te August 1871 sammen med *Birkedal,* Peter Larsen, Deres Broder Johannes, Anton Nielsen, Koefod og flere. Selv har Termansen, saa vidt jeg mindes, skrevet lidt om det Indtryk, han fik her oppe af vore Bønder og Indherreds fagre Bygder. — Det var *for os* en virkelig *mageløs* Tid, disse Dage, da de kjære danske Venner gjæstede os; hverken för eller senere har vi oplevet *slige* Dage. Birkedal har meddelt noget derom, i al Fald i sine »personlige Oplevelser«, saa jeg omtaler ikke *ham* særlig her. *Termansen* gjorde, maatte göre det, et ualmindelig godt Indtryk paa os alle. Vi har aldrig mødt en Bonde med *hans* sande, fine *Dannelse,* hans vakre, milde og dog mandige Væsen. Som De ved, var det første og største Møde, vi havde her, det paa Frosta, 6te August. Efter at Birkedal og flere i Birkelunden ved Gaarden *Storlejn* havde holdt *kirkelige* Taler og Foredrag, samledes den store Mængde Mennesker, som hin Søndag var kommen tilstede, paa nævnte Gaards rummelige *Tun.* Fra Trappen talte da *Termansen.* Jeg kan nu ikke erindre, *hvad* han sagde; men vist er det, at ej alene jeg, nej *alle* blev forbavsede, som vi blev glade over det underlig *dejlige* Foredrag, hvor Ordene trillede som Perler, vel sammenhængende i en fast Tanketraad. *Bønderne* stod der, som de vilde spise hvert Ord; de *forstod* Termansens Sprog meget godt, hvad der ej var Tilfældet med de andre Danskes. En af dem kunde ej

bare sig for et höjlydt Udraab: Ja! havde vi bare mange *slige* Bønder, saa! . . .

»Vor næste Udflugt var til Stiklestad, den 8de og 9de August. Der blev ingen stor Forsamling. Termansen talte om de tvende *Feltraab* under Slaget — Bøndernes og Kongsmændenes — og sagde, at Fejlen var, de gik *imod* hinanden; de skulde gaa *sammen!* Vi skulde alle være Kongsmænd, Kristmænd og Korsmænd. — Da vi paa Tilbagevejen til Trondhjem stansede i *Levanger*, blev vi modtaget der hel storartet. Paa den lille Bys smukke Torv vajede flere Flag, vi hilstes med hjerteligt Velkommen og en prægtig »Frokost«. Efter denne traadte de to store Talere frem, *Birkedal* og *Termansen* — og talte til det udenfor samlede Folk fra Trappen til Raadhuset. Jeg mindes, at *Termansen* talte over det Ord: »*En gammel Mand i et Hus er et godt Tegn.*« Der sad paa eller ved Trappen en meget gammel Mand, som Termansen var kommen i Samtale med, og om hvem han havde erfaret, at denne gamle havde været med der nede i Danmark, paa Flaaden, jeg tror, det var i 1807, det var i alt Fald i Ufredstiden. Termansen tog deraf Anledning til at tale om »den gamle i Huset« og talte yndigt baade om »Folkeaanden« og *den* Aand, der gaar ud fra den »gamle af Dage«, altsaa om *Fædreland* og *Menighed.* At den Tale var »tiltalende« som faa, er vist. *Hvor vidt* den *forstodes,* hvor *dybt* den gik ind hos de Forsamlede, kan jeg naturligvis intet vide om; men der er flere end jeg, som i Aanden *sér* den ædle Bonde dér, som han stod og talte, det er sikkert!

»Da vi var komne tilbage til Trondhjem fra denne Indherredsfærd, blev de Danske og deres »Værter« med Familier indbudne til en Middag i Klublokalet »Harmoniens« Gaard. Hovedindbyder var blandt andre Rektor *Müller.* Termansen var ikke tilstede, da Festen begyndte;

han var taget op til *Lerfossen* at se den.[1]) Han kom dog, medens vi endnu sad ved Bordet. Jeg ved ej, om han havde tænkt at tale noget; men efter Anmodning af Rektoren bad jeg Termansen om at komme med en liden Tale. Han var da villig og talte udmærket — om Indtrykket af den *norske Fos* og de *danske Aaer:* en *stærk* og en *mild* Streng paa samme Harpe kunde nok »klinge godt sammen«. Det ved jeg, at »lærde« Mænd, der næppe för havde hørt en *Bonde* tale saaledes, stod der helt forbavsede og stirrede paa den danske Mand. Det maatte vel undre dem, der troede paa den »klassiske« Dannelses *Eneret,* at høre en *ustuderet,* en, *som ingen Eksamen havde taget,* kunne *saaledes* bruge sit Modersmaal. Ogsaa i et Par *private* Selskaber her i Byen vakte Termansen stor Forundring ved sin i Sandhed ædle, fine Maade at optræde paa. De ventede ikke, af den *vadmelsklædte* at høre, hvad der saa langt *overgik,* hvad de var vant til at høre i en Skaaltale.

»Den 10de August var vi atter paa Færde, den Gang til Stjördalen til L. M. Bendtsens Gaard, Kvithamar. Mødet der blev *ikke saa hyggeligt* som de foregaaende. Der opkom en Misforstaaelse ved Udtalelser fra det grundtvigske Standpunkt, og der faldt hvasse Ord fra to Sider; — jeg skal ej nærmere dvæle derved, kun fortælle, at *Termansen* til Slutning talte et vederkvægende *Fredens Ord.* Det var umuligt for den större Del af de Forsamlede at rummes *inde* i de ellers store Værelser; en Mængde stod altsaa udenfor i Haven, trods øsende Regn. Da traadte Termansen ud paa Havetrappen og talte, talte *dejligt,* om *Daabens Pagt,* om *Troens Ord,* og hvad *det* havde været for ham under forskjellige Kaar. Da han blandt andet sagde:

---

[1]) I en Efterskrift bemærker Fr. W.: »Termansen var saa glad i alle vore *Minder,* at han, da Tid var knap, næsten *sprang* ind til *Hlades* Gaard, for dog at have set Stedet, hvor Hakon Jarl boede.«

»Jeg har siddet ved mine Kjæres Dødsleje, jeg har *staaet paa den blodige Valplads,* da var det *dette* Ord, som var min Trøst og Styrke« — omtrent saadan talte han — da saa jeg, hvor underligt det greb Bønderne; der *gik noget hen over deres Aasyn,* som jeg ej kan beskrive, men som tydelig viste, at de følte: »Dér taler En, som har *levet* og kæmpet, og som *véd, hvorpaa han tror!*«

»Termansen var en Mand, som min Morbroder, W. A. Wexels, vilde have fundet tiltalende; jeg har ofte maattet tænke derpaa. Der var noget af det *vemodige* over Termansen som over Wexels, noget af det »*stille Vand* med den *dybe* Grund«, synes mig. *De* mødtes ikke *her* i Livet, men — skal vi ikke tro, at de mødes *hist,* der, hvor Livets Gaader klares i Lys, og »Venner i Lys kan tale« sammen om »det Svundne og det Vundne«!«

2.

I Trondhjems Adresseavis stod der efter Mødet paa Frosta at læse, at Meddeleren ikke vidste, om han turde vove at gjengive noget af Termansens Tale, »af Frygt for at svække det forunderlige höje, dybe og vemodige Indtryk, den frembragte paa Tilhørerskaren, der vistnok maatte indrömme, at, hvad den her hørte, var noget af det mest fuldendte baade i Form og Indhold, som kan lyde fra en Mands Læber. Man vidste ikke, hvad man mest skulde beundre, enten den jævne Ro og Beskedenhed, hvormed Manden fremtraadte i sin simple, hjemmevævede Vadmelsdragt eller den klare, skarpe Tankesikkerhed, som gik gjennem Talen fra først til sidst, eller den i höjeste Grad skjönne og poetiske Form, hvori Tankerne fremsattes.«

Dette Brudstykke af Avisen er gjengivet i »Dansk Folketidende« for 25. August 1871. I samme Blad for 29. September findes Termansens i Wexelsens Brev omhandlede Tale »paa Frosten i Trondhjems Fjord« under

Overskriften: »*Vort danske Haab*«, med en Indledning, der uden Tvivl helt igjennem støtter sig til en Meddelelse fra Termansen. Hans Tale paa Stiklestad er gjengivet efter hans Opskrift i »Nordisk Maanedsskrift«, 1871, II, S. 193.

Disse to Taler ville naturlig have deres Plads i et Udvalg af Termansens folkelige Foredrag og Afhandlinger, som forhaabentlig vil kunne udgives i Trykken og finde en Læsekreds rundt omkring i Nordens Lande, hvor han i alt Fald af Navn har været kjendt, og hvor man i ham har set Tegnet paa den Kraft og det Vid, der slumrede i Nordens Almue, og som ved en aandfuld og hjærtelig Oplysnings Varme kunde kaldes frem til Folkegavn.

Den gammelnorske Udvandring.

(1883).

Tone: Længe var Nordens.

Haarfagre *Harald*
hersked i Vælde
trindt over Norges
aasdelte Land;
Frihed paa Tunet
saa og paa Thinge,
minked, saa tyktes
Norriges Mænd.

Herse og Bonde
bred over Hærde,
Træle tillige
tren da ombord;
ud mellem Fjælde
Fjorden udover
Snekker i Mængde
glede mod Hav.

Ørkenø, Setland,
did søgte mange,
Færø tillige:
Fugle-Fjælds Ø;
Kysten i *Valland*
vinked end mere;
Gangerolfs-Riget
rager i Sky.

Stillere glede
gyngende Snekker,
Island! med Nordmænd
over til dig;
Floke! din Ravn, som
fløj over Voven,
drev ikke Vind
men »*Tidernes Aand.*«

Stolperne ranke,
de, som ved *Reykvig,*
længe omdrevne,
skvalped mod Land,
Stolperne, *Ingulfs!*
Indgang de blev til
lyttende *Odins*
Hlidskalv i Nord!

H. Brun.

Den finske Folkehöjskole.

Af *L. Schrøder.*

Folkehöjskolen i Kronoby i Østerbotten sluttede 30. April sit første Vinterhalvaar. Det er en *svensk* Folkehöjskole. Den har baade mandlige og kvindelige Lærlinger. Forstanderen, *Johannes Klockars,* er vel kendt i Danmark. Ved Juletid har han holdt Bryllup, saa at hans Hustru har kunnet deltage i Skolelivet i de sidste 4 Maaneder. Afslutningsfesten begyndte med Salmesang og Bøn i Gymnastiksalen. Derefter var der Lejlighed til at se Haandarbejder og Slöjdsager, Kort og Frihaandstegninger, som Lærlingerne i Vinterens Løb havde tilvirket. Saa kom Prøver i Gymnastik. Da de kvindelige Lærlinger kom ind i Salen, sang de en af Forstanderen forfattet Sang:

Hembygdens ängder, slättland vid hafvet,
näjder, som klinga de käraste namn!
Blomstrande fält med guld ej begrafvet,
dalar med barndomens minnen i famn!
Urgamla släktet ännu man finner;
hetsigt dess blod i ådrorna rinner;
träldomens och dess nacke ej hinner:
fritt som den forsande strömmen det står.

Er vår hälsning, hulda trakter,
som oss fostrat, oss närt vid den värmande barm!
Här i skydd af högre makter
våro fäder arbetat i ro och i larm.
Ej kampen än är slut,
med kraft vi draga ut
till att strida för rättens och kärlekens bud,
och vår seger, den är vunnen,
blott vi själva ej tvifla, ty med oss är Gud.

Det er Tonen til »Vikingasäten«, hvortil denne Sang er lagt; samme Tone har tit lydt ved Gymnastiken i Danmark.

Forstanderen oplæste efter Gymnastikprøven en Afhandling, som en af Lærlingerne havde forfattet over Æmnet: »Hvad jeg vil være.« Derpaa blev der sunget, dels enstemmigt, dels i Kor.

Efter et Ophold sang man Grundtvigs: »Er Lyset for de Lærde blot«, og derpaa holdt Forstanderen en Tale. Af det Referat, der findes i »Norra Posten«, kan det ses, at han har fundet Anledning til at imødegaa forskellige Angreb, der ere gjorte paa Skolen, nemlig at der skulde raade *for megen Frihed* i den, og at den gjorde Ungdommen *hovmodig*. Folkehöjskolen, sagde han, var bygget paa kristelig, sædelig Grund. Men den vilde ikke vide af en Kristendom, der kun var en Klædning, som man i en Time kunde have paa og i en anden lægge af. Sin Livsanskuelse maatte man kunne have med i alle Livets Forhold. Folkehöjskolen vilde vække »Hänförelse« for det ædle, skønne og gode, vække Tro paa det ædles Sejer:

Ty Gud, som lefver, när alt jordiskt dör,
har gifvit oss et hopp at lefva för.
Det fins ej höst, som icke väntar våren;
det fins ej vinter utan grönt i spåren;
det fins ej natt, som ej sin morgon når;
det fins ej död, som ej till lif uppstår.
Det goda kan ej dö, det är Guds gåfva,
det måste lefva att sin herre lofva;

det kan blott undanskymnas till en tid,
förvandlas, lutras under världens strid,
men evigt kan det ej i mörker sofva
det skall upvakna, segra och få frid.

Derpaa vendte Klockars et Afskedsord til Lærlingerne og sluttede med de ord: »Prøver alt, og beholder det gode. Bogstaven døder, men Aanden gör levende.«

Efter en, den nordiske Folkehöjskole tilegnet, Sang (»Ett fagert träd i höga Nord«) uddelte Forstanderen en Bog til hver Lærling. Blandt disse kan mærkes: *Reuters* »Finlands natur, folk och kultur« og *Dannholms* «Vårt land«. Derpaa talte Andenlæreren, en af de mandlige Lærlinger, Sognepræsten og en af de kvindelige Lærlinger.

Forstanderen oplæste endelig Rom. 12, 9—21 og en Bön for Fædrelandet. Man sang »Vårt land«, og derpaa gav man hverandre Haanden til Afsked.

Smaastykker.

Af *L. Schrøder*.

Hvad man i England fortæller om Folkehöjskolen.

En engelsk Lærer, som forleden skrev til mig for at faa nogle Oplysninger om Statsunderstöttelsen til Folkehöjskolerne, sendte mig samtidig et Aftryk af et Manchester-Blad for 15. Oktober 1889, der indeholdt en Beretning om det i samme Aar tilendebragte Kursus paa Slöjdseminariet i Näss. I denne dvæler Forfatteren særligt ved et Foredrag, som Direktør Salomon en Aften havde holdt for en 16 til 18 af Kursusdeltagerne om de danske Folkehöjskoler. Idet *Grundtvig* nævnes som den, der havde udkastet Planen til disse Skoler, bemærkes, at han trods sin mangesidige Virksomhed næsten er ganske ubekendt i England; nogen Oplysning

om ham er dog givet i et lille Skrift af Mr. Edmund Gosse. *Kristen Kold* nævnes som den, for hvem det havde lykkedes at virkeliggöre Grundtvigs Tanke: han var »en dansk Pestalozzi«, men havde den praktiske Dygtighed, som Pestalozzi manglede. *Vallekilde* Skole paa Sjælland nævnes som den största af de nuværende Folkehöjskoler, *Askov* som den, der giver den mest omfattende Undervisning. Der gives nogle statistiske Oplysninger om Tallet paa mandlige og kvindelige Lærlinger, om disses Alder og om Betalingsvilkaarene. Maalet for Skolernes Virksomhed, hedder det, er en Frigörelse af de i et Menneske nedlagte Kræfter og Udviklingen af disse, det er mere at vække Sans end at meddele Kundskaber. En Del Undervisningsfag nævnes, og der göres opmærksom paa, at Skolerne gærne have Gymnastik- og Slöjdsale. Lige saa lidt som Skolerne stile efter at forberede til en bestemt borgerlig Virksomhed, lige saa lidt stile de efter at bane deres Lærlinger Vej til en höjere social Stilling. De fleste vedblive at være mindre Landbrugere, Mejerister, Haandværkere, Handelsmænd og Søfolk. »Der er maaske ikke meget vovet ved at gætte paa, at den höje Pris, hvormed *dansk Smör og dansk Svinekød* betales paa Markedet i Manchester, skyldes den danske Bondestands Benyttelse af Folkehöjskolerne.«

Argentina.

Det af den letterstedtske Forening udgivne »Nordisk Tidsskrift for Videnskab, Kunst og Industri« indeholder i tredje Hefte for 1892 bl. a. en Afhandling om *Argentina* af Ingeniør *P. Vedel,* som vil have særlig Betydning for dem, der kunne tænke paa at udvandre for at slutte sig til den danske Nybygd i Tandil i Provinsen Buenos Ayres, hvor *N. Dael* har sin Præstegerning.

Argentina er 3½ Gange saa stort som hele Skandinavien, men har kun 3 Millioner Mennesker. *Indianerne*

udgöre en lille Del af denne Befolkning. *Gauchoerne*, der nedstamme fra de spanske Erobrere under Forbindelser med de oprindelige Indbyggere, færdes til Hest over de store Sletter. *De indfødte Argentinere i Stæderne* ere vanslægtede Efterkommere af dygtige og arbejdskraftige Udvandrere. De ny tilkomne Evropæere bære Samfundet; maatte saa deres Afkom forskaanes fra at udarte til at passe til den Beskrivelse, som Vedel har givet af Argentineren: »spinkel og lille, svag og demoraliseret, doven, upaalidelig og letsindig, en Spiller og Laps af Profession.«

Baade Dyre- og Plantelivet frembyder meget, der baade er afvekslende og mærkeligt i dette »Tornebuskenes, Kaktusernes og Tidslernes Land«, hvor ogsaa »Teen« stammer fra en Plante med piggede Blade. Yerba maté eller »Paraguay té« bestaar af »de let ristede og de derefter fuldstændigt tørrede og itubrækkede Blade og Kviste af en kun i disse Egne forekommende, buskagtig Kristtorn (ilex paraguayensis), hvoraf der aarlig bruges mindst 3000 Tons.«

Hr. P. Vedel mener aabenbart, at dette Land, hvis Forfatning ligner de nordamerikanske Fristaters, har en stor Fremtid.

Carlyle og Nordens Myter.

I et Brev fra 1. Maj 1843 fra den berömte engelske Historieskriver T. Carlyle til den tyske Literærhistoriker Varnhagen von Ense, som nys er offentliggjort paa Tysk i »Deutsche Rundschau«, fortæller han om sit Arbejde med at lære *Dansk*. Han havde haabet, at P. E. Müllers Sagabibliothek var skrevet paa Tysk. Men da det viste sig, at det var skrevet paa Dansk, maatte han til at lære dette nye Sprog, der forekom ham som en næsten latterlig Blanding af Skotsk og gebrokkent Tysk. Et Uddrag af Nials Saga hos Müller havde givet Carlyle stor Lyst til at

læse den paa Islandsk, for at han derved kunde faa et nöjere Kendskab til den sælsomme gamle Verden, den tilhører. Der fandtes paa Engelsk ingen gode Hjælpemidler til at komme ind i det »Gammelskandinaviske«. Heller ikke paa Tysk havde han fundet, hvad han i den Retning behøvede. Gejers Sverigs Historie havde han bestilt hos Boghandleren. Svenskeren Strinnholms Bog om Vikingtogene havde han læst. Ni eller ti Rejsebeskrivelser over Island havde han læst uden engang at faa mindste sikre Kundskab om Øens ydre Skikkelse. I et Brev af 4. December 1843 nævner han et Værk af Nyerup, som maa være den af Sander 1816 paa tysk efter et Haandskrift oversatte Ordbog over den skandinaviske Mytologi.

Hvad der kom ud af Carlyles Studier af Nordens Oldtid, blev forelagt Læseverdenen 1875 i en Afhandling om Nordens ældste Konger. Men 1843, da han stod over for det gamle Norden som et af ham nyopdaget Land, skrev han: »Jeg finder det ofte at være en stor Fejltagelse, som vi nymodens Mennesker have begaaet, at vi tusind Aar igennem med saa stor Iver kun have studeret Grækenlands og Roms Oldtid (Primordia), og at vi have levet i en saadan dyb, mørk Ligegyldighed med Hensyn til vor egen Oldtid. Odin synes mig en ligesaa god Guddom som Sevs, Jomsborg er ikke saa meget mindre heroisk end enhver Belejring af Troja; — de nordiske Forestillinger om vort Universum og de nordiske Foretagender i vort Universum vare ligesaa fuldt værdige til at blive besungne og bearbejdede som mange andre? Eller grundede maaske Grækere og Romere Universiteter for Studiet af fønikisk Sprog og fønikiske Oldsager? I hvor mange Retninger ligger dog et Tryk som af Alper paa os stakkels moderne Mennesker?«

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Vare- og Produktmarkedet gennemgående flovt. Omsætningen indskrænker sig til det daglige Forbrug, Undtagelse herfra er dog Majs, der i seneste Måned er avanceret ikke ganske ubetydeligt i Pris, ligeså ganske enkelte Artikler på Varemarkedet, som f. Ex. Blommer og Kartoffelmel, der — begrundet paa meget smaa Lagre — bevæger sig i opadgående Retning. — *Kaffe.* Gul & brun Java holder vedvarende meget høje Priser, blaa Java derimod noget lavere. Rio & Santos vaklende; men uden synderlige Prisforandringer. Der har været Ængstelse for, at Artiklen i denne Måned vilde lide Skibbrud, da Terminsmarkedet i Havre har været og vedblivende er uhyggelig stærkt engageret; men Ringen har endnu været stærk nok til at holde Priserne oppe, særligt lokalt men dermed også for hele den øvrige Verden, om end Havrenoteringen er højere end noget andet Steds. Fine Kaffer ere meget knappe, det er disse Kvaliteter, som Havre særlig ruger over, og derfor menes der nu, at man på denne Plads foreløbig vil bringe Sejren hjem. — *Sukker.* Særlig raffinerede Varer har de seneste Dage været *meget fast,* Råsukker rolig om end noget højere i Pris end for en Måned siden. Amerika har i År ikke købt synderlig Sukker i Evropa; men da Beholdningerne her ej menes at være større end Kontinentet og England kan konsumere, så ligger Forholdene altså således, at træder Amerika en skønne Dag op som Køber i Evropa, da vil Priserne upåtvivlelig længere hen komme noget, måske endel højere; man må i alt Fald på dette Felt være *årvågen*, for ikke at blive kørt bag ud. — *Ris.* Japanesiske Ris begynder at komme frem til rimelige Priser. Høsten i Arrakan og Rangoon synes i År at være af særlig god Kvalitet. — *Sago* næsten rømmet, Priserne for loko Varer derfor opskruede, på senere Terminer ere Noteringerne derimod lavere; men Artiklens Position synes desuagtet gunstig. Tappiocco Sago fabelagtig billig, og for Øjeblikket lavere end almindelig ostindisk Sago. — *Sagomel* er fremme til rimelige Priser, men meget trolig med Tendens til højere Noteringer. — *Kartoffelmel stærkt stigende*, Lagrene er

vistnok meget smaa overalt, så der — for denne Sæsons vedkommende — er Udsigt til *høje* Priser for denne Artikel.

Frugter. *Amerikanske Æbler* rimelige i Pris. — *Blommer*, særlig de finere og store Kvaliteter, væsentlig højere. Artiklen er fast, — *Rosiner* meget billige.

Cikorie. Knaphed på Råstoffer har foranlediget de danske Fabriker til at forhøje Priserne $1^1/_2$ Kr. pr. 100 Pd.

Foderstofmarkedet. Priserne på Foderstoffer, som i Maj Måned er gået betydeligt ned for flere Sorters vedkommende, synes nu foreløbig at holde sig og turde måske nok være Værdimåler for den næste Sæson. *Hvedeklid* udbydes pr. Sommer og Efteraar til lave uregelmæssige Priser efter Kvalitet, deriblandt amerikansk af meget ordinær Beskaffenhed. — *Rapskager* uforandret. Beretninger melde om dårlige Høstudsigter fra Donau-Egnen, og da Møllerne vanskeligt kan finde god Afsætning for Oljen, holdes Priserne stramt uden højere Notering. — *Palmekager* rolig, Priserne uforandrede og Omsætningen ringe. — *Solsikkekager* fastere, og større Tilbud mangler pr. Efterår, idet Rusland selv agter at benytte dette billige Foderstof i stort Omfang. — *Hampefrøkager* uden videre Tilbud. — *Bomuldsfrøkager* lavere, og udbydes stærkt til Efteraarslevering til meget moderate Priser. — *Hørfrøkager* uforandret fast her hjemme, hvorimod prima fremmede Kager er solgt og udbydes fremdeles til rimelig Pris,

Smørmarkedet. Efter de stærke Prisfald i Marts og den første Uge i April gjorde der sig en fastere Stemning gældende på de engelske Markeder, som samtidig gradvis bliver befriet for den Mængde avstralsk Sommersmør, som i større Kvantiteter end i noget tidligere År har oversvømmet Storbrittanien i den forløbne Vinter — en Stemning som fik sit Udslag i en Opgang af Priserne i de 2 sidste Uger af April og den første i Maj med henholdsvis 2, 4 og 2 Øre pr. Pund. Det viste sig dog snart, hvad man forøvrigt havde forudset, at disse Priser var uholdbare og allerede den anden Uge i Maj var Markedet så stærkt påvirket af det da indtrådte varme Vejr, der bevirkede, at Kjøberne i Forventning om større Produktioner og lavere Priser opererede yderst forsigtigt, at Noteringen atter måtte ned med 4 Kroner, et Fald, som den paafølgende Uge blev fulgt af en yderligere Nedgang af 6

Kr. I den sidste Uge af Maj fæstnede Markedet sig lidt, men uagtet det vistnok tør ventes, at Priserne ikke ville komme saa lavt som i Fjor, må man dog forvente en yderligere Nedgang af Noteringen, der for Øjeblikket er 86. Tinpakkerne optager som bekjendt temmelig betydelige Kvantiteter Smør om Sommeren, og Markedets Stilling er også derfor en Del afhængig af disses Forbrug, men da det tør antages, at deres Optagen af Smør vil indskrænkes ved høje Priser, må man også heri se et Tegn på Sandsynligheden af lavere Priser. — Kvaliteterne ere for Øjeblikket stærkt blandede, men den rigelige Fugtighed efterfulgt af varmt Vejr vil bevirke, at rent Græssmør snart vil fremkomme i rigelig Mængde.

Ægmarkedet var ret godt, men kan dog ikke holde Skridt med de forhøjede Fordringer her hjemme fra, hvorfor vi må være forsigtige med at forcere Prisen frem, da Kjøberne ellers tager russiske og tyske Æg, hvoraf betydelige Kvantiteter ventes. *Man nævner Partier på 1800 Tons russiske Æg.* — Et Faktum er det i hvert Fald, at en her lossende Damper på 730 Tons hurtigst mulig skulde afgå til Riga for der at indtage en fuld og bekvem Ladning Æg til Hartlepool.

Kornmarkedet meget flovt, og Priserne vaklende og nedadgående, det gode Vejr har gjort Spekulanterne mismodige, og alle trænger på at få deres Beholdninger realiserede. I Rusland er Høstudsigterne indtil nu meget gunstige. Enkelte Fagfolk formener, at Rusland i Løbet af Sommeren vil blive nødt til at indføre Rug; hvis dette sker, vil Prisen senere hen sandsynligvis komme højere for denne Kornsorts vedkommende. I den forløbne Måned er amerikansk Majs gået væsentlig højere, de seneste Dage er Artiklen dog atter flovet noget af.

Disconto er over alt lavere, i Berlin og Paris diskonteres der privat til 1 pCt. pro anno. Der strømmer stadig store Masser af Guld fra Nordamerika til Evropa, så selv Frankrigs Bank, hvad der er noget uhørt, har set sig nødsaget til at nedsætte sin officielle Disconto til 2½ pCt., for ikke at få sine Kældere overfyldte med Guld fra det fjerne Vesten.

Sølv meget flovt — noteres ca. 40.

Fonds. Det rigelige, ja man kan vel gerne sige overfyldte, Pengemarked, giver i det mindste foreløbig noget

Håb for bedre Kurser på Aktier og Obligationer; ti Folk skal jo engang have deres Penge anbragt, så der kan fås noget Udbytte af dem. Et Børsbrev fra Hamborg til »Børstidende« skriver iblandt andet, der dog ikke synes meget opmuntrende: »*Rådvildheden lader sig ikke let overvinde. Den hersker i Politiken, som i det økonomiske Liv.* De forskellige Partiers Had vokser, og ingen vover at bruge Loven i sin fulde Strenghed til at undertrykke den sociale Bevægelse, der breder sig Dag for Dag, idet de forskellige Interesser stadig kommer til at staa skarpere overfor hinanden. En Strid, der selvfølgelig lammer Virksomheden, saa meget mere som mange Videnskabsmænd, alvorlige Tænkere, har gjort Arbejderklassens Ideer til sine og kun øjner Frelse i en Forandring af alle Produktions- og Omsætningsforhold. Den faste Stemning har derfor ikke ret meget på sig. Hvad der derimod betyder noget, er den voksende Tilbageholdenhed; ti den er kun altfor vel begrundet. Bankerne have ikke længe haft så slet et Forretningsår, som dette hidtil har været. Lav Rente, ingen nye Lånforetagender og Publikums Tilbageholdenhed.« Det er sikkert nok ikke rent saglige Grunde, der har drevet Bankaktierne op i Kurs. Kun Børsjobberiet er det, der fremkalder Bevægelserne. Man har talt nok om den østrigske Valutaregulering og alle dens gyldne Frugter; men det må dog huskes, at dens Gennemførelse vil vare mange År, og at der er så mange om den, at der ikke vil blive meget til hver. Nej, det er den kunstige Stigning for rentebærende Papirer både her og i Udlandet, som river de andre Kurser med sig, og giver hele Børsen et fast Præg, som aldeles ikke har nogen Berettigelse efter alt, hvad der karakteriserer Tiden.«

Grækenland. Da Valgene i Grækenland er falden gunstigt ud for Kong Georg, har man endelig opnået at få tegnet et Lån på gunstige Betingelser, og gunstige Betingelser i dette Land vil sige så meget som en Kurs af 66 pCt.! Stakkels Grækenland!

Odense, 31. Maj 1892.

Den svensk-norska unionstvisten.

Med särskild hänsyn till Sveriges ställning i densamma.

Af *A. E. Magnusson.*

Alltsedan czar Peter genom sin framgångsrika strid med Carl XII fått fast fot vid Östersjön, har det i självfva verket blott varit en tidsfråga, huru snart ryssarne skulle eröfra det inpå den nya ryska hufvudstaden belägna finska området.

Alltsedan Carl XII:s tid har därför också den svenska politiken gått ut på att skaffa Sverige trygghet från väster, på det att riket icke skulle bli inklämdt mellan fiender i både öster och väster.

Det var Carl XIV Johan förbehållet att i samband med de napoleonska krigen åstadkomma en förening mellan Sverige och Norge, hvilket väl icke kunde stilla Sveriges smärta öfver skilsmässan från det i nöd och lust alltid lika trogna Finland men dock i militäriskt afseende bereda Sverige en stor vinst.

Helt visst var denna förenings grundtanke riktig och af stor politisk innebörd. I stället för en fientlig granne fick Sverige i sitt västra grannland en unionsbroder. De förenade rikena omgåfvos till största delen af det pålitliga hafvet, och den lilla landgränsen uppe i norr utgjordes af otillgängliga trakter, där en fiende endast med svårighet kunde inlränga. Följderna af denna lyckliga begränsning ha också visat sig däruti, att Sverige och Norge nu fått njuta en ostörd fred under den exempellöst långa tidrymden af nära 80 år. Knappast något rike i världen har haft en så lycklig politisk ställning som Sverige och Norge efter 1814.

Man kunde på grund häraf föreställa sig, att tillfredsställelsen med den nu snart 80-åriga föreningen skulle vara allmän och odelad inom de bägge brödrarikena. Detta är dock så långt ifrån förhållandet, att man just i

våra dagar på allvar börjat tala om att upplösa unionen, hvilket väl näppeligen förut varit fallet under dess tillvaro.

Det är icke länge sedan Björnstjerne Björnson skref ett i nuvarande norska regeringens eget organ (»Dagbladet« den 23 april) intaget poem, hvilket slutar med följande ord om unionen:

Den Pagt, vi nu forpæstes i,
den *hader* og *forbander* vi.

Att unionen i sitt allra första framträdande icke möttes med någon välvilja af norrmännen är tämligen naturligt, ty den blef dem ju påtvingad. Det länder tvärtom det norska folket till heder, att det ej frivilligt lemnade ifrån sig sin nyvunna själfständighet. Om en norrman då fällt ett sådant uttryck om unionen, som Björnson nyss gjort, så hade det ej varit särdeles mycket att undra öfver.

Och dock var förhållandet mellan de förenade rikena långt vänskapligare under de första åren af unionens bestånd, än det varit under den allra sista tiden. Nu har det kommit därhän, att Sverige och svenskarne ingenstädes öfverösas med så mycket hån och så många skymford som just i »brödrariket« Norge.

Som bekant är det nämligen norrmännen, som äro mest missnöjda med unionen. Det är från Norge den nuvarande krisen leder sitt upphof. Dock saknas icke heller i Sverige allvarsamma anledningar till missnöje med unionens beskaffenhet.

Orsaken till norrmännens klagomål har varit den, att Norge icke i alla afseenden erhållit full likställighet med Sverige.

Till att börja med gällde deras klagan en del formella frågor. De begärde och erhöllo rätt att föra egen flagga; riksvapnet och konungens titulatur i norska handlingar ändrades enligt deras önskan. Den första allvarsamma konflikten rörde ståthållareämbetet, hvilket — likaledes efter norrmännens önskan — afskaffades.

Den nu pågående konflikten mellan Norge och Sverige har sin grund i Norges fordran på egen utrikesminister och egna konsuler.

De s. k. diplomatiska ärendena, d. v. s. sådana ärenden, som röra förhållandet till utländska makter, handläggas för både Sveriges och Norges räkning af den svenska utrikesministern. Norge äger ingen motsvarande ämbetsman. På grund af ett kungligt beslut den 13 april 1835 erhöll emellertid statsministern vid den afdelning af norska statsrådet, som alltid finnes i Stockholm, då konungen uppehåller sig där, rättighet att deltaga i behandlingen af dessa ärenden. Sedan 1885 deltaga tre svenska statsråd i behandligen af ofvannämda ärenden. Norge fordrade nu, att äfven trenne norska statsråd skulle vara närvarande i konseljen, då diplomatiska ärenden förehades. På konungens befallning utarbetades i början af förlidet år också ett förslag till sådan ändring i riksakten, att tre svenska och tre norska statsråd skulle deltaga i behandlingen af de diplomatiska ärendena.

Men då detta förslag sedermera framlades i norska Stortinget, uttalade majoriteten, som därvid bestod af bägge vänstergrupperna, sitt ogillande af detsamma, och det oaktadt vänstern 1886 begärt en likadan bestämmelse. 1891 var man missnöjd med förslaget därför, att utrikesministern fortfarande skulle vara svensk.

Därpå följde sommarens valkampanj, och under den samma uppställde norska vänstermännen för första gången krafvet på egen norsk utrikesminister. Den nuvarande norska regeringens stora uppgift är att skaffa Norge en sådan.

Regeringen har emellertid försiktigtvis börjat med en sak af mindre betydelse men ledande till samma mål, nämligen anställandet af särskilda norska konsuler. Konsulatväsendet har hittills varit gemensamt för Sverige och Norge. Då unionen ingicks, beslöt nämligen Stortinget på

eget initiativ, att Norge skulle representeras af de svenske konsulerna.

Egen norsk utrikesminister och särskilda norska konsuler äro alltså de tvenne norska önskemål, som svenskarne motsätta sig, och som i Norge framkallat rop på unionens upplösning.

Det mest märkliga vid dessa fordringar är, att norrmännen påstå sig kunna genomföra de nämda förändringarna utan att ens därom rådgöra med Sverige, ännu mindre begära dess samtycke. Norrmännen vilja — såsom de stolta orden lydde — »tage Sagen i egen Haand.« Och på ett af den gångna sommarens valmöten yttrade statsrådet Konow: »Egen Udenrigsminister kunne vi afgjøre, uden at en Tøddel forandres i den norske Grundlov. Egen norsk Udenrigsminister, egne norske Gesandter kunne vi sætte op, hvad Dag det skal være, efter Afgjørelse i norsk Raad.«

Huru man tänkt att gå till väga därvid, framgår af konsulatfrågans behandling. Den viktigare frågan om egen norsk utrikesminister har man gömt så länge. En kommité hade på Stortingets begäran tillsatts för att utreda frågan om för Norge nyttiga reformer i konsulatväsendet. Kommiténs utredning skulle enligt konungens yttrande i trontalet öfverlemnas till innevarande års Storting. Norska regeringen önskade emellertid, jämte kommiténs utredning, äfven framlägga en kunglig proposition, hvari regeringen ville inbjuda Stortinget att fatta beslut om upprättandet af norskt konsulatväsen. Norska regeringen önskade vidare, att beslutet om denna proposition skulle fattas i enbart norskt statsråd.

Konungen ansåg, att frågan var af den natur, att den borde behandlas i s. k. sammansatt statsråd, där både svenska och norska statsråd äro närvarande. Ehuru norska regeringen genom Moursunds dagordning vann Stortingets understöd, kunde den dock icke utverka k. proposition i

den ordning den önskat, d. v. s. utan svenska regeringens hörande, hvarföre den måste öfversända utredningen utan någon proposition till Stortinget.

Norska regeringen och Stortingets flertal ha sålunda ansett, att frågan om norskt konsulatväsen borde behandlas i uteslutande norskt statsråd, konungen däremot har ansett, att saken borde behandlas i sammansatt statsråd.

Konungen har härvid tydligen stödt sig på den af både Sverige och Norge antagna Riksakten, hvilken lag bestämmer de genom föreningen mellan Sverige och Norge uppkomna konstitutionella förhållandena. I Riksaktens femte paragraf heter det nämligen uttryckligen: *Då inför konungen i det norska statsrådet, enär och ehvar det är samladt, ämnen förehafvas,* **som angå båda rikena,** *skola trenne ledamöter af det svenska statsrådet där äfven hafva säte och stämma.* Så lyder den omtvistade bestämmelsen. Man kan väl icke påstå, att förslaget om särskildt norskt konsulatväsen icke »angår« Sverige, då Sverige och Norge alltsedan unionens stiftande haft gemensamma konsuler. Jo, saken angår Sverige så nära, att det finge ombilda hela sitt konsulatsväsen, om Norge anställde egna konsuler. De nuvarande svensk-norska konsulerna ha att företräda båda rikenas intressen och aflönas gemensamt.

Man skulle kunna tycka, att Riksaktens bestämmelse i detta fall är så solklar, att ingen förnuftig människa kunde fatta den på annat sätt, än konungen gjort. Norges nuvarande regering söker dock, att döma af regeringspressens uttalanden, förklara saken så, att frågan, huruvida Norge skall hafva egna konsuler eller ej, bör afgöras i norskt statsråd, hvaremot frågan om afvecklingen af den nuvarande gemensamheten, ifall denna upphäfdes, bör företagas i svenskt-norskt statsråd. Enligt denna tolkning skulle visserligen svenska statsråden vara med på ett hörn, när det gällde att skilja de förut gemensamma affärerna, men själfva hufvudfrågan, huruvida det skulle bli skilsmässa

eller ej — den skulle ej angå Sverige! — Enligt samma besynnerliga logik borde det ju ej heller »angå« Sverige det bittersta grand, om Norge t. ex. beslutade att upplösa hela unionen. — Norska högern har ock oförbehållsamt medgifvit, att den anser norska regeringens här ofvan anförda grundlagstolkning för lagvrängning, och i Sverige har konungens härofvan anförda uppfattning vunnit, man kan nästan säga, enhällig anslutning.

På samma sätt som norska regeringen sökt genomföra sitt önskemål om eget konsulatväsen, har den förmodligen äfven tänkt förverkliga krafvet på egen utrikesminister och egna gesandter. Men det torde lika litet härvid som i konsulatfrågan lyckas att kringgå Riksaktens bud. Det kan icke med skäl påstås, att tillsättandet af en särskild norsk utrikesminister ej skulle angå Sverige. Om nämligen denne skaffade Norge krig, så vore också Sverige indraget däri. Konungen måste tillse, att svenska statsrådet får deltaga i behandlingen äfven af frågan om norsk utrikesminister, såvida han ej vill bryta den lag han själf besvurit inför både svenskar och norrmän.

Men, påstå en del norrmän (t. ex. i moderata vänsterns organ), om det än måste medgifvas, att svenska statsrådet har författningsenlig rätt att deltaga i det statsråd, där konsulatfrågan och ministersaken skall behandlas, så har det dock ingen befogenhet att motsätta sig Norges anspråk i dessa stycken. Ingen kan bestrida, heter det, att Norge har full rätt att, om det så önskar, genomföra dessa reformer. Skulle svenska statsrådet söka hindra dem, vore detta att betrakta som ett svenskt öfvergrepp. Den rättsliga grunden för dessa sina påståenden söka norrmännen i sin grundlags första paragraf. Däri heter det nämligen: »Kongeriget Norge er et *frit, selvstændigt,* udeleligt og uafhændeligt Rige.« Ser man emellertid vidare på norska grundlagen, finner man dock snart däri bestämmelser, som inskränka de nyss anförda orden. Samma

paragraf, som säger, att Norge är ett fritt och självständigt rike, fortsätter sålunda: »*forenet med Sverige under een Konge.*« Redan dessa ord innebära en modifiering af uttalandet om landets frihet och självständighet.

Som bekant hade Norge redan före föreningen med Sverige utarbetat sin grundlag, den s. k. Eidsvolds-konstitutionen. Vid föreningens ingående åstadkommos genom ömsesidig öfverenskommelse mellan de förenade rikena en del förändringar i Norges grundlag, hvarjämte en del gemensamma bestämmelser infördes i den för båda rikena gällande Riksakten, som i Norge har grundlagsnatur. På grund af gemensam öfverenskommelse ströks vid unionens ingående den paragraf i Eidsvoldskonstitutionen, som handlade om egen norsk utrikesminister. Man förutsatte nämligen på båda sidor, att de förenade rikena i allt sitt uppträdande gent emot utländska makter skulle bilda en enhet, hvars angelägenheter skulle skötas af den svenske utrikesministern. I enlighet härmed affattades Riksaktens sjunde paragraf, där det hette, att diplomatiska ärenden skola föredragas af *hofcancelleren.* Då svenska statsrådet 1840 omorganiserades utbyttes ordet »hofcancelleren« i enlighet med af Sveriges Riksdag och Norges Storting fattade beslut mot »*statsministern för utrikesärendena*«. Men Norge har aldrig ägt någon hofcanceller och då man 1850 införde uttrycket »statsministern för utrikes ärendena«, kunde man icke därmed åsyfta någon annan än den enda människa i världen, som ägde en sådan titel, nämligen *den svenske utrikesministern.*

Såväl dessa bestämmelser som den förut anförda femte paragrafen i Riksakten utgöra sålunda afsevärda inskränkningar i den i grundlagens första paragraf proklamerade självständigheten. Men då dessa inskränkningar förekomma i Norges grundlagar, måste de äga *lika stor bindande kraft* som det åberopade uttrycket i grundlagens första paragraf, ty det ena stället i grundlagen kan icke upp-

häfva det andra. Norge äger sålunda ingen som helst laglig rättighet att på egen hand genomföra de ofvan nämda önskemålen. Det måste i båda fallen utverka *Sveriges samtycke,* om dess beslut skola blifva giltiga. Hvad särskildt upprättandet af norskt utrikesministerämbete angår, kräfver detta förändring af Riksaktens ordalag, hvadan samtycket i detta fall måste afgifvas ej blott af Sveriges konung utan äfven af Sveriges Riksdag.

Är man nu i Sverige böjd att tillmötesgå de norska krafven på egen diplomati och eget konsulatväsen? Den som skrifver detta tror sig äga så pass mycken kännedom om den allmänna stämningen i Sverige, att han anser sig kunna gifva ett riktigt svar härpå, och svaret han vill gifva är ett bestämdt »nej«. Vid den märkliga debatten i svenska Riksdagen den 25 januari detta år uttalade sig också riksdagsmän af alla partier med sällspord enighet mot systemet med två utrikesministrar i unionen. Det fordras heller ingen synnerlig skarpsynthet för att inse det omöjliga i ett sådant system. Hur skulle det t. ex. aflöpa, om under ett krig norske utrikesministern närmade sig den ena af de krigförande makterna, och den svenske trädde i förbindelse med den andra? Anmärkningsvärdt är också, att de utländska tidningar, som uttalat sig om saken och hvilka naturligtvis kunna betrakta den mera opartiskt, varit ense om, att riken, som inför utlandet skola vara ett, icke kunna framträda med två utrikesstyrelser och dubbla beskickningar.

Afvogheten mot särskildt norskt konsulatväsen beror därpå, att man — helt visst med rätta — anser att upprättandet af ett sådant skulle såsom en oundgänglig följd draga med sig upprättandet af ett norskt utrikesministerium. Att låta Norge upprätta eget konsulatväsen, utan att det på samma gång ensamt öfvertager hela ansvaret för sin utrikespolitik, synes icke heller vara tillrådligt. En konsuls

uppdrag sammanfaller ju åtminstone under vissa förhållanden med en diplomatisk agents. Det kan lätt tänkas, att en norsk konsul genom sitt förhållande åstadkomme sådana förvecklingar, som ledde till krig, hvari Sverige hade lika stor risk som Norge. Sverige skulle på detta sätt kunna invecklas i krig genom en ämbetsman, som icke stode under svensk myndighet. Till detta kommer nu, att de, som borde äga det afgörande ordet i saken, nämligen de norske handels- och sjöfartsidkare, i allmänhet uttalat sig *mot* upphäfvandet af den nuvarande gemensamheten i konsulatväsendet. Det är tydligen icke något trängande behof, som gjort konsulatfrågan så brännande, utan orsaker af helt annan natur.

Men detta allt är ju endast den gamla kända historien om svenska anspråk på öfverhöghet och ett föga broderligt fasthållande på för norrmännen ofördelaktiga lagbestämmelser, torde många af »Danskeren«s läsare invända, när de tragglat sig igenom den föregående framställningen. Jag vill härpå svara, att den föregående något omständliga framställningen af vissa unionella lagbestämmelser är gjord med full afsikt för att kunna påvisa sanningslösheten i de högljudda ropen från Norge om svenska öfvergrepp och svenskarnes själftagna olagliga myndighet.

Jag har vidare åsyftat att visa, det svenskarnes ovilja mot norrmännens kraf på egen utrikesminister icke beror på något storsvenskt öfverhöghetsbegär utan endast och allenast därpå, att de anse en sådan anordning vara oförenlig med unionens bestånd, såsom ock Johan Sverdrup på sin tid betygade med det bekanta yttrandet, att tvenne utrikesministrar pekade ut öfver unionen.

Detta tal om storsvenskens maktlystna storhetsdrömmar och chauvisnism är fullt ut lika sanningslöst som ropet om svenska öfvergrepp och olagligheter. När allt kommer omkring torde få folk vara så fria från nationellt öfvermod som det svenska.

Man skall icke kunna uppleta många svenskar, kanske ingen, som icke vill gifva norrmännen all den självständighet, som är förenlig med unionens bestånd. Alla svenska partier önska att åt Norge bereda full likställighet inom unionen. Men det vilja de — det är sant — endast under den förutsättningen, att Norge blir likställdt icke endast i *rättigheter* utan också i unionella *skyldigheter*.

I afseende på det gemensamma försvaret har nämligen Sverige långt större skyldigheter än Norge. Då unionen ingicks, stadgades i Norges grundlag, att endast norska linjetrupperna men icke landtvärnet få brukas utom Norges gränser. Detta stadgande hade icke så mycket att betyda, då föreningen ingicks, enär nästan hela Norges krigsdugliga armé då räknades till linjen. Nu däremot har stortinget öfverfört den största och mest öfvade delen af armén till landtvärnet. När unionen ingicks utgjorde landvärnet endast $^1/_4$ af norska landttrupperna, numera utgör det $^2/_3$ af desamma. År 1814 hade Norge 23,000 man linjetrupper, år 1885 beslöt stortinget, att deras antal för framtiden icke får öfverskrida 18,000 man. Och dock har Norges folkmängd i det närmaste fördubblats sedan 1814.

Norska landtvärnet är alltså fastlåst inom Norges gränser och kan icke ens genom omedelbart stortingsbeslut frigöras för hela skandinaviska halföns försvar. Orättvisan och orimligheten af detta stadgande är uppenbart, då man vet att, om ett anfall göres mot de förenade rikena, så är det mer än troligt, att fienden väljer Sverige till stridsplats. Om unionen komme i krig för Norges skull, är det alltså mycket sannolikt, att detta krig komme att utkämpas i Sverige med hufvudsakligen svenska trupper understödda af den lilla del af Norges försvarsstyrka, som räknas till linjen. Det är alls ingen orimlighet att antaga, att unionen skulle få krig för Norges skull. Norra delen af Norge är just en af de punkter på skandinaviska halfön, som lättast kunna gifva anledning till förvecklingar.

Grunddraget i unionens historia är, att Sverige städse gifvit efter för Norges fordringar på större rättigheter, hvaremot Norge passat på att minska sina skyldigheter. Det sista steget i den riktningen togs år 1891 i och med det då framlagda förslaget om de diplomatiska ärendenas behandling, hvilket af stortinget förkastades. Förmodligen var detta den sista eftergift, som utan motsvarande vederlag kommer att göras från svensk sida. Behandlingen af denna fråga lärde Sveriges folk med all önskvärd tydlighet, att dylika tillmötesgåenden icke äro ägnade att tillfredsställa norrmännen.

Säkert är, att med hvarje dag, som går, vinner den meningen allt större tillslutning i Sverige, att unionens utveckling bör gå i den riktningen, att full likställighet och gemensamhet böra äga rum rörande de bägge hufvudfrågorna: försvaret och de utländska angelägenheterna. Gemensamheten i dessa stycken kan icke upplösas, om unionen skall äga bestånd. Likställigheten måste tillgodoses i alla afseenden, om båda länderna i längden skola finna sig nöjda.

Försök att utveckla och stärka unionen i denna riktning ha heller icke saknats. Johan Sverdrup föreslog sålunda att lösa utrikesministerfrågan på det sättet, att utrikesministern skulle vara en unionell ämbetsman med ansvarighet inför en delegation sammansatt af både svenska och norska ombud. Men såväl detta som alla andra förslag i den vägen ha af norrmännen stämplats såsom med den nationella själfständigheten oförenlig »samrøring«.

Att en förening mellan tvenne riken alltid måste medföra någon inskränkning i de respektiva rikenas själfständighet är självklart. Äfven Sverige måste under nuvarande förhållanden vidkännas en så betydlig inskränkning i dess själfständighet, som att dess ombud vid ett eventuellt konungaval kunna blifva öfverröstade af de norska. Vi tro dock icke, att den lilla inskränkning i själfständigheten,

som unionen medför, är på något sätt hindrande för den nationella utvecklingen. Norges egen historia efter 1814 gifver i verkligheten det bästa beviset för detta påstående. Den som skrifver detta känner åtminstone intet enda fall, där Norges kulturella utveckling i verkligheten hämmats på grund af föreningen med Sverige. Man må nämligen komma ihåg, att själfständighet i och för sig icke är något mål. Den är endast ett medel. Många folk, som ägt den mest obegränsade själfständighet, ha ändock fått en i hög grad olycklig historia. Det kommer i sista rummet an på, huru själfständigheten användes.

Vi svenskar hysa i allmänhet den öfvertygelsen, att unionen ingalunda behöfver hindra ett lyckligt samlif mellan Sverige och Norge, vi anse, att den på intet sätt behöfver hämma de förenade folkens mänskliga och folkliga utveckling, utan att den tvärtom är oss en borgen för att denna utveckling skall kunna ostördt fortgå. Vi hålla före, att unionens upplösning skulle i hög grad minska tryggheten för de förenade folkens nationella utveckling, och därför motsätta vi oss på det allvarligaste de i Norge nu pågående upplösningsförsöken.

Det torde nog kunna hända, att den splitets och afundets draksådd, som nu utsås, kan slå så djupa rötter i folkmedvetandet, att de unionella formerna icke längre fyllas af något motsvarande innehåll, och då — men icke förr — är det tid att upplösa unionen. Ännu är man i Sverige icke viss på, att Björnstjerne Björnsons ofvan anförda hatfyllda ord äro norska folkets ord. Därför äro vi icke med om att ropa på unionens upplösning.

* * *

Att ofvanstående uppsats alls icke berör den senaste utvecklingen af det här omtalade ämnet har sin grund däri, att manuskriptet till densamma skrefs och afsändes redan i April.

Om Tro og Kærlighed.

Disse To sættes af Mange i vore Dage i Modsætning til hinanden. Det gaar med Troen som med visse Slags Vine, at de er sjeldne og derfor kostbare; men Etiketten, som lyder paa den gode Vin, sættes da ofte paa den ringere, paa en eller anden Blanding eller paa den rent ud slette, og saa kalder man dette daarlige Sammensurium med den gode Vins Navn; saaledes er Troen forholdsvis sjelden, derimod har vi nok af Theologi, Lærebogslærdom om gudelige og kristelige Ting; og man pynter nu Theologien med Troens Navn. Deraf er Følgen bleven, at »Troen« (det, der kaldtes saa) er ikke kommen frem som en indvortes Oplivelse, men er bleven Ophav til megen Strid, hvor det ikke gælder Guds Ære men Menneskers egen Magt og Ære under gudeligt Skin. Der har jo været ført blodige Krige, som kaldtes Religionskrige; og hugges der i vore Dage ikke med Sværd, og brændes der ikke med Baal, saa skærer dog skarpe Tunger Bagtalelsens Skrift og onde Domme i andre Menneskers Rygge i »Troens« Navn. Det er dette, som har voldet, at Tro og Kærlighed bliver stillet i Modsætning til hinanden; man siger: naar Troen gøres til det vigtigste, saa bliver Følgen, som Kendsgerningerne viser, at der syndes mod Kærligheden. I Kraft heraf blev en Gang ifjor under en Forhandling i Kristiania Arbejderforening de Kristne kaldt for »de største Egoister«; og der er noget lignende i Bjørnsons Bog »Paa Guds Veje«: hvor Lægen Edvard Kallem, som under sin travle, ihærdige Virksomhed for de Syge har maattet overlade sin Hustru, den fine, ømme Ragni meget til hende selv, opdager den Bagtalelse og Miskendelse og Forfølgelse, som fra de saakaldte Kristnes Side med hans egen Søster og Svoger i Spidsen er sat i Gang mod Ragni og har tilføjet hende dødelige Saar i Sjælen, ligesom en nordlig Nats Frost kan

dræbe de fine Blomster, der skulde være hygget og hegnet om, — der udbryder ogsaa han i sit Hjærtes Bitterhed: »Kæltringer, ansvarsløse Salighedsvægtere, salmesyngende Egoister, kolde Bønnemagere.« Og iblandt os har Henning Jensen vundet Bjørnsons varme Anerkendelse netop ved dette, at han hævder: Troen splitter Menneskene ad, Kærligheden sammenbinder; derfor gælder det at tale Kærlighedens Sag og gøre det vitterligt, at Troen er en privat Sag, for hvis Skyld intet Samfundsbaand maa brydes. Kærligheden, den almene Menneskekærlighed, hvis Bud den store Mester fra Nazareth har talt ind i Verden med en alt gennemtrængende Røst, den er det, som skal løse alle de slyngede Knuder og bringe Frihed og Lyksalighed til Menneskene alle Vegne.

Mærkeligt er det nu, at disse Menneskekærlighedens Lovprisere og Troens Foragtere har havt en kronet Forgænger i hin Kejser Julian af Konstantins Slægt, som stræbte efter af Hellenismen, den græske Aandsdannelse, at gøre en Verdensreligion, der skulde tage Magten fra den, som han med Ringeagt kaldte den galilæiske, og som derfor af Kristenhedens Præster blev kaldet »den Frafaldne«. Jeg skal efter Carl Augustin Høffding Muus: Kirkens Historie i fjerde Aarhundrede, tredie Bog, anføres følgende Brudstykker af Breve fra nævnte Julian; S. 79 f. læses i et Brev til Arsacius, Ypperstepræst i Galatien følgende: »Naar der hos Jøderne ingen Betler gives, og de vantro Galilæer foruden deres egne ogsaa føde vore Fattige, var det dog skammeligt, om hos os Trængende ingen Hjælp skulde finde. Lær derfor Hellenisterne at yde Bidrag til saadanne Statsøjemed og de græske Landsbyfolk at bringe Guderne Førstegrøden. Væn Grækerne til den Slags Velgerninger og fortæl dem kun, at det altid har været vor Handlemaade. Allerede Homer lod jo Eumæus sige:

»Ej var det skjelligt af mig at vise Foragt for en Fremmed,
Selv mod en uslere Mand end Dig; hver Fremmed og Fattig
Hører Kronion jo til; men tarvelig Gave maa glæde.«[1])

Lad os aldrig give andre Lejlighed til at overgaa os i det Gode, eller selv gøre os til Skamme ved Forsømmelighed, end sige ved Tilsidesættelse af vor Skyldighed imod Guderne!« — Og S. 227 ff. læses: »Frem for alt maa der øves Menneskekærlighed, hvormed der følger mange andre Goder, størst af dem alle Gudernes Velbehag; thi, ligesom i Husene Tyender, der ligne Herskabet i Følelser, Ønsker og Tilbøjeligheder, ogsaa gøre sig mere elskede, end deres Medtjenere, saaledes maa den kærlige Guddom tænkes især at elske Menneskevenner. Men Kærlighed er rig og mangfoldig, f. Eks. straffer med Læmpe, kun til Ave, som Lærere gøre det med Børnene, og den hjælper paa andres Trang, ligesom Guderne paa vor. Ser dog, hvor mange Goder de have skænket os, den mangfoldige Næring af Jorden, mere end de give alle Dyrene tilsammen. Fordi vi ere fødte nøgne, dække de os med Dyrenes Haar, med Jordens og med Træernes Frembringelser — som Moses fortæller, at Menneskene gjorde sig Klæder af Skind. Og se en Gang Gaverne, der hidrøre fra den virksomme Athene.[2]) Hvilket Dyr bruger Olie eller drikker Vin? med mindre vi ødsle paa det, hvad vi ikke unde vore Medmennesker. Hvilket Havdyr faar Korn, eller hvad Landdyr lever af Havets Produkter? Jeg vil ikke tale om Guld, Kobber og Jern, hvorpaa Guderne have gjort alle saa rige men dog vel ikke for at vi skulle gøre dem Skam, ved at overse de Fattige, der gaar om Føden, og mangen Gang ere brave Mennesker, som maaske enten intet have arvet efter Forældrene, eller af Ædelmod lidet have ændset

---

[1]) Odysseen XIV, 56 ff., Wilsters Oversættelse. Kronion, Grækernes Navn paa den øverste Gud.

[2]) Kronions Datter.

Penge, og nu leve i trange Kaar. Just ved Synet af saadanne, kaste mange Skammen paa Guderne. Men ikke Guderne ere Skyld i deres Armod, men vor Umættelighed, vi, som sidde med Ejendommen, og ej alene bibringe Mennesker falske Guddomsbegreber, men ydermere paadrage Guderne ublu Dadel. Skulde vi maaske bede Gud om en Guldregn til de Fattige, ligesom en Gang paa Rhodus? Men, om det skete, vilde vi straks tilrane os Gudernes Gaver. Underligt vilde det i alt Fald lade, om vi begærede noget, der hverken er muligt, eller slet intet vilde nytte — men derimod selv ikke vilde gøre vor Mulighed! Hvem gives der vel, som er bleven fattig ved at dele med sin Næste? Jeg for min Del har ofte givet bort til Trængende og faaet det mangfoldigt igen af Guderne; saa daarlig Pengemand som jeg er, har min Ødselhed aldrig fortrudt mig. Men lad mig ikke tale om Nutiden, da det jo var ganske uden Mening, om jeg vilde sammenligne Kejserens Udgifter med Privatmænds; men jeg erindrer, at medens jeg endnu kun var Privatmand, er det ofte gaaet mig — som sagt. Min mødrene Formue, som andre havde ranet, fik jeg igen i god Behold, efter at jeg af mit ringe Eje rundhaandet havde uddelt til Trængende. Alle Mennesker bør være delagtige i vor Ejendom, helst de Retskafne; men Nødlidende og Trængende maa have deres Behov. Ja, om det ogsaa lyder underligt — selv Fjender er det ikke mere end billigt at hjælpe til Føde og Klæder. Mennesket, ikke dets Unoder, er det jo, vi understøtte. Endog dem, der sidde i Fængsel — mener jeg — maa der skænkes Omhu. Saadan Menneskelighed hemmer ikke Rettens Gang. Det vilde være for haardt — naar mange sidde fast inden Domfældelsen, skyldige og uskyldige — om der da ikke for de bedres Skyld gjordes noget godt imod de onde, hellere end at der for Misdædernes Skyld vistes Ubarmhjærtighed og Umenneskelighed imod, hvem der intet havde forbrudt. Fra hvad Side jeg betragter Sagen,

forekommer det mig at være Synd. Vi kalde Jupiter[1]) gæstmild og ere mod fremmede værre end Barbarerne. Hvor tør nogen med Offer nærme sig vor hulde Jupiters Tempel — med hvad Samvittighed — uden at ihukomme, at alle høre Jupiter til, baade Fattige og Fremmede? — Hvor kan man samme Tid dyrke vor Ven Jupiter og se nogen mangle Penge — ikke give sin Næste saa meget som en Skilling, og dog mene at dyrke Jupiter sømmeligt? Ved dette Syn gaar jeg rent fra mig selv, da jeg i Gudernes Tilnavne (Zeus den gæstmilde — Zeus Vennen), som de bare fra Verdens Begyndelse, er vant til at se Fortegninger (Forbilleder, Eksempler til Efterligning). Sandeligt, alt saadant tager man sig nu ikke til Hjerte. Vi regne os i Slægt med Guderne og kalde Jupiter Frænde, men holde kødelige Slægtninge for Fremmede! Er ikke dog hvert Menneske — enten man vil eller ikke — i Slægt det ene med det andet?« —

Som en Prøve paa hin rationalistiske Kejsers gudelige Betragtninger og menneskelige Formaninger holdt jeg det for Umagen værd her at afskrive disse Stykker; man vil vist igennem dem kunne høre Slægtskabet med dem, som i vore Dage prædiker ikke Mennneskekærlighedens Evangelium, men Menneskekærlighedens Bud.

Imidlertid er Spørgsmaalet om Forholdet mellem Tro Kærlighed ikke besvaret med hin almindelige Bemærkning om, at meget giver sig ud for Tro og er kun Theologi, ligesom meget giver sig ud for Vin og er kun et elendigt Sammenbryg. Jeg vil derfor gaa over til nærmere Betragtning af hint Forhold, navnlig som det historisk har udviklet sig. —

Som kristne Mennesker, der mener, at hin paastaaede Modsætning mellem Tro og Kærlighed beror paa et Fejlsyn, kan vi da først gøre opmærksom paa, at Kærlighedens

---

[1]) Zeus, den samme som Kronion.

Sag er bleven talet af det Folk, som paakaldte Guds Navn, lige fra først af; og ligesom dets Paakaldelse af Gud ikke skete efter eget Indfald og Tykke, men det var Gud selv, Skaberen og Faderen, som holdt Folket nær til sig, endog imod dets erklærede Tilbøjelighed, saaledes var Kærligheden ikke Folkets eget Hjærtes Drift, tvertimod: der kom megen Haardhed frem hos dette Folk; det er netop noget, som den nyere Kritik af det gamle Testamente er meget ivrig efter at vise, og er det end ikke altsammen træffende, hvad Kritiken herom har at sige, saa har vi dog selve Jesu Ord for, at Folkets Hjærte var haardt som noget andet Folks, han siger, hvor Talen er om Ægteskabsskilsmisse, at den var fra Begyndelsen ikke tilstedt, men for Hjærternes Haardheds Skyld ordnede Moses den Sag hos Israel; altsaa, Folket var et haardt Folk, men det var Gud, som talte til det og indpræntede det Kærlighedens store Grundlov.

Jeg skal minde om Bestemmelser i Mose Lov som denne: »Du skal være god imod den Fremmede, som kommer og bosætter sig hos Dig; for Du véd selv, hvordan det er den Fremmede om Hjærte; for Du har selv været fremmed i Ægyptens Land«; andensteds kan man se den, der selv har døjet ondt, gengælde dette onde paa andre, naar han faar Lejlighed; men ikke saa i Guds Israel. Ligeledes er det i Mose Lov stadig saa, at der værnes om de nødlidende, de smaa og svage; Kampen for Tilværelsen, hvor Hver kun spørger om sin egen Fordel og hensynsløst træder dem ned, der staar i Vejen, den er fremmed og fjern fra Lovens Tankegang. Der værges om Enker og Faderløse, om de Fattige, saa at det kaldes en himmelraabende Synd, naar En ikke betaler den fattige Arbejder hans Løn eller beholder hans Dyne, som han har maattet sætte i Pant, om Natten: da vil Himlens Gud høre den Fattiges Suk, hvor han ligger lidende af Nattekulden. Og ikke blot saadanne store Ting tænkes der paa,

men hvad vi vilde kalde rent humane Bestemmelser, er der mange af, som naar det hedder, at den unge Mand, der har hjemført sin Brud, skal det første Aar være fri for al Krigstjeneste. Bekendt er det jo ogsaa, at der i Israels Lov var taget Forholdsregler imod Samlingen af Landets Jord paa enkelte Hænder; det var gjort umuligt at blive Godsejer og Herremand derved, at Jordlodden, som en eller anden kunde være bleven nødt til at sælge, kom tilbage til Slægten, naar et vist Antal Aar var gaaet, saa hvad den forarmede solgte, var egentlig ikke Jorden men kun et vist Antal Afgrøder. — Og hvad der saaledes var grundlagt ved Loven, det førtes videre ved Profeterne, hos hvem man finder ved Siden af de stærke Ord om Tro af Hjærtens Grund og inderlig Omvendelse til Fædrenes Gud lige saa stærke Ord imod dem, der mæsker sig selv og undertrykker de smaa, dem, der f. Eks. i Hungersnød gør Prisen paa Kornet, de har at sælge, stor og Skæppen, hvormed de maaler det, lille.

Og hvad der saaledes har den stærkeste Tone hos Moses og Profeterne: Enheden af Troen paa Gud og Kærligheds Gerning paa Jorden, det klinger igennem alt det mærkelige Folks senere Skrift og træder virkeliggjort frem i dets Liv. Alt i de senere Bøger af den gamle Pagts Skriftsamling tales der meget om Velgørenhed; det er det nyere, mere moderne Udtryk for Kærligheds Gerning; og i Apokryferne prises Velgørenheden højt, f. Eks. i Tobias' Bog, hvor den gamle Tobias frem for alt lægger sin Søn dem paa Sinde. Tobias' Bog er en Roman, en digtet Fortælling, men afspejler netop som saadan fra Folkets Adspredelsestid det Liv, som Israelsfolket med Guds Navn for Øje stræbte efter at leve blandt Folkene. Det er jo ogsaa vitterligt, at lige til den Dag i Dag har de Jøder, som har holdt fast ved deres aandelige Fædrenearv, udmærket sig ved den forstandige og grundige Maade, hvorpaa de understøtter deres Fattige, saa at, hvis alle Folkeslag

bar sig ligedan ad, saa fandtes der ikke noget »socialt Spørgsmaal«; se nærmere herom i en Afhandling om Tobiasbogen i dette Tidsskrift VI. B. 5. Hefte.

Og som Troen paa Gud og Kærligheden til Mennesker altsaa hos Jøderne hørte nøje sammen, saa er Kærligheden aldrig bleven ført stærkere frem end i *hans* Bjergprædiken, der var fuldkommen i Tro, saa han kendte Gud for sin Fader, søgte ikke sin egen Ære men Faderens, og kaldte det for sin Mad at gøre hans Vilje, som sendte ham, og fuldbringe hans Gerning. Og hans fuldkomne Troshandling, hvor han hengav sig selv til Lidelse og Død, tog ikke sig selv til Rette men skældte ikke igen, da han blev overskældt, truede ikke, da han led, men overgav det til ham, som dømmer retfærdig, den er tillige hans fuldkomne Kærlighedshandling, saa han ved den fuldbragte Frelsen for sin mødrene Slægt; det er da heller ikke som Bjergprædikens Holder, han først vil ihukommes af sin Menighed, men som Paaskelammet, der baade er hengivet og har hengivet sig selv; at det er saaledes, han vil ihukommes, det ligger klart i hans Nadverord: »tager, æder! det er mit Legem, som gives for Eder, dette gører til min Ihukommelse! og drikker Alle heraf, dette er den nye Pagts Kalk i mit Blod, som udgydes for Eder til Syndernes Forladelse, dette gører saa ofte, som I det drikke, til min Ihukommelse!«

Og i hans Menighed har jo ogsaa vitterlig nok Menneskekærligheden havt sin Arne, saa ved hans Aand i Menigheden er snærende Baand bleven løst alle Vegne: for Slaver og Kvinder og umyndige Børn og undertrykte Folk af alle Slags. Det var ikke blot indbyrdes, at de Kristne holdt sammen i Kærlighed; men det var ogsaa mod andre, de øvede Kærlighed i Jesu Navn og i hans Spor; og det var ikke blot i den første Menighed, at dette fandt Sted; *der* straaler det genfødte, oprejste Menneskeliv som et Kærlighedsliv til Guds Ære paa Jorden vistnok klarest;

men det kendtes og siden; fra de Klostre, hvor Jesu Navns fromme Bekendere i en ond Tid søgte ind for i Ro at kunne fordybe sig i hans Naade til at granske og kende Guds Vej paa Jorden, der lød tidt og mange Gange Vederkvægelsens Suk og glade Taksigelser fra de Syge, som der havde fundet Hvile og kærlig Pleje, de Hungrige, som der havde faaet Mad, de Vejfarende, som der havde fundet Ly, o. s. v., som et skønt Akkompagnement til Munkenes og Nonnernes Sang og Paakaldelse og Bøn i det hellige Kor. Og ikke blot saadanne nødlidende fandt Kærlighed hos de Kristne; men alle »humane« Bestræbelser fandt i Kristendommen Støtte efter Apostelens Ord: »forøvrigt, Brødre! Alt, hvad der er sandt, hvad der er hæderligt, hvad der er retfærdigt, hvad der er rent, hvad der er elskværdigt, hvad der har godt Lov, al Dyd og al Ros, det maa I have i Tanke; det, som I have lært og modtaget og hørt og set hos mig, det maa I gøre; og Fredens Gud vil være med Eder« (Phil. 4, 8—9). Det tør derfor siges, at naar Bjørnson i sin sidste Bog klager over den Hjærtekulde, som virker dødbringende for fine Skabninger, ligesom Nattefrosten dræber fine Blomster, saa de aldrig kommer til at bære Frugt, og fører Ordet for, at vi skal være gode mod hinanden, tænke vel om hinanden, og værne om hinanden mod Kulden og den indvortes Gift, vi Menneskebørn, saa har han dermed ikke nævnet noget, som ligger udover, hvad Jesus Kristus vilde føre ind i Menneskelivet, og hvad der ogsaa fremkommer alle Vegne, hvor hans Aand virkelig rører og fører Menneskehjærterne.

Men idet dette maa siges, og altsaa Velvilje, Vennesælhed, Mildhed, ærlig Tjeneste, Medgørlighed og alt saadant prises, saa kommer der under det dog Savn frem, som ikke stilles. Der er den Nød, som al menneskelig Kærlighed ikke formaar at raade Bod paa. Det er det, som Johannes Døber tænkte paa, da han sagde: »jeg er hans Røst, som raaber *i Ørken*: jevner Herrens Vej!«

Da var ganske vist de humane Bestræbelser ikke forsvundne, allermindst i Jødeland. Johannes Døber talte jo selv om Kærlighed mellem Mennesker: »den, der har to Klædninger, dele med den, som har ingen; og den, der har Mad, gøre ligesaa!« og vi tør ikke sige, at disse hans Ord blev uden Virkning. Men desuagtet og uagtet alle lignende Bestræbelser i Jødeland og blandt Hedninger, taler han om en Ørken i Menneskelivet. Det er den Ørken, som første Gang kendtes, da Adam og hans Viv skjulte sig bag Edens Haves Træer af Angst for Gud, den Ørken, som følger med Syndens Erkendelse. Hvor den vaagner, der hjælper al Humanitet intet, al menneskelig Kærlighed kan ikke forvandle den Ørken til Paradis, al menneskelig Forsikring kan ikke stille den Uro, som dermed opstaar. Det menneskelige er afmægtigt i saa Henseende; under al human Omgang, under alle udjevnende Forestillinger og beroligende Forsikringer vedbliver den vaagne Samvittighed at fornemme det, som stikker og smerter paa Bunden, ligesom Prinsessen i Eventyret under og gennem de 20 Madratser og de 20 Edderdunsdyner kunde mærke Ærten, som laa i Bunden af Sengen, og hun fik derover ikke Søvn i sine Øjne den hele Nat, følte sig som mørbanket over hele sin Krop; men det var netop Beviset paa, at hun var en virkelig Prinsesse; og saaledes er hin indre Uro og Angst, som al menneskelig Venlighed ikke kan stille, netop Beviset paa Menneskets høje Byrd, paa, at der i ham er noget af Gud. Hvor megen Umage Humaniteten end gør sig, hin indre Smerte, hin Tomhed forsvinder ikke; ja, det gaar saadan, at denne Ørken ligesom gennemtrænger hele Livet, naar den først en Gang er bleven aabenbar, saa der kendes Tomhed og Hulhed under alt det, som før syntes godt og skönt; det er, som bliver det nu altsammen kraftesløst, der før syntes stærkt; som det er udtrykt i en af Davids Salmer: »jeg sagde i min Angst: hvert Menneske er en Løgner.«

Og der gives kun ét Middel til at raade Bod paa denne Nød, stille dette Savn og fylde denne Ørken, saa der bliver Liv og Fred, bliver Paradis derinde; det er det, som Johannes Døber pegede paa, da han sagde: »omvender Eder, for nu er Guds Rige kommen nær« og siden med Fingerpeg paa Jesus: »se Guds Lam, der bærer Verdens Synd!« Det Middel er Guds Naade i Jesus Kristus, ham, som afviste Fristeren med de Ord: »vig bag mig, Satan! der er skrevet: Du skal tilbede Herren din Gud og tjene ham alene.« Det var, da Fristeren havde vist ham alle Verdens Riger og deres Herlighed med de Ord: »Alt dette vil jeg give Dig, om Du vil falde ned og tilbede mig«; og Fristelsen deri var ikke den, at han skulde lokkes til at blive en Overkejser, der kunde bruge alt til egen Glimmer og Nydelse, men aabenbart den, at det skulde staa frem med blændende Magt for hans Sind, hvilke uhyre Midler i Menneskekærlighedens Tjeneste, til Humanitetens Fremme, der med alle disse Verdens Riger og deres Herlighed vilde blive lagt i hans Haand: »Jeg véd jo, at dit Hjærte brænder for Menneskeslægten, Du hører dens Suk, Du ser dens Lidelser, ser, hvor Sult og Fattigdom ligger tungt over de mange, og Du er kommen for at blive en Reformator for det plagede Samfund, Du vil gerne standse Krigens ødelæggende Voldsomhed og de Overmodiges hjærteløse Undertrykkelser, Du vil gerne bringe Fredens Velsignelser, aftørre Taarer af de Lidendes Aasyn, mætte alle de Hungrige og løse de Lænker, som trykker Livet; tænk Dig, hvilken Magt til dette ophøjede Maals Opnaaelse der her tilbydes Dig,« saaledes er Fristerens Tale; men Jesus lod sig ikke blænde, han saa hin Ørken i Menneskehjærterne, og han vilde og kunde ikke se bort fra den, han vidste, hvad hvert Menneskehjærte først og fremmest trænger til, det, som han kaldte det ene Fornødne, og saa svarede han: »vig bag mig, Satan! der er skrevet: Du skal tilbede Herren din Gud og tjene ham alene.« Han

lod sig heller ikke blænde, da han siden mange Gange fristedes paa lignende Maade ogsaa af sine egne Disciple; men han opgav tilsyneladende den store Sag, da han ikke vilde kalde Englehære til sit Forsvar mod Verdens Uret, da han heller ikke tillod sine Disciple som sine Tjenere at stride for sig, men i den Nat, da han blev forraadt, selv gav sig hen til Lidelse og Død. Men i hans Grav sprang den vidunderlige Kilde frem; Naadens Røst lød ind i Verden, baaren af hans Sendebud; og hvor den Naadens Kilde kommer hen, der viger Angsten, der stilles Savnet, og der bliver Ørken til Paradis.

Det var det, som Morten Luther erfor, da han i Klostercellen vaandede sig i Angst for sin Synd, skønt ingen Anden kunde opdage den Ørken, han fornam i sit Liv; da han fik Trøst ved Naadens Røst i Jesu Kristi Navn til ham i hans Daab. Og den samme Erfaring er det, Grundtvig har gjort, og som han udtrykker i mange af sine Salmer, f. Eks. denne:

»Syndernes Forladelse
Rosen udelukker;
vé Dig, Du benaadede!
om paa Dyd Du pukker;
lægte Gud vel Skaden *sin,*
var ej hele Skylden *din?*
eller var det Dyd af Dig,
Du ej vraged' Himmerig?

Syndernes Forladelse
Knuden overhugger;
til den føles, ynkelig
Barnehjærtet sukker;
tænker det sig Pinen kort,
tænker det al Straffen bort,
immer dog er Fader vred,
immer fattes dog Guds Fred.

Syndernes Forladelse
Hjærtesorgen slukker,

thi ved den sig uformærkt
Paradis oplukker;
den udfrir af Dødens Vold,
thi vor Død var Syndens Sold;
den i Gud gør Sjælen glad,
thi kun Synd dem skilte ad.

Der er skrevet meget om Morten Luthers Sjælekamp og Syndeangst. Sikkert kunde der fortælles lige saa meget om Grundtvigs Hjærtekvide, da han blussede af indre Ild for at rejse Herrens sjunkne Hus, men saa stansedes brat af de Spørgsmaal, der gik ham paa Livet: »er Du selv en Kristen, og har Du dine Synders Forladelse?« Der er ogsaa — navnlig i de senere Aar skrevet og fortalt en Del derom; men det fattes kun, hvor det leves, hvor Sjælens Angst bærer Vidne om Menneskets høje Byrd.

Her staar vi ved den afgørende Uoverensstemmelse mellem de Kristne og de Humane; thi for disse er Synd et ukendt Begreb; de taler til Forskel derfra om Ufuldkommenhed, som skal afhjælpes ved tiltagende Udvikling i Retning af Sjælefinhed og indvortes Lys og Varme; hvor Varmen skal komme fra, nævner de ikke, men de siger, den kommer nok; og med Hensyn til den Kendsgerning, at i de overskuelige Tidsrum af Menneskehistorien kan det have sin store Vanskelighed at paavise noget Fremskridt i denne indre Retning, snarere synes Egoismen at forhærdes og Svig og Vold at tage til, henviser de til, at der skal uoverskuelig lang Tid til denne Udvikling ligesom til den i Naturens ydre Former, som Darwinismen hævder. Det, vi kalder Synd, kalder de hellere en Dumhed; ogsaa i Opdragelsen gør de det gældende, saa det kan hænde, at de vredes, naar nogen siger til deres Børn: det er Synd at gøre det og det: »saadan vrang Besked maa I ikke give Børnene, nej! sig dem og forklar dem, at det er dumt at gøre det; saa er I sunde Vejledere!« For Kirken staar det derimod som Midtpunktet dette at kende Menneskesynden

og saa Guds Naade, som giver Trøst og Hjælp. Derfor siger Morten Luther, at Jesus kunde kun bruge Syndere til sine Apostle; og endnu bestandig gælder det, at kun den, der selv har Synd og Syndserkendelse og selv har fundet Trøst ved Naadens Røst, kun den duer til at være Præst i hans Menighed; fordi der er det netop den ypperste Kærlighedstjeneste at bringe Mennesker Hjælp i den inderste, lønlige Nød, at bringe Paradis ind i hin Ørken, om hvilken Johannes den Døber talte. Saaledes bliver der her Enhed af Tro og Kærlighed; den, der selv er bleven trøstet med Naadens Røst, kan trøste andre med den samme og vil gøre det. Det skal kendes, at hvor der virkelig er Syndserkendelse, der er tillige den inderligste Medlidenhed med andre Syndere; der kendes Nøden som fælles men ogsaa Frelsen, og der er Glæde over, at Frelsen er fælles. Saaledes bestaar den kristne Menighed af Syndere, som siger Tak og bringer Gud Lovsangsofferet for Syndernes Forladelse og for Livet i Guds Fred.

Men her staar vi ved Knuden i det opstillede Spørgsmaal: om Tro og Kærlighed. Thi vil vi frakende hine humane Bestræbelser Kærlighed? Det vil vi ikke, men altsaa maa vi sige: der findes Kærlighed uden Tro? Og paa den anden Side: kan vi nægte, at de, som tror paa Syndernes Forladelse i Jesus Kristus, tidt er optraadte, og optræder paa en raa, plump og hensynsløs Maade overfor andre Mennesker? Det kan vi vist ikke, og vil vi dog ikke frakende dem Tro, saa maa vi jo sige: der findes Tro uden Kærlighed. Men kan vi blive staaende ved dette?

Spørgsmaalet kunde ogsaa være nævnet saaledes: om Kristendom og Humanitet; og det bliver da: kan der gives Humanitet uden Kristendom? Jeg vil da svare: der var Humanitet, der var Menneskekærlighed i Verden før Kristendommen; men den gik træt. Det er netop det, vi ser, naar vi betragter Verden i det, vi kalder Tidens Fylde, at Menneskeheden var bleven træt, var ved at opgive Troen

paa det Gode som en Magt; derfor kunde den Kærlighed, som fandtes, ikke trænge igennem til at raade Bod paa den megen Nød; først med Kristendommen kom den Magt, der virkelig kunde bringe Hjælpen, og som, hver Gang den ogsaa trættedes i Kampen med de mange Fjender, kunde hente nyt Livsmod og ny Kraft ved at drikke af det Bæger, som er iskænket med Guds Kærligheds Vin. Al den Humanitet, som nu er, staar derfor og, hvad enten den vil være ved det eller ikke, i Taknemligheds-gæld til Kristendommen. — Og paa den anden Side: kan der gives Kristendom uden Humanitet? Dertil maa svares: hvor Kristendom er ægte, der vil den bære Frugt og sætte sit Mærke i Menneskelivets Udvikling i Retning af al hjærtelig Sanddruhed og Ømhed, Lys og Varme; og hvor Troen bliver staaende ufrugtbar i saa Henseende, der kommer det af, at der ikke er gaaet dybt nok, saa man er bleven staaende ved en egenkærlig Syndserkendelse enten i Angst for Straf eller i en Slags saaret Stolthed, hvor det piner en, at man ikke længer kan rose sig af en fuldkommen Ulastelighed; derfor er man ogsaa kun kommen til en egenkærlig Tro, en Fornøjelse over selv at være i Behold, hvordan det siden gaar Slægten og Verden, al Jorderig. Men den dybe Syndserkendelse er altid en Erkendelse af Synd mod Kærlighed. Al Synd er Synd mod Kærlighed; og med den dybe, ydmyge Erkendelse heraf følger en Længsel efter Kærlighed; saa kommer Evangeliet som Trøst, fordi det ikke bare tilsiger Syndernes Forladelse, men fornyer Livet i Guds Kærlighed; saa plantes Menneskelivet ind i Guds Urtegaard, hvor den Helligaand er Urtegaardsmanden, og han skaber Foraar over Hjærterne; staar der saa noget endnu, som er stivt og stikkende, saa klædes det dog alt med Grønt, og bliver der ved at være Torne, saa er Roserne dog altid til Rede med Lægedom; Himmelrosen har altid Lægedomskraft, som det hedder: »med Rosen læges Tornestikket.« Og saaledes skal

Kristenlivet blive Gud, al Kærligheds Gud, til Ære, og Kærligheden med al Hjærtevarme, Ømhed og Sjælefinhed blive Beviset paa Troens Sandhed, den levende Sandhed.

Saaledes træder vi i hans Spor, der ikke truede, da han led, ikke skældte igen, da han blev overskældt, men overgav sin Sag til Gud og saaledes vandt Magt til at overvinde det Onde med det Gode. Men en saadan Kristendom kræver ogsaa en Forkyndelse, som svarer dertil, en Prædiken, som har alle Harpens Strenge vel stemte, især Strengen om Synd og Naade spændt til den ægte, dybe Tone, som jager al Egenkærlighed og alt Selvbehag paa Flugt! —

Saa enes vel de to: Tro og Kærlighed; og den ene er ikke uden den anden. Det er en uægte Tro, som er uden Kærlighed, og det er en rodløs henvisnende Kærlighed, som er uden Tro.

P. Riemann,
Sognepræst.

Breve fra Bøhmen.

Skitser fra Historie og Nutidsliv.

Ved *Kr. Johansen.*

Prag. — Prager-Udstillingen 1891.

Prag ligger netop paa det Sted, hvor Bøhmens Hovedstad bør ligge. Ingen anden evropæisk Hovedstad har en mere central Beliggenhed. Her er, om ikke Landets geometriske, saa dog aldeles afgjort dets geografiske Midtpunkt. Prag ligger nord for Midtlinien; men de nordlige Provinser er mere frugtbare og tættere befolkede end de sydlige. Landets naturlige Tyngdepunkt falder sammen med dets statslige. Ind mod dette Punkt peger tilmed alle

de Forbindelsesveje, der fra Nabolandene fører gjennem de bøhmiske Grænsebjærge ind i Landet. Moldau viser Vej fra Syd. Elben og Eger løber, idet de forener sig med Moldau igjennem det Opland, der er Prags vigtigste. Mod N. V. bryder Elben-Moldau sig Vej mellem Grænsebjærgene og sætter Bøhmen i Forbindelse med Nord-Tyskland. Allerede under de første Habsburgere blev de nævnte Vandveje besejlede. Moldaufarten fra Syd henimod Prag gaar ikke for sig uden Hindringer; der er talrige Hvirvler i Strømmen, der vanskeliggjør Sejladsen; nord for Prag faar denne særlig Betydning; de mange Kulgruber, den store industrielle Virksomhed, de tæt befolkede Egne benytter i rigt Maal baade Dampskibe og Jernbaner. Over 2000 Dampskibsfarter gaar der her aarlig frem og tilbage. For Alvor stor Betydning vil Moldaufarten faa, hvis den projekterede Kanalforbindelse med Donau bliver til noget. En 20—30 Mil lang Kanal skal der graves, og Moldaus Forløb yderligere reguleres. Sker dette, bliver Prag et Vidunder: Fastlandsbyen i Evropas inderste Indre bliver da en Art Havnestad for den gjennemgaaende evropæiske Trafik.

Nu til Dags er det særligt Jernbanerne, der sætter Prag i Forbindelse med Omverdenen. Det bøhmiske Jernbanenæt udstraaler fra Prag som Midtpunkt; intet andet evropæisk Land har et saa samlet, ordnet og centraliseret Jernbanenæt som netop Bøhmen. Mod N. V. kan Banelinierne følge Flodpasserne: her er ingen Vandskælslinie, der skiller. Anderledes med de Banelinier, der over Eger og Pilsen (Bøhmens næststørste By) fører mod Vest ind i Bajern. Banen over Eisenstein er en ægte Bjærgbane med stærk Stigen, stærke Fald og mange Tuneller. Mere jævnt fører Banelinierne i Moldaus Retning fra Linz og fra Wien ind i Landet. Her skal i gammel Tid være anlagt en af de ældste Jernbaner i Evropa (en Hestebane); her er det man drømmer om at grave en Kanal. Ogsaa mod Ø. og

N. Ø. gaar der flere Banelinier. Alt i alt er der 10—12 — maaske flere — forskjellige Banelinier, som udgaar fra Prag.

Prag er Bøhmens Hovedstad og intet videre. En Verdensstad bliver Prag næppe: dertil er det bøhmiske Landomraade for trangt, Wien og Berlin for nære Naboer. Henved 300,000 Indbyggere rummer Byen, og det gamle Prag staar endda stille; det er de industrielle Forstæder, der vokser med rivende Fart; enkelte af dem havde 1880 fem Gange saa mange Indbyggere, som de havde 1870. Den gamle By stilles kommercielt og industrielt i Skygge. Den stiller sig selv delvis udenfor den ny og travle Verden. Vi kjører fra Stationen ind i Byen, og paa det Sted, hvor vi kjører ind i Gammel-Prag, maa vi svare vor Afgift i Kreutzer; vi kjører rundt i Sporvogne, og for hver Gang Sporvognen berører Grænsen, maa Billettøren ofre sine Mønter. Er den gamle blevet saa traurig, at den giver sig til at fortolde den unges Lykke? Eller er det maaske sligt, der har sat Fremskridtet udenfor. Hvorom alting er: det gamle Prag er, trods alt, den By, hvorom Interessen drejer sig. Alstadt er endnu Prags Centrum og Brændpunkt. Altstadt, Neustadt og Josefstadt paa Moldaus højre Bred, Kleinseite og Hradschin paa venstre Bred: disse Staddele bære sikre historiske Mærker.

Vi søger først Hradschin; vi staar et Øjeblik paa den berømte Karlsbro med Nepomuk og de andre hellige Støtter. Gjennem det gamle Brotaarn, hvor de svenske Kugler endnu sidder i Muren, naaede vi ud paa den mægtige, men dog søndrede Bro. Vi stirrer mod de vældige Bygnings-Monumenter paa den anden Side Floden. Nærmest ligger en underlig fantastisk Bygning i sydlandsk Stil, malet i lyse, stribede Mønstre: er dette Hradschin? Det vilde passe underligt til Bøhmens triste Historie, om det var saa. Det er Fyrst Schwarzenbergs Palæ, den Schwarzenberg, der ejer 10 □ Mile Land af Bøhmens Jord og talrige

Skove og Slotte rundt i Landet. Dette Palads ligger, hvor den bøhmiske Storfyrstes Slot bør ligge, fremmest mod Moldau med Hradschin til Gjenbo, omgivet af andre talrige Fyrstepaladser. Ellers ligger de adelige Slotte i Prag ofte underligt skjulte. Det prægtige Gallaske Palais — bygget i Barokstil, overlæsset med Billedstøtter — ligger paa det laveste og snævreste Sted i den krumme Husgade; gamle katholske Hospitaler, Jesuiterklostre og usle faldefærdige Rønner ligger rundt om det grevelige Slot. Naa, det har vel slet ikke været saa let at finde passende Pladser til alle de fyrstelige Paladser, som Prag rummer. Man mindes hvert Øjeblik om Adelens Betydning i Bøhmen; Adelen ejer over en Tredjedel af Bøhmens Jord; intet Under, at den ogsaa breder sig i Byerne.

Blandt alle Fyrstepaladserne ved Hradschin skænker vi kun et eneste vor Opmærksomhed; det er Waldsteins — Wallensteins — Palads; vi faar Lov at vandre rundt i de Sale, hvor Bygherren, Trediveaarskrigens Fribytter, residerede; det ser ganske vist ikke ud overalt, som det saa ud den Gang, han boede her; et og andet er der dog, som direkte minder om ham. Her staar hans Ganger, som han red i Slaget ved Lützen. Skulde det Dyr, der bar den frygtelige Gigant, virkelig ikke være af stærkere Kaliber, end dets udstoppede Krop viser! Der hænger et Billede af Friedlænderen selv: klog og haard, men langtfra vild ser han ud; intet overdrevent hverken i Størrelse eller Klædedragt; han ligner ikke en Landseknægt i Pufærmer og Pludderhoser, og dog stikker han i dem! Der er mere, der undrer i endnu højere Grad. Vi standser i Wallensteins Bedekammer! Jeg bekjender, at jeg stod og repeterede min Trediveaarskrig i Stedet for at være andægtig. Det lille dunkle Rum med Alter og Bedeskammel langt, dybt nede — det stemte ellers i sig selv til Andagt. Der var ogsaa andre, der var andagtsfulde. Nogle tyske Herrer havde jeg slaaet Følge

med gjennem Salene. Om det var min profane Holdning, eller det var mit tyske Sprog, der gjorde dem mistænksomme, skal jeg lade være usagt. Nok er det, de spurgte: hvorfra jeg stammede. Jo, jeg stammede da: fra Danmark, og den mest andægtige i Følget præsenterede sig saa for mig som en lærd Holstener. Hans Betragtninger tolkede den dybeste Højagtelse overfor Wallenstein.

Ved senere at tænke lidt over hans lærde Kollegers Værker forstod jeg Andagten bedre. En af disse beretter følgende: Ved Wallensteins Fald var det brændende Spørgsmaal: tysk Politik eller spansk-habsburgsk! Wallenstein vilde fremme den første, Kejser Ferdinand den sidste. Wallenstein faldt for Sværd, som de spanske smedede, og som blev Mordvaaben i skotske og irske Lejetroppers Hænder. »Ingen tysk Haand har besudlet sig med denne Soldaterhelts Blod.« Men den spanske Gesandt udraabte efter Mordet: »Det er en stor Naade, Gud her har vist det habsburgske Hus.« Jeg forstaar den nordtyske Andagt her nede i de habsburgske Kronlande og fatter den lærde Holsteners Harme over, at Wallenstein skulde blive dræbt i den gode tyske By Eger. Jeg forstaar, at Tyskerne valfarter til Eger for at bese det for Resten ikke meget interessante Wallenstein-Musæum, der er indrettet i Huset, hvor deres Helt blev dræbt. Men for Folk, der er mere czekiskend tysksindede, passer det bedre at valfarte til Hradschin.

Her ligger da det mægtige Pragske Kapitol lige for vore Øjne. Ad den Wallensteinske Klippesti bestiger vi Hradschins Højder, beundrer den vældige Borg, fortaber os i Pladsernes og Fløjenes Virvar, hører paa Slotsforvalternes Forklaringer, idet vi gaar fra Sal til Sal; her er Bøhmens Historie levende afmalet for vort Blik; fra de vældige Kronsale — den spanske og den tyske Sal — føres vi op til den tarvelige Landdagsstue, hvorfra det berømte »Fensterstürz« fandt Sted. Vi mindes om Religionsstridighederne, og for os ligger Prager-Domkirken, der i meget

skal minde om Kølnerkirken; den bliver for Tiden restavreret, og jeg saa mere af dens Indre end dens Ydre. Her hviler de bøhmiske Konger, bl. a. Dagmars Fader Premysl Ottokar I. Talrige Kapeller og Gravminder (bl. a. Nepomuks) illustrerer gammel-bøhmisk Tro og Historie. — Hradschin er bygget af Karl I efter Louvres Mønster. I Tidens Løb er Bygningskomplexet forøget og udvidet. Adelsborge, rige Stiftelser, Klostre og Klosterkirker ligger rundt om.

Fra Altanen uden for den theresianske Stiftelse for Damer af det højeste bøhmiske Aristokrati har man en henrivende Udsigt over Moldaus Bredder, hen over Prags Taarne og Kupler. Den fremmede kan faa Lov at passere de højtstillede Damers Gemakker. Man bør paaskjønne Æren — man er nær de allerhøjeste Spidser. Stiftelsens Abbedisse har den Forret, at hun ved Dronningens Kroning maa sætte hende Kronen paa Hovedet. Intet Under, at der ses godt fra en saa højtstillet Altan. Et bedre, et mere storslaaet Overblik over »den hundredtaarnede Stad« kunde man ikke ønske sig. Nærmest, men langt nede ligger Borgenes og Slottenes myldrende Mængde og op til dem »Kleinseites« lavere Husrækker, ligefor — paa samme Side Moldau — sænker Udløbere fra det historisk berømte »hvide Bjærg« sig ned mod Floden; denne snoer sig dybt nede fremad i store Bugtninger og omrammer den gamle By hinsides dens højre Bred. De gamle Broer fører over til den ærværdige Stad; vi tager Mærker af Kirke, Taarne og Pladser; af de første er der mange; der siges, at der er henved 60 katholske Kirker og kun 3 protestantiske; af Pladserne er der ikke mange og slet ingen store. Byen er et Virvar, og dog har vi ikke vanskeligt ved at orientere os, naar vi endelig langt om længe løsriver os fra vore Altan-Studier. Saa klart var Overblikket. — Hvorom drømte vi hist oppe! Om den drømmerige Historie, der grundede og byggede Prag. Prags Historie er Prags

Storhed. Det er sikkert for meget sagt, naar Alexander Humboldt kalder Byen for »die dritte Stadt der Welt«. Goethe har ramt sikrere, idet han karakteriserer Prag i Forhold til andre Storstæder, saaledes: »Her træder alt frem for os i Erindringens Farveglans, og Fortiden har Nutidens Fylde til Folio. Wiens Hovedkarakter er Velvære, Berlins fyrstelig Regelbundethed, Nürnberg er gammeltysk, og Frankfurt en Krøsus; men Prag er den kongelige, kongelig er dens Historie, dens Borge og dens Natur.« Af de Byer, jeg besøgte, før jeg kom til Prag, var der kun en, der satte mig i en Stemning, som den Prag fremkaldte. Det var Krakov. Krakovs mægtige Slot og Domkirke hæver sig op fra Weischelfloden som Hradschin op fra Moldau. Krakov er for Polaken, hvad Prag er for Czeken; det slaviske Præg hæfter ved begge Byer. Men ligesom Polens Historie er mere betagende end Bøhmens, som Weischelen er mere romantisk end Moldau, saaledes virker Krakovs Minder endnu stærkere end Prags. Der var imidlertid et, som manglede i Krakov — var det maaske det kongelige? Prag er fremdeles Bøhmens Hovedstad, Krakov er ikke Polens. Vist er det, at i Prag forsøges det at forene en stor Fortid med en betydningsfuld Nutid.

Ligner da Prag en evropæisk moderne Storstad! Lad mig sige det strax: da jeg fra Wien kom til Prag, forekom det mig, at jeg var havnet i en gammel, men højst ærværdig Provinsby. Hvad da, om jeg var kommen lige fra Berlin! Prags Hovedstrøg har vel stolte Huse og flotte Butiker; jeg lagde knapt Mærke til dette. Jeg standsede paa Wenzelpladsen; den fik mig til at fortryde, at jeg i Berlin saa noget nær havde følt mig skuffet ved »Unter den Lindens« Trærader; trods de forkrøblede Stammer er Berlinerpladsen med al dens Eleganse en Plads, der er en Hovedstad værdig. Wenzelpladsen er lang og beplantet som denne — men Smagen og Snittet mangler. Se f. Ex. Husrækkernes greltfarvede Skilte med

de sære Tegninger og de underlige czekiske Navne og Ord, som endnu var mere ufattelige for mig end Provinsmalernes sære Typer og deres sproglige Barbarismer. Jeg kom til at tænke paa en orientalsk Kavaller, der endnu ikke havde faaet det rigtige Snit paa sine moderne evropæiske Klæder. Jeg blev ved at gaa forbi Boghandlervinduerne mindet om, at Prag endnu har noget af det Tryk og Snit, der præger Bøgerne fra Provinstrykkerierne, ja som indtil for kort siden prægede alle Bøger, der kom fra Norges Hovedstad.

Dog, som jeg stod paa Wenzelpladsen og tænkte sligt og andet mere, forekom det mig, at jeg øjnede den hellige Wenzels Krone, der skinner i den østerrigske Kronskat med en lige saa ægte Glans som den ungarske Stefanskrone. Jeg saa gjennem de gamle mægtige Taarne for Enden af de Pragske Gader de talrige stolte Borge. Og jeg skjønnede, at det var sandt: Prag var trods alt en gammel Kongeby.

I Prag er der mere Lejlighed til at gjøre historiske Exkursioner end til at foretage Boulevard-Promenader. Hver Kirke, hvert Raadhus, hver offentlig Plads har sin Historie. Paa Pladsen »der grosse Ring« er der et berømt Raadhus — Altstädter-Raadhuset — og en ligesaa berømt Kirke — Teynkirken. Træk af Pladsens triste og grufulde Historie har jeg tidligere meddelt. Den hellige Teynkirke har været Vidne til mange Skændselsgjerninger, øvede i Hellighedens Navn. Den dukker op med sine to prægtige Taarne og sin rigt dekorerede Frontspids bag Pladsens Husrækker; det er for Resten helt almindeligt, at Kirkerne i Prag ligger halvvejs skjulte bag Husrækkerne.

Teynkirkens Indre er en Del forfaldet. Det er heldigvis muligt at øve Andagt, ogsaa i et Guds Hus, der trænger til Restavration, ja selv i en Kirke, der er under Restavration. Jeg saa det i Krakov. Jeg stod paa Krakovs Torv i et broget Menneskemylr. Det var Torvedag. Landboere i brogede Nationaldragter stod der og falbød deres

Varer; de langlokkede og langskjødede sorte Jøder holdt Børs paa et Hjørne af Torvet; Daglejere stod med deres Redskaber og falbød sig til Arbejde. Med et kastede alle eller næsten alle sig paa Knæ rundt omkring mig; forbavset saa jeg mig om; jeg ragede op over en bedende Mængde; kun Jøderne stod ranke og passede deres Handel. Det var en Præst, der kom gaaende med Hostien. Han gik ind i den nærliggende Mariakirke. Jeg fulgte efter. Her saa jeg et malerisk Syn. Midt mellem Stenblokke og Kalkkasser og Murere og Arbejdere, der passede deres Dont, laa der en troende, bedende Mængde: Bondekoner med deres Kurve paa Armen, Bondemænd med Sække paa Ryggen, Kjøbstadfolk i fine Klæder og Munkene i deres graa Kapper: alle hæftede de Blikket paa Præsten, der messede for Alteret; de ænsede ikke Larmen omkring dem. Slige Scener bliver man af og til Vidne til i de katholske Lande, hvor Kirkerne efter god gammel Sædvane staar aabne for Folk til enhver Tid. Jeg oplevede noget lignende i Prag. Det, der greb mig i Teynkirken, var dog ikke den ærbødige Andagt, men Kirkens ærværdige Historie. Jeg husker tydeligt, at jeg, da jeg gik der inde, drømte mig inde i et Musæum, ikke i en Kirke. Historien har vexlet. Den protestantiske Bøhmerkonge Georg Podiebrad rejste Kirkens spidse takkede Taarne og afbildede det hussitiske Symbol: Nadverkalken paa Fronten ved Siden af sit eget Standbillede. Men efter Trediveaarskrigen blev dette Mærke taget ned, og et Mariebillede sat i Stedet. Oprindelig bygget af tyske Kjøbmænd blev Teynkirken snart benyttet af Katholiker, snart af Hussiter; baade Nepomuk og Huss skal have prædiket fra dens Prækestol, Nepomuks Billede ses her endnu; han er allevegne; Huss er, som jeg før har fremhævet, derimod som forsvunden fra Prag.

Dog Huss søgte jeg heller ikke i Teynkirken. Jeg var snarere kommen der for at se Tycho Brahes Mindesten.

Den staar paa et meget fremtrædende Sted i Kirken ved en af de forreste Piller. Den store Sten af rødt Marmor staar oprejst: Tycho Brahe ses i Legemsstørrelse, ifført en ridderlig Rustning; hans højre Haand hviler paa en Globus, hans venstre griber om et Sværdhefte. En Indskrift langs Stenens Rand fortæller hans Personalia: — — illustris et generosus Dn̄us Tycho Brahe, Dn̄us in Knudstrup et Præses Uraniburgi — —. En Tavle ogsaa med latinsk Indskrift, anbragt oven over Stenen, fortæller om Tycho Brahes videnskabelige Betydning. Hans Valgsprog: esse potius qvam videri — hellere være end synes — findes ogsaa indhugget i Stenen.

Ved den Lejlighed, da Kejser Rudolph hjærteligt bød Tycho Brahe Velkommen i Bøhmen, bemærkede en af Kejserens Hoffolk, at det sikkerlig maatte tilskrives den danske Konges unge Alder, at han satte Krigskunst over Videnskab, og at han lod Brahe rejse fra sit Fædreland. Og dog kunde denne ikke finde sig til Rette her. Sagnet fortæller, at Kapusinermunkene, der havde deres Kloster ved Siden af Tychos Slot, forstyrrede hans Studier ved deres Klokkeringning. Han klagede til Kejseren, og det blev befalet Kapusinerne, at de herefter maatte forrette deres Andagt, før Stjernerne viste sig paa Himlen. Men endda ønskede han ikke at blive i Prag. Der er nok mere symbolsk end virkelig Sandhed i Sagnet. Tycho Brahe fandt sig ikke tilfreds noget Steds. Han flyttede til Slottet Benatky; her besøgte Kepler ham, og han fortæller, at Brahe her var i Konflikt med det fremmede Lands Mennesker, Sæder og Skikke. Senere Tiders Astronomer, der har besøgt dette Slot, som ligger i det nordøstlige Bøhmen, skildrer det dog som ganske fortrinlig egnet til at være et astronomisk Observationssted. Men Sagen var, at Tycho Brahe ikke kunde glemme sit virkelige Fædreland. Han var som rodløs og uden Hjemsted i Bøhmen. Hans rige, videnskabelige Arbejder, hans Instrumenter, og hans

Haandskrifter er nu spredte for alle Vinde. Adskilligt havnede tilsidst her i Danmark, f. Ex. hans store Globus, der baade var i Polen og Prøjsen, før den kom hertil for at brænde oppe paa Rundetaarn. Kun to Steder i Udlandet er der, saa vidt jeg véd, rejst Mindesmærke over den berømte Astronom. Det ene Sted er Teynkirken. Det andet Sted er i den store Keplers Fødeby i Würtemberg. Keplermindesmærket bærer paa sin Sokkel fire Statuer af berømte Mathematikere og Astronomer; en af disse er Tycho Brahe. Her fortjener han vel at staa, eftersom Kepler med tydelige Ord har sagt, at han kun naaede sine store Resultater derved, at han gik ud fra Tycho Brahes Arbejder og Beregninger.

Naar man vil se alt grundigt efter i en fremmed Storby, er det undertiden nødvendigt, at man tager sig en Fører. I Berlin og Wien er en saadan en Luxus. I Prag, hvor det czekiske Sprog leder én vild i en Labyrint af gamle Traditioner og Ruiner, er han en nyttig Vejleder. Hvis han da ellers er til at lide paa! Den Fører, jeg tilfældigvis kaprede mig den Dag, jeg var i Teynkirken, var af en lidt extra, dog ikke hel ualmindelig Art. Han vidste Besked om alt mellem Himmel og Jord, og han stak ikke sin Visdom under en Skæppe. En Krig blev som oftest forklaret ved en pikant Anekdote, og i Forklaringen var der ikke saa meget som et Stænk af Ironi; den var ramme Alvor: det var for Føreren en helt naturlig Sag, at Mennesker i Tusindvis mistede Livet, fordi en fremmed Gesandt var kommen til at træde en Dronnings Skødehund paa Tæerne. Hvert Knæk i Søjlerne, hver Rift i Murene havde sin interessante Historie. Da jeg for at prøve min Cicerone spørgende pegede paa Tychos Brahes knækkede Næse, fik jeg en Historie om Bombardement og Molest, der i særlig Grad var gaaet ud over den berømte Astronoms Næse. Imidlertid tilkjendegav jeg mig endelig som Tychos Landsmand og gav Næsen den rette Forklaring,

Føreren takkede mig paa det hjærteligste; Forklaringen blev nedskreven i en Lommebog, og den bliver sikkert til en spændende historisk Roman. Fra nu af kunde jeg ikke afdisputere Føreren, at jeg var en Svensker; sandsynligvis har en eller anden rejsende Svensker tidligere kaldt Tycho Brahe sin Landsmand; havde Føreren kjendt mig lidt nærmere før, saa havde det sandsynligvis været en svensk Kugle, der havde ramt Tycho paa Næsen; thi fra nu af blev alle Kugler, der sad i Kirkens Mure og Hvælvinger svenske Kugler; han kunde sige helt nøje, om der var mindste Spor af Tvivl om deres Nationalitet. Naa, det er for Resten sikkert nok, at meget af den Molest, Kuglerne har gjort i Prag, tilskrives de svenske. »Mariesøjlen« paa »der grosse Ring« er rejst af Kejser Ferdinand til Minde om Prags Befrielse fra Svenskerne Aar 1650. Ved Broporten er der sikre Spor af Svenskernes Hærgninger. Svenske Kampe findes afbildede flere Steder i Prag paa Kunstværker eller paa Hus- eller Bymurene. — Jeg havde dog faaet nok af min interessante Fører, permitterede ham og hyrede mig en ny.

Det gamle Raadhus er forsvundet; et nyt, der ligner en Kirke, er nu rejst paa dets Plads; et gammelt Minde er der dog endnu tilbage fra det gamle Raadhus. Det er det berømte Kunstuhr. Dette Uhr var gjennem lange Tider, gjennem Aarhundreder, en Gaade, et stort Vidunder. Det havde to Skiver, Uhrskiven og Planetskiven, og det var bestemt til at sige Besked om mange Ting. Det kunde vise Tid og Time, Maanedsdage og Skudaar, Solens Opgang og Nedgang, Sol- og Maaneformørkelser, Festdage og meget mere. Desuden var der en hel Del Mekanismer sat i Forbindelse med Uhret; disse gjorde i særlig Grad Indtryk paa den menige Befolkning. Paa Uhrskiven saas f. Ex. selve Døden afbildet i Skikkelse af et ranglende Skelet, der ved hver Times Slutning ringede med et Klokkeværk og nikkede til et Par Fremtoninger, der var

anbragte lige over for ham: en gjerrig Gnier, der rystede paa Hovedet og med sin Pengesæk, og en forfængelig Nar, der stadigt spejlede sig i et Spejl, han havde i Haanden. Folk udlagde dette Sindbillede paa den Vis: den gjerrige vil ikke følge Dødens Kalden, saa længe han kan ryste sin Pengesæk, og den forfængelige ikke, saa længe han kan pleje sin Forfængelighed. For hver Time bliver der dog varskoet tilstrækkeligt. I et Par Vinduer oven over kom de tolv Apostle frem i Række, den ene efter den anden, og naar den sidste af dem var forsvunden, galede en Hane, og endelig slog Klokken saa højt, at man ogsaa i Nabogaderne kunde høre, hvad Klokken var slaaet. — Det skal have været en berømt bøhmisk Astronom Hanusch, der i det 15de Aarhundrede lavede dette Kunstværk. Saa længe han selv og hans gamle Tjener Jakob levede, gik Uhret til Stadighed. Da Jakob var død, blev der fusket saa længe med Værket, at det helt gik istaa. Fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede og ned til vore Dage har det vistnok for det meste været i Uorden, og Folketraditionen har i dette lange Tidsrum lavet sære Historier om »det bøhmiske Uhr«. Der fortælles, at det var lavet af et Naturgeni, en aldeles ulærd Mand, der havde skænket det til Bøhmen og særlig til Byen Prag; samme Mand fik Utak til Løn for sit Værk. Den bøhmiske Hersker kunde ikke udholde den Tanke, at Mesteren muligvis kunde skænke et andet Land eller en anden By et lignende Vidunder: han lod ham derfor blinde. Men den blinde bad om, at han før sin Død endnu en Gang maatte blive ført hen til sit udødelige Arbejde; dette blev ham indrømmet, men ved et Greb i Uhrværket søndrede han da dets Dele, saa Folk sagde som afgjort, at det nyttede intet, at man efter den Tid kaldte Alverdens Mathematikere og Astronomer til Prag for at restavrere Værket: sligt var en Umulighed. Ved Aar 1600 blev det sat i Gang af en berømt Regnekunstner; men kort efter blev

det helt opgivet. I Nutiden er Gaaden løst. Nyaarsnat Kl. 12 Aar 1866 blev Uhret sat i Gang, og siden har det gaaet. — Den Folketradition, der har samlet sig om Uhret, er ikke uden Interesse, og adskillige se i det bøhmiske Uhrs Historie et Billede af selve den bøhmiske Nations Skæbne. I den bøhmiske Guldalder blev Uhret til. Efter 1620 blev det en Ruin. Nu oprinder en ny Æra.

For et Øjeblik vil jeg nu forlade de nationalt-bøhmiske Enemærker for at føre mine Læsere ind paa et Omraade, hvor den internationale konfessionelle Jødedom hersker. I et af Kapellerne i Teynkirken er der givet en billedlig Fremstilling af et jødisk Trosdrama. Jeg husker ikke saa nøje Dramaets Enkeltheder; kun erindrer jeg, at det mindede mig om det Billede, som Franzos saa mesterligt har malet i sin gribende Skildring fra Podolien: »Den vilde Starost og den skjønne Jutta«. En ung og skjøn jødisk Kvinde bliver røvet ud fra Menigheden af den unge Starost, som tilsidst vinder hendes Hjærte; men da det spørges blandt Jøderne, at hun tænker paa at lade sig døbe og alt har ladet sit Barn døbe, saa røves hun fra Starostens Slot med samt sit Barn og føres bort; ingen ved hvorhen. Men Starosten tigger og trygler og anraaber Jøderne om Medlidenhed; ingen hører ham; da søger han rundt i alle Lande, og da han intet finder, kommer han hjem som den vilde Starost, der søger Hævn over alle Jøder, han træffer. Dramaet i Prag lægger Vaabenet, der rettes mod den unge Pige, som er bleven Kristen, i hendes Forældres Hænder. Den Omstændighed, at en slig Begivenhed bliver mindet paa en saa fremtrædende Maade i en af Prags Kirker, sagde mig strax, at Kirken sikkerlig havde været den strænge, vilde Hævner overfor den grusomme og fanatiske Jødedom. Det vilde da ogsaa være underligt andet i et Land som Bøhmen, hvor Fanatismen har floreret som i intet andet evropæisk Land. Jeg hørte en Del om de

bøhmiske Jødeforfølgelser og glemte ikke at aflægge et Besøg i det gamle Jødekvarter, Josefstaden.

Jødekvartererne i de evropæiske Storstæder er ikke mere, hvad de tidligere var. Den Mur, der skilte »Gettoen« fra de øvrige Staddele, er nedbrudt næsten overalt. Kirkeklokkernes Ringning til Aftenmesse er ikke længere det Tegn, Portvagten venter paa for at lukke Gettomurens ni Porte, ind ad hvilke de frygtsomme Jøder da haster, hvis de vil have Fred for Natten. Jødekvarteret er ikke rent. Rige Jøder har forladt det og bygget prægtige Huse i de mere moderne Staddele; fattige Kristne er maaske flyttede ind i deres Sted. Det er blevet et Fattigkvartér. Kun i én By, som jeg besøgte, nemlig Krakov, boede alle Jøderne afgjort samlede i én Staddel, Kaschemirstaden. Jøden i Silke og Pelsværk boede Hus om Hus, Dør om Dør med Jøden i Pjalter og Laser. Kaschemirstadens brede Gader og høje Huse ligner heller ikke et Fattigkvarter, og dog er der nok af Armod og Usselhed her ogsaa. Prags Josefstad har det rette gamle Præg, Gaderne er smalle, Husene ofte gamle og skrøbelige — og Folkene, ja her er et Overtal af Jøder; men en saa udpræget og extra Race som Krakovs polske Jøder findes ikke. Forsøger man et Kig indenfor de trange Husdøre, og forsøger man paa at ville sammenligne det, man her ser, med hvad, hvad man tidligere har set, mærker man snart, at man maa bruge de samme Ord for at skildre det samme Syn: en trang, mørk Gang, der skal gælde for Butik, fyldt med gammelt Marskandiserkram, eller maaske nyt og gammelt, kostbart og simpelt, alt kastet hulter til bulter, som det synes, i den syndigste Uorden, og dog er alt netop saaledes ordnet, at den ivrige Handelsmand véd, hvor han vil søge hver Stump og hver Pjalt, han ejer. Han er om sig, saa det forslaar, og er energisk som ingen. At han dog her som der ofte maa bo paa Livets Skygge-

side i Storstædernes Fattigkvarterer er sikkert delvis grundet paa de strænge Vilkaar, Fortiden ofte bød hans Stamme at virke under. Hans Væren om sig er generende, og hans Væsen uhyggeligt, og det i desto højere Grad jo længere man træffer ham mod Syd og Øst i Evropa. I Bøhmen syntes Typen mig langt hyggeligere end i Galizien og i Balkanlandene. — Der fortælles, at en stor Del fattige Jøder bosatte sig i Prag lige efter Jerusalems Ødelæggelse; den gamle mærkværdige Synagoge i Rabbinerstrasse skulde da være bleven bygget. Sligt er kun Sagn. Det første historiske, man ved om Jøderne i Prag, er, at man i det 11te Aarhundrede vilde tvinge dem til Daab, og at de i den Anledning truede med at udvandre. Den bøhmiske Fyrste lod da Forstanderne kalde til sig og foreholdt dem i Følge de gamle Krøniker, at de som fattige og elendige Stoddere var komne fra Jerusalem til Prag, og nu var de utaknemmelige nok til, at de tænkte paa at udvandre med deres opsparede Kapitaler. Schiern mener, at denne vel kjendte fyrstelige Moralprædiken muligvis ved en Misforstaaelse kan have fremkaldt Sagnet om de Pragske Jøder og Jerusalems Ødelæggelse.

Den ældgamle jødiske Synagoge (die Altneuschule) er særlig interessant. Sagnet siger, at den ældste jødiske Synagoge var indhugget i et Bjærg, der i gamle Dage laa paa det Sted, hvor »Altneuschule« nu ligger. Sikkert er det, at den ældste Synagoge laa her, hvor den ny, der nu ogsaa er gammel, blev rejst i det 12te Aarhundrede. Man bliver ligesom grebet af den Tanke, at Bjærget lukker sig efter én, idet man stiger ned i det lavtliggende, dunkle og solidt gjemte Rum bag de ældgamle, skjæve og klippeagtige Mure. To ottekantede Søjler bærer de tunge Hvælvinger; tidligere var alle Væggene overskrevne med Bibelsprog; talrige gammel-jødiske Sager forevises her nede; her skal kun nævnes det mægtige Flag, som Ferdinand III skænkede Jøderne, fordi de sammen med Studenterne

kæmpede saa tappert under Svenskernes Belejring af Prag Aar 1648.

Tæt ved Synagogen ligger den gamle Jødekirkegaard. Tusinder af gamle mosgroede Gravsten staar her tæt samlede eller stillede ovenpaa hverandre; man har ment, at adskillige af dem stammede fra Aarene, før vort Aartusinde begyndte; dette er nok ikke Tilfældet. De stammer alle fra Tiden mellem Aar 1200 og Aar 1800. Gravskrifterne er hebraiske, og særlige Mærker paa Stenene betegner den Stamme eller Slægt, de afdøde tilhørte. En Urne betyder Levi Stamme, og to Hænder Arons Slægt. Det hænder ogsaa, at man ser Dyrebilleder paa Gravstenene; disse betegner da de afdødes Navne; det var ret almindeligt, at Jøderne i Middelalderen optog tyske Slægtsnavne som Hirsch, Wolf, Løve o. s. v. Til en Gravsten med et Løvebillede henviste den gamle, ærværdige Jøde, der viste rundt paa Kirkegaarden, som særlig interessant. Den var rejst over Astronomen og Astrologen Rabbi Løwi, som døde i Prag faa Aar efter Tycho Brahe. Om disse to Astronomers Forhold til hinanden gav den gamle Jøde sig til omstændeligt at fortælle, uden at han vidste noget om, at jeg som dansk særligt ønskede at høre noget herom; han kjendte vor Landsmands Historie bedre end min Fører i Teynkirken. Paa Tycho Brahes Anbefaling var Rabbi Løwi bleven understøttet af Kejser Rudolf, ja Kejseren besøgte oftere Rabbien i hans Hus i Jødestaden. Hans Gravminde var aldeles overbelagt med Smaasten; ellers — sagde den gamle Fører — plejer man jo at hædre de døde ved at lægge grønne Kranse paa deres Grave; her bruger vi at lægge smaa Mindestene paa den store Mindesten. Jeg lagde ogsaa min Sten paa Mindet; ikke fordi jeg havde nogen Anelse om Rabbi Løwis Betydning som Videnskabsmand, men fordi han — i Følge hvad der her blev sagt, hvilket jeg senere har faaet bekræftet — var Tycho Brahes Ven; maaske ogsaa fordi jeg kunde mærke,

at det vilde glæde den gamle Jøde, som ogsaa ganske rigtig blev saa henrykt herover, at han tilbød at ville vise mig Gaden, hvor Rabbien havde boet. Samme Rabbi maa da for Resten have været en Mand, der har »dannet Skole«; om hans Grav forevises en hel Gruppe Ligsten, der alle skulle være rejste over de betydeligste af hans Elever.

Der kunde være mangt og meget endnu at berette om det historiske Prag. Der er flere historiske Broer end Karlsbroen, og der er flere offentlige Pladser end Wenzelpladsen. Prags største Plads er Karlspladsen med Neustädter Raadhuset og flere andre offentlige Bygninger, ret smukke Anlæg og Monumenter. Der er det gamle jesuitiske Collegium Clementium og det moderne Kunstnerhus Rudolfinum. Det ældste af Prag er Libussas forfaldne Borg Vysegrad; det helligste er vel de Kirker og Stiftelser, der bærer Slaverapostlene Cyrillus' og Methodius' Navne. Hist og her vises der hen til noget historisk, der ikke er helt paalideligt; et smukt Slot i Anlæget Belvedere ved Hradschin kaldes f. Ex. den Dag i Dag urigtigt for Tycho Brahes Observatorium; her er nu et Musæum, hvor der ogsaa er Minder om Tycho Brahe f. Ex. et Maleri, der forestiller Kejser Rudolf og Tycho Brahe, og Kejseren skal af og til have holdt Møde her med sine Astronomer; dette har vel givet Anledning til Navnet; for Resten laa Tychos Observatorium her i Nærheden. — Det, der særlig fængsler Opmærksomheden hos dem, der tænker paa Nutiden mere end paa Fortiden, er de Værker og Institutioner, som det bøhmiske Folk har rejst i Nutiden for at værge om sin Nationalitet. For Enden af Wenzelpladsen ligger det store og prægtige bøhmiske Nationalmusæum. Saa er der Universitetet eller rettere de to Universiteter — et tysk og et bøhmisk; deres Høresale er spredte i forskjellige Bygninger ogsaa udenfor den egentlige Universitetsbygning; det theologiske Fakultet har betegnende nok for den

bøhmiske Theologi efter Hussitismens Tid i lange Tider haft sine Høresale i det jesuitiske Collegium. — Paa alle Omraader lyder for Resten det bekjendte Pragske Feltraab: »Hie Czek! Hie Deutsch!« Der reklameres i begge Sprog og for begge Nationaliteter. Ikke mindst paa Theatrenes Omraade. Det tyske Theater er ældst; men det bøhmiske Theater virker ivrigt for den nationale Sag. Her raaber Czekerne Slavaraab for det czekiske og ned med det tyske; disse Raab har ikke lydt mindst kraftigt under det Røre, Prager-Udstillingen i 1891 vakte.

Prager-Udstillingen 1891 har bevist, at det czekiske Folk er i blomstrende kulturel Udvikling. De tyske i i Bøhmen ivrede mod Udstillingen og vilde ikke tage Del i den. Netop deres Modstand gav den national-politisk Betydning. Hidtil havde det lydt overalt, hvor den tyske Presse eller den tyske Literatur omtalte Bøhmen: i dette Land er Intelligens og Kultur, fremfor alt al betydningsfuld industriel Virksomhed, tysk; det ellers begavede Folk — Czekerne — staar endnu i Reserve, og det vil vare lang Tid, før de naar deres Læremestre: Tyskerne. — Ingen har kunnet frakjende Czekerne rige Udviklingsmuligheder. Efter Udstillingen 1891 maa det indrømmes, at der paa alle økonomiske Omraader er naaet store Udviklingsresultater. Paa de mere aandelige Omraader vidste man, at Czekerne havde ydet adskilligt stort og betydeligt. Udstillingen afslørede nu for Evropas Øjne, hvad ren czekisk Kultur — i mere omfattende Betydning — kunde præstere.

Forberedelserne til en almindelig Udstilling for hele Landet begyndte under ret heldige Forhold. Den østerrigske Førsteministers Taaffes Politik syntes for en Tid at skulle berolige de politiske Forhold i Bøhmen. I alt Fald syntes Gammel-Czekerne tilbøjelige til at gaa ind paa en

Ordning, der paa en Maade delte Landet i to, et tysk og et czekisk, hvert med sin særlige Styrelse. Tyskere og Czeker skulde alle herske, og Adelen, halvt czekisk og halvt tysk, skulde være en ærlig Mægler. Man tog imidlertid ikke tilbørligt Hensyn til det ung-czekiske Parti, der stillede sig i bestemt Modsætning til saavel Adelsvælde som Tyskervælde. Ved de Valg, der afholdtes før Udstillingen, vandt Ung-Czekerne stor Fremgang. Herover harmedes Tyskerne. De politiske Bølger gik højt, og det politiske Uvejr formørkede i den Grad Horisonten, at hverken det tyske liberale Parti eller det ung-czekiske Parti formaaede at se ud over sine egne Grænseskjel. Da jeg kom til Bøhmen — om ved den Tid da Udstillingen aabnedes — laa de politiske Blade i de ivrigste Fejder angaaende den Udstilling, der oprindelig var tænkt som en Udstilling for hele Landet. Fra tysk Side hed det sig, at det tyske Sprog skulde udelukkes fra Udstillingen. Fra czekisk Side blev der svaret, at enhver kunde indse, at den Anke var ugrundet, eftersom der i Spidsen for Udstillingen stod en Mand, der ikke var det czekiske, men derimod det tyske Sprog mægtig. Strax i de første Udstillingsdage kom det til Haandgribeligheder mellem de to Nationer. Tyskerne opløftede et Ramaskrig over den czekiske Brutalitet. Og det kan næppe nægtes, at jo Udstillingsheldet oppede Humøret blandt de stolte Czeker i lovlig høj Grad, særlig hvor de traf sammen med de »tyske Ulykkesfugle«. En større Udstilling kan let faa Betydning for den nationale Politik. Pariser-Udstillingen øvede en samlende Indflydelse paa det franske Folk; den knækkede Boulangismen og dæmpede andre indre Uroligheder. Anderledes gik det her. De politiske Røster skingrede mere krigerske efter end før Udstillingen.

Et stor-politisk Moment kom ogsaa til at spille en vis Rolle. I Udstillingstiden besøgtes Prag af forskjellige slaviske Folkeslag; Russer, Polakker og Sydslaver mødte før

i Jubilæumsaaret at hilse paa deres czekiske Brødre; franske Studenter aflagde et Besøg og modtoges med Begejstring. Velkomsthilsenerne til Brødrene sluttede i Reglen saaledes: Slaviske Brødre, støt os i Kampen! Og Svarhilsenen lød mere end én Gang saaledes: Den czekiske Nation er det klippefaste Forbjerg, paa hvilken de tyske Havstrømmes fraadende Bølger brydes. De tyske Blade refererede de franske og czekiske Studenters Skaaltaler. Intet Under, at de ovenpaa patriotiske Kraftsalver som de anførte af og til refererede f. Ex. Czeken Gablers stortalende Tilraab til sine tyske Kollegaer: Hvad nytter Triplealliancen, naar 80 Mill. Slaver og 40 Mill. Romaner forenede stormer det tyske Storrige og knuser det. Som man vil se, er Kejser Wilhelms Ytring fra de sidste Dage, om at han vil storme det russiske Storrige og knuse det, ikke saa original endda. Slaver og Tyskere har ikke meget at lade hveranden høre, hvad nationalt Skryderi angaar. Heldigvis er den czekiske nationale Politik til daglig mere ædruelig. Det er imidlertid sikkert nok, at den ved Udstillingen har faaet en Opstrammer, der maaske kan være til Gavn, maaske til Skade.

Ung-Czekerne har altid været Modstandere af Triplealliancen. Og Minister Taaffes Politik har siden de for ham saa uheldige Valg og siden Udstillingsstridighederne søgt at vinde Tilslutning hos Czekernes Modstandere. I sit Ministerium optog han et Medlem af det tysk-liberale Parti og gav samtidig en anden af sine Ministre Ordre til at indmelde sig i det konservative Parti. De czekiske Blade mærkede Manøvren og skrev vittige Artikler om Triplealliancen og den »trebenede Majoritet«, som Ministeren søgte at samle i de tre anti-czekiske Partier. Enden paa Legen er bleven, at næsten alle Czeker have meldt sig fra det Forlig, som de tidligere aftalte med Ministeriet Taaffe. Det ung-czekiske Organ: »Narodny-Listy« har for ganske nylig skrevet følgende: »Til den czekiske Nations

Ære maa det siges, at nu baade Gammel-Czekerne og Adelen har indrømmet, at de handlede svagt og uværdigt, da de gik til Forlig med Taaffe. Forliget kan nu — siger Bladet — kun sammenlignes med et Lig, som af sanitære Hensyn burde begraves jo før jo heller. — Det ny-czekiske Blads skarpe Kritik kunde jeg forøvrigt ikke læse. Jeg maatte holde mig til et Blad, hvis Navn lyder mere hjemligt — det Pragske Blad: »Politik«, Gammel-Czekernes Organ. Det Blad læste jeg stadigt i Bøhmen; det var mere konservativt og mere nationalt end vor hjemlige »Politik«, men det snærtede i Udstillingstiden skarpt og dygtigt tysk Anmasselse og Selvgodhed.

Efter de nyeste Efterretninger at dømme lader det altsaa til, at Ung-Czekernes politiske Program bliver det samlende. Kortelig hedder dette saaledes: Østerrig-Ungarn er nu en Dualisme. Formaalet bliver: Østerrig-Ungarn-Bøhmen. Ingen Dualisme, men en Trialisme. Over alt hvor noget forhandledes i Udstillingstiden var netop dette Feltraabet: et selvstændigt Bøhmen under Habsburgernes Regimente — den gamle Kongestad Prag skal være et virkeligt Regeringssæde. Kun Skade, at de slaviske Folkeslag i Østerrig bor saa spredte! Hvis Polakker og Sydslaver stiller samme Fordring, bliver der ny Forviklinger.

Efter disse Bemærkninger om Prager-Udstillingens Forspil og Virkninger skal jeg kortelig karakterisere selve Udstillingen, for saa vidt jeg er i Stand til det efter de flygtige Besøg, jeg aflagde i dens vidtløftige Haller og dens skjønne Anlæg. Byen Prag omfattede naturligvis Udstillingen med enorm Interesse. Prag er, som jeg tidligere har fremhævet, en hovedsagelig czekisk By — og Udstillingen var udelukkende czekisk. Prag er i visse Maader et Afbillede af det bøhmiske Indland og bliver det mere og mere.

Dette falder ganske naturligt. Det er gjennemgaaende Tilfældet under Evropas nuværende økonomiske Forhold,

at Befolkningsmængderne i Byerne tiltager i en ganske anden Grad end paa Landet. Der foregaar en Indvandring fra Land til By. Det hænder af og til, at det Spørgsmaal lyder fra en By, der er i stærk Fremvækst: hvor er de indfødte? De findes nu langtfra i saa stort et Antal, som man skulde formode. Og der mærkes mindre til dem: det er de indvandrede, Folkene fra Landet, der er de mest fremadstræbende, og som man derfor mest lægger Mærke til. Tyskerne har gjennem mange Tider udgjort Middelstanden i en Del af Bøhmens Byer. Men den gamle Historie gjentog sig ogsaa her: Middelstanden er stadig vexlende. Tysk Indvandring gik ikke mere for sig i betydelig Grad. Nu stod Czekerne for Tur. De stod ikke længere i Reserve; de har alt i lang Tid fyldt op i Rækkerne, *der* hvor Tyskerne faldt eller maatte vige tilbage for at friskere Kræfter kunde indtage deres Plads. Dette forklarer — sammen med den nationale Vækkelse — det rivende Fremskridt, czekisk Nationalitet har gjort i de bøhmiske Byer i de sidste Aartier.

Det forklarer maaske ogsaa det familiære, der efter min Mening var ved den hele Udstilling. By- og Landfabriker udstillede Side om Side, uden at man fik Indtryk af, at den ene tilsigtede at raabe eller reklamere højere end den anden. Dog herved skal jeg ikke opholde mig. Det er maaske blot en Ide, jeg har faaet, fordi jeg ikke kjender noget til bøhmiske Konkurrenceforhold. Der er Ejendommeligheder, jeg maa stærkere fremhæve. Udstillingen var en Jubilæumsudstilling. I Aaret 1791 skal den første bøhmiske Udstilling være afholdt i Prag. Det kan være, at det er den Omstændighed, der har gjort, at Prager-Udstillingen har realiseret en Tanke, der synes at være i høj Grad paaagtelsesværdig. Det slog mig strax, da jeg gik rundt i Hallerne, at mangt og meget her var taget *historisk*. Fabrikerne udstillede ikke blot, hvad de nu fabrikerede; men de fremstillede ogsaa Prøver af, hvad

de havde præsteret for 20—30—50, ja for 100 Aar siden. Tanken var naturligvis langtfra gjennemført overalt; det var jo kun faa, der kunde møde med 100-aarigt Fabrikat; men den var dog gennemført saa vidt, at man kunde se, at Hensigten ikke havde været at rejse en Reklameudstilling, men en Udstilling, der virkelig kunde belyse Landets kulturelle og industrielle Fremskridt. Der var f. Ex. Majolikarbejder fra Bodenstadt; gamle 100-aarige tunge og formløse, men kostbare Porcellainsarbejder — og saa var der moderne, elegante og formskjønne samt billige Varer ved Siden af det fineste Majolik, jeg nogensinde har set. Sligt illustrerer baade det kunstneriske og det kommercielle Fremskridt.

En anden Ejendommelighed slog mig ved Udstillingen; det var dens *anskuelige* Fremstilling. Jeg nævner blot et Exempel. Forstvæsenets Udstilling var et helt Hus for sig. Det rummede ikke blot nogle Montrer med udsavede Træstykker eller nogle Glas med afpillede Frøkorn: man kom ind i en hel Skov med barkede Stammer og friske grønne Grene, Jordlagene var viste ved Udgravning, Rævene lurede ved Træets Rod og Odderen ved Bækkens Rand og Skovfuglene sad i Trætoppene — man vidste knapt, hvad der var malet og udstoppet, og hvad der var virkeligt og naturligt. Forstmanden gik der jo i sin Forstdragt og passede paa det altsammen. Endelig var — i et Værelse ved Siden af Skoven — det udstrakte bøhmiske Skovland fremstillet i Gibsplaner. Man kunde se, hvor udbredt hver enkelt Skovbestand var, kunde se, hvor Egene, Bøgene og Naaletræerne mødtes, hvor Skovlinierne langs Bjergsiderne løb. Forskjellige Farver og Mærker viste saavel dette som ogsaa Jordlagenes Beskaffenhed i de forskjellige Skove. Her var Lejlighed til at lære den bøhmiske Natur at kjende. Her kunde en Skole tilbringe en i høj Grad frugtbar Geografitime.

At man har villet give et baade anskueligt og historisk Billede af Bøhmen, som det har levet og arbejdet i Fortiden, derom vidnede den gamle bøhmiske Bondegaard inde midt paa Udstillingspladsen. Gjennem en Port naaede man ind i Vinkelbygningens snævre Gaardsplads med en lille Have og et Redskabsrum. Bondehusets Møbler, dets ind- og udvendige Redskaber illustrerede paa en tydelig Maade den gammel-czekiske Bondes Levevis. Det hjemlige Straatag og de hvidkalkede Mure kaldte hyggelige, hjemlige Minder op i den danske rejsendes Sind; men hvor forskjelligt er ellers alt fra det hjemlige: — Bjælkeværket, de smaa Vinduer — og Manden med den gammel-czekiske Sækkepibe! han giver Konsert i de trange Bonderum, og de tilrejsende Bønder staar undrende og hører efter. De bøhmiske Blade fortalte netop i de Dage, da jeg var i Prag, om en gammel Kone fra Bjergegnene, som var kommen til Byen for at se Udstillingen. Hun kom ind i det gamle Hus og var ikke til at rive bort fra alle de Minder, der her fængslede hende. »Skønt er der udenfor, men her er skønnest,« sagde hun. For hende var den ydre Pragt intet mod Hjemmets indre Hygge.

Det, der præger Udstillingen er ellers dens brogede Righoldighed. De smukke Pavilloner afvexler med imponerende industrielle Anlæg. Serber-, Rumæner- og Zigeuner-Orkestre sender deres bølgende Toner udover den mylrende Mængde, der gaar ud og ind af de brogede halvt orientalske Boder. Der er f. Ex. en Papirhal i Skikkelse af et ægyptisk Tempel med slanke Obelisker, overskrevne med Hieroglyfer; ægyptiske Gudeskikkelser og Sfinxer, kjendte fra de ægyptiske Musæer, vogter Indgangen til den smukke Udstilling, der stikker grelt af, hvis man tænker paa vore Papirfabrikers forgjemte Udstillingskasser fra vor sidste Industriudstilling. I det hele overstraale de mange stilfulde Smaapavilloner ganske Hovedhallen, der er næt, men ikke imponerende; overordentlig smukt er Anlæget

foran; Plainerne og de kunstneriske Blomsterrabatter er Havekunst i sjælden Grad. Bedst er det at se Udstillingspladsen i glimrende Sollys; men selv ved Aftenstid er der nok at beundre; et Feslot — paa jævnt Dansk: Oliehuset — straaler med sine Guirlander og Spir af fritbrændende Flammer ud over Pladsen.

For Resten er det intet Under, at Udstillingen er righoldig. Bøhmen er et Industriland. Her er Stenkul og Vandkraft og udstrakte Skove. I Skovegnene mod Syd og Vest florerer Glas- og Porcellainsindustrien i særlig Grad; mod Nord i de tyske Egne er Textilindustrien især af Betydning. »Den tyske Industri i Bøhmen er sejg, den czekiske skør,« bemærkede en gnaven Tysker, idet han gav os nogle Oplysninger om de udstillede Gjenstande. Metalindustrien staar sikkert højt. Her var udstillet mægtige Maskiner og fine astronomiske Instrumenter i stort som i smaat sikkert Mesterværker.

Arrangement og Opstilling er ofte i høj Grad oplysende. En Hatte- og Huefabrik (Troller), som reklamerer med, at den har et stort Marked i Danmark, Sverrig og Amerika, fremstiller sit Fabrikat, saaledes som det ser ud paa alle Stadier i Forvandlingsprocessen. Man ser Jægeren, en stout Figur, som ved et velrettet Skud rammer Vildtet, hvis Skind med »Hud og Haar« skal benyttes; i en anden Sal vises det, hvorledes Skindet bearbejdes, hvorledes det bejtses og plukkes, og hvorledes det gaar til at sy de prægtige Haar- og Skindhuer, som ses i selve Udstillingslokalet.

Storindustrien har aabenbart Overtaget. Haandværkets Kaar i de østerrigske Lande er ikke bedre end andet Steds. Man er her gaaet et Skridt tilbage fra de ubundne Nærings- og Konkurrenceforhold. Ved »Gewerbegesetz« af 1883 kræves der Duelighedsbevis for at kunne drive Haandværk, og der er indrettet obligatoriske »Genossenschaften«, som vel ikke er ensbetydende med gammeldags

Lavsvæsen, men dog gaar i Retning der hen imod. I samme Retning synes jo vore Haandværkerinteresser her hjemme at gaa. Der stræbes efter at organisere alt Lærlinge-, Lønnings- og Forsikringsvæsen fra oven af. I teknisk Henseende har Loven skabt bedre Forhold. Men for Resten klages der over den. Der er træffende sagt, at den østerrigske Haandværker under den ny Ordning ligner en vel uddannet og velbevæbnet Kriger; det mangler blot, at han ikke har lært Taktikens store Kunst. Denne er ikke let at lære — under den ulige Kamp med Storindustrien. Det mindre Landbrug i Bøhmen trykkes aabenbart ogsaa under Konkurrencen med de store Godser, der har en særlig Magt i dette Land. Jeg saa ikke Dyrskuet og Landbrugsudstillingen, der var knyttet til Industriudstillingen; men jeg saa i Bladene Udstillingens Præmieliste, og det var paafaldende, i hvor faa Tilfælde den czekiske Bonde havde faaet Præmie for Husdyr og Landbrugsprodukter; det var de store Godsejere, først og fremst Fyrst Schwarzenberg, der fik baade Profit og Ære. Dette og andet, som senere skal omtales, lærte mig, at den czekiske Bonde endnu har langt frem, før han naar det Standpunkt, som de danske Bønder for Tiden staar paa.

Udstillingens czekiske Prag lægger den besøgende strax Mærke til. Der proklameres jo til Overflod herom daglig baade i tyske og czekiske Aviser, i de første med en let kjendelig fortrydelig Misundelse, i de sidste med en aabenbar selvgod Stolthed. Udstillingen er som en Del af Prag, og Prag er czekisk, hed det sig i en Udstillingsrevu. Man har virkelig gjort adskilligt for at give Udstilligen et ogsaa i historisk Henseende ægte Pragerpræg. Det første, den stolte Czeker viser den fremmede rejsende i Prag er alle de Mærker, som de fjendtlige Kugler har sat under de lange og trange Belejringer, Byen har været underkastet. Prøjserkongen Frederik d. 2den sendte under en Belejring i Syvaarskrigen Domkirken 537 Bomber og 989 Kugler,

der alle mærkede Kirkens Mure. De svenske Kugler var, som alt berørt, ikke mere nænsomme. Udstillingen har aabenbart villet hævde, at Bøhmen ikke blot national økonomisk, men ogsaa national-politisk har kunnet yde virksom Modstand mod det fremmede. Czekiske Foreninger — lige fra Adelsklubben og ned til Arbejderforeningerne — havde deres Pavilloner og Lokaler paa Udstillingspladsen. En af Foreningerne havde prydet sit Hus med et kolossalt Maleri, som forestillede Prags Forsvar under Svensker-Belejringen. Dette Maleri blev oftere nævnt som en Art Symbol for Prager-Udstillingen.

En omdigtet Sang.

Meddelt af *L. Schrøder*.

Til Femogtyve-Aars-Festen i Tislund for det danske Hedeselskab, 30. Juni 1891, havde *U. Birkedal* digtet en vakker Sang. Men da dens sidste Vers havde et stedligt Præg, og Sangen ellers godt kunde bruges ved andre Lejligheder, hvor man vilde ihukomme Virksomheden for den jydske Hedes Forvandling fra at være en Ørken til at afgive Rum for mange lykkelige Hjem, har han omdigtet det sidste Vers og meddelt den, ogsaa i enkelte Udtryk ændrede, Sang, i det af Franz v. Jessen udgivne ny Tidsskrift, der bærer Navn af »Jylland« og samler sit rigt afvekslende Indhold fra den jydske Halvø. Det forekommer mig, at U. Birkedals Sang i sin ændrede Skikkelse er fuldt ud skikket til at blive en Folkesang, og, navnlig for at henlede Visebogs-Udgiveres Opmærksomhed paa den, skal jeg her meddele den:

Hedesagen.

Som: »Droslen slog i Skov sin klare Trille«.

Gamle Jylland! hvor du trofast skyder
Ryg mod Havet, buldrende og stridt;
over Revlen Bølgen skumklædt bryder,
leger med sit Barn, den hvide Klit.
Jylland! altid Rigens Marv og Styrke,
mange spredte Lemmers faste Krop,
i Århundreder dog halvt en Ørke,
sanddækt Ahl, som ingen Plov brød op.

Egepurren blev din Storskovs Minde,
den, som sank for Ild og Øksehug,
skærmed dig mod barske Vestenvinde,
samled til dig Himlens Regn og Dug.
Der blev tyst på Lyngens nøgne Steppe
knap en venlig Arnerøg mod Sky;
kun langs Åens Sæng et græsfrisk Tæppe
bredte sig om fattig Bondeby.

Dagen kom, da Folket, selv som Skoven
luebidt, med Øksen ved sin Rod,
rejste sig og lagde Hånd på Ploven,
søgte for sit tabte Eje Bod;
vilde sig en Ungdomsslægt berede
til at tage Arv med håbfyldt Bryst;
vilde atter klæde Jyllands Hede,
elske op et Ly for Markens Høst.

Priset være han, den ædle Sanger,
Hjejlen mellem Danmarks Fuglekor!
aldrig os forvist af Minde ganger
Hedens dybe, stille Alvorsord.
Men et Folkets Digt i Lærketoner
klinger her med Bondens Spade frem,

suser mellem Granens unge Kroner,
gennem Pilehegn om tusind Hjem.

Gamle Jylland! ungt og grønt du stige
over Hav, som i den fjærne Old.
Værket her, det store, lykkerige,
blev en Rune god paa Danmarks Skjold:
Vidne om de stille Folkekræfter,
smertebårne, vokste under Trang;
Varsel om en Dag, som følger efter,
der ser blomstrende vor *hele* Vang!

Smaastykker.

Af *L. Schrøder.*

Mejerivæsenet og Folkehöjskolen.

I en Artikel i »Deutsche Molkerei-Zeitung« om Betydningen af de Fjord-ske Smørudstillinger, prises Danskerne som *et ualmindelig vaagent Folk med stor Modtagelighed for ny Fremskridt;* et talende Vidnesbyrd derom er den Kendsgerning, at allerede efter den første Indbydelse til at deltage i de nævnte Smørudstillinger meldte der sig 400 Andelsmejerier. »I Danmark behøver Staten hverken at benytte sin Magtstilling eller Pengemidler for at vinde Landmanden for Fremskridt. Det er nok at gøre ham opmærksom paa hans egen sande Interesse. Deri ligger Hemmeligheden, som forklarer den meget beundrede, raske Opblomstring i Danmark.« — Idet den danske »Mælkeritidende« meddeler dette, tilföjer den, at Hemmeligheden til syvende og sidst stikker i *det aandelige Røre, som først og fremmest ved Grundtvig og*

hans Venner har bredt sig ud over det danske Folk ved Folkehöjskolerne. Derved have de unge faaet deres Synskreds udvidet, og de have faaet Lyst til at gaa fremad, Lyst til at prøve deres Kræfter og Modtagelighed for Fremskridt. — I det svenske »Tidsskrift for Landmænd«, som udkommer i Lund, er der nylig gjort Rede baade for, hvad den tyske og hvad den danske Mælkeritidende har indeholdt om denne Sag, og derpaa fortsættes: »Meddeleren af dette har ikke kunnet nægte sig den Fornöjelse at gengive Hovedindholdet af denne Artikel, som efter hans Anskuelse netop træffer Hovedet paa Sömmet, idet den søger en af de fornemste Aarsager til det danske Folks store Vaagenhed og Dygtighed paa en Mængde af Landbrugets Omraader i den Vækkelse, som de unge have modtaget paa Folkehöjskolen. Man behøver ikke at gaa langt omkring paa Landet i Danmark for at faa Bekræftelse derpaa. I næsten alle de Hjem, hvor Husfaderen, Husmoderen eller nogle af de voksne Børn have staaet under Indflydelse af disse Skoler, finder man en Vaagenhed, en Livlighed, en Interesse, som gör sig gældende ikke blot ved aandelige Spørgsmaal, hvilke jo kun faa ere istand til at løse eller besvare, men, som naturligt er, først og fremmest i rent praktiske Spörgsmaal. Hemmeligheden ligger i *det talte Ords Kraft til at vække og opildne de unges Sjæle.*«

Belgierne om Oplysningen i Danmark.

De danske Landmænd have i det sidste Aarstid været nævnte i forskjellige belgiske Skrifter som de, der have Oplysning og Beslutsomhed til *selv* at virke for Landbrugets Udvikling og Fremskridt. De blive direkte og indirekte fremstillede de belgiske Landmænd til Efterfølgelse.

I en Artikel af Statsagronom Paul de Vuyst i »Bulletin de l'agriculture« 1891, som redigeres af det belgiske

Agerdyrkningsministerium, om Undervisning for Bønderpiger, skildrer han med stærke Farver det uheldige og ødelæggende i, at Landmænd i Belgien sende deres Døtre til Byerne, anbringer dem i Pensionater, hvorfra de komme hjem som forfinede, forlystelsessyge, romanlæsende Damer, ude af Stand til at gøre Livet i en Bondegaard tiltalende og hyggeligt. — Bønderdøtrene komme til at se ned paa og halvvejs skamme sig ved at tilhøre Bondestanden. Han forlanger, at Landmændene selv maa være med til at skaffe deres Døtre en sund Oplysning og virkelig Dannelse. Han gør dernæst Rede for, hvordan Forholdene ere i andre Lande. I Danmark, fortæller han, har der i lang Tid været Skoler for voksne Bønderpiger, som ere stærkt besøgte. Og »alle Skolerne ere opstaaede ved privat Foretagsomhed enten af Enkeltmand eller af Selskaber, Staten giver først Understøttelse, naar Skolen er i Virksomhed.«

I April Maaned d. A. udkom i Gent en Bog af Direktør Fr. Schoonjaus om Andelsmælkeri-Sagen i Belgien, hvori han ligesom Statsagronomen faar Lejlighed til at vise, hvorledes de danske Landmænds Oplysning og Dannelse sætter Frugt i Driftighed. »Reformen paa Mælkebrugets Omraade foregaar i Landet mod nord hurtigt og almindeligt, hos os (i Belgien) i Sandhed med Sneglefart og endda kun paa enkelte Steder. Dette beror paa vore Landmænds Mangel paa Oplysning, deres Raadvildhed o. s. v.« — »Vi maa lære af Danmark,« saa »vi kan optage en alvorlig Konkurrence med dette Land paa det engelske Marked.«

Kvindelig Sygepleje.

Den kirurgiske Professor *Franz König* i Göttingen har — som han skriver i »Deutsche Rundschau« — under en mangeaarig Virksomhed paa et Sygehus gjort den Erfaring, at naar Anstalter af denne Slags Dag for Dag gaa fremad, naar de syges aandelige og legemlige Befindende

stadig bliver bedre, da skyldes det ikke mindst de kvindelige Sygeplejerskers trofaste, selvfornægtende Arbejde. — Men det er kun *sunde* og *kraftige* Mennesker, der skal tage Sygeplejen op som Livskald. Til at holde ud Dagen igennem og tit ogsaa om Natten, behøves Sundhed. Men der behøves ogsaa Styrke. Ganske vist skal det ikke kræves af Sygeplejersken som Regel, at hun skal løfte de syge og bære dem; men hun maa forstaa sig paa at yde slige Tjænester og kunne udføre dem bedre end hendes Omgivelser, og dertil behøves Legemskraft. Sygeplejerskerne maa derfor heller *ikke* være *for unge;* ingen bör give sig til at være Diakonisse i en yngre Alder end 25 Aar. — En Sygeplejerske bör have en kraftig, fast og rolig Haand. Men den betydningsfuldeste Side ved hendes Virksomhed er dog den *aandelige* eller *moralske.* Det er utroligt, hvor hurtigt ogsaa aandeligt raa Mennesker paa en Sygestue böje sig for *den* Overmagt, der følger med gode Sæder, Menneskekærlighed og ægte Menneskelighed, og som *Sygeplejerskens aandelige Dannelse* vil udruste hende med; det vil ske desto snarere, jo bedre hun forstaar at leve sig ind i sine Patienters Sorger og Glæder, jo bedre hun kan hjælpe dem til at komme i Forbindelse med de kære i deres Hjem, jo mere kan hun dele deres Glæde over lykkelige Hændelser og tale trøstende til de bedrøvede. — Sygeplejersken skal ikke holde sig for god til den ringeste Tjæneste; men man skal ikke slide hende op ved at kræve den af hende; hun skal vise andre, hvordan de kunne yde den. Derimod hører det til hendes stadige Kald at kunne hjælpe paa et daarligt Leje, at lægge Hovedpuderne til rette og at sörge for, at de syge faa Mad og Medicin i rette Tid. — Og Sygeplejersken skal stötte Lægen ved de alvorlige *Operationer.* Hovedskallen paa et Menneske kan aabnes og Hjærnen blottes. Denne Operation er ikke farlig, naar Operatøren er *aldeles ren* og har *aldeles rene* Instrumenter, naar Sy-Apparatet er

fuldstændig rent og det, der anvendes ved Forbindingen, er *fuldstændig rent.* Disse sidste Ting rækkes Lægen af Sygeplejersken; er noget forsömt af hende, da kan Døden blive Følgen deraf. Og saaledes er det mere eller mindre ved enhver Operation. Kun *den* Sygeplejerske kan göre Tjæneste ved en Operation, som har *den fulde Ansvarsfølelse* ved, hvad hun foretager sig. — Men netop fordi Kvinder ere langt bedre skikkede end Mænd til at yde Kirurgen Bistand ved at sørge for den störst mulige Renlighed, derfor er det Uret, naar Sygeplejersker ville vægre sig ved at yde en Haandsrækning enten ganske i Almindelighed ved mandlige Patienters Forbinding eller dog i mange Tilfælde, hvor det er en Mand, der skal hjælpes.

Underholdende Ugeblade.

»Træerne, mine Herrer, ere de största Politikere. Politikerne kendes paa, at de holde mange Blade, og ingen holder flere Blade end Træerne. Ovenikøbet redigere de selv alle deres Blade, og intet Blad er et nöjagtigt Aftryk af det andet. Træerne ere de största Politikere.«

Dette er et Brudstykke af en Forelæsning, som jeg hørte i mit første Studenteraar, saaledes som det endnu er bevaret i min Erindring. Den veltalende Professor, som sagde disse Ord, vilde derved vække Opmærksomhed for sin følgende Udvikling af den store Rigdom i Planternes Verden. Men Bemærkningen om Politikerne og Bladene, som han med det samme fik gjort, har dog ogsaa sin Betydning. Der er en Sammenhæng imellem Udviklingen af Sansen for Politiken og Tilvæksten i Bladenes saa vel som i Bladskrivernes Tal. Man har Ret til at slutte fra den overordentlige Udvikling af Bladliteraturen i Danmark til en bestandig voksende Sans for de store Fællessager. Det vilde være Tegn paa et yderligere Fremskridt, om disse Blade kom til at udtrykke en Rigdom af forskellige Opfattelser af Tidens Spörgsmaal.

Vil man imidlertid lære vort Folk at kende igennem Bladene, der holdes, saa maa man ogsaa lægge Mærke til, hvad der i Dagbladene kommer frem *foruden* politiske Artikler. Det er et Tidernes Tegn, at en stor Del af de mindre Blade til det Nummer, som kommer deres Læsere i Hænde om Søndagen, søger at skaffe sig »Søndagstanker« (af Bjerre i Sorø, af Malling i Odder eller af Bertelsen i Helsingør, — nordslesvigske Blade have i lang Tid som ugentligt Tillæg bragt et Søndagsblad, hvori der blandt andet stod en Prædiken). Men det er ikke mindre et Tidernes Tegn, at der udkommer Blade, som have deres væsentligste Tiltrækningskraft ved Romanerne, de indeholde. Jeg har hverken haft Tid eller Lejlighed til at undersøge den Sag. Men en Mand, om hvem jeg tør tro, at han er baade kyndig og paalidelig, har sagt mig, at der er en *meget stor* Læsekreds i vort Land for periodiske Blade, der bringe spændende, grufulde og sansepirrende Romaner. Kunde der øves en Modvirkning derimod ved underholdende Ugeblade, der bragte et virkelig sundt Læsestof omkring, da var en stor Opgave løst.

Af gode Ugeblade, der søge en Læsekreds rundt omkring i vort Folk, paa Land og i By, skal jeg nævne et gammelt og et nyt, som jeg med Glæde har ydet den Støtte, som ligger i engang imellem at skrive i dem. Det er *N. C. Roms »Husvennen«*, som nu redigeres af Bertel Elmgaard, og *»Søndagsbladet«*, der har tre Redaktører, Rs. Hansen paa Vældegaard, Zakarias Nielsen og Chr. Vestergaard. Ved Siden af det dels opbyggelige, dels belærende, dels underholdende Læsestof, som de bringe, finder man ogsaa i dem begge særdeles gode Billeder.

»Höjskolebladet«, der har sin særegne Opgave og derfor ogsaa sin særegne Læsekreds, har vel ogsaa jævnlig indeholdt Billeder; men det synes, at det i den senere Tid i denne Retning har gjort et betydeligt Fremskridt.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Ro — det er Ordet, som vedblivende er Kendemærket for Vare-, Produkt- og Pengemarkedet, alt hviler — ingen tør, og ingen vil vove sig ud i Spekulationer, omendskjønt Diskontoen i London nu er sunken til $^{13}/_{16}$ pCt. i Berlin til 2 pCt. pro Anno. Rubelkursen er falden til ca. 207, Sølv flovere, noteres ca. $40^{1}/_{4}$, dunkle Rygter om, at man i Rusland igen iår forventer en middelmådig Høst, Valgene i England og Nordamerika, alt i alt har forøget Uroen i Forretningsverdenen, så det hele næsten synes at være ved at gå istå.

Amerika forventer i År en stor Hvedehøst, derimod en mindre Majshøst, hvorfor denne Kornsort er stegen en Del i den seneste Tid; men ellers er det evropæiske Kornmarked vaklende, som det har været i de sidste Måneder. Nogle Dages Regnvejr og Kulde giver Spekulationen lidt Mod, hvorved Priserne *hæves nogle Point*, for atter, når Solen skinner og bringer Varme i Luften — lige saa hurtig at svinde. Forretningshaabet er for Øjeblikket så lille, en Smule Vind er nok til at knække det, og alle de små Forsøg, der gøres for at få lidt Vind i Sejlene mislykkes som oftest, derfor holder al privat Kapital sig fra Fonds- og Varemarkedet. De danske Sukkerfabriker har i År aflagt et glimrende Regnskab, henlagt fyldigt til Reserve- og Sikringsfond, givet 6 pCt. Udbytte; men desuagtet kan Kursen paa dette Papir ej komme over ca. 96 pCt., og således med alle andre Papirer, ingen tør vove noget i Øjeblikket, al privat Kapital går derfor ind i Banker og Sparekasser, deraf igen den lave Diskonto paa næsten alle evropæiske Bankpladser. Selv Portugals økonomiske Misære berører ikke det øvrige Evropa, uden for så vidt man harmes over Måden, hvorpå dette Land

afviser sine Forpligtelser; men hvad vil man forøvrigt gøre? man taler om at intervenere; men det nåes der næppe Enighed om.

I Varemarkedet er kun små Forandringer, f. Ex. er Svedsker, Rosiner og Mandler fast, med stigende Tendens; men Hovedartiklerne kan kun glæde sig over at melde: »Rolig og uforandret«.

Odense, 27. Juni 1892.

Folkehöjskoler i Finland.

Det i Gamlakarlaby udkommende Blad »Norra-Posten« meddeler følgende Liste over Folkehöjskoler i Finland:

Mellersta Nylands folkhögskola i *Esbo* (Forstander *R. Rostedt)*.

Kronoby folkhögskola. (Forstander *J. Klockars)*.

Kangasala, for Kvinder. (Forstanderinde *Sofie Hagman)*.

Borgå. (Forstander *V. Forsius)*.

Letala.

Den første og den anden ere *svenske* og dannede efter Forbilleder fra de skandinaviske Lande; ogsaa den fjærde er *svensk*. Den tredie og den femte ere *finske*. — Til Efteraaret aabnes *fire finske Folkehöjskoler:*

Ilmola med *N. Liakka* som Forstander.

Limingo med *K. Levón* som Forstander.

Mellersta Savolaks' folkhögskola i *Jorois* med *Hj. Micander* som Forstander.

Västra Finlands finska folkhögskola med *M. Knaapinen* som Forstander.

Men der göres Forberedelser til Oprettelsen af 11 andre Folkehöjskoler i Finland. *L. Schrøder.*

Henrik Wergeland.

Et foredrag af *Grønvald Nielsen.*

I.

Bjørnson udtalte for nogle år siden: »Det gælder om at få hjærtelaget fræm i nordisk politik.« Således havde Wergeland talt før ham. Med stor styrke havde han hævdet det samme. Han elskede sit folk og dets frihed, elskede især alt det, der trængte til beskyttelse og forsvar. Ligesom han bød den »første sommerfugl« ind i sin stue, for at den ikke skulde fryse ihjel i den kolde forårsluft, således følte han en trang til at drage alle mennesker til sig i kærlighed. »Maden bliver mig bitter i munden,« skrev han en gang til sin fader, »ved at vide så megen elendighed, jeg synes ikke, jeg har ret til at spise mig mæt.« Han delte sit brød med den fattige og trak sin kjole af til den, som ingen havde. Moderen måtte gemme hans sengeklæder, for at han ikke skulde give dem bort også.

Det var dette hjærtelag, som hans landsmænd forstod. Den høje lyriske flugt i hans digtning lå over deres kræfter; men de vidste, at Wergeland havde et hjærte, som ved talrige, fine tråde var knyttet til deres, og derfor kom de til ham som til en fader, når det kneb.

Henrik Arnold Wergeland fødtes den 17. juni 1808 i Kristjanssand, hvor faderen, Nikolaj Wergeland, var adjunkt ved en lærd skole. Denne Nikolaj Wergeland havde i sin barndom været vogterdreng hos en præsteenke i Sogn, men i stedet for at passe på fårene, byggede han en høj prædikestol af sammensankede sten og tordnede dygtig løs derfra over sine tavse kirkegængere. Dette måtte have noget at betyde, tænkte enken; hun sendte ham så til latinskolen, hvor han klarede sig godt, og derfra til Københavns universitet, hvor han tog theologisk embedseksamen med udmærkelse.

I Kristjanssand, hvor han nu straks efter blev kapellan, gik der stort ry af hans veltalenhed, og han blev da også valgt ind som medlem af rigsforsamlingen på Ejdsvold 1814. »Da jeg forlod mit hjem,« sagde han i et af sine kraftige foredrag der nede, »svor jeg en ed i mit hjærte at være blind for ethvert personligt hensyn og kun tale mit fædrelands sag.« Denne ed blev han tro, så han med rette kunde slutte en af sine taler med de ord: »Jeg er Kristjans ven, jeg er Frederiks ven, men endnu mere mit fædrelands ven.« At han havde en stærk fantasi, derom vidner følgende udtalelse i forsamlingen: »Jeg fæster min hånd i himlen og lader kloden rulle!«

Nikolaj Wergeland kom til at holde meget af den smukke egn ved Ejdsvold, og da præsteembedet der blev ledigt 1616, søgte og fik han det. Hans hustru, Alette Thaulow, hvem Henrik Wergeland lignede så meget, var en sjælden kvinde. Datteren Camilla Collet skriver om hende: »Hvor kunde hun ikke stråle af glæde over en smuk udsigt, et smukt ansigt. — — Jeg husker endnu den iver, hvormed hun altid løb en vis fattig kone imøde, for vore øjne var det en almindelig pjaltet skikkelse, men moder råbte: Ser I ikke, hvor dejlig hun er? Ak, hun var så lys en sjæl! Hvor kunde hun le. Alt, hvad der var mørkt og mystisk, hadede hun.«

Om Henrik Wergelands tidligere år har vi kun et par småskitser, som han selv har fortalt. »Jeg var — skriver han — med mine forældre på det yndige Kjøs ved Kristjanssand og var taget paa en spaseretur i den engelske park. Med ét befinder jeg mig alene og midt for en lodret klippevæg, der glimrede i alle farver af store krystaller. Det var ligesom træer bøjede sig til side og viste mig den. I førstningen blev jeg bange, men omsider overlod jeg mig til beskuelsen af al den herlighed, og lige til nu står det skønne syn for mig i al sin friskhed. Hver gang jeg har set igennem et glasprisma eller kalejdoskop, har jeg måttet

erindre det. Men sligt har blot kunnet vække erindringen, ikke nå synets pragt. Nogle år senere søgte jeg efter stedet, men forgæves, og ingen vilde tro min fortælling, inden lang tid derefter en barnepige for mine søskende — én, som hver gang uglen skreg, eller en hund tudede om natten, sukkede *Jøsse navn* — erklærede for vist, at jeg havde været *taget i bjærg.*

Mellem 4 og 5 år har jeg vel været, da jeg en søndag eftermiddag var ranglet med nogle tjenestefolk og havde trukket min tre år gamle broder med mig ¼ mil eller mere uden for Kristjanssand. Endelig faldt det mig ind at vende tilbage, men da syntes vejen mig så lang, at jeg umulig vilde kunne række fræm. En angst betog mig, uagtet jeg havde den slagne landevej for mig, og byen alt var synlig. Jeg mistvivled om at slippe fræm af mangel på kraft, og vi skulde forbi en sandgrav med en sten på bunden, af hvilken der skulde springe en hund fræm, når nogen slog på stenen. Dette vovestykke havde jeg en gang gjort og heldig salveret mig uden at se nogen hund, men at den var der, derom tvivlede jeg ikke, og nu skal Du se, tænkte jeg med rædsel, at den tager din lille broder, når vi kommer forbi, og hvad skal jeg så sige til fader og moder? Jeg vilde bede, men vidste ikke til hvem, for mig og min broder. Da faldt det mig ind: han må bede som den mindste og uskyldigste, og så tvang jeg stakkelen til at lægge sig paa knæ midt paa den støvede landevej, at folde sine hænder mod solen, der just stod i horisonten, med bøn til den om at hjælpe os til byen. Men det vilde ikke gå. Jeg måtte da diktere, og den lille plapre efter. Bortvendt tilsagde jeg ham da følgende bøn, der kom fræm under idelig flæben: Kære smukke sol! Gå ikke ned, men følg os to ulykkelige små til byen, uden at vi møder nogen hund, ko eller gedebuk! Gør du det, skulle vi dig altid elske og tilbede, amen! — Bønnen gjorde sin virkning så

godt som nogen anden, styrket og munter vandrede jeg derpå videre til byen, forbederen fræmdeles flæbende.«

Familjen Wergeland flyttede, som nævnt, til Ejdsvold 1816, og denne minderige egn har havt stor indflydelse på digterens barndom og første ungdom. Selv kalder han Ejdsvold »et sted, som må være nordmændene dyrebarere end noget andet i Norge. Thi derfra daterer deres nuværende politiske selvstændighed og frihed sig; det er deres selvstændigheds vugge, deres unge friheds Betlehem og Runymede!«[1])

I yngre år har Wergeland ofte valfartet til det sted, hvor Georg Sverdrup på sin rejse til Ejdsvold traf den gamle bonde, og han holdt af at mindes samtalen mellem disse to, som han så kvikt har fortalt den i sin »konstitutions historie«: — »Er I også af dem, som er kaldt op til Ejdsvoldsværket for at rådslå med prinsen?« spurgte bonden. »Ja, det er jeg,« svarede Sverdrup, »men hvad synes Du om at blive svensk nu?« — »Det synes jeg ret dårlig om. Det må I ikke råde prinsen til. Vi vil før forlade kvindfolk og børn der hjemme og så alle mand gå til grænsen.« — »Dog vel ikke så gamle som Du?« — »Å, jo, jeg får nok gå med. Men hvad I gør og råder prinsen til, så husk, at *Gud er med os!*« — Det var et af disse dybe, uforfalskede udtryk for folkets tro og følelse, som trængte fra denne almuemands læber til politikerens ører og gav ham frimodighed. Det klang stadig for ham, også da man mødte ham i gården med det udråb: Alt er tabt, vi får en enevoldsmagt! Ligeledes da han stod for prinsen og denne meddelte ham, at der ikke var andet for at gøre end gribe regeringens tøjler med fædrenes magt. »Husk at Gud er med os«, tonede det da i Sverdrups sjæl, han så den gamle bonde lyslevende for sig, han mindedes sit folks ret og med sin dybe røst og et

---

[1]) Hvor Englands *magna charta* udstedtes.

skarpt blik fæstet på prinsen, svarede han rolig: Dertil har deres kongelige højhed ikke mere ret end jeg! Disse ord vil ingen nordmand glemme. Fra dem og det ærlige trofaste sindelag under bondekofte, som fødte dem, stammer det frihedens varme sollys, som har strålet ud over Norge siden.

Henrik var ganske vist kun 6 år, da »Norges højtidsstund« kom; men en opvakt 6 års dreng lægger mærke til meget, og der var jo stemning i de dage. Selve repræsentantvalget foregik mange steder i kirkerne, man kimede da eftermiddagen forud, lige som ved de store højtider. Oppe ved altret var fræmsat et lille bord med hvid dug, ved siden heraf sad fogden og lensmanden for at optegne stemmerne. Soldater i galauniform paraderede ved højtideligheden.

Intet under, at Henrik som dreng nærmede sig Ejdsvoldsbygningen med hellig ærefrygt. Inden for disse mure var det, at landets kårne mænd efter fuldført dagværk tog hinanden i hånd, dannede en broderkæde og råbte, som kunde det være indgivet hver enkelt: Enige og tro, til Dovre falder! I denne natur havde landets gæve sønner vandret — som H. W. senere skrev — »ven med ven eller manden ene med sin grublen, de hørte den nordiske nattergal hilse på Norges herligste forår med toner, så afvekslende, begejstrede, dybe, søde og tungsindige, som de følelser, der nu fyldte de ædleste hjærter, og at indvie med dem de guldsprættende birke, hvorfra de klang, til det symbol på Norges frihed, dette yndige træ er blevet i folkets tale og sange. Det sprætter i den egn i ikke altfor sildige år med majens begyndelse, og står i sin fagreste ungdommelige pragt ved månedens midte. I dette forår, i 1814, holdt det skridt med konstitutionens udvikling, springende ud, åbnede sine knopper med dens paragrafer. Den 4. maj svævede kun om dets kviste i solen lige som et tyndt med glinsende punkter besået, bleggult flor; den

17de kan man være vis på, birkene der lige over for hallen stode i fulde kroner, med gyldne, fryndsede guirlander i festons om den hvide stamme, der indbyder så til deri at indriste, hvad der er hjærtet dyrebart.«

Tit er det moderen, som er den første til at opdage børnenes ejendommelige ævner. I Wergelands hjem blev det dog faderen, der først så, at Henrik havde et besynderligt glimt i øjnene, som han ikke fandt hos de andre børn. Han tømrede så 50 paragrafer sammen, hvorefter sønnen skulde opdrages. — Men disse blev alligevel aldrig anvendt, Henrik slap såvel for dem som for den pedantiske huslærer og kom ind til Kristiania katedralskole. Den gamle godmodige rektor der inde holdt meget af skoledrengene, og han havde i den grad levet sig ind i sin lærervirksomhed, at han i ferien tit måtte ind på katederet og tale for de tomme bænke. Et grønkjolet uhyre med en kobberfarvet brændevinsnæse ranglede omkring i klassen på sine tynde ben og længtes efter med de lange, tynde arme at svinge »mester Erik« paa de arme synderes rygge.

Livet mellem drengene var voldsomt og vildt. Livsfarlige slædefarter i fjældene afløstes af slagsmål med knive og skarptslebne sabler. Man påstod også om Henrik, at han ved vintertide huggede hul på fjordisen og badede, og at dette skal have bidraget sit til hans tidlige død. Fattige folk kunde ikke holde klæderne på de drengekroppe, der havde hørt alt for meget om Tordenskjold og slibestenen, til at det kunde hjælpe at sy skindlapper på bukserne. Den livlige, legemsstærke Wergeland var spilopmager så godt som nogen, men altid trådte han beskyttende op over for de svage og forurettede. Lærerne holdt af ham, kun professor Rosted rystede på hovedet, når W. i sin stilebog indflettede et digterisk udbrud. »Den dreng indbilder sig sandt for Herren, at han er digter, fordi han kan skrive sådant galimatias,« sagde han.

1825 tog Wergeland artium med bedste karakter. Som student drak han sit glas og tumlede sig i hensynsløs livsnydelse, men kærnen i hans karakter var sund og god, han blev ikke fordærvet. De mange overdrevne rygter, som gik om ham, havde han en vis lyst til at gøre værre. »Det var meget galere det,« svarede han, når nogen kom til ham med bebrejdelser.

Allerede i latinskolen var Wergeland bleven forelsket. Han havde lavet sig det skønneste og ædleste kvindeideal, og den første, han mødte, som tiltalte ham, passede naturligvis til idealet. Han sagde ikke et ord til hende. Hans kærlighed var tavs og beundrende, men hjemme i præstegårdshaven stod to rognetræer, sammenslyngede som »to forelskede slanger«, i hver af dem skar han begyndelsesbogstaverne til sit og den underdejlige piges fornavne, og det sådan at trækkene vendte imod hinanden og kunde mødes. Dersom det skete, vilde han trods de mislige udsigter tro på en forening, og når han kom hjem, løb han altid straks ned for at betragte træerne på det nøjeste, de nærmedes som to læber, der vil kysses, og træerne trivedes godt under omfavnelsen. Det var Wergelands lykkeligste år. Ikke en sky på drømmehimlen! Men næste år — ak himmel! Hvor hæsligt havde ikke trækkene trukket sig ud i længden og på tværs, som vrængede de mund ad hinanden. Hans tilbedte var bleven forlovet. Det kuede dog slet ikke hans håb, thi han tænkte mindst af alt på at eje hende, hans kærlighed var så nøjsom, at han følte sig oversalig, når han ude i gangen kunde liste sig til at kysse hendes hat. Næste år var der kun et par kranse i toppen af træerne, og trækkene var ulæselige. Han erkendte da skæbnens sejr og hørte op med at skrifte foran træerne de små forelskelser, der imidlertid kunde være overgået ham som et slags »røde hunde«.

Hans næste historie er i endnu højere grad kærlighed på afstand. På et julebal forelskede han sig i to, »den

sødeste blondine og den mest glimrende brunette«, og gik nu og grublede over muligheden af at forlove sig med nr. 2 og dog vedblive at elske nr. 1. Hver dag blev et frierbrev skrevet og kastet ud af vinduet i haven, så hans gamle værtinde troede, at æbletræerne kastede blomster for tidlig det år. Endelig blev et frierbrev skrevet og afsendt, og svaret var ikke just ugunstigt, man ønskede hans nærmere bekendtskab. Hver søndag mandede han sig op til at fri, pyntede sig og gik modig ned ad trapperne og hen ad de første gader. Men ak — for hvert skridt han nærmede sig huset, sank modet, som når man skal til tandlægen. Han kom der aldrig! Når han så hjemme foran spejlet tog sit halstørklæde af, faldt det ham ind, at han egentlig burde spytte sig selv i øjnene. — En dag kom han jublende hjem. Familjen var flyttet ud på ladegårdsøen, og han havde straks anskaffet sig en uhyre stor kikkert for gennem den at få øje på sin elskede — den fjærdingvej over fjorden. Det var nok for ham. I 14 dage var han det lykkeligste menneske på jorden. Han så hende komme ud i sin nydelige morgendragt for at vande blomsterne; men så kom der endelig en bondekone og fortalte ham, at han havde taget fejl af landstedet, og at det var en grimrian af en købmandskone, der havde været genstand for hans henrykkelse! Nu — kikkerten blev da vendt mod det rette sted, og i de næste 14 dage var han så lykkelig at opdage en kvinde, der virkelig kunde være hende. Men hvad skete? En student — hans eneste fortrolige — var bleven himmelsk henrykt ved at høre Wergelands mange lovtaler over det pigebarn. Han friede og fik ja. Wergeland blev fortvivlet. En 10—20 grusomme fræmtidsplaner løb rundt i hans hoved: skyde sig, tage gift, lægge sig efter billardspil, blive munk, stenbryder, færgemand, grøftegraver o. s. v. Pigen døde kort efter. I ensomme nætter troede W, at hun svævede over ham og tog del i hans ve og vel, og han bad hende vise sig

for ham, hvis det var muligt. I det hele satte disse oplevelser dybere spor i Wergelands liv, end man får indtryk af ved at se den muntre spøg, hvormed han i senere år omtalte dem. Hans breve vidner noksom herom.

En tredje historie ryster så ganske hans hele væsen. Først fik han et mildt afslag på sit frieri, men prøver desuagtet anden gang på et bal. Atter nej! Så styrter han sig ud for at gøre ende på sit liv og falder hovedkulds ned fra en stejl ladebro; man bærer ham hjem, og da han kommer til sig selv igen, skriver han til sin elskede og hendes moder for at bede om forladelse for sin opførsel, hvorved han forstyrrede et selskabs fornøjelse. »Min sjæl er rolig,« skriver han, »som en harpe, hvis strænge alle er brustne. — — — O, jeg er et menneske, hvis indbildningskraft er så stærk, at den lader mig le, hvor de fleste andre næppe smile, og græde, hvor andre vilde gabe.«

En plan om at rejse til Grækenland blev opgivet, og det lader næsten til, at *hun* efter det næste brev har givet ham noget håb. Så lod han gøre en lille sølvkurv og sendte Lavra med nogle jordbær så nær modenheden, som det var ham muligt at finde dem samt et rugaks ledsaget af Tegnérs linjer:

»Det første jordbær, som blev rødt,
det første aks sig gyldent bøjed',
gav han sin Ingeborg fornøjet.«

Men han fik kurven tilbage. Hvor han forbandede det indfald at vælge just sådan en tingest som en kurv. Han havde tænkt, at den passede bedst til slige sager, nu måtte han tage imod den igen, uagtet han antydede, at den lod sig bruge til at lægge nåle i.

Nogen tid efter kom hun i besøg hos en nabopræst. Wergeland sendte et langt alvorligt frierbrev afsted. Der havde hun da ro til at tage en beslutning; men han kan ikke vente, til hendes svar kommer, og en tidlig morgenstund

medens stjærnerne tindrer, drager han afsted til sin elskede. Der er ikke kommet det, der ligner brev! For at minde om posten, udkrammer han en bunke politik. Det hjælper ikke. »Må jeg spørge om, hvilke dage posten hentes?« siger Wergeland med hjærtet i halsen. «Å,« svarer præsten, »vejen er ikke så kort, vi søger at få bud på letteste måde en gang imellem. Vi har så megen brug for folkene. »Hr. pastor!« udbrøder W., »et ord i enrum. Rent ud — jeg må have bud på posthuset. De seneste politiske efterretninger interesserer mig så meget, at jeg vil være Dem meget forbunden, om jeg for gode ord og betaling kunde få en af Deres karle til hurtigst at hente aviserne, og hvad post, der ellers måtte være kommet til huset.«

Den skælm af en præst råber så højt ind i sideværelset, hvor husets kvinder sad: »Mo'r, lad Ole komme ind. Hr. Wergeland må endelig have en ekspres til posthuset!« W. hørte dem fnise i alle kroge, men et velsignet tusmørke dækkede både hans rødme og forlegenhed. Ole hentede nu det store brev fra W. til jomfruen. Brevskriveren måtte selv overrække hende det. I sin kval bad han hende læse det i enrum, hun gik ind i næste værelse, og han blev tilbage på forundringsstolen. En af de tilstedeværende kvinder havde ondt af ham under den almindelige tavshed, der nu indtrådte, kun afbrudt ved de store arks raslen, og bar the ind til ham. Han fordrev så den pinligste stund i sit liv med at fortære et umådeligt kvantum the, tvebakker og syltetøj, indtil endelig en bevægelse i sideværelset forkyndte, at brevet var læst.

Svaret var: et blidt nej! —

Disse skuffelser kunde nu imidlertid ikke knuse Wergeland. Han var ingen smægtende måneskinsnatur. Nej, hans friske livskraft blev netop frigjort der igennem, og det bevarede ham for mangen fristelse i disse tit noget vanskelige år. Lavra blev til »Stella«, dette navn, som vi så ofte træffer i hans ungdomsdigtning, et himmelsk

kvindeligheds ideal, som får hans digterånd til at vågne, og der går fra nu af en begejstringens frejdighed gennem hans liv og digtning. »Ofte dådfuld fædrelandskærlighed bor i sorgfyldte hjærter,« sagde han. —

Som han var idealist i kærlighedsforhold, således også i venneforhold. En enkelt ytring, der anslog beslægtede strænge hos ham, var nok til at vinde hans venskab, men faldt der et ord i modsat retning, følte han sig skuffet og blev kold. Der var dog én sikker vej til hans stadige venskab, og det var nød og ulykke. De lidende havde ingen mere trofast ven end Wergeland.

Hjemme på Ejdsvold havde han sit eget værelse, hvor han sad og arbejdede med den evigtblomstrende nellik på brystet. En barkstol stod foran bordet, en tjurfjer tjente ham som pen. Udenfor vinduet hang en vindharpe. I krogen stod en blomstrende hybenbusk. På væggen havde han malet en legemsstor dansende neger, tydende hen paa et sagn om, at de sorte tror, når de dansende og syngende styrter sig i flammerne, så kommer de tilbage til deres fædreland. Bønderne slog kors for sig, når de kom ind og så det, thi de troede, at det var fanden selv. Midt på væggen hang et vældigt eksemplar af grundloven, vogtet af to jætteskikkelser i døledragt med økser og biler. Fiske og levende snoge stod i glas, og fugle flagrede omkring der inde. På en pude lå myndehunden Bella, dens halsbind var prydet med det indgravede vers:

»Naar jeg er ærlig og honnet,
mit rette navn er Bella,
men hvis jeg lumpen er og slet,
da vil jeg hedde Nella.«

En énøjet, trebenet kanin hoppede gemytlig omkring mellem mos, stene og friske løvbuske. En stor busk af blomster og vilde vækster ragede op af et gammelt drikkehorn på bordet. Man var i tvivl, om dette var en eneboers hule eller en heksemesters værksted.

Det sprudlede af latter, liv og lystighed om ham, når han fløjtende og dansende fo'r gennem stuerne. Han var som et stort barn, ingen kan blive vred på.

II.

Det hører til sjældenhederne, at en digter begynder som Wergeland med et 720 sider stort arbejde. »Skabelsen, mennesket og messias« hedder det. Dette digt spænder over tilværelsen fra de første tider til de sidste. Han følger ikke bibelens fortælling om skabelsen. Ved verdens første daggry synger æonerne:

»Den dæmring er
nattens anelse
om en dag.
Hvælvet letter sit
øjenbryn,
ånders leje de
purpurfarvede
morgenskyer,
som om vilde det
stjærnetrækkene
gennemgranske,
der som drømme det
gennemkrydsed.«

Så følger en levende skildring af det første menneskes forundring, da han begynder at lære al skabningen at kende:

»Jeg lugter...smukke blomst, du dufter,
jeg smager...o, søde frugt!
Men tornen stikker o! o! — — —
Det tordner! Ha, skyernes løver brøler!«

Som Adam blev jaget ud af Edens have, således må også vi miste vort barndoms paradis:

»Én gang — hør det gamle kvæde —
én gang måtte Adam græde,

én gang Du må græde, mand,
naar du finder Dig som han
udstødt af kerubens brand,
ene på den mørke hede,
naar du ikke tør betræde
mer din uskylds fødeland.«

Ligesom digteren i sit eget indre har opdaget både vilde lidenskaber og en forsonende kærlighed, således ser han hele menneskelivet ligge i en kamp mellem det åndige og det jordbundne i menneskenaturen. Og denne kamp er både lang og stræng. Derfor udbryder også Jesus:

»Med årtusenders jammer sig tiden gøder,
førend den frælsens time føder.«

Dog går der en kærlighedens kamp igennem tiderne og

»Ej kærlighed har noget tomt omkring sig,
lig kilden, hvor om al ting blomstrer.«
— — — — —
»Og det er åndelysets guddom, at
det stråler ud sin glans i slægtens nat.«

En gang skal livet ende i sandhed, frihed og kærlighed:

»Før jorden dør, vil under dens lysende vingeslag
fræmstråle friheds morgen og sandheds lyse dag,
da vorder grønnen jord
et brødres fælles bord,
og himmelhvælvet over det fælles hjemmetag.«

Så lader W. til slutning sit digterøje glide ud i den fjærne fræmtid, og han spår, at den dag vil komme, da det gode sindelag, som Jesus talte om, har gennemtrængt alle Jordens børn, og da er fattigdommens mørke gåde løst, dog

»— herligst hjemme
virket har Frelserens stemme.
Endt er den fæle, lurende fejde
imellem rigdommen og arbejde.

Rigdommen bleven er kærlig,
lykkelig fattigdommen og ærlig.
Ej pjalter ses, ej misnøjd mine,
ej selv i de målløse verdensstæder.
Den glade arbejder nu bor i sine
allébeskyggede våningsstræder
så hvide og rene
som rigmandspaladsernes marmorstene!«

Under udarbejdelsen af dette værk er W. bleven sig sit kald bevidst: Han må være med at gøre gavn i det norske folk! »Vi må have digtere, siger han, som ikke bor i himlen for at spytte på jorden, som ikke beruses af en barbarisk fortids mulm eller baske om med fantaseringer i dens støv for at gøre nutiden ærværdig ved at pudre dermed, men som forstår deres tid, deltager i dens krav, oplyser den derom og påskynder dens idrætter og flugt.«

Med længsel higede han mod revolutionens land, Frankrig, og da det endelig lykkedes ham at komme til Paris 1831, kastede han sig med fare for sit liv ind i den urolige folkevrimmel.

I et besøg hos den svensk-norske minister bruser han ud i hævnråb for det ulykkelige Polen, glemmende tid og sted råber han, at Karl Johan burde have hugget ind til forsvar for det stakkels land.

Wergeland tilbad friheden! I slutningen af digtet »Spaniolen« læser vi:

»— Land forgår; — mon synker verden?
Mænd forgår; — mon frihed vel?
Født med første engel er den,
dør ej før den sidste sjæl.
Da tilbage
maa den drage
i Guds egen barm sin sjæl.«

Skoleungdommen fik han en gang til at synge en 17. majsalme på melodien »af højheden oprunden er«:

»— Os er i dag en frelser fød —
eja! i hjemmets eget skød,
ja også for os spæde.
De unge sjæle er hans lyst.
Han alt i vuggen i vort bryst
har åndet ind sin glæde.
Frihed,
vi véd,
har vor tunge
lært at sjunge
takkesange,
o, for den vi skylder mange.

En gang, når vi kan bedre se,
og tænke mer, skønt mindre le,
da blir mer dyb vel klangen.
Men mer uskyldig ej og mer
oprigtig ment, end nu den er,
ei bliver takkesangen.
Vi véd,
frihed
er for landet
fræm for andet
glans og lykke,
faders ære, moders smykke.«

I en sømandsvise:

»— Ja heller frihed uden flæsk
end fed og smørret trældom besk.«

Til ære for trykkefriheden sang han:

»Hvor trives noget godt og skønt
og stort i tvang?
Kvæl engen — græsset blir ej grønt.
Bind ørnen, dør den på sin pynt!
Stands kilden, som med sang begyndt
har rask sin gang,
og den en giftig sump vil bli!
Naturen hader stærk og fri
al tvang.

Kan åndens kilder, tankens flugt
da tåle tvang?
Skal sandhed ikkun stråle smukt,
i eget hjærte indelukt,
som jamrende Aladdins frugt
i hulen trang?
Nej, presse, løft din stærke arm!
Befri al verden i din harm
fra tvang!«

»Man må aldrig,« sagde Wergeland, »frygte for, hvad friheden koster. Den fødes som det guddommelige menneske, i kamp og smærte«.

»Når jeg beder til Dig, forfulgte,
beder jeg til Gud!«

Af »Det befriede Evropa« skal her blot medtages dette vers:

»Hvad dagværk har Herren bestemt for folkene?
Mon gamle tiders begravningsfest
fejres? Mon nytidens dåbsfest? Thi stormklokker gå.
Hos englenes vingeklang! Havklang i luften!«

Hjemme i Norge var det en stræng tid. Man skulde nu til at tage friheden i brug, den frihed, som man havde drukket så mange glas for og sunget Wergelands og andre digteres begejstrede sange over. Nu skulde den ned paa det virkelige livs jordbund, og det var Wergelands øje, som så klarest og videst i disse brydninger. — Ja, i begyndelsen var også han med i et romantisk sværmeri for det norsk-norske; men da han lærte Norges bønder at kende, som de var i virkeligheden, blev han realist.

1829 deltog han i »Torvedagsslaget« i Kristiania. Karl Johan var bleven vred på Norges grundlovsdag — 17. maj — han sagde, den mindede ham for meget om de tider, da han førte våben mod Nordmændene. Det irriterede

ham, at det norske folk havde givet sig selv en fri forfatning uden at gå til nogen konge derom, landsfaderlige følelser steg op i ham, og han forbød festligholdelsen af 17. maj 1829. Dette kunde ikke andet end ægge mange oppositionslystne, men man bestemte alligevel, at det skulde gå roligt, kongen skulde ikke få grund til forargelse. En stor del mennesker gik sig en tur på Kristiania gader i den smukke forårsaften, men hvad sker: den svenske statholder, grev Platen, får skrupler. Sæt, at alle disse tilsyneladende fredelige mennesker går omkring med revolutionære tanker! Studenter og arbejdere havde jo i fællesskab om morgenen råbt hurra for det ny dampskib »Konstitutionen« nede ved havnen. Politimesteren og byens kommandant, general Wedel blev sat i bevægelse. På torvet drog folk sig nysgerrig sammen i klynger, man vidste ikke, anede ikke, hvad dette her skulde betyde, en munter stemning herskede overalt, og hurraråb lød af og til, når generalen eller politimesteren sås på deres heste. I skumringen tændtes lygterne og til alles forbavselse kom stiftamtmanden fræm med en en erklæring om, at der fra avtoriteternes side måtte gribes til alvorlige forholdsregler, da politiet forgæves havde forsøgt at splitte massen. Paragraferne om forstyrrelser af den offentlige fred oplæstes ved lygternes skin. Det var lidt komisk. Der skulde lige fræm en hofnæse til for at lugte revolution hos den muntre hovedstadsbefolkning. Man stod et øjeblik stille som i stum eftertanke, så hørtes der hestetrav. General Wedel gav ordre til at splitte mængden, kavalleriet klinede folk ind til husvæggene, de myldrede op ad trapperne, mens fodjægerne, som også var kaldt ind, ladede geværer. Torvet blev hurtig renset, og efter kl. 1 var alle gaderne menneketomme.

Denne forestilling overværedes af Wergeland, og han gjorde senere situationen til genstand for sin satire i farcen

»Fantasmer efter ravnekrogspoetens manuskript«. Han lader i denne kommandanten sige:

»— ej tid til komplimenter.
Om ikke just et slag, jeg dog belejring venter,
i dette land man må af nøjsomhed jo gøre
en dyd: sit sværd i sved, om ej i blodet smøre.«

Skipper Børre (med hvem der hentydes til grev Platen) spørger: »Ser I intet? Da forsikrer jeg Eder, at jeg ser den bitreste spot både over den højvise magistrat og den højædle kommandant i alt muligt, og jeg sværger Eder til, at den fuleste mine er den tavseste. Tør nogen af Eder gå fræm uden hjærteklappen?«

Det havde Wergeland fuldkommen ret i, at når man tænker på revolutionerne, som er foregået i de store evropæiske byer, så bliver hin gadekamp i Kristiania ravnekrogsagtig, og her skulde ikke være dvælet så omstændeligt ved den, hvis ikke både Wergeland og Sverdrup, de to, der hver på sin vis så mægtigt har bortblæst netop det ravnekrogsagtige i det norske samfund, havde været med der og delt deres landsmænds følelser; og det lader sig vanskelig modbevise, at disse lyn fra en klar himmel blev den ydre anledning til, at folkets bevidsthed blev kaldt fræm i trediverne. Det gik ikke længere an at leve på idylliske viser om fædrenes bedrifter 1814, det føltes nu, at man måtte til at handle selv.

Den norske odelsbonde skulde frælse landet, sagde Wergeland, »under vadmelskoften slår intet indknebet høkerhjærte, men et, der slår højt for sandhed, fædreland, frihed og konge. Væk med fræmmed luksus og udenlandsk usselhed, mænd og kvinder skal for fræmtiden kun klæde sig i hjemmevirkede tøjer. Kvinder må ikke bruge hovedtørklæder til højere pris end 4 mark. Ingen må købe silkebånd, bomuldsstrømper, kostbare kamme eller udenlandske knapper. Hvilket stort ærværdigt syn vil det ikke være

at se landets fornemste damer selv til bal og højtidsfærd bære kjoler af norske tøjer og hjemmevirkede stråhatte, at se landets fornemste mænd bruge vadmel i stedet for engelsk klæde, og det ikke af tvang eller trang, kun af patriotisk omhu for landets opkomst. Og vore piger skal lave punch af fuldkommen ren norsk kornspiritus.«

Wergeland kom dog ret snart til at indse, at dette kun var noget ydre, at man måtte dybere ind end til klæde- og leveformularen. Han gjorde en fodrejse omkring i bygderne.

Wergeland og Sverdrup slog til lyd for turistlivet. Det var landets storartede natur, som de drog ud for at beundre.

Få eller ingen af Norges mænd har kendt, elsket og sunget om naturen som Wergeland. Når man vandrer ind i den urskov af digte, som hans vældige fantasi har født til verden, så hilser man på alle Norges blomster, man ser de mosgroede sten og fagre fjældroser under liernes birketræer, urørte vidtstrakte snebræer i det fjærne, over os vinterklare funklende stjærner, røde skyer, der svulmer som bølger, suser om os, vi hører i bjærgenes stilhed æolsharpers bløde, vemodige klang.

På Sognefjorden nynner han:

»Har Du glemt dit Fadervor,
mindes Du ej bøn at bede!
Lær den af en guddoms vrede!
Tænk Dig, synder, da til sæde
i en båd på Sognefjord.

Thi den bedre end en præst
kan Dig lære fromt at bede,
ryste hjærtet i dets rede,
fræm de glemte budord lede,
Du en gang som barn har lært.«

Den første sommerfugl bydes velkommen som følger:

»Flyv ud og sæt Dig på min pen!
Da blir den from, som Du igen.
Da gennem den skal mine drømme
i al din uskylds skønhed strømme.

Men kom, Du kræ, er det for koldt!
Kom barn, om verden er for stolt!
Jeg er mer stolt end den, men Eder,
I små, om kærlighed jeg beder.

I gyldenlakkens lune skød
Du drømme Dig en drøm så sød!
Min sjæl sig ofte der nedsænker,
og i sin drøm den herligst tænker.

For koldt jeg selv jo finder alt,
de andres blod er mig for svalt.
Mit eget maa jeg derfor øde,
i verdens frost jeg ellers døde.«

Hans fæstemø får med en buket disse linjer:

»Den har ej sjæl, som ikke tror,
naturen er en åben bog,
at mossens blege klippeflor,
så vel som rosen har sit sprog.

Det kender Du, min elskte vel.
Du drømmen ser i klokkens bund.
Du fatter liljens tavse sjæl
og ordene fra rosens mund.«

Når digteren efter lang tids fraværelse kom hjem, sang han:

»Hvor øm og trofast, Du stolte natur
mig møder der hjemme!
Ej blad har pilene mistet,
og engen ikke et blomster.«

I digtet »I det grønne« står der:

»— Dér, uven, sæt Dig, om Du tør,
og elsk naturen mer end før!

Da skulde Du vel også fatte,
hvad bund den i min sitar satte.«

I glædens som i modgangens tider tyede han til naturen. Han skrev til sin hustru:

»Den gang Du lå ved mit hjærte, min brud,
var det, som blomster sprang derifra ud.«

En dag fløj der en svale ind til Wergeland gennem det åbentstående vindue. Straks digtede han linjerne:

»Nu blev mit hus velsignet,
en svale fløj der ind,
så snar og glad som tanken,
der gennemfor mit sind.«

I en tung time lød hans ord således:

»Sørger Du, — da blot en strimmel
lyseblåt af forårshimmel,
og Du juble vil af lyst.
Du, hvem duggen kan beruse,
sig, hvor er den magt, der knuse
kan et så fuldsaligt bryst.«

Da venskabet med Ludvig Daa bristede:

»— — Vi sætter os på tinden,
hvor skyen flyr forbi!
Der sejler to for vinden,
forbundne fast som vi,
De splittes i sekunden.
Forbi fostbroderskab!
Så af vort venskab vunden
vi har hinandens tab.«

Hertil kunde endnu bl. m. a. føjes den prægtige skildring af Hardanger i slutningen af digtet »Den engelske lods«, og den velkendte dalvise »Det er min sjæl en frydfuld trang at gæste Norges dale«, hvis slutningsvers senere på en måde blev udgangspunkt for Bjørnsons første digtning:

»Hist slanken silje, hæg og pil
i rogn sig sammenranke.
Det nøgne fjæld de dække vil, —
det er en kærlig tanke.
Så, norske brødre, bryst ved bryst
vi ville med vemodig lyst
vor moders brøst selv hylle til —
det er en kærlig tanke.«

III.

På rejser lærte Wergeland at kende den norske bondes liv. Han så ham i fattige bygder kæmpe sin kamp mod en hård og barsk natur uden at slippe arven fra fædrene: sagn, folkeviser, fjældmelodier, frihedsfølelse.

Selvsyn i en sag er al tid en god ting, og er der nødstider i et land, da kommer de ens hjærte nærmere, når man ser med egne øjne, end når man er henvist til blot at læse, hvad andre kan skrive derom. Da Wergeland kom hjem fra sin første fodtur, skrev han: »Jeg har søgt at lære almuens sjæletarv at kende, både ved gæstebordet, arnerne, i kroen og på kirkegulvet — det er skyggemalerier, man henter der. — — Men man vende dem med al kraft imod solen, mod lyset. Den første lysfarve, som da viser sig, er håbets. — — Der er meget at arbejde for.«

Ja, det følte Wergeland, at her var meget at arbejde for. Der manglede oplysning. Og så tog han fat på det stykke arbejde at sprede lys over Norges bygder. Intet steds i sine skrifter taler Wergeland mere indtrængende og med større vækkende kraft end i »Almueskrifterne«. Jeg vælger i flæng en lille prøve: »Store menneskevenner har tolket Eders trang til en oplysning, som den blotte religionsundervisning ikke har kunnet tilfredsstille. Men disse ord uddøde de fleste steder; thi de traf på kolde hjærter. Deres anstrængelser sank i graven med dem, og

folket, hvis velgørere de havde villet være, glemte dem. Møder også I, fribårne Norges mænd og kvinder, I det 19. århundredes børn disse ord med kolde hjærter og lukkede ører? O, jeg vil vise Eder, at I ikke kunne det, så vist som I ikke bør det. — — Endnu findes millioner mennesker i kristelige stater, der er lige så tanketomme og uvidende, som de jøder, der gabende stimlede om Jesus, når han talte, men lod hans lærdomme gå ud af det ene øre, som de kom ind i det andet. — — Norske bonde, jeg vilde så gærne rive Dig ud af din åndsfortærende tanketomhed ved at lægge beslag på dine ledige timer. Løsriv Dig fra bænken den lange vinterkvæld og *læs gode bøger*. Da skal Du opnå en fornøjelse, som ingen kan tage fra Dig: den fryd og opløftelse, din sjæl føler, når den har erhvervet sig indsigter, når din hukommelse er beriget med lærerige beretninger om verden og om menneskenes liv!« Du skal lære selv at prøve, hvad din præst siger Dig fra prædikestolen — selv fornuftigen dømme, hvad dommeren siger fra dommersædet. — — Lejlighed skal gives Eder, medborgere, til at blive mennesker i en ædlere betydning end som blotte arbejdere. Denne lejlighed gives Eder ved at meddele Eder gode bøger, frugter af kyndige mænds arbejder for menneskeheden. Skynd Eder derfor at oprette bogsamlinger o. s. v. Lev vel, kære landsmænd! Hvo, som har disse blade, gå til sin nabo med dem! — Tænker! taler! handler!«

Wergeland oprettede biblioteker og søndagsskoler, udsendte småskrifter og holdt møder i mængdevis. En gang, da han manglede penge til et foretagende, skrev han til en god ven: »Nu vil jeg ud at fri. Bestemt! Men hun må have så mange penge, at jeg kan købe et bogtrykkeri. Gærne en enke, når hun har grunker og så store sønner, at de kan være sættere. Hvis en sådan findes, så giv hende et lidet vink, at hun kan jage dem i lære straks, så alt med én gang kan komme istand.« Til en anden

hedder det: »Har Du, gode ven, alskens skrabsammen af bøger i vort sprog, hvilke Du uden savn kunde afse og din hylde uden skam mangle — så giv mig dem til et almuebibliotek, jeg vil grundlægge. Mit skriveri er grænseløst. Jeg må virkelig af armod bruge fundne konvullutter.« Billetten er nemlig skreven på en sådan. En lang tid holdt han hver søndag eftermiddag foredrag for 15 konfirmerede bondegutter over Norges historie. Han troede fuldt og fast, at bondelivet trods al fattigdom og hårde livsvilkår ejede en stor rigdom af poesi. »Ingen nordmand — skriver han — kan høre på felespilleren uden med den veksel af hjemlige vemodsfølelser, af lidenskaber, af erindringssyner fra landets og folkelivets inderste, som så kendelig har bevæget disse musikalske naturgeniers sjæle, idet de bøjede hovedet over den metalstrængede Hardangerfele og overlod sig til indskydelserne. Og Norge vil engang igen, når det får bygget og ryddet fra sig, blive besøgt af sine blåklædte huldrer med langelejken i hænderne.«

»Tungsindig sidder på sit fjæld
en ledig helt, en ubrugt Tell,
en Byron tit, en Platos sjæl,
i folkets sværm forgår.«

Man sagde, at Wergeland altid havde sine lommer fyldt med træfrø, når han rejste i bygderne, og når man spurgte ham, hvad det skulde gøre godt for, så svarede han: »Jeg kommer forbi så mange øde steder i landet, og så kaster jeg en nævefuld frø ud, for der er jo da ingen, som kan vide, hvad der kan gro efter det!« Dette lille træk — sagde Bjørnson en gang — er det mest rørende digt, som er skrevet om Wergelands fædrelandskærlighed.

Ja, W. elskede gamle Norge! Han skrev i »smågutternes« nationalsang:

»— Mer grønt er græsset intet steds,
mer fuldt af blomster vævet,

end i det land, hvor jeg tilfreds
hos far og mor har levet.
Jeg vil det elske til min død,
ej bytte det, hvor jeg er fød,
om man et Paradis mig bød
af palmer oversvævet.

Hvor er vel himlen mere blaa?
Hvor springer vel så glade
de bække, som i engen gå
for blomsterne at bade?
Selv vinteren jeg frydes ved,
så hvid og klar, som strøet med
al stjærnehimlens herlighed
og hvide liljeblade.

Jeg ikke vil for fræmmed vår
min norske vinter bytte,
og fræmmed slot ej nær forslår
imod min faders hytte.
Han siger, han er der så fri.
Det ej så nøje fatte vi,
men noget godt er vist deri,
som værd er at beskytte.«

Det er Norge, som lærer:

»— i sin majestæt
alt guttens mod at flamme.
Ja, sådant højhedspræg det har,
som om Guds åsyns spejl det var,
som om han, da han skabte det,
med almagt vilde bramme.«

Mellem Wergeland og Norges anden store digter på den tid, Welhaven, udviklede sig en lang og bitter kamp. En stund var de venner, men det varede kun kort. I et selskab, hvor de begge var gæster, rejste Welhaven sig kl. 10 om aftenen for at tage hjem. Han levede altid så reglementeret. Wergeland lukkede døren i lås, og da Welhaven forbitret vilde ud, åbnede Wergeland vinduet og

satte ham ud der igennem. Denne Forhånelse gjorde, at Welhaven til sin død nærede et glødende had til Wergeland og kunde aldrig forsone sig med ham. Han havde så tungt ved at glemme fornærmelser. Selv da hans og Wergelands buster blev rejst ved siden af hinanden, betragtede han hånligt Wergelands og gik fortrydelig omkring en hel aften, fordi hans fjende skulde stå ved siden af ham.

De var da også så forskellige som vel muligt, de to, så det var ikke underligt, at de ikke kom til at forstå hinanden. Welhaven var en kunstnerisk natur, der kun skrev få, men formfuldendte digte. Wergeland brød sig kun lidt om formerne, han skrev løs om alt, hvad der brusede i hans indre uden at bruge filen, det blev næppe tørt på papiret, før det måtte i trykken med det samme. Welhaven ledte om modeller imellem bønderne til et skønt digt. Bøndernes nød smærtede Wergeland, og han tog med broderligt sind og ungdommelig begejstring del i deres kamp mod mørke og fordomme. »Bliv ikke så politiske,« sagde Welhaven, »så går poesien fra Eder.« »Kæmp for eders frihed,« sagde Wergeland, »så kommer der lys og glæde i vore bygder.« Welhaven dvæler i sine digte især ved de gamle dage. Wergeland synger om folkets liv på hans egen tid og vælger sig billeder af den nyere historie. De var begge to store digtere, men Wergeland var i langt højere grad tidens og fræmtidens mand end Welhaven. Derfor samledes ungdommen om ham og de ideer, der stod på hans fane om folkelykke i Norge. Al tid var han i kamp, ikke mindst i de dage, da han var redaktør af »Statsborgeren«, og da han så skrev syngestykket »Campbellerne« til opførelse på Kristiania ny teater, blussede fanatismen op hos hans modstandere. Ved anden opførelse blev der fløjtet og pebet med fuldt raseri. Dette blev til sidst Wergelandianerne for drøjt, med stokkeprygl og næveslag ryddede de teatret; thi de havde den største fysiske kraft. Mangen en intelligensmand mødte næste dag med

alle regnbuens farver i ansigtet. I bladene blev Wergeland frakendt al digterbegavelse, men det kunde ikke kue ham, han hørte til den slags planter, der vokser, jo mere man træder på dem.

For de 400—500 daler, som stykket indbragte ham, købte han en hytte i Grønlien, hvor han kort tid efter gjorde bekendtskab med Amalie Sofie Bekkevold, en fattig mands 19årige datter. Nu — Wergeland havde ganske vist skrevet:

»— hvad er en kvinde?
Blomst i dag, men i morgen en hob af
bladløse kviste.«

Men han skulde nok frede om sin Amalie! Hun blev i det følgende år hans hustru, og hende elskede han med en varme, der gik ganske anderledes dybt i ham end alle hans ungdomsforelskelser. Han sang da:

»Guld er støv og purpur pjalt,
ædelsind er det ej alt?
Kan jeg større rigdom finde
da end hos min tro veninde?

Ædelsindets tankers flod,
det er himmelsk adelsblod.
Kan jeg bedre adel finde
da end hos min tro veninde?«

Ja, dette ægteskab bragte en forunderlig ligevægt og harmoni i Wergelands sind:

»— Nu er mit sind
rent som et tempel og lyst«,

sagde han. Havde han hidtil været som et buldrende fossefald, så kom resten af hans liv mere til at ligne den klare fjældsø, hvori nattens stjærner spejler sig. Om morgenen tog han sig gærne en ridetur ind til byen på

»Veslebrunen«, iført grøn jakke, blomst i knaphullet, blå vest og en rask hue på det knejsende hoved. Fra ind- og udland kom mange rejsende for at hilse på ham.

IV.

Wergeland var en dyb, religiøs natur.

En dag stod han længe stille, som i dybe tanker, og betragtede en sommerfugl — så gjorde han med det samme verset:

»Og alle verdens mennesker
og alle kongebud
ej gøre kan en sommerfugl.
Det kan alene Gud.« —

Her er hans aftenbøn:

»Når jeg lægger mig til hvile
tretten engle om mig stå,
tvende ved min højre smile,
tvende til min venstre gå,
to på vagt ved hovedpuden,
to ved foden desforuden,
to mig dække,
to mig vække,
en mig viser
alle himlens paradiser.«

På det spørgsmål: Hvor ofte skal Gud takkes, svarer han:

»Så mange gange som der er sand
på havsens bunden, på flodens strand,
som der er blommer på eng om våren,
som der er dråber af blod i åren,
som der er stjærner på nattens hvælv,
som jeg har syndet mod Gud, jeg selv,
som der i skoven er bær og blade
og strå og agner i bondens lade,
som der er torne i nypehæk,
som der er småfisk og sten i bæk,

som træet kløves kan ud i splinter,
som sneens flokke i barsken vinter,
så mange gange som der er myg
om sommerkvælden på flodens ryg,
som der om høsten er sorte krager,
som der er aks på en vakker ager,
som der er penge i Engelland,
som der er gnister i ildebrand,
som der i kummerens barm er tårer,
som der er spørgsmål og råd hos dårer,
som der er tagsten på kongens slot,
som man har venner, når det går godt,
som der er bølgende græs på marken,
som der var levende dyr i arken,
så mange gange og flere med
skal Gud lovprises i evighed. Amen!«

Her holder han eksamen i religion med de små:

»Det vilde glæde mig ret at vide,
hvem sender sneen ved vintertide?
— Det er den samme og store Gud,
som lærte Moses de hellige bud.

Hvem lærte fuglen i træets skygge
så lun en rede med kløgt at bygge?
— O, det er ham, som har sagt: jeg vil
hver liden spurv sende spise til.

Hvem lærte myren at samle føde,
og godt at leve, når alt er øde?
— Hvem anden, end Gud, som giver os råd
i myrens dont og i biens bråd!« —

Døden kalder han:

»En smærtens stille hvile i salighedens dør.
En domstol, som må frygtes af den, som ilde gør.«

En gang skal — efter Wergelands tankegang — alt det skilte i kristenheden finde sammen til et fælles liv:

»Jeg tror, at katoliken står himlens dør så nær,
som jeg og Du og Jens og Hans og Mons og Per.
Jeg tror, om nogle år, skønt lang nok blir den række,
blir kirken samlet som i søen alle bække.«

Dybest kommer dog hans følelse til orde i salmen: Kun dagligdags er al din dont

»— Vel an! lad Jesus komme selv
til dine dages stille elv!
Hvor godt, om tyst de trilled
når de kun bar hans billed!

Hver morgen kald ham! Uden glans
den rinder ej i navn som hans.
I det begynd din gærning!
Da har, om uden bram den er,
den storhed nok for ham, der ser
på tingens ånd og indre,
ej på, hvor den kan tindre.«

Der var nu kommet fred i Wergelands indre, men stormen rasede endnu uden om ham. Man forstod ikke, at en natur som Wergeland kunde sværme for republiken og dog samtidig holde af landets konge. Han havde jo skrevet: »Jeg ser i ånden den tid, da alle vestevropas stater er republiker og Rusland og Østerrig konstitutionelle monarkier, d. e. lige som næshornet og elefanten genvandrende levninger af en forsvunden epoke af jordens liv.« Og siden

»Et folk er alt foruden drot,
men uden folk er intet kongen blot.
— — — —
Al fyrstemagt af folkets er oprunden
og bør — som top af rod — af denne være bunden.«

Hvor kunde denne mand uden at forråde sin sag være kongens personlige ven? Det forstod man ikke. Mistanken fulgte ham alle vegne. Studenterne vilde ikke have

ham med i processionen ud til Ejdsvoldsmanden Georg Sverdrup, han blev skældt ud for fædrelandsforrædder. Med tungt sind stod han i sin store blå kappe og så dem drage forbi. Han vilde så gærne have været med i det hyldingstog, men ingen vilde have ham ved sin side. Så er det, den lille vævre student Sverdrup kommer hilsende: om han måtte have den ære at gå med hr. Wergeland? Arm i arm vandrede de to bagefter. De burde have været i spidsen for toget, thi de bar på Norges største tanker i de dage!

Men i disse modgangens tider fødtes nogle af Wergelands bedste digte. Han følte da

»— Hjærtet styrkes ved at lide,
armens muskler ved at stride,
stemmen hæves i en blæst.
Først en mand, hvis kraft ej svigter,
saa en frejdigsindet digter,
dette er dit kald dernæst.«

»Kender Du løvetand?« spurgte W., »den er mit symbol. Du ser ikke kosteligere blomstertæppe. Og dog har tusende fodtrin trådt derpå.«

Værst var det, når gode venner svigtede. Hør her et vemodigt farvel:

»Farvel, min hjærtensven, farvel!
Snart har jeg ej tilbage fler.
Kun én beholder jeg: mig selv.
Ak! han min uven er.« —

I våren 1844 mærkedes de første tegn til den sygdom, som et årstid efter lagde Wergeland i graven.

Under hele sin sygdom udfoldede han en forbavsende arbejdskraft. »Skabelsen, mennesket og Messias« blev helt omarbejdet. Han skrev en hel række digte og forsvarede jøderne. Tidligere havde han ved mange lejligheder antaget sig derės sag. Således traf han en gang i Paris en

tysk jøde. »Frihed for de ulykkelige!« råbte han, tog fyren under armen og gav sig til at synge Marseillaisen af fuld hals, hvor over nogle borgermænd truede med at drukne den republikanske knægt i Seinen. Og da hans landsmænd nu forfølger jøderne, så skriver han:

»Ung må verden endnu være,
slægtens sagas lange lære
endnu kun dens vuggesange
og dens barndoms æventyr.«

Han fulgte til sidste åndedræt alt i fædrelandets udvikling med den mest levende kærlighed.

12. juli 1844 klokken 1 om natten vågnede han og sagde: »Nu drømte jeg så sødt; jeg drømte, at jeg lå ved min moders arm!«

Det blev hans sidste ord. Han sank så hen i en let og smærtefri slummer, hvoraf han ikke mere vågnede.

Den 17. juli jordedes han på Frelsers kirkegård. En talrig skare fulgte under kirkeklokkernes og sørgemusikens højtidsfulde toner den store hedenfarne til graven. Kristiania havde aldrig før set så stort et ligfølge. Venner og modstandere — alle følte, at det var et kort, men rigt menneskeliv, som her var standset, og at Norges ære, frihed og lykke havde været det lyse drag i al hans færd. Han, frihedens kårne skjald, havde set de ny tiders morgenrøde, og med henrivende begejstring havde han peget for de små i landet fræmad mod en bedre tid.

Med sin store digterånd havde han splittet mange tåger, som rugede over tidens gærende kræfter. Men hans største ros er det varme hjærte, som slog i takt med alt ædelt menneskeligt og som var drivkraften i det korte livs store virksomhed.

Tre Sider af Troslivets Historie.

Ved Floden *Evfrats* nederste Løb, paa det nærmeste midtvejs mellem *Babel* og *den persiske Havbugt,* boede et Par Tusend Aar før Kristus en semitisk Mand, som hed *Tara.* Første Mosebog kalder hans Hjemsted *Ur,* og i samme Kilde staar der at læse, at Tara tog sin Søn Abraham, dennes Hustru Sara og sin Sønnesøn Lot og drog med dem fra Ur i Kaldæa for at vandre til Kanaans Land ude ved Middelhavet. Men saa langt naaede Tara aldrig. Da han med sin Slægt var kommen et stort Stykke Vej mod Nordvest, holdt han Hvil i Haran, og videre kom han ikke, men blev boende her til sin Dødsdag. Tresindstyve Aar, før den indtraf, timedes der Abraham underlige Ting, og derom fortælles der saaledes:

»Da sagde Herren til Abraham: Drag ud fra dit Land og fra din Slægt og fra din Faders Hus til det Land, som jeg vil vise dig, og jeg vil gjøre dig til et stort Folk, jeg vil velsigne dig og gjøre dit Navn stort, og du skal blive til Velsignelse; dem, som dig signe, vil jeg velsigne, og dem, som dig bande, vil jeg forbande, og i dig skal alle Jordens Slægter velsignes! Saa rejste Abraham bort, ligesom Herren havde talt til ham, og Lot drog med ham; men Abraham var 75 Aar gammel, da han vandrede fra Haran. Abraham tog da sin Hustru Sara med sig og sin Brodersøn Lot og al deres Ejendom, som de havde samlet sig, og alle de Folk, de havde skaffet sig i Haran; og de drog ud for at vandre til Kanaans Land, og de kom til Kanaans Land. Da aabenbarede Herren sig for Abraham og sagde: Din Afkom vil jeg give dette Land! Og dér byggede Abraham et Alter for Herren, som havde aabenbaret sig for ham.«

I.

Gud saar kun i den Jord, som i Forvejen har modtaget nogen Opdyrkelse.

Der er vel dem, der mener, at mens Abraham gik i Haran og tænkte paa ingenting, kom Guds kaldende Ord til ham som Lyn fra klar Himmel, og saa tog han sig med Jærnvilje sammen til at følge det. De, der mener saaledes, har gjærne det Syn paa ikke-troende Nutidsmennesker, at de er vantro, fordi og kun fordi de ikke vil tro. Som om Menneskers Tro bare var en Viljessag! En af de allerfrugtbareste Sandheder om Sjælelivet, en Sandhed, som den nyeste Tid stærkt har fremhævet, er netop den, at ingen af Sjælens Hovedkræfter kan røre sig uden i Sammenhæng med de andre. Der kan være Tider, da et Menneske er særlig optaget af at tænke; men mere tænksom og tænkende er ingen, end at selv i de Øjeblikke, da Tænkningen har meget at sige, faar dog ogsaa Følelsen og Viljen Lov til at give et Ord med i Laget. Og vi véd jo godt, at naar vi læser eller hører noget, som først og fremmest kalder paa vor Tankekraft, kommer tillige Viljen og Følelsen i Bevægelse. Der kan gives andre Tider i et Menneskes Liv, da det er én af de sidst nævnte Evner, som er traadt frem i Sjælens Forgrund; men eneraadende er den aldrig. Saa stort et Maal af Følelse er ingen fyldt med, at ikke Erkjende-Evnen og Viljen ogsaa kan faa Plads til at røre sig, ja Følelser kan aldeles ikke fødes til Verden ved Følelsens egen Hjælp. Lige saa lidt kan der være Tale om en Vilje, som helt er løsreven fra Erkjendelse og Følelse. — Den, der vil undgaa at tale alt for sort og ilde om Menneskelivets Dybheder, maa aldrig glemme, at alle Sjælerørelser er sammensatte og har som Følge deraf mange Sider at ses fra. Dette gjælder Troen, ligesom det gjælder alt andet, der kan faa Liv i et Menneskes Indre.

En dyb religiøs Tro er Midtpunktet for al den Kraft, et Menneske sidder inde med; som levende Sæd suger Jordens Kræfter til sig og ind i sig, saaledes drager den sande Tro alle Personlighedens Rigdomme til sig. Men Sammenligningen kan udføres i det mere enkelte. Det nytter ikke noget at strø det allerherligste Korn ud over Ødemarker og vilde Heder; den Jord maa dyrkes, som til Gavns skal kunne tage mod god Udsæd. Og et Trosord har intet Ærende til uforberedte Hjærter. Tro (det er: Overbevisning om Gudsordets Sandhed og Godhed) gror kun op i Menneskesjælen i Sammenhæng med den enkeltes hele Udvikling og Livsførelse. Vi tror ikke, fordi der ude fra lyder et: Du *skal* tro! Vi tror først, naar vi inde fra mærker, at vi *kan* tro og bør tro.

Abraham troede Herrens Ord, fordi baade hans Tanke-, Følelses- og Viljesliv under hans Oplevelser var opdyrkede til Modtagelighed for dette Ord. I Abrahams Historie er der to Punkter, som der maa lægges den allerstørste Vægt paa, hvis vi vil forstaa, hvorfor netop han blev de troendes Fader. Det ene kan nævnes med faa Ord; det er den korte Udtalelse af Josva, at i Abrahams Fædrehjem dyrkedes der Afguder (Josvas Bog 24,2). Det andet kræver større Udførlighed, fordi det hviler i det højtideliges og hemmelighedsfuldes sælsomme Dæmring. Der fortælles, at da Abraham vendte tilbage fra sit Tog mod de Konger, der havde hærjet Sodoma og Gomorra, bragte *Melkisedek*, Salems Konge, som var Præst for den højeste Gud, ham Brød og Vin. Og han velsignede ham med de Ord: »Velsignet være Abraham for den højeste Gud, som ejer Himlen og Jorden! og lovet være den højeste Gud, som gav dine Fjender i din Haand!« Men Abraham gav ham Tiende af alt. Hvem er denne underlige Mand, som midt iblandt lutter Afgudsdyrkere lovpriser ham, som alene er Gud? Ja, der er én gammel Overlevering, som lyder paa, at *Melkisedek* og *Sem* er én og samme Person. Umuligt

er det ikke, at Overleveringen har Ret; thi efter den bibelske Tidsregning overlevede Sem Abraham i 35 Aar, ja var i 50 Aar samtidig med Abrahams Sønnesøn Jakob. Men der er mer end en Mulighed for Overleveringens Rigtighed; den har stor Sandsynlighed for sig. Naar Noa udbrød, i det han spaaede om sine Sønner: »Lovet være Herren, Sems Gud,« kan vi skjønne, at Sem har troet paa og lovprist den højeste Gud. Hvem anden end Sem kan skjule sig under Melkisedeks Navn? Hvem andre kunde der vel være, som Abraham vilde bøje sig saa dybt for, at han ofrede ham Tiende? De store religiøse Personligheder voxer ikke paa Træer. Det er ogsaa nok værd at mindes, at Luther fandt meget Behag i den gamle Antagelse, at Melkisedek var Sem. Gaar vi ud fra, at Sem boede i Kanaans Land, før Abraham kom der, falder der Lys over meget, som ellers ligger i Taage. I Følge Stefanus' Tale i Apostelsagaens 7. Kapitel, var det Abraham, der gav Stødet til sin Fader Taras Rejse fra Ur. Intet er da rimeligere, end at Afguderiet har pint Abraham, og at han har følt sig draget til den Sem, af hvis Gudsfrygt og Kjendskab til Himlens og Jordens Skaber der sagtens gik Ry i Slægten. Saa vidt har Abraham vundet Magt over sin Fader, at han fik ham til at paabegynde Rejsen til Kanaans Land, Sems Hjemsted. Men Tara var en jordbunden Mand; da han undervejs fandt en Egn, som tiltalte ham ved sine Græsgange og sine Kilder, var hans religiøse Trang ikke stærk nok til at føre ham videre. Han slog sig ned i Haran og lod Sem være Sem. Vi kjender jo den Slags Folk, som nøjes med halve Rejser i deres Udvikling. Og Abraham gik hjemme hos sin Fader med mange dybe Savn og Længsler. Han *forstod,* at Hjærtets Kilder udtørredes, hvis der ikke kom Raad, han *følte* sig draget til Sem, som stod for ham i Forventningens underfulde Skjær, og han kunde ikke slippe *Viljen* til at drage videre. Saaledes tilberedt var den Muldjord, Abraham

bar i Bryst; derfor kunde Herren udstrø det kaldende Ords Sæd i den. Det gjorde han, og den dybe Muldjord favnede Sæden med Glæde.

I Kaldelsen til Abraham staar der intet om, at han skal drage netop til Kanaans Land. Herren nævner kun »det Land, som jeg vil vise dig«. Naar Abraham strax rejser lige ad Kanaan til, forstaas det ud fra den Forudsætning, at hans Hu, allerede før Kaldet lød, stod til disse Egne.

Det bør alle, som har den Gjerning at være kaldende Røster, mærke sig, at Kaldelsen kun har Udsigt til at virke i samme Grad, som alle Mennesket Evner er vakte til Higen i Kaldelsens Retning.

II.

Det er Guds Sag at drage og kalde; det er Menneskets Sag at vælge, naar Besøgelsens Tid er for Haanden.

Gaar vi ud fra, at Abrahams dybeste Længsel gjennem mange Aar var Rejsen til Kanaans Land og Mødet dér med Sem, saa maa vi endda holde for, at han havde al sin Vilje nødig for at følge det Kald, der udgik til ham fra Herrens Mund. Naar Guds Ord kalder paa Menneskers Trosevne, stiller det dem altid paa en Skillevej, og saaledes kom ogsaa de troendes Fader til at staa. Paa den ene Side fandtes alt det kjendte, som han var bunden til med mange Baand; dér fandtes *Land* og *Slægt* og *Faders Hus;* dér fandtes *rige Græsgange* og *gode Brønde;* dér fandtes *tiltalende Udsigt til et trygt og fredeligt Fremtidsliv;* dér fandtes, kort sagt, hele Hjemmets Hygge. Og paa den anden Side laa det store ubekjendte, kun kjendt fra Hjærtets dunkle Higen: *Landet,* som han aldrig havde set, som han ikke vidste hvor laa, men som han først skulde lære at kende, naar Herren viste ham det; *det store Folk og det store Navn og Velsignelse* for ham

selv og alle Jordens Slægter. Stort var det altsammen, men saa fjærnt, saa fjærnt.

»Man véd, hvad man har; men man véd ikke, hvad man faar,« siger et gammelt forsigtigt Ord. Abraham maatte skilles fra meget af det, han havde, for i Troen at række efter det, han skulde faa. *Naar Gudsordet stiller os et Maal, maa vi altid slippe alt det, der ikke lader sig flytte;* kun det, der kan være med paa Rejsen til det forjættede Land, faar vi Lov til at beholde. Abraham traf det rette Valg; han slap alt *det* kjendte, som han *skulde* slippe for at komme på ret Vej. Han ejede den Trosvilje og det Troens Vovemod, som ikke gyser tilbage for Farten paa de 70,000 Favne Vand, som S. Kierkegaard yndede at tale om, naar han skildrede Troens Vilkaar.

Menneskeslægtens Levnedsløb er en Række af Valgdage; gjennem hele sin Styrelse af Verden agiterer Gud i det høje for, at Vælgerne ikke skal staa uforberedte, naar Valget stilles dem. Valgforberedelserne ligger i hans Haand, men Valget selv, Afslutningen, ligger i Menneskehænder. Overalt, hvor de største Afgjørelser i Livet forelægges os, kræves der et stort Spring af vor Vilje, *et Under, en skabende Handling.* Alle vore Oplevelsers Indvirkning paa Forstand, Følelse og Drifter slaar ikke til til Frembringelsen af en Beslutning i vore store Livssager. De yder noget, men ikke alt. Fra Personlighedens dybeste Dyb, fra Viljens Grundvæld, maa det Stof hentes, der er det væsentlige i ethvert stort Ja og ethvert stort Nej.

Da Uffe hin spage havde sin største Tid, hjalp alle de kritiske Smaaprøver, han underkastede mange Sværd, intet andet end til at vise disses Ubrugelighed, i det de sprang itu som Glas under Prøverne. Det afgjørende blev det Trosmod, som han viste, da han drog til Kampen med »*Skræp*« uden i Forvejen at have prøvet. De største Sejre i Verden er ikke vundne paa Kritikens, men paa Troens Grund.

Det er nu slet ikke Meningen, at Viljen først faar Betydning for Troen i Kaldelsens Øjeblik; men Meningen er, at i »Besøgelsens Tid«, naar den kaldende Røst høres, maa Viljen særlig træde i Forgrunden, medens den i Dragelsens Dage, i Agitationstiden forud for Valget, trænges tilbage af Forestillings- og Følelseslivet.

III.
Troens Lykke.

Der gaar et Sagn om, at da Josef og Marie flygtede med Jesusbarnet til Ægypten, traf de paa en lille Hedningstamme en Dag ved Aftens Tide og bad om Nattely hos den, men fik et haardhjærtet Afslag. Det umenneskelige Nej blev imidlertid værre for dem, der gav det, end for dem, der fik det. Som Straf for Ugjæstfriheden mistede hin Stamme sit gamle Hjem, og hjemløs har den været siden. Dens Efterkommere kaldes nu Zigøjnere.

Et andet Sagn, som vel er mere kjendt, er det, som handler om »den evige Jøde«. Deri fortælles der jo, at fordi Skomageren Ahasverus nægtede Jesus et Øjebliks Hvile paa Vandringen til Golgata, blev han dømt hjemløs til Dagenes Ende.

Sagn og ikke andet end Sagn! kan man sige. Men ingen bør glemme, at selv det mest uhistoriske Sagn tit er Klædebon for en lysende Sandhed. Og den Sandhed er der i det her fortalte, at hvor det guddommelige kalder paa Menneskehjærter og bliver afvist, dér gjør Menneskene sig selv hjemløse, bereder sig en pinlig Løsgængeruro i Sindet. Det er saa sikkert som noget, at den Sjæl, der ikke har villet kjende sin Besøgelses Tid, taber *den* hjemlige Tryghedsfølelse, som er Hjærtets dyreste Eje.

Anderledes med den, som i Troen tager imod Guds Ord og gaar hans Ærende med Glæde. Da Abraham havde vandret en Tid bort fra sin gamle Egn og havde naaet

Kanaan, lød det store Glædesbudskab til ham: »Dette Land vil jeg give din Afkom!« Udvortes taget var han jo til sin Dødsdag som en fremmed i det Land, Gud gav ham; han *kjøbte* endog Jord til Saras Grav der inde. Men i sit Hjærte følte han, at nu var han hjemme. I Haabet vidste han, at nu havde han slaaet Lejr dér, hvor Fremtiden groede for ham og hans Børn. Og dette er i dybeste Forstand Følelsen af at være hjemme. Den, som følger sin inderste Overbevisnings Stemme, nyder mest af alle Glæden over at være »paa sit eget«.

* * *

Som Afslutning paa disse Blade skal det fremhæves, at selve det historiske ikke er tænkt som Hovedsagen i det, der er meddelt paa dem. Derfor er med en vis Dristighed Sagn og Historie slynget sammen. Vægten maa lægges paa det sykologiske. Er der i ovenstaaende et og andet brugeligt Vink i Henseende til religiøst Sjæleliv, da har jeg naaet noget af det, jeg agtede at naa.

J. P. Kristensen-Randers.

Israels Aandsliv i Hjemfærdstiden.

(Efter *F. Helvegs* Bog af samme Navn).

---

2. De Hebræers og Grækers Visdom.

Stefanus siger i sin Forsvarstale for Synedriet om Moses, at han var bleven oplært i al Ægypternes Visdom (Ap. Gj. 7,22). Naar han saa tilføjer: han var mægtig i sine Ord og Gjerninger, vil han dog dermed ingenlunde betegne, at han havde denne Magt fra Ægypternes Visdom;

denne synes snarere at have havt en vis forstenende Indflydelse, hvor den ret kom til at raade. Dog kunne vi lægge Mærke til, at de to Folk, der særlig bleve Visdommens Bærere i den gamle Verden, Hebræerne og Grækerne have modtaget Paavirkning fra Ægypten. Som Moses var oplært i al Ægypternes Visdom, saa var ogsaa ægyptisk Visdom bleven bragt til Grækenland og havde givet Stød til at sætte den græske Tænkning i Bevægelse.

Det har sin Interesse at fremhæve dette, da Ægypten senere blev det Sted, hvor hebraisk og græsk Visdom mødtes til en Styrkeprøve.

Men hvad forstaar man ved Visdom? Begrebet har havt sin historiske Udvikling, hvorved kan bemærkes, at hvad der for en Tid har staaet som Visdom, har en følgende Tid nærmest regnet for Daarskab, hvorved kan tænkes paa Forholdet mellem Astrologi og Astronomi, Alchymi og Chemi. Dette udelukker dog ikke, at hvad en følgende Tid har lært at se som Daarskab, har været et nødvendigt Gjennemgangsled for en videre fremskridende Erkjendelse. Det er navnlig hos de to Folk, der for alle følgende Tider staa som Visdommens ypperste Lærere, Hebræer og Græker, at vi kunne følge Begrebets Udvikling gjennem forskjellige Trin.

Hos Grækerne kan der paavises tre Udviklingstrin: 1) legemlig og mekanisk Duelighed, især Færdighed i Sang og den med Sangen forbundne Kunst at afværge Indvirkning af fortryllende Kræfter (Homer); 2) Forfarenhed i Statssager og i det hele praktisk Omdømme (Solon); 3) enten Indsigt i højere Erkjendelseskredse eller Forening af Sindelagets Renhed med Erkjendelsens Klarhed (Plato).

Se vi saa hen til Hebræerne, kunne vi her finde Lighedspunkter, som dog, jo længere der skrides frem, blive svagere og svagere. De første Vismænd, der i Skriften omtales, ere de ægyptiske, der staa overfor Josef; denne viser sig at være deres Overmand. Paa Mose Tid er der

et lignende Forhold mellem ham og de ægyptiske Vismænd og Troldkarle. Dog kaldes Moses ikke Vismand i den gamle Pagts Skrifter. Han staar ligesom udenfor Rækken, han er den gamle Pagts Mægler. Men ved hans Side staar der nogle, som Gud havde fyldt med Visdoms Aand. Det er Besaleel og Oholiab, som, i Kraft af den Visdom Gud havde skjænket dem, skulde udføre det Tabernakel, der var vist Moses paa Bjerget. Den her nævnede Visdom har megen Lighed med det første Trin af græsk Visdom. Ogsaa til det andet Trin kan der hos Hebræerne anføres et tilsvarende, nemlig Salomon. Solon og Salomon staa begge i et nøje Forhold til Loven, Solon som Lovgiver, Salomon som Lovfortolker. Men her bliver ved Siden af Ligheden Forskjellen dog den overvejende. Det kunde synes, at der maatte tilkjendes Solon den ypperste Plads: det er noget større at være Lovgiver end Lovfortolker. Lov og Lov ere dog her to vidtforskjellige Ting. Den af Solon givne Lov var menneskeligt Stykværk og derfor saare forgængelig; den Lov, som hvis ypperste Fortolker Salomon fremtraadte, var derimod en guddommelig, der indesluttede himmelsk, uforgængelig Visdom. At kunne tolke den for Mennesker og anvende den rettelig paa Mennesker, det var menneskelig Visdoms højeste Maal. Deri staar Salomon som Mesteren, et Mesterskab, der kun opnaaedes ved at det skjænkedes ham som en Gave paa hans Bøn derom, men deraf følger saa videre, at Salomons Visdom baade var og betragtedes som den højeste i Israel, saa længe Folket levede under den gamle Pagt. Hellenerne derimod bleve ikke staaende og kunde ikke blive staaende ved Solons Visdom, saaledes som den blev udtrykt i hans Love, de maatte skride frem til Visdommens tredie Trin. Have de da ikke deri langt overfløjet Hebræerne?

Det første Kjendemærke paa, at Grækerne skride frem til det tredie Trin er dette, at Lov og Visdom skilles ad: Loven kan ikke i Længden gjøre Visdommens Krav Fyldest.

Men deraf følger, at Visdommen trækker sig tilbage fra det praktiske Liv, der er Lovens Omraade, fra det borgerlige Samfund, i hvilket den ikke mere føler sig hjemme, og tyer til Skolen. Det er i de filosofiske Skoler, at Visdommen paa det tredie Trin udfolder sig. Men hvor højt den end her stiger, og det kan ikke nægtes, at den stiger saare højt, saa er der en betænkelig Mangel, som bestandig klæber ved den: den kan aldeles ikke magte Existensen. Det nytter kun lidet, at Plato i sin Stat fordrer, at Vismanden skal være Folkets Hersker, den vise bliver derfor ikke Folkets Hersker, og selv naar han en sjælden Gang bliver det, er han dermed lige vidt: han mægter aldeles ikke at paatrykke Staten sit Præg, saaledes som dog Solon formaaede det. Ja ikke en Gang den snævrere Kreds, Skolen, formaar han uden midlertidigt at paatrykke sit Præg. Den daler snart igjen ned fra den straalende Højde, hvortil han har ført den. Derfor maa det græske Fremskridt i Visdom vel siges at være dyrt kjøbt, og der kan med Grund spørges, om der ikke derunder tabes mere, end der vindes.

Men hvordan forholder det sig med den hebraiske Visdom? Er den bedre faren? Ja, her maa vi agte paa, at hos Hebræerne er Forbindelsen mellem Visdom og Lov uopløselig. Men Hebræernes Lov kan aldrig skilles fra Lovgiveren. De menneskelige Love ere bestemte til at skilles fra Lovgiveren og træde Mennesket imøde som en upersonlig Magt. Men her viser det sig, at Magten strækker ikke til. Det er ikke blot dette, at Lovene gjøre ikke Visdomskravet Fyldest, at Lovene pege en Vej, Visdommen en anden, men Lovene mangle overhovedet fast Grund at hvile paa, idet de mangle den Myndighed, der omfatter hele Menneskets Person. Moseloven har derimod Lovgiveren bag ved sig. Hør, Israel, Herren vor Gud, Herren er en (5. Mos. 6,4). Den har dermed den Myndighed, som omspænder det hele Liv. Den Visdom,

som øser af den Kilde, kommer aldrig bort fra Livets Midtpunkt, men færdes der, hvor ethvert Menneske kan træde i Forhold til den, i Forbindelse med den, uden Hensyn til Stand og Stilling, Skole og Opdragelse.

Dette kunne vi belyse ved at betragte Udgangspunktet for Visdommen hos Hebræer og Græker, ikke det historiske Udgangspunkt, som vi have dvælet ved, idet vi begyndte fra Ægypten, men det subjektive Udgangspunkt paa Visdommens øverste Trin. Dette subjektive Udgangspunkt lyder hos Grækerne saaledes: kjend dig selv. Fordi Opgaven stilles, er det jo imidlertid ikke sagt, at den løses, og selv om den løstes, var det ikke saa afgjort, at den førte til Visdom, da man jo aldrig finder en Ting der, hvor den nu en Gang ikke er gjemt. Sokrates udfandt som bekjendt, at naar andre tillagde ham Visdom, maatte den bestaa i, at han vidste med sig selv, at han intet vidste, altsaa var ude over den Illusion, hvori de andre (Sofisterne) levede, at de vidste noget. Menneskets Indre, naar han søger at gennemforske det, uden at en Ariadnetraad er ham givet ovenfra, er som en vildsom Labyrint, som han ikke kan finde ud af igjen, og denne Vildsomhed forklarer den græske Visdoms Flugt bort fra det virkelige Liv.

Hos Hebræerne, hos Salomon er Udgangspunktet et andet: bevar dit Hjerte fremfor alt det, som forvares, thi af det udgaar Livet (Ordspr. 4,23). Det er jo ogsaa et subjektivt Udgangspunkt og kunde synes at have samme Skrøbelighed som det græske, men at bevare sit Hjerte, det vil sige at bevare Hjertestillingen, nemlig til ham, som er Lovens Giver, og saaledes set er det vidt forskelligt fra det græske; det fører netop ind i Livets Midte, idet det fører til et levende Forhold til ham, fra hvem alt Liv vælder ud, og saaledes slutter det sig nøje til et andet Ord af Salomon, der ogsaa betegner Visdommens Udgangspunkt, naar det hedder: Gudsfrygt er Visdoms Begyndelse

(Ordspr. 1,7), medens det hos Grækerne hedder, at Visdom begynder med Forundringen.

Forholdet mellem den hebraiske og græske Visdom kan ogsaa belyses ved at lægge Mærke til, hvorledes Visdommens Begreb hos Grækerne efterhaanden udtyndes, medens det hos Hebræerne vedbliver at være altomfattende. Ogsaa hos Grækerne var Visdommen fra Begyndelsen af altomfattende. Men med Plato bliver det anderledes. I hans bekjendte Firedeling af Dyden i Visdom, Mandighed, Besindighed og Retfærdighed indtager Visdommen en sideordnet Plads overfor de 3 andre. Skal her nogen nævnes som den overordnede, maa det blive Retfærdigheden, der bestemmer det rette Forhold mellem de 3 andre. Visdommens Gebet bliver kun det theoretiske, men den faar selv ingen Del i, hvor vidt dens Theorier føres ind i Livet. Anderledes hos Hebræerne. De vægre sig udtrykkelig ved at give Visdommen en saadan Plads. Saaledes omtales i den apokryfe Salomons Visdom den græske Firedeling af Dyden, men istedetfor Visdom indføres her Forstandighed eller Klogskab og Visdommen nævnes som den, der lærer alle disse Dyder: Visdommen lærer Maadehold og Klogskab, Retfærdighed og Mandighed (Visd. 8,7).

Endelig kan ogsaa Forskjellen mellem de Hebræers og Grækers Visdom belyses ved Visdommens Forhold til Gudsbegrebet. Af det sagte fremgaar, at Hebræernes Visdom gaar ud fra Gudsbegrebet, hviler i Gudsforholdet, grunder i den af Gud givne Lov. Grækernes Visdom gaar ikke ud fra Gudsbegrebet, men den ender i Gudsbegrebet, ender i den filosofiske Monotheisme, og saaledes kunne jo Hebræisme og Hellenisme synes omsider at mødes. Naar det hedder hos Sirach, at Gudsfrygt er Visdoms Rod og fremdeles at Gudsfrygt er Visdommens Krone (Sir. 1,18 og 16), kunde man jo i det første se et Udtryk for den hebraiske, i det andet et Udtryk for den græske Visdom. Det vilde dog være en stor Miskjendelse af Sirachs Ord,

om man gav dem en saadan Udtydning. Det Gudsbegreb, den græske Filosofi hæver sig til, har kun lidet med Gudsfrygt at gjøre. Det er et Tankefoster, et blot Begreb uden bærende Kraft, som det derfor ikke er muligt at føre ind i Livet. Det er overfor det hebraiske Gudsbegreb, hvad en tom Skygge er overfor en levende Virkelighed. Forholdet mellem disse to har faaet et træffende Udtryk i Filos Ord: »det, som kun ved den mest ægte Filosofi bliver sammes Disciple til Del, Erkjendelsen af den Højeste, det er ved Lov og Sæder blevet det hele jødiske Folk til Del.« Men vel maatte de hedenske Vismænd undre sig ved at gjøre den Opdagelse, at hvad de ypperste blandt dem ved det mest anstrængte og udholdende Tankearbejde havde fundet som Resultat, det var givet det foragtede Jødefolk som Princip.

Der er altsaa stor Forskjel paa de Hebræers og de Grækers Visdom. Vi kunne derom sige, at de Hebræers Visdom har det ypperste Indhold, men maa saa ogsaa tilføje, at de Grækers har den ypperste Form eller dog i al Fald udmærker sig ved en Formfuldendthed, som den hebraiske aldeles ikke tilstræber. Men saa ligger det jo nær at slutte, at de maatte kunne udfylde hinanden, at naar den første afgav Indhold, den anden Form, maatte de derved kunne føres sammen i en højere Enhed til Baade for den hele Menneskehed, der nu en Gang har og altid vil vedblive at have disse to Folk til sine Læremestre. Det er dog en mislig Sag at ville hidføre Indhold og Form fra to forskjellige Sfærer. Vi have det bedste Bevis herpaa i den Forening, som Hellenisme og Christendom indgik i Middelalderens Skolastik: det blev til liden Baade for begge Parter og til liden Baade for Christenheden, om end dette Udtryk for Visdommen har havt sin store opdragende Betydning.

Det, som der imidlertid her skal spørges om, er, om der ikke har fundet nogen Tilnærmelse Sted mellem

Hellenisme og Jødedom om end just ikke som i Middelalderen mellem Hellenisme og Christendom, hvor den ene afgav Indhold den anden Form, saa dog en Tilnærmelse med gjensidig Udvexling. En saadan Tilnærmelse kan paavises, og Stedet derfor er netop det samme, der er fælles historisk Udgangspunkt for dem begge, nemlig Ægypten.

Det var henimod Slutningen af 4de Aarhundrede f. Chr. at Ægypten blev Hovedsædet for græsk Visdom. En Verdensbegivenhed, den der af Historikere er bleven betegnet som den største af alle næst Christendommen, havde nylig fundet Sted, det var Alexandertoget, det var Asiens Hellenisering. Centrum for det store aandelige Røre, som denne Bedrift, fremkaldte, blev Alexandria, den nybyggede Stad, der ikke blot bar Navn efter Alexander og blev hans Mausoleum, men ogsaa i sig samlede de ypperste Aandens Kræfter, der paa hin Tid gjorde sig gjældende, i hvilken Henseende den havde den ny Kongeslægt i Ægypten, Ptolemæerne, meget at takke for. Her rejste sig det navnkundige Musæum, der samlede Videnskabsmænd og Kunstnere af alle Slags, her samledes de uhyre Bibliotheker der kom til at tælle 700,000 Bind. Herhen omplantedes nu den græske Visdom, og med saadanne Midler til sin Raadighed maatte den vel kunne udfolde sig til en Blomstring som aldrig før. Dette blev dog ikke Tilfældet. Den skabende Kraft var borte. Istedetfor at bygge videre paa den lagte Grund indskrænkede man sig til at samle, at sammenligne og gjøre Udvalg. Men selv om Villien maatte være der til at vælge det bedste, saa manglede dog Evnen til at tilegne sig det. Kun den, der bygger videre paa den paabegyndte aandelige Bygning, er istand til at tilegne sig, hvad der foreligger. Bygningen var i al Fald ikke fuldendt, men at slaa sig til Ro i en kun halv fuldendt Bygning, det er at komme til at bo i en Ruin. Naar vi som det tredie Trin i den græske Visdom sætte Foreningen af

Erkjendelsens Klarhed med Sindelagets Renhed, saa blev dette i Alexandria betragtet som uopnaaeligt (om man end senere skred til ny Forsøg, tilsidst ad Exstasens Vej). Man opgav en saadan Stræben og lod sig nøje med den *Dannelse,* som en mangesidig Viden giver. At Forbindelsen af Erkjendelsens Klarhed med Sindelagets Renhed maatte opgives, laa deri, at Lov og Moral vare blevne skilte ad og gik hver sine Veje. Loven kunde være god nok for det menige Folk, de vidende derimod, de dannede, stillede højere Krav til en Regel for Livet og fandt den i Ideen; men Ideen manglede Lovens Myndighed og Lovens Klarhed, den kunde tages som en Raadgiver for dem, der formaaede at agte paa dens Vink, en fast Norm kunde den ikke give uden maaske for ganske enkelte udkaarne; men naar Lov og Moral skilles ad, rives et Folk ind i Opløsning. Det var netop Tilfældet med Ægyptens ny Befolkning. Og da man saa sig om efter et sammenholdende Baand, vidste man intet andet at ty til end de gamle ægyptiske Guder, Isis og Osiris, men man forholdt sig til denne Gudsdyrkelse som Fritænkerne i vore Dage forholde sig til Christendommen: det hele blev et tomt Skin.

Overfor dette Udslag af græsk Visdom giver nu Hebræerne Møde. Ogsaa om den hebraiske Visdom gjælder det, om ikke at den frembringende Kraft var borte, saa dog at dens egentlige Glanstid laa langt tilbage i Fortiden. Forstummede end ingenlunde Visdommens Udtalelser i den nu omhandlede Tid, saa var dog Profetien forstummet og dermed den Aandsmagt hørt op at virke, der var Visdommens rette Leder. Men det, som gjør Hovedforskjellen mellem den hebraiske og græske Visdom i den hellenistiske Tid, er dette, at hos Hebræerne er Baandet mellem Lov og Moral uopløseligt, og dermed er den egentlige Livsnerve bevaret. I Israel er der ikke den Forskjel mellem Lydighed mod Loven hos det lavere Folk og en højere Viden hos de dannede som hos Grækerne.

Jødeland var i den første Tid efter Alexanders Riges Deling knyttet nøje til Ægypten, og Forholdet var paa en enkelt Undtagelse nær fredeligt og gjensidigt anerkjendende. Vi har den mærkelige Fortælling om en Henvendelse til Jøderne i Hjemlandet i Ptolemæus Filadelfus' Dage for at faa en græsk Oversættelse af deres hellige Skrift til Indførelse i Biblioteket. Om end adskilligt i denne Beretning har et sagnagtigt Præg, saa er den dog i alt Fald ældre end Filo og kan tjene som Indledning til Belysning af Forholdet mellem Jøder og Græker i Ægypten. Jeg skal derfor anføre nogle Træk af denne Beretning, Aristeasbogen, efter Josefus.

Kong Ptolemæus sender altsaa Gesandter til den jødiske Ypperstepræst i Jerusalem, og de bringe 72 Jøder med tilbage til Ægypten, for at de skulde oversætte Biblen paa græsk. Da disse Jøder vare bragte til Alexandria, bleve de strax førte til Kongen, hvilket var imod Sædvane, da man ellers maatte vente 5 Dage paa at faa Audiens. Kongen modtog dem paa det bedste; de overbragte de Hilsener, Ypperstepræsten havde medgivet dem, og fremlagde Pergamentsrullerne, paa hvilke Loven var skrevet med forgyldte Bogstaver. Kongen besaa dem, beundrede det fine Pergament, udtalte sin Taknemlighed over, at de vare komne, endnu mere mod Ypperstepræsten, der havde sendt dem, og mest mod Gud, hvis Love de medbragte. Ja, hans Bevægelse var saa stor, at han udbrød i Taarer, hvortil Forfatteren naivt bemærker, at skjøndt Taarer i Reglen ere et Udtryk for Sorg, kunne de ogsaa være Tegn paa en ganske særdeles Glæde. Derpaa bleve de førte til Taffels, og Kongen gav Ordre til, at de skulde opvartes paa den Maade de vare vante til, ja han gik saa vidt, at han lod det sædvanlige Ceremoniel sætte til Side og bad en af Jøderne, der var Præst, at forrette Bordbønnen. Denne stod da frem og benyttede Lejligheden til at nedbede Held og Velsignelse over Kongen og hans Undersaatter.

De andre tilstedeværende gav deres Bifald tilkjende ved at klappe i Hænderne og derpaa begyndte Maaltidet. I denne Bifaldssalve møder os ligesom den græske Luft: en ny Fremtoning er traadt frem paa Skuepladsen, som det er værd at iagttage for derefter at føje til de mange andre Fremtoninger, Alexandria rummer. Samlivet med Kongen fortsattes imidlertid, først i 12 Dage, dernæst i al den Tid Oversættelsesarbejdet stod paa, idet Oversætterne hver Morgen gjorde Kongen deres Opvartning. Da saa Arbejdet var til Ende, blev det forelæst Kongen, denne undrede sig over Lovgiverens Visdom og Forstand og spurgte om, hvorfor ingen Historieskriver eller Digter havde erindret Loven, paa hvilket Spørgsmaal han fik den Forklaring af Demetrius Falereus, der havde været Hovedmanden for at bringe den hele Sag i Gang, at paa Grund af Lovens Hellighed havde ingen vovet det, og de Forsøg, der vare blevne gjorte derpaa, vare blevne straffede af Gud.

Disse Meddelelser have som sagt et sagnagtigt Præg, og ere senere blevne endnu mere udsmykkede, saaledes med Beretningen om, at hver af Oversætterne blev afspærret i en Celle for sig under hele Arbejdet, og da bagefter deres Oversættelser bleve sammenlignede, stemmede de ordret overens. De egne sig imidlertid godt som Indledning til at omtale det Forhold, hvori de Hebræers Visdom i en af det gamle Testamentes Apokryfer, Salomons Visdom, træder til den græske Visdom. Denne Bog er nemlig skrevet af en Jøde i Alexandria, skrevet omkring ved Midten af det andet Aarhundrede f. Chr. eller noget før og skrevet paa græsk. Naar den nævnes med Salomons Navn, maa det ikke betragtes som et Falskneri, som om Forfatteren vilde udgive den for at være skrevet af den historiske Salomon. Salomonnavnet har for Israel en typisk Betydning, det betegner Indholdet, altsaa Bogen som hørende til samme Klasse som de salomoniske Skrifter.

Naar vi nu sammenligne Bogen med Salomons Ordsprog, viser der sig strax en Forskjel i Henvendelsen, det er forskjellige Personer der tiltales i de to Bøger. I Ordsprogene er det Faderen der taler til Sønnen, den erfarne, der taler til de unge og uerfarne, bestandig er Talen henvendt til Israel. I Visdommens Bog er Talen rettet til de mægtige, Jordens Dommere, Fyrsterne, det vil sige til Hedningerne. Taleren træder her op med en Myndighed, som kun Bevidsthed om aandelig Overlegenhed giver den, saaledes som Jøden føler den overfor Grækeren. Den Glans, hvori Hedenskabet træder ham imøde, imponerer ham ikke, thi han ser den Hulhed, som ligger bagved, ser at Gudsfrygten mangler, at Retfærdigheden mangler, fordi der mangler det Baand mellem Livet og Loven, som alene kan give Livet Holdning, kan give den Visdom, der har en bevarende Magt for Menneskets Liv (Visd. 1).

Visdommens Bog falder i 3 Afsnit, som hver for sig give en Fremstilling af Visdommen, ikke i abstrakt Almindelighed, men i konkret Livsskikkelse, i levende Anskuelighed. I første Afsnit (Cap. 2—5, Cap. 1 er Indledning til det hele) fremstilles den lidende og forfulgte retfærdige overfor de ugudelige. Først indføres de ugudelige, de der ikke slutte ret, der betragte Livet som et Aandepust, der farer forbi og forsvinder, og som det derfor gjælder om at nyde den korte Stund, det varer. Det fremstilles, hvorledes de forbitres mod den retfærdige, hvis Levevis og hele Tilværelse er en Protest mod deres Livssyn, hvorledes de stræbe ham efter Livet, idet de spottende tilføje, at det behøver han ikke at bryde sig om, da han jo siger, at der er Forsorg for ham. Derefter fremføres den retfærdige og der vises, at der i Sandhed er Forsorg for ham, og at Lidelsen ikke gjør ham Skade, men tjener til at lutre ham og give ham en god Udgang af Livet. Derefter føres paa ny de ugudelige frem og efter dem atter den retfærdige, og Udgangen af Forhandlingen (Cap. 5)

bliver denne, at de ugudelige komme til Erkjendelse af, at de ere Daarer og at alt, hvad de have stræbt efter, opløser sig i Tomhed, at derimod den retfærdige har havt Ret: de retfærdige skulle leve evindelig, og i Herren er deres Løn, og der er Omsorg for dem hos den Højeste. Herren vil selv drage ud og stride for dem mod de uvise, og Følgen deraf kan ikke blive andet end et frygteligt Nederlag for disse.

Andet Afsnit begynder med Cap. 6. Først gjenoptages Formaningen, hvormed Bogen begynder, Formaningen til Jordens Konger og Dommere at lade sig sige, at høre og lære. Uden Visdom ville de aldrig udrette noget godt, men jo højere en Stilling de indtage, desto større Ansvar ville de paadrage sig ved deres daarlige Færd. Men ville de søge Visdommen, skulle de ikke komme til at søge forgjæves, den ses af dem, som elske den, og findes af dem, som søge den. Og saa kommer der en Skildring af Visdommen, saaledes som den blev Salomon til Del, og navnlig fremhæves dette, at han fik den ved at bede derom. I den Skildring af Visdommen, der gives i dette Afsnit, er Opmærksomheden særlig rettet paa det Forhold, den medfører udadtil. Vel fremdrages ogsaa Forholdet opadtil, at den gjør sine Dyrkere til Guds Venner, og indadtil, at den giver Renhed i Hjertet og fremvirker alle Dyder, men dette kommer kun svagere frem. Det er mere Forholdet udadtil, hvorved der dvæles. Visdommen giver Indsigt i alle Naturens Hemmeligheder, og den giver Magt og Indflydelse i det menneskelige Samfund. Lyst til Visdom fører til Herredømme (6,21). Jeg skal ved den faa Ros i Folkeforsamlingerne og skjønt ung Ære hos de gamle. Jeg skal findes skarpsindig i Dom og beundres for de mægtiges Aasyn. Naar jeg tier, skulle de vente paa mig, og naar jeg taler, skulle de give Agt paa mig, og naar jeg taler længere, skulle de lægge Haanden paa deres Mund (8, 10—12). Dog hæver Betragtningen sig atter og atter til det himmelske, og naar det

i Udgangen hedder, at Menneskene blive frelste ved Visdommen (9,18), da tales der om den Frelse, der gjælder Evigheden.

Tredie Afsnit begynder med Cap. 10 og gaar til Bogens Slutning. Efter at have fremstillet, hvordan Visdommen bevarede Adam, Noah, Lot, Jakob og Josef, fremføres (fra 10, 15) Israels Folk som det, der ved Visdommen blev bevaret og friet ud af Ægyptens Vold: Visdommen friede et helligt Folk og en ustraffelig Slægt fra Hedningerne, som plagede den. I dette Afsnit bliver der særlig Lejlighed til at fremstille Hedenskabets Daarskab som en nødvendig Følge af Afgudsdyrkelsen, medens Visdommen hos Israel har sin Rod deri, at det holder sig til Herren. Det taabelige i Afgudsdyrkelsen, at man tilbeder som Guder, hvad der er Værk af Menneskehænder og derfor nødvendigvis maa være ringere end Mennesket, udmales. De hedenske Vederstyggeligheder, navnlig som de knytte sig til Mysterierne, der spillede en stor Rolle paa Forfatterens Tid, beskrives. Herrens Domme over Ægypterne anvendes til at paavise Herrens retfærdige Gjengjældelse, som navnlig kommer frem deri, at det, hvormed nogen synder, dermed bliver han ogsaa straffet. Det var en fortjent Gjengjældelse, at Nilens Vand, i hvilket Ægypterne havde druknet Hebræernes Drenge, blev forvandlet til Blod og udgav en ødelæggende Vrimmel af Frøer; at i de 3 Dages Mørke bleve de forfærdede ved de Dyr, de tilbad som Guder o. s. v. Israel derimod blev paa Vandringen i den vandløse Ørken vederkvæget med rent Kildevand, og istedetfor Mørke havde de i Ildstøtten et meget stort Lys, der forjættede om det end større, der skulde gives dem i Loven. Skriftet slutter noget brat med de Ord: Du, Herre, har herliggjort og æret dit Folk i alt, og du har ikke overset det, du som til alle Tider og paa alle Steder stod det bi.

Hvad er nu Hellenismens Svar paa dette Angreb. Ja noget ligefremt Svar lader sig neppe paavise. Angrebet har sagtens ikke gjort synderligt Indtryk. Der er vel dem

iblandt Hedningerne, der ere blevne forbitrede derover og have opfattet det som et Udtryk for det jødiske Hovmod, og der er maaske ogsaa dem, Demetrius' og Ptolemæus Filadelfus' Aandsfrænder, der have hilset det med Bifaldsklap som et godt Udtryk for den jødiske Aandsretning, som en Vinding for Litteraturen, men i det hele har det næppe vakt stor Opmærksomhed hos Hedningerne, der vare altfor dannede til at de kunde modtage nogen dybere Paavirkning deraf. Muligen har det havt nogen Betydning for at vinde Proselytter.

Men hvordan stillede Hjemlandet, hvordan stillede Palæstina sig til Jødernes Bestræbelser i Ægypten. Der havde en Tid lang været en temmelig nøje Samvirken mellem Jøderne i Hjemlandet og i Ægypten, og den var ikke bleven afbrudt ved, at det ægyptiske Overherredømme var bleven afløst af det syriske. Tvært imod den var snarere bleven mere levende i Makkabæerkampenes Dage. Dette Forhold blev dog senere afbrudt, og den jødiske Literatur, der var fremkommet i Alexandrien, blev afvist i Hjemlandet af Skolemændene i Lærehusene. De Hebræers Visdom havde saaledes delt sig i to Strømme, af hvilke den ene, den i Hjemlandet, skarpt afviste ethvert Forhold til Hedenskabet. Den anden, Jøderne i Ægypten, som havde begyndt med gjennem Bekæmpelse at ville indvinde fra Hedenskabet, gled mere og mere over i det, den vilde bekæmpe. Vi kunne i Filo se en Repræsentant for denne Strøms videre Løb. For ham har de græske Filosofers Idelære faaet saa stor en Betydning, at han søger at tillempe Jødedommen derefter ved Hjælp af allegorisk Fortolkning.

Lad os da nu tage vort Stade der, hvor den oprindelig udelte Strøm deler sig i to Arme, og spørge om Aarsagen dertil. Aarsagen dertil er ikke en forøget Kraftfylde, men netop det modsatte, en indtraadt Svækkelse, og hvad Grunden er dertil, derved skulle vi nu dvæle. Vi vende da atter tilbage til Salomon, den historiske Salomon, og til

det ypperste Udtryk vi have for hans Visdom, Ordsprogene. Det er et Særkjende for den Visdom, som der udtaler sig, at den fremstiller det alment menneskelige uden at være synderlig farvet af Tid og Sted, af de historiske Forhold, hvorunder Folket lever og kæmper. Det er ikke det særligt jødiske, som her aabenbarer sig, men det som Jødedommen har fælles med alt ægte menneskeligt, har fælles med Christendommen. Det kjendes, at Visdommens Udgangspunkt er sand Gudsfrygt, at den fremgaar af dette at have givet Gud sit Hjerte, Gudskjærligheden bor den i Bryst. Derfor anpriser den de Dyder, der sammenholdes af Kjærligheden som Fuldkommenhedens Baand: først og fremmest Kydskhed, dernæst Fredsommelighed, Hjertets Renhed, Ydmyghed, Barmhjærtighed, Overbevisningens Fasthed og Renhed, Omsorg for Næstens Vel ved vis Tale og kjærlighedsfuld Handlen, tilgivende, bærende Kjærlighed, at gjengjælde sin Fjende ondt med godt, Kjærlighed mod Ægtefælle, Børn og Venner. Ordsprogenes Bog er som en stille, klar Bjergsø, der spejler Himlen i sig, Himlen, som den kan spejle sig i Menneskehjertet, naar dette er vendt mod Gud og Døgnets Stridigheder og Uro ere lukkede ude. Derfor drager den ogsaa Menneskehjærtet til sig overalt, hvor dette slaar for det ægte menneskelige. Som et Vidnesbyrd derom kan anføres Bacos Udtalelse: som Havets Sand omgiver hele Verdens Kyster, saaledes omfatter Salomons Ordsprog alle ikke blot menneskelige men guddommelige Ting, og der findes i den Art ikke noget, der kan sammenlignes med dem (de augmentis scitiarum). Men skjøndt den positive Religion med sine Dogmer ikke kommer til synderligt Udtryk i Ordsprogene, saa bæres de dog helt igjennem af den Tro, der hviler paa Guds Aabenbaring, og det, som bevarer Strømmen frisk og ren ned gjennem de følgende Tider, er dette, at Folket er under Profetiens Ledelse. Naar der ikke er profetiske Syner, bliver et Folk tøjlesløst, hedder det Ordspr. 29, 18,

og dette lægger sig for Dagen blandt andet deri, at det ikke kan fastholde den i Gudsforholdet givne Visdom. Nu er det imidlertid Kjendemærket paa den Tid, vi ved den apokryfe (rettere pseudepigrafe) Salomons Visdom føres ind i, at da var Profetien længst forstummet, deri er Grunden at søge til den i Visdomsvældet indtraadte Svækkelse, og naar vi nærmere skulle paapege, hvori denne Svækkelse giver sig tilkjende, saa er det deri, at Ydmygheden er gaaet tabt. Under Profetiens Ledelse bliver Visdommen atter og atter ført tilbage til den Fornyelse, som Ydmygelse giver, men da Profetien forstummer, styres der frem i en Retning, hvor Ydmygheden tabes. Dette er Grunden til, at den oprindelig samlede Strøm deler sig i to. Thi naar den hebraiske Visdom mødes med de Grækers, og den har tabt Ydmygheden, da kan det kun blive en forfængelig Kappestrid. Enten søger den at overgaa ved at optage i sig de Elementer, hvorved det græske synes at være overlegent, og glider saa mere og mere over i det fremmede, fordi det faste Holdepunkt er tabt, eller ogsaa sætter den sig stivt fast i sit eget og afviser al Forhandling med det fremmede, men træder dermed ogsaa ud af Verdensdebatten. Dette er netop Forholdet mellem den senere alexandrinske Jødedom og Rabbinismen i Hjemlandet.

Hvad der er Kjærnen i den hebraiske Visdom, er dog derfor ikke tabt, ej heller forsvundet af Menneskelivets Strøm. Visdommen fortsættes i de fromme Sjæle, der forvente Forløsning i Israel, og i Messias Person vinder den fornyet Skikkelse paa Jorden. Her er mere end Salomon. Herfra udgaar et Væld, der aldrig skal dele sig, det er den Visdom, som Ydmyghed er Sjælen i. Den skal aldrig hverken træde ud af Verdensdebatten, ej heller glide over i det, den kæmper med; den lader sig ikke skræmme af daarlig Modtagelse: Jøderne en Forargelse, Grækerne en Daarskab, men for de kaldede baade af Jøder og Græker er Christus Guds Kraft og Guds Visdom. Men den lader

sig heller ikke blænde af nogen god Modtagelse til at bygge sin Forkyndelse paa menneskelig Visdoms overtalende Ord, og hvad der lader sig blænde deraf, det skal nok vise sig ikke i Aand og Sandhed at høre den til og derfor at maatte udsondres derfra. *J. Bechmann.*

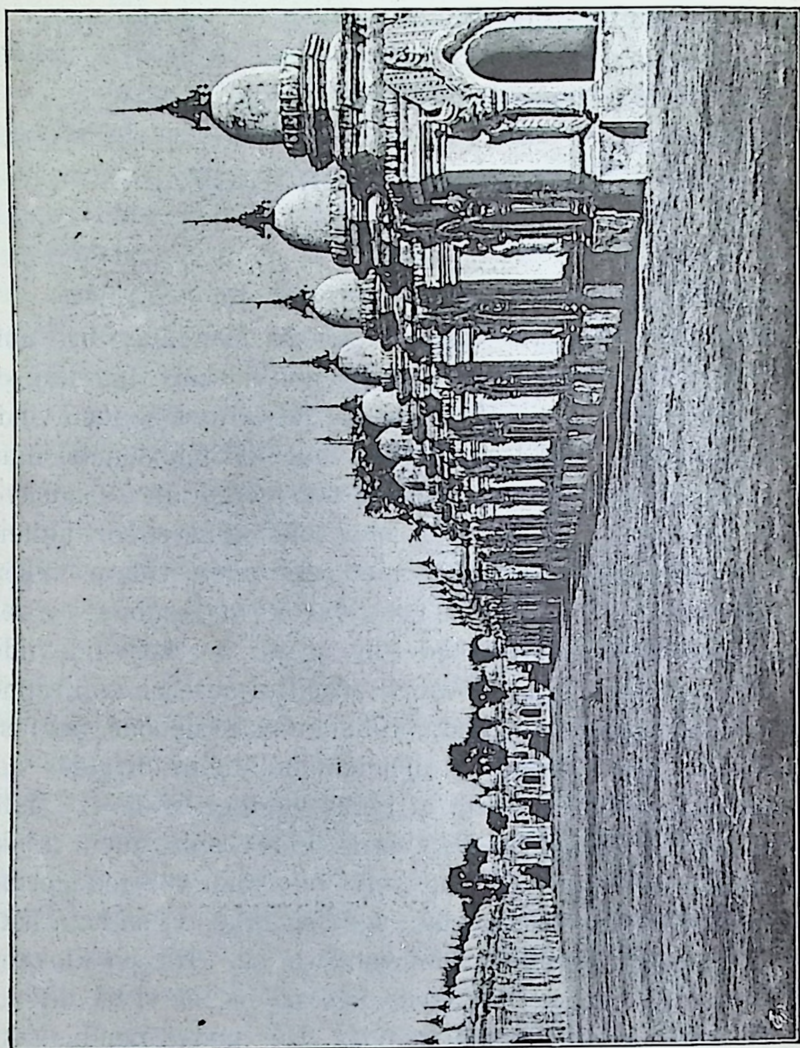
Ildsvåden i Mandalay.

(Et dagbogsblad).

Mandalay, 20. Road, Fredag, den 1. April 1892.

I forgårs brændte en stor del af Mandalay by, nok omtrent 7,000 huse. Ilden begyndte en halv fjærdingvej syd herfra ved lag kl. 10. Der blæste en rask sønden vind, så ilden fo'r hurtig fræm, fortærende det ene bambus-hus efter det andet. Vore nærmeste naboer bar deres bohave ind i vor dagligstue, så den blev fuld og fik et sort hulterbulter udseende. De kom med det uden videre, ingen spørgen om forlov. Deres huse var jo af bambus, og der var derfor al sandsynlighed for, at de om kort tid vilde være forsvundne. Det er svært, hvor Burmeserne kan rappe sig ved en sådan lejlighed. Så snart vore naboer var færdige med at flytte deres ejendele ind til os, flygtede de, formanende os til endelig at lukke vinduer og døre. Malli bar i en fart kjøkkenredskaberne ind i spisestuen (kjøkkenet var jo et hus for sig selv) og bandt vor ged derind også. Hvor han så blev af, ved jeg ikke, vi så ham ikke derefter, inden branden var faret forbi os. Nu var klokken bleven omtr. 11, og ilden var lige på os, så vi havde alle huller lukkede og lampen tændt. Her findes nemlig ikke glasruder i vinduerne, men kun døre til at lukke for åbningerne. Disse så vel som de andre døre er alle beslåede med jernplader uden på. Jeg åbnede et vindue på klæm for at se, hvorledes det så ud derude. Det var et frygteligt

Syn: bogstavelig som et ildhav med skyhøje flammebølger, der fo'r afsted med en rasende fart, piskede af vinden. Det er utroligt, så hurtig sådanne bambushuse kan brænde.

Men bambus er jo også et slags kæmpegræs, og nu var alt jo tørt som tønder. Snart fik Andersen og jeg andet at bestille end at betragte det grufulde syn udenfor;

thi de nærmeste huse var nu i brand, og vi var tæt omsluttede af et flammehav, hvis glødende bestanddele begyndte at trænge ind gjennem de små sprækker i døre og vinduer. Vi måtte til at slå vand på. Heldigvis var badekarret fuldt af vand. Mod vest var det nærmeste hus kun 16 fod borte. Det stod nu i lys lue, og vor dør mod vest begyndte derfor at brænde, trods jærnpladerne. Andersen påtog sig at forsvare den udgang så godt han kunde med vand. Også ovenpå trængte gnisterne ind, både gjennem den åbning, der findes i det flade tag, men som har en jærnbeslået dør over, og gjennem vinduet mod vest, der var stærk hedet og lige ved at brænde, så også jeg fik nok at gjøre med at slå vand på. Engang tænkte jeg på, at vi kom nok til at flygte og lade alt, hvad vi ejede, tilligemed naboernes bohave i stikken. Men jeg vidste, at længe kunde det ikke vare, inden ildhavet havde væltet sig videre færdig med at fortære her omkring, og det gav mig håb, så jeg holdt ud og passede på, så godt jeg kunde. En tid var der fare for at badehuset, som jo er af træ og bygget op til dette, også skulde gå med; der var frygtelig hedt derinde i det, hvorfor jeg overgød det med vand indvendig. Nogle læs brændsel, som vi havde liggende op til hegnet og tæt ved kjøkkenet, kunde selvfølgelig ikke undgå ildens rov, heller ikke Malli's lille kogehus, som var af brædder og bygget op til kjøkkenet; og derfor gik så også vort kjøkken med i undergangen. Det var kun en snes minutter at vi var så stærkt beträngte af ilden; så var kampen til ende og huset med dets indhold frelst. Men det er sikkert, at havde vi rendt vor vej, ligesom de andre, så der ingen havde været til at slå vand på, da vilde det hele være røget.

Det var et sørgeligt syn, vi nu havde til alle sider. Hvor der for en halv times tid siden stod tusinder af huse, der var nu kun rygende tomter. Og alle de dejlige træer, som omgav husene og for en halv time siden stod dejligt

grønne, så det var en fryd at se på dem, de stod nu forkullede. Luften var endnu fuld af røg og hede, og mod nord rasede ildhavet videre og blev ved, så længe der var næring for det. — Snart kom vore naboer tilbage, nu var de husvilde som tusinder andre. Nogle af dem, som brødrene Tsu og Ba' havde slægtninge i andre dele af byen, hvor ilden ikke havde været, som de kunde ty til. Og sådan vel med en del flere; men mange, måske de fleste, har nu næppe det, de kan hælde deres hoved til. Jammer, gråd og klage? Nej, den slags mærker man intet af. De synes at tage sig sagen meget let. Det er nogle mærkværdige mennesker. Men på denne årsens tid kan de da ikke fryse så lidt som blive våde af regn, så det er langt fra så galt at være husvild herude, som det er derhjemme. Og disse mennesker er som regel meget nøjsomme, stiller ikke store fordringer hverken i retning af mad eller huslejlighed. På nogle bambusstænger, som de har stukket i jorden, fastgjør de nogle måtter af samme materiale, både som tag og vægge, og derunder sover de så om natten, hele familjen, og derunder spiser de deres mad om dagen og har andre ting for. En del ris er jo nok brændt også, og det kan måske nok komme til at knibe for en del mennesker med at få føden. De fleste har jo kun af hånden i munden, kun hvad de tjæner samme dag; og hvordan de skal få bygget huse igjen, er ikke let at regne ud. Men sulte har sikkert ingen af dem behov, vil de bare lukke munden op og sige til. Der er en del rige kjøbmænd, som lader vogne kjøre rundt med ris, som deles ud til folk gratis. Og regeringen vilde sikkert hjælpe, om det gjordes behov. — Der påståes af nogle, at enkelte menneskeliv er gået tabt ved branden, men deputy Commissionæren, der formodes at vide god besked, nægter det bestemt. At en del hunde og spurve er omkommen i flammerne, det har jeg set med egne øje; men af disse skabninger var der alt for mange, efter mit skjøn, og er så endnu.

Det er ikke blot træ- og bambushuse der er brændte, men også en hel del stenhuse, det vil sige det indvendige eller træværket i dem. De har manglet jærndøre, gnisterne er trængte ind i dem, beboerne har været flygtede, der har ingen været til at slå vand på; og følgelig brændte de. Det anses for nødvendigt, at der er dobbelte døre og vinduer på stenhusene herude på grund af de hyppige ildsvåder. De yderste døre er da af bare jærn og lukkes kun ved sådanne lejligheder. Men en hel del mangler jerndørene, også dette vi bor i, og derfor ere de så udsatte. Det er en skjødesløshed og sorgløshed af ejerne, som mange af dem sikkert nu angrer hårdt, men for sent. Der var næppe et eneste af disse tusinder af huse, der var assureret. Det ligger ikke for Burmeserne at tage sådanne forsigtighedsskridt. Det er jo slet ikke vist, at huset brænder; i hvert fald kan der gå mange år hen, inden det sker; men derimod er det sikkert, at assurancepræmien skal betales og det hvert år. Sådan ræsonnerer han og lader være at assurere. Der er naturligvis heller intet assuranseselskab, som vilde have noget at gjøre med bambushusene, men sten- og træhusene derimod assurerer de med glæde.

Den 14. juni 1892.

I disse halvtredje måneder, som er svundne siden branden er der opbygget en svær hoben bambushuse igjen; med en utrolig hurtighed er det ene hus skudt i vejret efter det andet. Det tager omtrent fem dage at bygge sådan et almindeligt bambushus, når der er tre mand om det; men så tager det heller kun 5 (fem) minutter for det at brænde, når der er en rask vind, som puster til. Allerede dagen efter branden begyndte oksevogne læssede med bambus at mælde sig på deres skrigende og støjende måde; og der syntes at være kjøbere nok. Og så blev der en travlhed med at bygge. De, der havde lidt penge, byggede først, og derved fik de fattige noget at tjæne, så også de omsider

kunde få bygget sig et skur. Næsten alle husene er lavere og mindre end før. Et bambushus kan enhver fusker bygge eller være med til at stille op, hvad i en sådan tid er meget heldigt. Omkring pagoderne ligger der en hel del skur, der dels er bestemte til at huse Buddafigurer, dels som samlings- og tilbedelsessteder for fromme Buddister. Alle sådanne skur var imidlertid tilflugtssteder for så mange husvilde, som de kunde rumme. Ligeledes klostrene, hvor munkene flyttede sammen i større partier og overlod fattige det rømmede kloster for en tid. Mg. Mg. Tsu har for længe siden opført sig et bambusslot ved siden af os; det er lidt større end det, der brændte, men nogen herlighed er der ikke ved det. Ligeledes har svogeren Mg. Mg. King fået opført sig et hus her inden for det område, som hører til dette hus, og som før var indhegnet med et bambushegn. Mg. Mg. Ba har ikke bygget endnu, men agter nok at bygge i sommer en gang. Han bor med sin familje i lejet hus et andet sted i byen.

Men skjønt bambushusene således er kommen på fode igjen i mængde, så vi nu atter er godt omgivet af huse og naboer, så lader det ikke til, at ret mange af træerne vil grønnes igjen; de står der og minder ved deres triste, tørre og sværtede udseende om den forfærdelige dag, da ilden rasede. *J. K. Knudsen.*

Efterskrift af *H. Nutzhorn.* — Mandalay i Bagindien ved Irravaddy floden, c. 100 mil nord for Rangun, har nu 200,000 indbyggere, men er en meget ny by, først 1859 anlagt af en burmesisk kejser, der byggede et pragtfuldt slot, arsenal, mynt, de 450 tårne (hvoraf en del ses på foranstående billede) m. m. Heldigvis blev denne del af byen skånet af ilden. Nu tilhører staden og hele riget Englænderne, som erobrede det 1885. I Mandalay har den danske mission i Bagindien sin station under J. K. Knudsen og hans medhjælper A. Andersen.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Stille — det er, hvad der er på Vare- og Produktmarkedet, Livet pulserer *svagt, Spekulationen modløs; Kolera i Rusland og Frankrig forværrer end yderligere Tilstanden,* og det er kun i meget få Artikler, hvori der er Omsætning ud over det daglige Forbrug. — *Santos* og *Rio* melder små Tilførsler, og om større Forstyrrelse i Kommunikationerne, endelig at den voxende Høst har taget Skade af Frost, hvorfor Kaffepriserne er avancerede ca. 2 Øre Pundet; om denne Stigning vil holde sig, er det i Øjeblikket ikke godt at have nogen Mening om; men jeg tror næppe, at Spekulationen foreløbig tager fat på den Artikkel. — *Sukker* er flovt, den kommende Roehøst tegner godt, så der er næppe Udsigt til højere, men snarere til lavere Priser hen i Efteråret. — *Ris* rolig men fast. — *Sago* noget lavere. — *Kartoffelmel* på Levering flovt, af den ny Kampagne tilbydes allerede pr. December til noget lavere Priser end de nugældende. Lagrene er for Øjeblikket kun småt forsynede, særlig af brugelige Kvaliteter, så i de kommende Måneder vil Priserne nok holde sig, kan hænde at de endogså går noget højere.

Flæsk og Fedt er steget enormt i Amerika; sidste Artikkel ca. 20 %. Beholdningen af dansk Blærefedt smelter mere og mere sammen. — Positionen synes meget gunstig både for Flæsk og Fedt.

Frugter. *Terminsblommer* er noget højere i den allerseneste Tid, det legitime Marked er svagt forsynet særlig med større Kvaliteter, hvorfor Priserne er faste med opadgående Tendens. — *Korender* højere, den kommende Høst skal i den sidste Tid have taget meget betydelig Skade, man mener til et Beløb af 30 Millioner Francs. — *Mandler* ca. 8 à 10 Øre højere; men jeg betvivler, at denne Stigning vil holde sig.

Petroleum flovt.
Sølv lavere, noteres nu $39^1/_2$.
Rubelkursen 202.
Sprit 4 Øre lavere.
Kornmarkedet flovt. Amerika venter atter i År en stor Høst, med betydelig Eksport-Ydeevne. Fra Rusland lyder Beretningerne om den kommende Høst meget forskelligt. I Ungarn klager man over Høstudsigterne. Frankrig er middelfornøjet. Ostindiens Kornudførsel er pludselig aftaget ganske betydelig. Englands Høstudsigter — så vidt man kan skønne — tilfredsstillende.

Odense, 27. Juli 1892.

To Esser for mange m. m.

i Juni-Heftet af »Danskeren« for iaar.

Side 180 i Noten nedenunder staar »*Hlades* Gaard«; det skal være *Hlade* Gaard. Egentlig kommer *den* Rettelse ikke mig ved, men da *Hlade* ligger mindre end en halv norsk Mil inden for min Moders forrige Gaard *Bakke,* saa véd jeg derom god Besked.

Saa staar der i mit lille Kvæde »*Den gammelnorske Udvandring*« i Slutningen: »Stolperne, Ingulfs!«; *der* skal staa »Ingulf!« saa Slutningen læses:

Stolperne, *Ingulf!*
Indgang de blev til
lyttende *Odins*
Hlidskjalv i Nord!

Jeg har kanske selv skrevet »Hlidskalv«, men jeg foretrækker »Hlidskjalv«.

Akersgaden Nr. 23 i Kristiania, Juli 1892. *H. Brun.*

Fuglevisen af H. J. Ranch.

Det 16de Aarhundredes danske Digtning har jo længe været foragtet, og det er først i vore Dage, at man for Alvor har begyndt at fremdrage og værdsætte de tarvelige Rester, som Tidens Tand har levnet. Men dette Arbejde har dog allerede ført til, at flere hartad glemte Navne igjen har faaet en god Klang iblandt os. Det er vel nu almindelig anerkjendt, at Hieronymus Justesen Ranch fortjener at mindes. Af sin Samtid blev han skattet, og i hans Gravskrift stod:

Danicus atque fuit natura ac arte poeta,
cui cedat lingva natio quæque sua.

Som Digter naar han maaske næppe nogen større Anseelse end den, han har for Tiden;[1]) men derimod tror jeg, han fortjener en saadan paa Grund af sin Personlighed.

Jeg haaber i det Følgende at kunne give et lille Bidrag til Vurdering af den ofte omtalte, men næppe tilstrækkelig paaagtede og endnu mindre forstaaede Fuglevise.

S. Birket Smith, hvem den ypperlige Udgave af Ranchs Digtning skyldes, sætter Fuglevisen i Klasse med andre Dyredigte, der gaar ud paa at give »en Række Anvisninger til Gudsfrygt, Dyd og Høviskhed«, men udtaler, at hvad der giver den noget Værd fremfor flere Poesier af lignende Art, er »...den øjensynlige Glæde ved Naturen... samt en vis Friskhed og Livlighed i Iagttagelsen.« Dette »i Forening med, at den er skrevet som en Vise til at synges,« mener han »har gjort den saa udbredt og afholdt, som den ses at være bleven.«

[1]) Lad mig kun henstille til Kyndigere, om der ikke er Rimelighed for, at en Del af den saakaldte »Kiempebog« skyldes Ranch. Der er i alt Fald mange Lighedspunkter mellem Ranchs Digtning og adskillige af »Kiempebogens« Sange, der næppe kan stamme fra det 17de Aarh.

Jeg nægter ikke, at det sidst anførte kan have haft sin Betydning; men selv da Betingelserne for Forstaaelse af Enkelthederne ikke længere var tilstede, har Almuen sikkert haft en Følelse af, at Fuglevisen ikke blot eller særlig skulde give »en Række Anvisninger til Gudsfrygt, Dyd og Høviskhed«. Hvor langt den end i poetisk Kraft staar tilbage for Kristiern den Andens Vise, er den nemlig, om jeg ikke ser fejl, ligesom denne først og fremmest et Indlæg mod de Stores Overgreb, og saa forøvrigt gjemmer den en varmhjærtet dansk Mands Syn paa Tidens Fejl og Tidens Farer. Derved faar den formentlig en ikke ringe Betydning som Udtryk for, hvad der gjærede i danske Hjærter i Slutningen af det 16de Aarhundrede.

Jeg nægter ikke, at der er mange Lighedspunkter mellem Fuglevisen og de almindelige moraliserende Dyredigte, fra hvilke den til Dels har laant sin Form; men hvis min Opfattelse er rigtig, hører den dog væsenlig til en ganske anden Klasse. De omtalte Dyredigte bruger Billederne fra Dyrelivet, for derved nemmere at finde Indgang for de moralske Tanker. Naar Ranch har valgt Dyredigtets Form, er det nærmest, fordi han har noget paa Hjærte, som han ikke vover at sige uden Omsvøb. Heri er der en Lighed mellem Fuglevisen og saadanne Viser som den om Nederlaget i Ditmarsken og Kristiern den Anden.

Det er rimeligt, at Ranch oprindelig har tænkt at udgive sin Vise; men da det kom til Stykket har han vel ikke vovet at indsende den til Universitetet, hvor forblommet han end havde sørget for at gjøre dens Sprog. I alt Fald skal den først være bleven trykt en halv Snes Aar efter hans Død.

Hvis Citatet af Horats: Ridentem dicere verum qvid vetat? der i den ældste kjendte Udgave anføres efter Visens sidste Vers, stammer fra Ranch, er deri vel en Antydning af, at Visen indeholder Sandheder, som han ikke turde

sige paa anden Maade. Men dette fremgaar formentlig af Visen selv.

Smith skriver: »Fra hvilket Afsnit af Forfatterens Liv dette Digt hidrører, kunne vi end ikke have nogen grundet Formodning om.« Jeg mener dog at kunne gjøre det sandsynligt, at den stammer fra Tiden omkring 1560. I alt Fald fejler jeg næppe, naar jeg siger, at den stammer fra Tiden mellem Frederik den Andens Død og Kristian den Fjerdes Kroning.

Desværre har jeg kun ringe Kjendskab til Datidens Historie, og mit Opholdssted umuliggjør mig al nærmere Undersøgelse. Jeg er overbevist om, at der er mange Hentydninger i Visen, som jeg, til Dels af denne Grund, ikke forstaar; men det maa være mig tilladt kortelig at pege paa, hvad jeg mener at kunne skimte.

At Verset om Fuglekongen sigter til den mindreaarige Kristian den Fjerde, anser jeg for utvivlsomt.

Vor Fuglekonge, en liden Herre,
Gud give, at ingen bliver desværre:
Muth, gut ich mein!
Ingen foragte hin liden Tue,
hin store Læs kan hun vel kue,
— die Person ist aber klein!

Da der staar, at Personen er »klein«, kunde man maaske tænke, at Kongen endnu var et Barn; men dels mener jeg af andre Grunde at maatte antage Visen for at være skrevet i Slutningen af hans Mindreaarighed, dels kunde han nok, som den unge, uerfarne Konge, kaldes lille over for den vanskelige Opgave, der laa for ham, at kue det store Læs, vel nærmest den selvraadige, herskesyge Adel. Der sigtes rimeligvis til den bekjendte Fabel. Ørnen, som da bliver Adelen, vil gjærne herske over alle Fuglene; men selv har den — om end uforvarende — hjulpet den lille Fuglekonge til Magten, og nu skal den lære at bøje

sig for den, der har lovlig Ret til at føre Spiret. At der indblandes tysk i Verset, er maaske en Hentydning til det delvis tyske Hofsprog[1]) og en vemodig Antydning af, at der kan være Fare for, at den tyske Indflydelse vil vokse med Kongens Magt.

Lad mig ved denne Lejlighed indskyde den Bemærkning, at jeg ingenlunde mener, Ranch i og for sig var nogen Fjende af det Tyske eller havde Øje for hele den Fare, der truede vort Land fra Syd; men han havde sikkert saa megen Kjærlighed til det Danske, at han var en Fjende af Tyskhedens Overgreb, og som mange andre harmedes han ved at se den Oversvømmelse af tyske Lykkeriddere, som i mange Maader var en Ulykke for Landet. Den danske Adel var vel til Dels et Bolværk mod Tyskerne, som særlig var henviste til at støtte sig til Kongen; men skjøndt jeg mener, at Ranch havde Øje for, at Tyskernes Indflydelse let kunde vokse med Kongens Magt, saa tror jeg ikke des mindre, at han ansaa det for at være Kongens Opgave at klippe de Stores Vinger. Det faldt selvfølgelig ikke Ranch ind at ønske Adelen knust, og Tanken om Kongens Enevoldsmagt er sikkert aldrig opkommen i hans Hjerne. Adelen talte endnu nogle af Landets bedste og dygtigste Mænd, og flere af Ranchs Venner; men den sørgelige Forfaldstid med Sædernes Fordærvelse var allerede begyndt, og Skriget fra de Smaa over Uretfærdighed og Vilkaarlighed blev stærkere og stærkere Dag for Dag. Jeg mener, at dette Skrig atter og atter klinger til os gjennem Fuglevisen.

Det sidste Vers begynder saaledes i Udgaven af 1669:

(Vi) synge saa hos hin Viborrig Skald,
Ørnen sidder paa højen Hald,
Fru Gunder og Svend Felding.

---

[1]) Den danske Adel besværede sig straks efter Frederik den Andens Død over, at Kristian den Fjerde havde en tysk Hovmester.

Viborrig Skald er, som oplyst andensteds, en egen slags Øl, og der hentydes vel til Snapstinget i Viborg, hvor især de Store samledes.

»Ørnen sidder paa højen Hald« kunde vel nok være Hentydning til en eller anden Vise,[1]) maaske til Kristiern den Andens med Omkvædet: »Ørnen bygger i Felden ud.« I saa Fald skulde Meningen vel være: den gamle Konge (Frederik den Anden) er død, nu kan vi tumle, som vi lyster! Dog tror jeg snarere, den rette Læsemaade er (som i Udgaven af 1630): »*Hvor* Ørnen sidder paa højen Hald, og Meningen er da vel nærmest den, at Gækken er sluppet løs. Hvor Peter Dass i »Nordlands Trompet« omtaler et Bryllup, siger han, at »Ørnen blev sat med Glædskab paa højen Hald«, og det forklares saaledes i en Anmærkning: »Glæden og Fornøjelsen var paa højeste Spidse.«[2]) Udtrykket forekommer, saa vidt jeg mindes, ogsaa hos Peder Claussøn i hans Beskrivelse af Norges Dyr. At der ikke med Ørnen hentydes til Frederik den Anden, bekræftes formentlig ved, at man ellers ikke i Ranchs Digtning kan paavise noget Sted, hvor Ørn betegner en Konge. »Hvor Aadslet er, forsamles Ørnene.« Saaledes oversætter man jo (med Urette) Bibelens Ord, og Ørn kom maaske nærmest derved til ikke sjældent at blive Udtryk for den efter Datidens Tankegang uædle Rovbegjærlighed. I Fuglevisen slaar Ranch Ørne og Høge sammen som dem, der »bruge Vold og Tyranni saa mange Fold«. Er der derfor et Ordspil i Talemaaden om Ørnen, saa tænkes der sikkert paa, at det er Voldsmændenes Tid, det er dem, der sidder i Højsædet.

---

[1]) Linjen forekommer vistnok i flere Viser. Over Porten paa Basnæs staar eller stod:

Ørnen bygger paa højen Hald,
Avindsyg ligger i dyben Dal.
(Thiele. Folkesagn. I, S. 253.)

[2]) Nordlands Trompet. 1763. S. 87.

At det skulde være tilfældigt, at der hentydes til Viser om Fru Gunder og Svend Felding, kan jeg aldrig tro. Med Sikkerhed kan det næppe siges, hvilken Vise, der med Fru Gunder hentydes til. Maaske er der tænkt paa Visen om den danske Kongedatter, der bliver gift med den tyske Hertug, men vindes af den danske Kæmpe.[1]) I saa Fald skal Fru Gunder vel være et Billede paa det danske Folk. Maaske er der tænkt paa Visen om Fru Gundelils Harpeslet.[2]) Fru Gundelil slaar Harpen for Kongen, og faar saa Ribe og Ringsted, Sælland og Skaane. Meningen er da: Nu er der gode Tider for Adelen, den kan skalte og valte med Lenene! Visen om Svend Felding er næppe tvivlsom.[3]) Det er den, der begynder saaledes:

Der stunder ind til Danmark
saa mangen ærlig Mand,
og flere tyske Riddere
end jeg nævne kan.
De stunde ind til Danmark.

Det er Visen om den tyske Dronning Jutte, der foragter alt, hvad der er dansk.[4])

Det synes da at ligge nær at tænke sig, at Fuglevisen stammer fra det Tidsrum, da man saa' sig om i Tyskland, for der at finde en Dronning til den unge Konge. Jeg antager, at Henvisningerne til Fru Gunder og Svend Felding er givne, for derved til Slutning paa en forblommet Maade at antyde, hvad det er, der klinger gjennem Fuglevisen.

For Resten synes Tiden omkring 1596 at have beredt Ranch baade Skuffelser og Krænkelser. Frederik den Anden

---

[1]) Danmarks gamle Folkeviser. 1, S. 206 fg.

[2]) Sammesteds. 4, S. 396. Udgaven af 1630 skal have: Gund'l.

[3]) I Udgaven af 1630 skal der staa: »Fru Gund'l, Svend Feldings Gæst; men om dette var rigtigt, maatte der i alt Fald sigtes til en nu forgaaet Vise.

[4]) Danmarks gamle Folkeviser. 1, S. 416 fg.

havde været Ranch en naadig Konge,[1]) men han var for længe siden død (1588), og nu havde Kansleren, Niels Kaas, der ogsaa var Ranchs Ven, fulgt ham i Graven (1594). Kort efter døde Bispen i Viborg, Peder Thøgersen (1595). Ranch var da 56 Aar gammel. Han var Provst i Nørlyng Herred og Universitetets »Prokurator« ved Domkapitlet i Viborg. Det er vel ikke urimeligt, at han kan have gjort sig Tanker om at blive Bisp. Om der findes Oplysninger angaaende dette Punkt, véd jeg ikke; men det synes, som om han er rejst til Kjøbenhavn, for paa Domkapitlets Vegne at »kalde« en anden.[2]) Der blev imidlertid intet Hensyn taget til Ranch eller dem, paa hvis Vegne han kom.[3]) Rigsraadet yndede den daværende Hofpræst Niels Lauridsen Arctander eller Norbagge (født i Norge 1561), og udnævnte ham »uventet« til Bisp i Viborg. Ranchs mægtige Venner var døde.

Maaske er der i Versene om Vildgaasen Hentydning baade til Frederik den Anden og til Niels Kaas (som muligvis havde givet Ranch Løfter for hans eget Vedkommende).[4]) Vildgaasen »flytter fra en til en anden Bo«, er en omstrejfende Lykkeridder, som vil være »hos Varmen«, hvor han finder sin Fordel. Gammel dansk Sæd, at agte »Ed og Ære« er forsvundet, og i Steden for har man faaet »Vildgaasens Tro«.

Herr Holde-Love er dragen hen,
Vildgaasens Tro er kommen igjen (i Steden),
det klager saa mangen Mand.

---

[1]) S. B. Smith: Ranch. S. IX.

[2]) Ranch. S. XVI.

[3]) Saaledes forstaar jeg Bemærkningerne i »Den danske Psalmedigtning«. 1. Tillæg. S. 29.

[4]) Jeg har ikke kunnet finde nogen Oplysning om, hvor vidt Niels Kaas, i Lighed med andre Adelsmænd, havde sit Valgsprog. Om et saadant kjendes, vil det maaske have Betydning med Hensyn til den her fremsatte Gætning.

Ved Herr Holde-Love tænkes der muligvis slet ikke paa Personer;[1]) men det er dog ikke urimeligt, at der *ogsaa* er tænkt paa saadanne. Lad mig minde om, hvorledes Frederik den Anden efter sit Valgsprog: Min Trøst til Gud alene! plejede at sætte: »Treu ist Wildprett,« hvormed han vel har villet udtrykke sin Mistro til Mennesker.

En fortrædelig Sag havde Ranch netop ved den Tid, da Arctander blev Bisp (1595). Han dømtes af Viborg Domkapitel, for at have givet en Borgmester, Morten Hvass, Absolution.[2]) Om Arctander har haft noget med denne Sag at gjøre, véd jeg ikke; men det er rimeligt, at denne Nordmand ikke for ingen Ting skriver:

Vort Hjærte, hardt som Sten,
det gjør os daglige Men.

Og det er sandsynligt nok, at han har set ned paa, og maaske forarget sig over den gamle Præst, der skrev Komedier som »Karrig Niding«[3]). Selv gav han sig af med at skrive Salmer, som dog, i alt Fald i mine Tanker, er meget maadelige. Jeg antager, at Ranch sigter til Arctander i Versene om Tranen. Sigter han til en Person, er det i alt Fald til en Præst.

Hans Hue er af rød »Calmersie«,
og synes en Cardinal saa fri
af Jesuiters Art,

---

[1]) I Randen staar: »Prisca fides discessit ab orbe.« Lignende findes i flere Rim. I et Vers paa et norsk Drikkekar (1606), staar:

Tro og Love er dreven af By,
de maatte af Landene fly.
(R. Mejborg: Jonas Stolt. 1890. S. 16.)

Med Navnet »Holde-Love« kan f. Eks. sammenlignes »Tro-Vel« hos P. Tidemand. (Luthers Huspostille. Udgivet af T. S. Rørdam. 2, S. 184.)

[2]) Ranch. S. XVI.

[3]) 1598 afviste Universitet et temmelig foragteligt en Komedie, som Ranch havde bedet om Tilladelse til at trykke. Ranch. S. XIX.

i Kærene agter han ingen sin Lige,
at kurle og dandse for ingen vil vige,
han haver en fredig Fart.

Ranch har hele tre Vers om Tranen, og deri synes især at spores en Frygt for at udtale en forhastet Dom:

Kanske det er ikke, som synes kan,
han tør dog være en frommer Mand.

Og siden:

Gud dømmer om Hjærte og Sind.

Naar det hedder, at han ikke vil vige for nogen i at kurle og dandse, tænkes maaske paa den statelige Hofpræst, der ogsaa giver sig af med at digte. *Trane* er indeholdt i Navnet *Arctander,* og en saadan forblommet Maade at give Hentydninger paa, var i Ranchs Tid overordenlig almindelig. I *Cardinal* har vi Bispens Forbogstaver N. L. A. Dog, dette faar staa ved sit Værd! Men bvis blot noget af det anførte maa findes sandsynligt, mener jeg, som tidligere bemærket, at det er rimeligst at antage, at Fuglevisen er bleven til omkring 1596.

At den indeholder personlige Hentydninger, anser jeg for givet; men ellers har den utvivlsomt i det Hele taget et langt videre Sigte. Hvad Ranch har ment med de enkelte Vers, er dog ofte vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at afgjøre, saa meget mere, som de til Dels er blandede sammen som Brikkerne i en Gnavpose. Jeg skriver »til Dels«; thi ofte synes Ranch at have forfulgt samme Tanke gjennem en Række af Vers.

Naar jeg i det følgende skal prøve at fremdrage nogle af de Tanker, som jeg finder i Fuglevisen, saa indser jeg godt, at jeg (saaledes som vel ogsaa i det forgaaende) staar i Fare for at lægge for meget ind deri; men naar jeg i Regelen udtrykker mig bestemt, er det blot for Nemheds Skyld, og ingenlunde, fordi jeg mener, min Forstaaelse er uomtvistelig.

En Gang for alle vil jeg bemærke, at Versene ofte er afpassede saaledes, at de *ogsaa* kunne tages som almindelige »Anvisninger til Gudsfrygt, Dyd og Høviskhed«, og flere af dem har vel næppe noget andet Sigte; men dette skal jeg ikke nærmere indlade mig paa.

Danmark var ved Krigen med Sverige under Frederik den Anden bleven bragt nær til Undergangens Rand; men i de senere Fredens Aar var det stadig steget i Velstand og Magt. Der bejledes nu til Danmarks Hjælp rundt omkring fra, især fra Syd. Men her laa en af de største Farer for Danmarks Fremtid. Dette finder jeg udtalt i Verset om Viben, som tager Vare paa »de fremmede Tuer«, og kan ikke vogte sin egen. Den bærer sig ad som en »Gæk«.

Ihvor det gaar med fremmede Trætte,
din egen Sag du ej forgætte!

Og der var nok at tage Vare paa i Landet selv.

Den ægte »Dannemand« ønsker ikke Krig. Han vil helst som Rørdrummen passe sit eget, sidde stille »iblandt de Rør« og »brumme sødelig«, hvorved han »ingen Uro gjør«. Han vil helst leve sit Liv i Fred, »venlig« og »tjenlig« mod alle, i Bevidstheden om, at han skal gjøre Regnskab for sin Husholdning (»tænk, at du est dødelig«).

Og han vil søge sin Glæde i huslig Lyksalighed med »en dydig Viv«, trofast som Duen, der »sidder paa Lindekvist«.

Men et saadant Liv er det vanskeligt at faa Lov til at leve. Man vil have Brug for at lære af Turtelduen »at tie og sukke i Tide«. Ja, »det er en Kristens *Hofværk* (Krigerfærd):

I Haab og Stilhed at være stærk,
at taale, lide og bie.«

Men naar al Ting mørknes omkring os, og Glæden synes at være fredløs paa Jorden, saa synger der en Nattergal, som »giver min Sjæl stor Trøst«:

Kriste, dit Ord mig sødest er,
iblandt alle Sang baade fjærn og nær,
det er min største Begære.

Hver Gang Tidernes Pinagtighed ret levende rinder Ranch ihu, saa tyr han tilbage til Trøstens evige Kilde.

Saaledes i Versene om Hønen og Svalen:

Min kære Husfugl, du lille Svale,
din Tid opvækker dig af Dvale,
kom hjem, min liden Gæst!
Nu vil vi sjunge og kvidre smukt,
og drive tilsammen Lyst og Tugt,
det rette Hjem er bedst!

Svalen, hedder det jo, sagde ved Herrens Kors: Husval, husval ham! Ranch har sikkert et saadant Ordspil i Tankerne, naar han skriver om Svalen, hvorved han vel nærmest sigter til Guds Naades Evangelium om det rette Hjem.

Og Herren ligner sig selv ved Hønen, der har »Hjærtens Omhyggelighed« for sine Kyllinger, og vil »sine Vinger over os slaa.«[1])

Blandt Hindringerne for et fredeligt og glædeligt Menneskeliv paa Jorden, maa nævnes de Mægtiges »Vold og Tyranni«. Dertil kommer Ranch atter og atter tilbage.

»Ørne og Høge« misbruge deres Magt paa den skændigste Maade. Som tidligere bemærket, bruger Ranch Ørne og Høge som enstydige Begreber; men der er næppe nogen Tvivl om, at han særlig sigter til Folkevisens »Høgehær«, den overmægtige Adel:

Den Fattige, som mindst formaar,
stødes til Side fra al sin Ret,
naar han mod Magten fører Trætt',
saa maa han under gaa.

---

[1]) Denne Sammenknytning af Ordene i den 91de Davids Salme og Herrens Ord (Math. 23,37, Luc. 13,34), er meget almindelig i de gamle Salmer. (Den gamle Psalmedigtning. 1, S. 60, 90, 171.)

Det er ikke et tænkt Tilfælde; men det er talt ud af det daglige Livs sørgelige Erfaring.

Andre har ikke den samme Magt; men vel det samme Hjærtelag. De er som Ravnen, der i Grunden er en »Tyran«; men henvist til som en »Tyv« at stjæle sig paa sit Bytte. Den venter til Heste eller Faar, efter den lange Vinter, udhungrede og »hjælpeløse« er ved at synke sammen.

Naar Vognen begynder at hælde,
saa skyder en Skalk med Vælde,
og gjør sig meget bøs.

Her sigtes sikkert til de saa berygtede og forhadte Aagerkarle.

Ranch stiller ofte i de paa hinanden følgende Vers to Modsætninger overfor hinanden. Overfor den skadelige Ravn stiller han den nyttige Krage, overfor den samvittighedsløse Aagerkarl den foragtede Bonde, som især er den, der maa betale Gildet.

To Modsætninger stiller han ogsaa overfor hinanden i Versene om Aalekragen og Falken.

Aalekragen, der »frister det dybe Vand«, er »Fribytteren i vilden Strand«, der »røver og stjæler fra Kvinde og Mand«, og som, i sin Gridskhed efter Bytte, ikke betænker sig paa at tage Menneskers Liv.

Falken, der »flyver højt i Sky«, der ikke som andre Rovfugle stryger langs med Jorden, for uforvarende at kaste sig over sit intet anende Bytte, Falken, der ikke vil »stjæle sig til nogen By«, er den ærekjære Krigsmand, der gaar til Krigen som sit lovlige Kald. Det er ikke ham, Ranchs Dadel gjælder; men de Mægtige, der i Fredens Dage fører Krig mod de Svage.

Og blandt disse tænker han sikkert først og fremmest paa Bonden.

Som ovenfor antydet, mener jeg at Verset om Kragen sigter til *ham*.

Kragen er den nyttige, men foragtede Fugl. Ogsaa i Kristiern den Andens Vise er Kragen en iblandt dem, der lider ilde, naar »Høgen sidder i Egetop«:

Nu sidder Kragen paa bare Kvist,
og svelter hun over sin Klo.

At der tænkes paa Bonden, antydes ved Udtrykket: »Foragt ej Bonden graa!« Bonden har sin Gjærning i Samfundet og røgter den som »en fuldtro Ven«, derfor skal han ikke foragtes, hverken paa Grund af sin ringe Klædedragt og hele Fremtræden (»Bonden graa«) eller paa Grund af sit Sprog, selv om det ikke kan sammenlignes med det, der tales af de højere Stænder.

Vi kunne ikke alle i Basuner blæse,
nogen skal skrige, og nogen hvæse.

Hvor ringe Bondens Sprog end kan være, saa kan det dog ogsaa udtrykke Hjærtets dybe Følelser: »Han sjunger og vel med sin Mage.«

Men Bonden er ikke blot foragtet, han er undertrykt. Derfor lyder ogsaa de første Vers i Visen særlig til *ham*. »Naar rømt er Frost og Kuld« kalder Lærken hver »Avlsmand« til Arbejde, for at han kan »nære og bjærge« sig i »sit Ansigts Sved«. Og det er sandt, at »fattig bliver en Søvnestok«; men det lyder dog saa haardt:

At bede og trælle giver
Rigdom nok.[1])

Det er ikke underligt, men dog sørgeligt, at Bonden »forsover daarlig«, hvad Lærken aldrig glemmer, at »love

[1]) Jeg antager, at Ranch her anfører, hvad der *af andre* siges om Bonden. Jeg kan ikke tro, at Ordet »trælle« i Ranchs Tid brugtes saaledes, at han selv vilde bruge det som Udtryk for at »arbejde«, og at min Forstaaelse af Versene om Lærken er rigtig, mener jeg bestyrkes ved, at de følges af Versene om Stæren.

Gud saa aarle.« Aarsagen er jo, at Livet let kommer til at staa for ham som glædeløst og haabløst. Men det maa det dog ikke:

Hernæst da kommer den lystige Stær.

Nys »laa hun med Sorrig i Dvale«, og dog synger hun nu med Glæde. Der kan nok komme Tider, da Sangen vil dø paa vore Læber; og havde vi intet Haab, der rakte videre end til Graven, da var der intet at synge om; men en Gang skal alt, hvad der vil fordunkle Glæden, blive ryddet af Vejen:

Naar vi opstaa af Støv og Muld,
og Døden bliver kast omkuld,
saa glædes vi uden Men.

Ranch er sikkert langt fra at ville frakjende de Store i Samfundet den Nytte, de gjør; men *den* behøver ikke at fremhæves. Derimod er der Grund til at fremhæve, hvordan de Smaa fylder deres Plads.

Musvaagen er af en ringe Magt,
thi bruger han en ringe Jagt.

Men han er en nyttig Fugl. Han løfter ikke sine Øjne til »Hjort og Hind af Kongens Skov«, han er ikke med til at rives om hans Len; men han renser Marken for Mus. og naar han kun faar Føden, er han glad:

Saa nøjes en fattig Mand.

Jeg skal i Forbigaaende bemærke, at overfor den nyttige Musvaage stilles den naragtige Glente af de højere Stænder.

Som Musvaagen er Storken en nyttig Fugl. Den »lægger saa meget Ukrud øde«, og saa lever den et sædeligt Liv, den holder »sit Ægteskab rent«. Den »varer paa

sin Tid«,[1]) som vi Mennesker skulde gjøre, »Guds Naades Tid«, som aldrig kommer igjen. Her sigtes maaske nærmest til Borgerstanden, som vel den Gang i sædelig Henseende stod højere end de andre Stænder.

Men efter Versene om Storken, kommer Versene om Vildgaasen. Fremmed Sæd og Skik har trængt sig ind i Danmark. Der er Fare for, at alt det gode gamle skal blive ødelagt. Løshed findes snart i alle Forhold. Man »ringeagter Ed og Ære« og gaar over til »Vildgaasens Tro«. Før kunde man stole paa Folks Ord. Nu maa man »tage Pant for Gjæld«.

Med Harme ser Ranch paa de Fremmedes Indtrængen. Sisgen, Stillids, Kramsfugle og Papegøje[2]) er Burfugle, der »synge for dagligt Brød«. Derefter hedder det paa *tysk:* »Dens Brød jeg æder, dens Vin jeg drikker, dens Vise jeg kvæder, dens Spring jeg springer.« Det er vistnok ganske utvivlsomt, at dette sigter til de mange Tyskere »som flytte fra en til en anden Bo«.[3]) Højtklingende Navne (»Alsommersbram«) har de nok af; men i Grunden er de baade Gække og Hyklere. De er »Gække«, fordi de ikke gjør Gavns Gjærning, men »bruge idel Narrespil, dermed at tjene Tak«. Og de er »Hyklere«, der slet ikke føler sig knyttede til det Folk, hos hvem de faar deres Føde. Det er næppe blot for Rimets Skyld, at Kramsfugle er omskrevet til »Fugle i Kram«. Det er den Slags Folk, som man kan faa for Penge. At dette Vers staar lige efter Verset om Fuglekongen, og at disse Vers er de eneste, i hvilke der forekommer tysk, er næppe tilfældigt. Jeg tænker, de indeholder en Advarsel til den unge Konge.

---

[1]) Her, som ogsaa hvor der tales om Svalen, sigtes vel til Jeremias 8,7.

[2]) Jeg antager det for rimeligt, at her *ogsaa* er sigtet til bestemte Personer.

[3]) De tyske Lejetropper var meget forhadte. Jfr. f. Eks. den tyske »Krigsmand« i H. Chr. Sthens »Kortvending«.

Ogsaa Flagermusen er en Hykler. Den er »baade Dyr og Fugl«, og vender den Side frem, som i Øjeblikket kan bringe den Fordel. Her sigtes vistnok til en af Æsops Fabler.

De Fremmede er graadige som alle »Snyltegæster«. De snadrer som Anden, og snapper alt, hvad de kan hitte »er det end ikke saa godt«.

Det værste er, at de medbringer Løshed og Letfærdighed.

»Dannekonen« har Ord for at være »stille og from«, og det er ingen Lyde, om hun deri ligner Gaasen; men hun maa nødig ligne den i at være »taabelig«, saa hun nejer, naar de Fremmede skænder hendes Døtre. Saaledes forstaar jeg Verset om Gaasen:

Saa mangen Gæsling løber der om,
vi monne den fuldt vel nyde!

Hos de højere Stænder er Fordærvelsen ret trængt ind, og det er saa meget farligere, som Fisken altid raadner fra Hovedet.

Kalkun, Herrefugl og Paafugl[1]) er fulde af »Brask og Hovmod«, De Store træder op i straalende Dragter med Smykker og allehaande Prydelser; men den skjønne »Fjederham« kan ikke skjule deres Laster og Synder, lige saa lidt som Kalkunen kan skjule Bagsiden af sin brusende Hale, Hærfuglen sin skidne Rede og Paafuglen sine skurvede Ben.

Fordærvelsen viser sig i Foragt for Ægteskabet.

Aarkokken har sin visse Tid til at »skogre«, »naar det lider mod Sommeren«; men mange af de Unge skogrer gjennem hele deres »Svendetid«. Ranch tilraaber dem:

---

[1]) Det faar staa hen, om her er Hentydning til Personer. Den første Del af Hærfuglens Navn er sikkert ved et Ordspil taget i Betydningen »Herre«. Maaske tænkes der ved Hærfugl nærmest paa Mændene, ved Paafugl paa Kvinderne.

Hold op, hold op med Ære,
tag dig en Hustru kjære![1])

Og Fordærvelsen viser sig paa mange Maader.

Jeg tænker ellers ingenlunde, at Ranch skulde mene, at al Fordærvelsen stammede udenlands fra. Han havde utvivlsomt megen Kjærlighed til de gamle Dage; men han miskjendte selvfølgelig ikke Syndens Magt til alle Tider og under alle Forhold. Hans Ord om Laster og Synder gjælder derfor heller ikke blot de Store.

Det, en Gang imellem i et godt Lag, at drikke en Taar over Tørsten, ansaa Ranch sikkert lige saa lidt som Palladius for at være noget slemt. Derimod taler han stærke Ord mod at »slemme og demme Nat og Dag, og fylde baade Kro og Krave«. Og han advarer særlig mod Nattesvir. Kunde man endda lære saa meget af Natravnen, at man »holdt sig til en Side«, naar man gik drukken hjem om Aftenen; men saa »hujer og skriger« man, og kommer i Klammeri, som koster »Hud og Ben«.

I det Hele taget er det bedst ikke at færdes i Mørket. Da driver Uglen sit Spil. »Den hader Lyset«, fordi dens Gjærninger er onde. Dog kan den ikke dølge dem. De kommer for Dagen en Gang »naar Solen oprinder saa vide«.

Ogsaa Dobleren hører til de lysskyy. Som Hejren lokker Fiskene til sig med »sine søde Ben«, saaledes lokker han Ungdommen i Fordærvelse og vinder sig selv »baade Hoser og Sko«.

Sørgeligt er det at se den mægtige Herremand ødelægge sig selv ved Usædelighed og fortære »sit Gods samt muret Gaard« ligesom Strudsen fortærer Jærn.[2])

Usselt er det at se den »unge Lækrer«, der ved sit Vellevned har udmarvet sig selv, være stor paa det af

[1]) Det er maaske ikke tilfældigt, at Versene om Aarkokken staar kort efter Verset om Fuglekongen.

[2]) Paa Ranchs Tid brugte Adelen Strudsfjer som Prydelse. I Udgaven af 1630 staar i Randen: Non penna, sed usus.

sin Krave, og prøver paa som Bruskokken at gjøre sig »farlig« ved at »oprække« sine Fjer.

Men skjønt er det at se den fattige Spurv:

Den Spurre af Bækken drikker en Taar,
til Hjærtens Lovsang saa fremgaar,
at takke Gud for sin Gave.

Verset om Skovknarren og den grønne Spætte sigter vistnok til bestemte Personer, maaske til Ranch selv. Det hedder nemlig:

Skovknarren og hin grønne Spætte,
maa jeg for ingen Del forgætte:
Du Skriver, det ej forglem![1])

Rigtignok tør jeg jo hverken sige eller tænke, at Ranch nogensinde kom »drukken hjem«; men det er muligt, at han anfører, hvad der af andre sagdes om ham:

Kan du ikke sjunge, da kan du knarre,
du kan og gjøre fuld ond en Blarre,
naar du kommer drukken hjem!

»Kan du ikke sjunge, da kan du knarre«, er maaske en Hentydning til, hvordan den nyere Tids Mænd betragtede hans Digtning.

At Ranch havde et godt Øje til Sladder, kan man se af hans Vers om Skaden, som hakker »i ærlige Folks Ære« og »sætter Folk tilsammen«. Det »gjør stor Vedermod«.

Men hvad der er af større Betydning, er de mange Hentydninger til den nyere Tids Foragt for den gamle.

De nye Moder gaar som en Farsot hen over Landet. Der er Mennesker — især da blandt de Store — hvis Liv helt gaar op deri. Modejægeren er ligesom Glenten en »Sommerfugl«. Han trives kun paa Livets Solside. Han

---

[1]) Jeg opfatter ikke dette som Fyldekalk.

glemmer, at Vinteren kommer, da der skal spørges, hvilken Høst Sommeren bragte. Som Glenten er han ustadig i Farve og Fagter. Alt skal være nyt: Tale, Dands og Klæder:

Nu korte Svands, nu lange Hale,
det giver en passelig Pris.

Men derved bliver Livet tomt og indholdsløst.

I det Hele taget er det sørgeligt at se, hvordan den nye Tid stiller sig til den gamle.

Naar Hjejlen kommer, tilraaber hun Bonden: Kjøb Hø! kjøb Hø! Saadan vil Ranch tilraabe den ny Tid:

Udkast du ej det gamle,
før du det ny kan samle,
tag Vare paa Olsmissekrog.[1])

Om der skal ske en sund og glædelig Udvikling, maa man ikke synde mod den Lov, der lyder saaledes:

Det Gamle skal naa det Ny!

Gjøgen er kun en ringe Sanger; men han gjør sig ikke latterlig ved at prøve paa, hvad han ikke har Evne til. Han skøtter ikke om de nye Moder, som »Kvint og Bas«; men han holder sig til det gamle, som hans »Forfædre holdt i Ære«. Derfor maa man ikke laste ham.

Ranch sigter maaske nærmest til saadanne Forandringer i Tiden, som særlig berøre en Præst og Digter af den gamle Skole. Om Gjøgen siges der:

Han kan ej kvinkelere
sin Sang paany staffere.

At der blandt de yngre Præster var indført nye Moder, kan ses deraf, at det 1599 ved Roskilde Præstemøde forbødes Præsterne at forandre den gamle Messe og den »med Klinkenoder at kvinkelere«.[2]) Og man var ved at

---

[1]) 29de Juli, da det gamle Forraad er ved at slippe op og det ny endnu ikke er bjærget.

[2]) Ny kirkehistoriske Samlinger, 6, S. 651.

kaste Vrag paa den gamle Digtning paa Grund af dens Form. Man begyndte at kræve »regelret Versebygning, hvor Stavelserne taltes«.[1])

Der kunde nok være Grund til paa dette Punkt at sige, som i Verset om Hjejlen:

Udkast du ej det Gamle,
før du det Ny kan samle!

Og der kunde siges med Sandhed til de fleste af de ny, som der kunde siges til Arctander:

Du est ingen Nattergal!

Men det sørgeligste i Tiden, som Ranch atter og atter vender tilbage til, er dens store Letfærdighed. »Vi sjunge og springe i Lyst og Glæde« uden at tænke paa, om vi som Svanen kan synge den bedste Sang tilsidst.

Tænk du ikkun paa din søde Sang,
naar du skal gaa den lange Gang,
at du kan fare i Fred,
med Fryd og Glæde fare der hen,
— i Troen stærk, i Aanden ren —
og komme til din Sted!

For længe siden har den gamle Præst og Digter sunget sin Svanesang og løftet sine Vinger, for at flyve didhen, hvor der er evig Sommer. Maatte disse Blade være en lille Blomst i hans Mindekrands!

Jeg agter med det Første andensteds at give en Udsigt over, hvilke Bidrag Fuglevisen yder til, hvad jeg kalder »Fuglenes Historie«.

F. L. Grundtvig.

---

[1]) C. J. Brandt: Salmedigteren H. C. Sthen. S. 86. Her vil man faa et Indtryk af, hvad denne Digter tabte ved at prøve paa at rette sig efter Moden.

Fra Slægtens Barndom.

Skriftens Beretning om Paradislivet er som oftest bleven mere Gjenstand for Mishandling end Behandling. Lærebøger og Bibelhistorier har gjengivet Fortællingerne i jævnt rationalistisk Luntetrav, og hele Fristelseshistorien er man kommen over med den Bemærkning, at Mennesket maa vælge for at blive fri. Jeg overlader denne Sætning til de Herrer Filosoffer, i Bibelhistorien har jeg ingen Brug for den, thi der faar vi ikke at gjøre med et Menneske saadan i al Almindelighed, men Adam er Guds Søn, som Evangelisten Lukas siger, og dette maa vi bestandig holde os levende for Øje, at idet vi betræder Paradishaven, træder vi over Dørtærskelen til Guds Hus; Paradiset er et Faderhus, og i Faderhuset har den saa ofte gjentagne Grundsætning om Mennesket, der skal vælge for at blive fri, intet at bestille. Denne filosofiske Dybsindighed har tynget paa Skriftens Beretning som en Mare; den følgende Fremstilling skulde levere Beviset for, at den kan henlægges blandt udslidte Klæder.

Inden jeg gaar over til at fremstille Faderhuset, som det kommer os i Møde i Paradishaven eller Haven i Eden, maa jeg gjøre opmærksom paa, at Mennesket er skabt ind i en historisk Sammenhæng. Jeg holder ellers ikke meget af at ligne Verdensløbet ved et stort Skuespil, men i Mangel af en bedre Lignelse tager jeg til Takke med den — altsaa Historien er som et stort Skuespil; men da Mennesket træder ind som Deltager, er der allerede spillet en Akt, og den Virksomhed, som bliver Mennesket til Del, er ejendommelig paavirket af det, som er gaaet forud. Der er ikke paa bar Bund skabt et Menneske saadan i al Almindelighed — Hjulene er allerede i Gang, da Mennesket skabes for i Følge Herrens Raad at gribe ind, og hele Menneskets aands-legemlige Bygning er naturligvis

ejendommelig bestemt derved, at det skal gribe virksomt ind i en historisk Sammenhæng. Skulde jeg sige, hvad der er gaaet forud, hvad der er Navnet paa første Akt, saa maatte det blive dette: Løgnen er bleven til.

Hvilken Løgn? At Skabningen er sin egen Lykkes Smed. Det er Løgnen, som skal gjendrives, og Mennesket er Gud Herrens Indlæg i dette store Mellemværende, thi her kæmpes ikke med skrevne Aktstykker men med levende Indlæg. Jeg finder dette udtrykt bl. a. i Salme 8, Vers 3: Af Spædes og Diendes Mund vil du berede dig en Magt for dine Modstanderes Skyld til at tæmme Fjenden og Selvhævneren. Jeg følger Fr. Helveg, som vil have Fjenden og Selvhævneren forstaaet om Djævelen, saa bliver Meningen den, at Ordet paa Menneskelæber skal udvikles til at blive den Magt, som stopper Munden paa Fanden. Det sker, naar Ordet paa Menneskelæber bliver en Lovsang for Livet af Guds Naade. Naar Himmel og Jord gjenlyder af dette:

Af Guds Naade, til Guds Ære
evig glade vi skal være
i Vorherres Jesu Navn!

da er det ude med Daaredrømmen om Skabningen som sin egen Lykkes Smed. Dette maatte jeg forudskikke, at der er en Historie forud for Menneskehistorien, vi kjender ikke meget til denne Forhistorie, og de Skriftsteder, som maaske kan kaste Lys over den, er saa omtvistede blandt de Lærde, at jeg ikke skal indlade mig paa dem her, men saa meget mener jeg, at der kan siges, uden at der siges for meget: Mennesket er skabt ind i en historisk Sammenhæng, som paa en egen Maade har paavirket dets aandslegemlige Bygning.

Naar vi synge: Herre, dine Hænders Værk er vi allesammen; da gjælder det ikke blot os Menneskebørn, men ogsaa om Haven siges det, at den er et Værk af Herrens Hænder. Den laa i et Land, som kaldtes Eden eller

Vidunderlandet, selv midt i et Skjønhedsrige har den været mærkelig ved sin Skjønhed. Naar det angives, hvor den har ligget, saa er det ikke, for at vi skal søge den paa Kortet, thi Angivelserne er af en saadan Art, at man nødes til at sige med Grundtvig, at er de rigtige, saa maa der være vendt op og ned paa alt. Den nøjagtige Stedfæsten skal kun sige, at det er forgjæves at eftersøge Haven i Skjønhedslandet, den er sporløst forsvunden. Mennesket føres ind i Haven, i Faderhuset, og med det samme oplyses det om Husordenen. Der skal arbejdes, og Gjerningen bestaar i at dyrke Haven og vogte den; det sidste Udtryk tyder altsaa paa, at Haven er udsat for Angreb; af hvilken Art dette Angreb er, siges ikke, ethvert Forsøg paa at øve Vold skal Mennesket møde. Fra Arbejdspladsen gaar vi til Spisestuen, og der lyder Reglen: Du maa frit æde af alle Havens Træer. Det er ikke som Løn for Arbejdet; om voksne Mennesker gjælder det i Verden, at vil de ikke arbejde, skal de heller ikke have Føden, men saaledes lyder Loven ikke for Børn, i Barnealderen er der ikke en saadan Sammenhæng mellem Arbejde og Føde, de to Ting holdes skilte fra hinanden, og i Haven nyder Mennesket Børnekaar.

Fra Spisestuen kommer vi til Skolestuen, hvor vi træffer de to Træer: Livets og Kundskabens Træ. Det bemærkes straks om Livets Træ, at det staar midt i Haven; og at Kundskabens Træ staar Side om Side med det, hører vi siden af Kvindens Mund. Naar de to Træer staar saaledes Side om Side, tyder det paa, at der i det udvortes ikke er noget, som skiller dem ad. Tænker vi os, at vi kom gaaende gjennem Haven, vilde vi ikke have kunnet opdage, at der var noget som antydede, at Adgangen var formént Mennesket til det ene Træ midt i Haven, uden Hegn eller Mærke stod det tilgængeligt for enhver. Det er ene Herrens Ord, som skiller det fra de andre. Herren har navnefæstet det. Al Tale om et Naadegavernes Træ, af hvilket man kan

spise sig evigt Liv, og et Træ, med dødbringende Frugter, kan man lægge til Side — alle Træer er éns og bærer en Frugt, der mægter at opretholde Livet, som det er; ikke skjænke evigt Liv, men holde Mennesket i Live evindeligt. Kundskabens Træ er ganske som de andre, kun har Herren forbeholdt sig det selv, hvorfor man ogsaa træffende har kaldt det »Undtagelsens Træ«. Naar det er navnefæstet, saa er det, fordi det skal bruges i Skolestuen, hvor der skal undervises i et eneste Fag, nemlig at skjelne mellem godt og ondt, det er Undervisningsfaget i Barnedagene (se Es. 7, 16 og Hebr. 5, 14). Kundskabens Træ har sit tilsvarende i Israels Helligdom i Ansigtets Brød eller Skuebrødene. Israel fik Del i den Mad, som kom paa Herrens Bord i Forgaarden, paa Brændofferalteret, men Skuebrødene laa paa et Bord, som indtil videre var utilgængeligt. Kundskabs Træet antyder altsaa, at der er en Grændse i Fællesskabet mellem Gud Herren og Mennesket; det er en Grændse af lignende Art som den, der kan være i ethvert jordisk Hjem, hvor der kan være et og andet, som der er forment Børnene Adgang til, en kostbar Gjenstand, et gammelt Minde. Det hedder endnu ikke: alt er eders (1. Kor. 3, 21); men Grændsen er noget rent foreløbigt, naar Skolens Undervisning er til Ende, vil den bortfalde. Dog det oplevede Mennesket ikke at se, hvorledes det vilde være gaaet til, at Undtagelsens Træ var bleven borttaget. Menighedens Aabenbaringsbog kan vise, at naar Paradis oplades paany, vil der ikke være noget Træ, som Herren forbeholder sig selv, Skolestuen vil være nedlagt, og det fulde Fællesskab være indtraadt.

At der maa have været noget at lære i Skolestuen, maa være falden Mennesket paa Sinde, thi det maatte spørge sig selv: Hvad er ondt, og hvad er Døden? Gaader, som skal klares i Skolestuen. Det gjælder om ubetinget at bøje sig for Myndigheden i Herrens Ord, thi ethvert Overgreb i Skolen vil have skjæbnesvangre Følger.

Saaledes var Barndomshjemmet med sin Arbejdsmark, sin Spisestue og sin Skolestue. For første Gang siger Herren da med Blikket henvendt paa sit Værk: Det er ikke godt! Mennesket trykkes af Ensomheden, savner den jævnbyrdige Omgang. Sandheden af disse Ord kjender vi godt fra jordiske Hjem, thi der gives vistnok ikke nogen vanskeligere Opgave end at opdrage ét Barn — det er ikke godt, hvor der kun er ét Barn til Huse, thi Barnet vil savne jævnbyrdig Omgang, enten bliver det for tidligt indoptaget i de stores Liv, saa det bliver gammelklogt, eller ogsaa maa det søge sin jævnbyrdige Omgang udenfor Hjemmet. Herren er straks beredt paa at afhjælpe denne Mangel, som kaster en Skygge ind i Barnedagene, thi Mennesket skal helt tilfredsstilles i sin Samfundstrang; det skal bindes med alle de Menneskesnore, alle de Kjærlighedsbaand, som hører Hjemmet til, inden det kommer i Forbindelse med Omverdenen. Herren udtaler Menneskets Trang i de Ord: En Hjælp til at være hos ham, et Ord som paa éngang gjør Manden til Hovedet og stiller Mand og Kvinde jævnsides. Det overordnede ligger i, at Kvinden kaldes Hjælpen; det er Manden, som vælger sin Livsgjerning, og hvortil han behøver en Hjælp; det jævnsides ligger i Ordene: hos ham.

I Kvindeemancipationens Dage kan det maaske skurre i sommes Øren, at Manden er Hustruens Hoved, og dog vil det være saaledes i ethvert lykkeligt Ægteskab, thi Meningen dermed er vel ganske simpelt den, at Mandens Gjerning præger Livet i Hjemmet. Er en Mand Lærer, saa er Hustruen en Lærers Hustru og maa stræbe at gjøre Fyldest som saadan, er en Mand Bonde, saa maa Hustruen være en Bondes Hustru og gaa ind i det Liv, som følger dermed. Men saa skal Manden mindes altid at have Hjælpen hos sig og ikke under sig, saa de er fælles om Raadet og fælles om Sorgen.

Mennesket er altsaa skabt med et Savn, men paa Savnet kan der raades Bod. Det har jo ikke manglet paa kloge Hoveder, som har villet paastaa, at Synd er i Grunden ikke andet end Ufuldkommenhed, noget som der kan vindes ud over gjennem Udviklingen, naar den blot bliver tilstrækkelig længe ved i det éngang betraadte Spor. Saa gaar man uden om, at Synd er en Forvildelse, at den, der synder, falder paa en skjæbnesvanger Maade ud af Sporet, saa at der maa en Omvendelse til for at Udviklingen kan komme i det rette Spor. Synderen er en fattig Mand, fordi han har forsmaaet en Kjærlighed; men den, der føler et Savn, behøver ikke at have forsmaaet nogen Kjærlighed, han trænger til Kjærlighed, og han maa, jo mere personlig dette Savn er, blive sig det bevidst. Derom fortæller Skriften da ogsaa, thi idet Herren fører Dyrene til Adam, bliver han sig sit Savn bevidst. Det er den Arbejdsmark, som var anvist Mennesket paa den sjette Dag, og det er værd at lægge Mærke til, at det er paa Arbejdsmarken, at Mennesket bliver sig sit Savn bevidst, at det er der, han trænger til Hjælpen, som Hostrup synger:

Han kæmper, mens Kvinden hun sysler ved Bordet,
men hun er i Armen, og hun er i Ordet.

Med denne Navnefæstelse begynder Mennesket at øve sit Herredømme i Dyreriget, og det fremhæves, at det er et Herreord, som bliver talt, thi det hedder: alt det som Mennesket kaldte hver levende Sjæl, det var dens Navn. Dermed fremhæves to Grundegenskaber ved Menneskeordet, som aabenbarer vort Slægtskab med vor Gud — at Ordet er sandt og kraftigt, men denne lille Bemærkning siger os tillige, at gjennem denne Navnefæstelse blev Mennesket sig bevidst, at det savnede noget, thi Ordet kunde ikke komme frem i hele sin gudbilledlige Fylde, dertil krævedes, at Ordet foruden at være sandt og kraftigt tillige maatte være kjærligt. Det er Prøven, hvorpaa Adam sættes, om han

kan tale ud af sit Hjertes Fylde i denne Omgangskreds, eller om der er Hjertestrenge, som ikke kan bringes til at tone i Dyrekredsen. Skal der tales om, at Herren sætter Mennesket paa Prøve, saa maa det være her. Her er Stedet, hvor det er Herrens Vilje, at Mennesket skal vælge — thi det er efter min Mening absolut forkert at tale om Valget imellem Træerne, som noget af Gud beskikket. Med Hensyn til Træerne er der givet et bestemt Forbud, og det er noget andet end at give Valg — naar jeg giver min Søn et bestemt Forbud, saa giver jeg ham intet Valg — det er, som jeg siden skal vise, først som en Følge af Synden, at der bliver Tale om Valg, hvor der slet ikke skulde vælges. Navnefæstelsen af Dyrene er en af Herren beskikket Prøve, hvorigjennem Mennesket skal udvikles til at blive sig sin Trang bevidst.

Denne Navnefæstelse er at ligne med den, der synges om i Børnerimet:

Killinger smaa med Navn vil jeg nævne
enhver nu efter sin Kunst og Evne,

thi Mennesket har netop forstaaet at nævne dem alle efter deres Kunst og Evne, og derfor har det været som en Højtidsdag i Dyreverdenen, da der saaledes er bleven kaldt paa Dyrene, thi det rette Navn har en befriende Evne for alt, hvad der er af Sandhed; det er kun Indsidderen i Mørket, som gruer for det rette Navn. Paa dette som paa alle andre Omraader spore vi Syndens ødelæggende Magt, thi det hører til Sjældenhederne nu, at vi Mennesker véd at nævne det rette Navn. Men hvor stor en Højtidsstund det end har været, saa er Menneskeordet dog ikke kommen frem i sin Fylde; vi kjender ikke de Navne, Mennesket gav Dyrene, de er forsvundne med Slægtssproget, men gjennem dem alle er det gaaet som en Grundtone: Ingen Hjælp for mig. Da Mennesket saaledes har bevaret sit Savn uden at slaa af paa det, træder Herren

til for at raade Bod paa Savnet, saa at Ordet i sin gudbilledlige Skikkelse kan udfolde sig paa Mennesketungen. Thi Gudsbilledets Aabenbarelse maa frem for alt søges i Ordet; hvor dette har de tre nævnte Egenskaber, peger Ordet tilbage til det lyse Hoved og det varme Hjerte, medens Kraften i Ordet kommer derved, at Hoved og Hjerte er i Pagt med hinanden. Det lyse Hoved sidder inde med Sandheden, det varme Hjerte med Kjærligheden, og hvor disse to fredeligt samvirker, der er det kraftige Menneske, som kan gjøre sig gjældende, der er, hvad man i det lærde Sprog kalder en Person.

Jeg tillader mig at standse et Øjeblik ved dette Udtryk: Person, et Udtryk som jo daglig bruges, idet vi taler om Personer og Personlighed, det gjælder jo for noget almenmenneskeligt; ethvert Menneske kan gjøre Fordring paa at blive behandlet som Person d. v. s. som et Lod i Vægtskaalen. Hvis jeg er rigtig underrettet, saa skal Udtrykket stamme fra det græske eller latinske Skuespilhus, hvor det brugtes om den Maske, som Skuespilleren havde paa for at forstærke Lyden, saa at den kunde trænge ud til Yderkanterne af Skuespilhuset. Ordet blev fra Skuespilhuset overført til Retssproget, hvor det brugtes til at betegne et Menneske, som besad Ejendom. Efter Retssproget var altsaa ikke ethvert Menneske en Person, men kun den, som havde et Stykke af Guds grønne Jord, hvorover han kunde lade sin Røst lyde med Myndighed. Omsider har man saa gjort den Opdagelse, at hvert Menneske er Person, selv om han ikke ejer en eneste Fodsbred af Jorden, han er bestemt til at skulle tale kraftigt, at skulle være et Lod i Vægtskaalen. Arbejdet for at skaffe almindelig Stemmeret hviler netop paa dette, at det er en almenmenneskelig Bestemmelse at skulle være en Person — medens Slaveriet — baade gammeldags og nymodens Slaveri, berøver Mennesket Retten til at være en Person.

Da Adam vaagner af den dybe Søvn, er han straks klar over, at der er raadet Bod paa Savnet, og hvorledes det er sket, saa da han anden Gang tager til Orde for at navnefæste Hjælpen, som føres til ham, fremspringer Ordet i sin fulde gudbilledlige Skjønhed.[1]) Men Mennesket spaar, idet han ikke blot taler om Kvindens Oprindelse men ogsaa om Fremtiden, om hvorledes Forholdet til Kvinden vil præge hele Livet. Ligesom Herren paa den sjette Dag talte profetisk om Mand og Kvinde, saaledes talte Adam profetisk om Fader og Moder. Adams Ord kan bedst gjengives saaledes: »Denne Gang er det Ben af mine Ben og Kjød af mit Kjød; denne skal kaldes Veninden, thi hun er tagen af Vennen, derfor skal Vennen forlade sin Fader og Moder og holde sig til sin Hustru, og de skulle blive til ét Kjød!« Navnefæstelsen gjælder baade Adam og den ny Skabning, thi med den ny Skabning vinder den gamle ogsaa et nyt Navn. De nye Navne har jeg tilladt mig at oversætte: Ven og Veninde, fordi Mand og Mandinde er nogle kjedelige, kolde og klangløse Navne i denne Sammenhæng, hvor Hjertesproget skal lyde, men ogsaa fordi jeg tror, at det er den Oversættelse, som nærmest rammer Grundbetydningen i de tilsvarende hebraiske Ord. Atter maa jeg minde om Hostrups fortræffelige Sang om de bedste Mennesker, hvor det hedder:

Ja, hvem af de tvende, der egentlig raader,
det hører nu altid til Kjærligheds Gaader,

thi ved det forrige Ord om Savnet: en Hjælp til at være hos ham, fik jeg Lejlighed til at minde om, at Manden er

---

[1]) Skriften fortæller to Gange om Kvindens Skabelse, første Gang paa den sjette Dag, anden Gang her. Jeg antager, at det maa være saaledes at forstaa, at paa den sjette Dag er Kvinden skabt i Manden, om man saa kan sige, saa hvad der stod Herren for Øje, da han talte Ordet: Vorder frugtbare osv., det var kun Manden, i hvilken Kvinden var til Stede som Mulighed.

Hustruens Hoved, her falder Ordene, som om det er Kvinden, der er den stærkeste, hun har den dragende Magt, kun for Mandens Vedkommende siges det bestemt, at de gamle Baand maa løsnes, og end den Dag i Dag er det vistnok saaledes, at hvor ikke Slægtsammenhængen i Mandens Familie er særdeles stærk, dér drages Manden over i Hustruens Slægt. Endelig hedder det: Og de to skal blive til ét Kjød; det er den korte Beskrivelse af den Udvikling, som skal finde Sted i Ægteskabet; en Beskrivelse, som lider af en Mislighed, at man har saa svært ved at faa fat paa, hvad der skal forstaas ved Ordet »Kjød«, thi at dermed menes noget ganske andet eller noget mere end Kroppen, er klart, naar Paulus skriver: jeg véd, at i mig, det er i mit Kjød, bor ikke noget godt. Jeg kan sige med Hostrup, da han i Nord. Maaned. 1872 var inde paa dette Udtryk: »Ja, hvis jeg havde Tid og Lærdom nok til at gjennemgaa alle de Steder i den hellige Skrift, hvori Ordet »Kjød« forekommer, og tillige undersøge, hvad den græske og romerske Kirkes Fædre har forstaaet derved, saa kunde det vel være meget lærerigt og nyttigt, men denne Undersøgelse maa jeg overlade til en anden.« Kun saa meget kan jeg sige, at naar vi taler om noget, som er Kjød og Blod, saa mener vi en varm, livsfyldig Eksistens, og naar det da hedder om Mand og Hustru, at de skal blive ét Kjød, saa tænker jeg derved paa en varm, livsfyldig Enhed, som dufter én i Møde, naar man træder inden for Døren. Det er ikke en livløs Enhed, som er naaet derved, at den ene-Part er sat ud af Spillet, det er en Enhed, i hvilken begge Parter frit drager Aande. — Endelig maa vi for at forstaa, hvad der derefter fortælles, lægge Mærke til, at denne Udtalelse af Adam er at agte som et Guds Ord, det er Ægteskabets Skaberord. Herren kaldte det i sit Kjøds Dage ligefrem Guds Ord (se Math. 19, 5).

Efter at saaledes alle de Kjærlighedssnore er knyttede, som skal binde Vennen og Veninden til Hjemmet og Ordet

er kommen paa Mennesketungen i sin Fylde, sættes Mennesket i Forbindelse med Omverdenen, og denne Omverden mødes med Mennesket i Skolestuen. I Planteverdenen var der en Mærkelighed: Træet, Herren havde forbeholdt sig selv; nu møder der en Mærkelighed fra Dyreverdenen: Den talende Slange. Hvorfor skal dette Møde finde Sted? Jeg véd ikke at svare andet end, at det hører med til Menneskets Livsopgave. Mennesket skal tæmme Selvhævneren, og Magten bor i Ordet; da nu Ordet er brudt frem i sin gudbilledlige Skikkelse, tages der fat paa Løsningen af denne Opgave; under Løsningen af den falder Mennesket, men derfor slippes Opgaven ikke, den udtales og fastholdes, idet Herren træder til og forkynder, hvad han vil gjøre.

Om det skal hedde: Slangen var bleven trædskere eller Slangen var trædskere, skal jeg ikke indlade mig paa, men saa meget synes mig klart, at Trædskheden er dens Kjendemærke, det er Grundpræget i dens Tale, saa den vil gjerne skjule, hvor den hører hjemme, og klare sig med det falske Skin. Ligesaa spillende som en Slangetunge kan være, ligesaa spillende er Slangens Tale, paa intet Punkt blotter han sig ved en aabenbar Usandhed. Hvad det drejer sig om for Mennesket, er, at kunne navnefæste, nævne Slangen efter sin Kunst og Evne: den som ved sin Trædskhed kan tjene Løgnen. Havde denne tredie Navnefæstelse lykkelig og vel fundet Sted, da havde vort Levnedsløb været inde paa en Sejersbane, og det er ikke til at sige, hvad Retning den derefter vilde have taget. Jeg har før bemærket, at det er en Fryd for alt det, som elsker Lyset, at blive navnefæstet af sanddru Læber, thi derved hæves den dunkle Naturgrund op i det fulde Dagslys, men det er en Gru for al Løgnens Æt at blive navnefæstet, fordi det kun kan trives ved det falske Skin. Goethe lader Faust spørge Mefistofeles:

Hvad hedder du?

Mefistofeles: Og derom spørger I,
en Mand, der Ordet saa foragter,
der altid gaar det tomme Skin forbi
og ikkun Tingens Væsen eftertragter.

Faust: Hos Jer, I Herrer, Navnet tit fortæller,
hvad eders Væsen er, og hvad I gjælder:
»Fordærver«, »Løgner«, eller »Fluegud« —
man læser jer Natur af Navnet ud.

Mefistofeles gruer for Navnet, og vi kjender det samme fra vor nordiske Sagnkreds i Fortællingen om Sankt Laurentius, som byggede Kirken i Lund; da han mægtede at navnefæste sin Hjælper, Trolden, sprang denne i Flint. Endelig, for at tage det, som ligger nærmest i denne Sammenhæng, skal jeg minde om Fristelsen af Jesus, hvor Jesus sluttelig navnefæster Fristeren: Vig bag mig, Fanden! Dermed er hans Magt brudt.

Den, der vil have Besked om, hvorledes Slangen kan faa Adgang til Haven, hvorledes en Slange kan tale, hvorfor Slangen henvender sig til Kvinden, om Adam har været til Stede ved dette Ordskifte, som jo forøvrigt kun har taget en Fjerdedel af et Minut, og meget andet, som Videlysten kan ønske at faa Rede paa, maa jeg vise andet Steds hen, da jeg er ude af Stand til at give Svaret; jeg gaar med Skriftens Fremstilling lige løs paa Ordskiftet mellem Slangen og Kvinden. Slangen optræder først som Rygtesmed, som den uskyldigste i Verden fortæller den, hvad den har hørt i Byen; den kan ikke tro sine egne Øren, men Snakken gaar saaledes, at Herren har nægtet dem at nyde Træernes Frugter, den højeste Grad af Unatur. Herpaa svarer Kvinden med en uforbeholden Gjendrivelse af Rygtet, hvorved Fristeren faar den forønskede Lejlighed til at lære Kvindens Klarhed at kjende. Kvindens Tale vidner om fuldstændig Klarhed; enhver Tanke om, at Slangen har henvendt sig til Kvinden, fordi hun var uklar over Husordenen, maa falde til Jorden overfor hendes

Tale; Ordene lyder klare og bestemte, og dog er der en Mislighed ved dem, som giver Fristeren Anledning til at optræde i en ny Skikkelse. Kvinden nøjes ikke med at gjengive Herrens Ord, saaledes som Adam har modtaget dem, hun skærper Forbudet og føjer yderligere Forklaring til. Der er to Afvigelser: Hun nævner for det første ikke Træets Navn, men siger om Kundskabens Træ, hvad der tilforn er sagt om Livets Træ, at det er midt i Haven. Mon det har Betydning, at Kvinden overfører denne Tillægsbestemmelse paa Undtagelsens Træ? Jeg tror det, skjønt jeg snarere kan skimte det end udtrykke det. Naar det hedder om Livets Træ, at det er midt i Haven, saa lægges Eftertryk paa, at det tilgængelige Træ har den centrale Stilling, Kundskabens Træ staar ved Siden, men denne Grændse i Fællesskabet overskygger og fordunkler ikke Børnenes Ret. Idet Kvinden overfører Tillægsbestemmelsen paa Undtagelsens Træ, falder der for stærkt Eftertryk paa Grændsen i Fællesskabet. (Finder man Forklaringen lidt søgt, skal jeg ikke bestride det; den kan lægges til Side, men det staar alligevel fast, at Kvinden overfører Tillægsbestemmelsen fra Livets Træ paa Kundskabens Træ.) Den anden Afvigelse bestaar i, at Kvinden skærper Forbudet; hun nøjes ikke med at sige: Du maa ikke æde af Træet, men hun føjer til: vi maa ikke røre derved. Denne Tiføjelse viser, hvorledes Herrens Advarsel har sænket sig i Sjælen. Hvem kjender ikke den barnlige Frygt, f. Ex. for giftige Planter, og hvor tit kan vi ikke høre Børn skærpe de Forsigtighedsregler, som vi kan give dem; lignende er det gaaet Menneskeparret. Grundtvig har kaldet dette Svar af Kvinden for Støv-Hjertets spæde Tro paa Ordet af Guds Mund, og det kan vel være rigtig nok, men dog er jeg af den Mening, at saa ubetydelige Ændringerne end er i Kvindens Ord, saa er de dog skjæbnesvangre. De viser, at Menneskets Tanker har syslet meget med den Ting. Ændringerne er en Frugt

af Eftertanken, men det er altid en farlig Sag at gjøre Frugten af sin Eftertanke til Led af Bekjendelsen, thi det er vistnok ikke helt hen i Vejret, naar de græske Kristne brugte Udtrykket: at sige det samme som en anden, hvor vi bruger Udtrykket at bekjende. Jeg mindes at have læst et af de ældste Referater i Dansk Kirket. fra Roskilde Præstekonvent, hvor en Præst opkastede det Spørgsmaal: Hvad vil det sige at bekjende? Han gav selv Svaret: Det vil sige, at udtale, hvad der bor i vort Indre. Det er ikke en kristelig Bestemmelse af Bekjendelse, thi det maa hedde:

Min Mund og mit Hjerte,
de gjorde en Pagt,
i Fryd og i Smerte
af al deres Magt
hinanden at følge
og aldrig fordølge,
hvad i dem er levende *lagt*.

At bekjende er at udtale som sit Livs Ord, hvad der er nedlagt i os. Saa kan man sige om den lempelige Ændring af Bekjendelsen og om den følgerigtige Skærpelse af Bekjendelsens Ordlyd, hvad man vil, saa er det dog den, der giver Fristeren Paaskud til at ombytte sin Rolle: fra at være Rygtesmed gaar han over til at blive Skolemester. Da de dog nu har indladt sig paa at tænke over Herrens Ord, vil han heller ikke holde tilbage med sin Forklaring, navnlig ser han sig i Stand til at belære dem yderligere om, hvad Virkning Nydelsen af Frugten vil have; han opfordrer ikke med et eneste Ord til Handling eller til at overtræde Forbudet, han er simpelthen Skolemesteren, der berigtiger den gængse Kundskab og giver dem et Indblik i Guds Viden, som rækker dybere end det, de hidtil har havt. Hvorfor mon Herren har forholdt dem det? Derom siger Skolemesteren intet. Mon af Misundelse? Synes Ordene ikke let at antyde det? Ja, alt som man griber en Aal i sin Hale, saa er den trædske Fristers Tale. Spurgte

vi Skolemesteren: Er Gud da misundelig? saa vilde han slaa sig for Brystet og sige: Det sagde ikke jeg, men du! Kort sagt: Ordet er et Slangefrø, und det Plads i Hjertet, og det avler Vantro, Syndens frugtbare Moder. Hans Skolemestervisdom gaar ud paa, at der ikke findes den lovlige Sammenhæng imellem at overtræde Forbudet og Døden, som Herren har udtalt. Det er Syndens og Dødens Lov, han vil bortforklare; det er ikke saa, at Synd og Død hænger sammen som Aarsag og Virkning, som Sæd og Høst; det er ikke saa, at Mennesket mister sin Herlighed ved at krænke Fællesskabet med Herren; tværtimod! Brud paa Fællesskabet er Vejen til Fuldkommenhed, ad den Vej naa de til Guderang. Vore almindelige Oversættelser lader ikke det tvetydige og spillende i Slangens Tale komme fuldt til sin Ret, naar der oversættes: I skulle blive som *Gud* til at kjende godt og ondt. Det skal hedde: I skulle blive som Gud*er*, der kjende godt og ondt. Havde Slangen sagt: I skulle blive som Gud Herren, der kjender godt og ondt, saa havde han talt vitterlig Løgn, men det kan man ikke sige om Ordene efter den ovenstaaende Gjengivelse, al den Stund, at der er mange Guder, saa det ogsaa kunde siges om Davids Hus: I skulle være Guder (Zach. 12, 8). Ordene var naturligvis lagt saaledes til Rette, at Mennesket skulde overse det tvetydige i Tilsagnet og forstaa det saaledes, at det skal blive som Gud Herren til at kjende godt og ondt. Det guddommelige Klarsyn, som Slangen forjætter, var dog for Mennesket et saare tvivlsomt Gode, thi Mennesket skal netop ikke lære at kjende godt og ondt fra hinanden som Guder, men som Gud Faders Smaa. Vil vi spørge, hvorledes Gud Herren skjælner mellem godt og ondt, maa Svaret vel omtrent blive dette: Gud Herren har Loven i sig selv, og kan saaledes lettelig skjælne mellem godt og ondt, thi alt, hvad han kan kjende sig ved, er godt; alt, hvad der ikke har sit Ophav i ham, er ondt. Menneskets aandelige Bygning

er beregnet paa Børnekaar; Barnet har Loven udenfor sig, nemlig Faders Lov og Moders Formaning, hvad der stemmer dermed, er godt; hvad der strider imod den, er ondt. Der kan og skal udvikle sig en Lov i Menneskets Indre, den vilde ogsaa være kommen, dersom Menneskelivet var bleven i Sporet, den kaldes Samvittigheden ɔ: den Viden, som vi har tilfælles med Gud, men denne Retsbevidsthed skulde have udviklet sig som Frugt af et Liv i Faderens Lov, og den skulde ikke vindes ved et Brud, ved at kaste Faders Lov bag sin Ryg. Nu blev Mennesket, inden Guds Barnets Retsbevidsthed var bleven Kjød og Blod i det, stillet som en Gud, der skulde kjende godt og ondt fra hinanden ved at lytte til Samvittighedens Bud i dets Indre, og hvad der er kommen ud af det, ja det ligger klart for Dagen: Samvittighedens Bud kan arte sig højst forskjellige. Er der noget, der er tragisk, saa er det dette: Mennesket er henvist til Samvittighedens Røst, og om samme Røst gjælder, hvad der hedder i Salomons Ordsprog, 16, 28: Der er en Vej, som synes ret for en Mand, men dens Ende er Dødens Veje. Vi kan ikke synge om Samvittigheden som Ledestjerne, hvad vi synger om Herrens Ord: Det er den faste Stjerne paa Tankens vilde Sø. Jeg frygter for, at disse mine Udtalelser om Samvittigheden, som kun er korte Antydninger, skal synes én og anden formastelige, jeg skal da kun til min Undskyldning anføre, at jeg gaar ud fra den Opfattelse, at der ikke findes et Punkt i min Menneskenatur, som er uberørt af Synden, ogsaa Samvittigheden bærer Mærker af den, saa at den Vej, som kan synes ret i mine Øjne, dog kan være en Dødens Vej. Som ovenfor bemærket er Samvittigheden bleven, som den er: den bedste, men ingenlunde ufejlbare Ledestjerne i det gudforladte Menneskeliv, fordi at Faders Lov blev brudt, saa at Guds Barnets Retsbevidsthed havde ikke faaet Tid til at udvikle sig. Jeg synes at kunne slutte mig til Fredr. Jungersen, naar han i sin Bog »Hvad er Sandhed« skriver, at det

eneste, Samvittighedens Røst har tilfælles i alle dens mange brogede Skikkelser, er dette, at den har Forjættelse om Fred til den, som følger dens Røst. Samvittighedsfred er ogsaa af alle anset for et saare kosteligt Gode, men den er dog fattig i Sammenligning med Guds Fred.

Ordskiftet mellem Slangen og Kvinden varede kun et Øjeblik; saa jeg tænker mig, at Slangen derpaa har bugtet sig ned ad Træet, og i et Nu har den været ude af Syne. Hvad vilde vi ikke givet til, at Kvinden havde slaaet Slangens Skolemesterforklaring til Jorden, at hun havde navnefæstet den med ét: Løgner! hvad vilde der ikke have været sparet af Angst og Suk og Graad — det uudgrundelige Dyb af Smerte, som vi bekjender Tro paa, naar vi siger: pint, korsfæstet, død og begravet, vilde have været sparet; og Kvinden kunde have udtalt Ordet, dersom hun havde sammenlignet Slangens Forklaring med Herrens Ord, Modsigelsen maatte være falden hende paa Sinde. Men stille fik den Lov til at forsvinde, thi Kvinden faldt i Tanker, hun sammenlignede, men ikke Herrens Ord og Slangens Forklaring, men Slangens Forklaring med Træet. Der var givet Mennesket et skarpt Blik for Dyreverdenens Mangfoldighed, men Træet havde Herren selv navnefæstet, og Kvinden burde ikke have indladt sig paa at omnævne det. Hun ser paa Træet og gjør den Opdagelse, at det i Grunden er som de andre, hvad der gjaldt om alle Træerne, gjælder om det: Lysteligt at se til og godt at æde af. Da Ligheden saaledes falder hende i Øjnene, er Grændsen falden, og dermed er Kvinden ogsaa falden — hun tog af dets Frugt og spiste. Hvor længe Kvinden har gaaet med sine egne Tanker, ved vi ikke, hun kan godt have tænkt frem og tilbage en god Stund; Slangen er borte, den har intet at tøve efter, naar Sæden er saaet, saa gaar den videre, og Kvindens Tavshed var den en Borgen for, at dens Tale havde fundet Ørenlyd.

Til Forstaaelse af, hvad der derefter sker, er det nødvendigt at agte paa, hvorledes Kvinden og Manden er stedte paa en ganske forskjellig Maade i Fristelsen. Kvindens Stilling skildrer Pavlus, da han i sit andet Brev til Timotheus (2,14) kommer til at omtale, at Kvinden ikke maa overtage en Lærergjerning i Menigheden. Da han skal give Grunde, nævner han den Maade, hvorpaa Kvinden kom ind i Overtrædelsen; hun blev forført, d. v. s. hun blev daaret ved en svigagtig Forklaring, saa hun kom derhen, hvor hun ikke vilde. Manden kom ikke ind i Overtrædelse, men han blev stedt i et Valg. Eva valgte ikke. Det frier hende ikke for Skyld, men det maa alle Dage trykke Fristeren, at han maatte ty til tvetydig Tale, til det falske Skin for at vinde Sag. Adam valgte mellem Fællesskabet med Gud Herren og Fællesskabet med Kvinden, mellem Pagten om Paradis og Ægtepagten. Han faar altsaa Valget mellem to Guds Ord — kunde han andet end vælge? Ja, hans Brøde er det, at han vælger, der hvor der slet ikke skulde være Tale om Valg, thi det er en Frugt af Selvraadighed, naar Mennesket vælger mellem de to Ord, som var bestemte til herligt at skulle rime sig sammen. Hvad havde der da været at gjøre? vælge Gud Herren i Steden for Kvinden? nej, alt Valg i denne Sammenhæng er Unatur, men Sagen skulde have været indskudt til Herrens Kjendelse — det vilde ikke have gjort Faldet ugjort, men det vilde have ledet Levnedsløbet ind paa blidere Baner, da vilde Mand og Kvinde have været fælles om Sorgen og Skaden, men ikke fælles i Brøden. I Selvraadighed vælger Adam Livet i Ægtepagten: hans Hustru gav ham og han aad.

Saasnart de har overtraadt Husets Lov, opfyldes Slangens Ord, thi deres Øjne oplades, og de bliver som Guder. De ser paa hinanden med ganske andre Øjne end før, Barneøjet er borte, der lægger sig noget ind imellem dem, de føler en uimodstaaelig Trang til at unddrage sig hinanden,

dølge sig for hinanden, det er den Følelse, vi kalder Blusselen. Men det er ogsaa Begyndelsen til Opfyldelsen af Herrens Ord: Den Dag, I æder deraf, skal I visselig dø. Død og Dom har det tilfælles, at de er begge Adskillelse, men der er den store Forskjel mellem dem, at Døden skiller det ad, som gjerne vil være sammen, skiller de Hjertenskjære, Dommen skiller ad, men det er en Adskillelse af det, som i al Evighed aldrig kan forliges, det som kun ved Unatur og Bedrag er kommen sammen. Derfor er Døden en Gru for alle af Sandhed, derfor er Dommen alle sandhedskjærliges Trøst og Forlængsel. Straks da Overtrædelsen er fuldbyrdet, hører vi Lyden af Dødens Fodtrin, idet Mand og Kvinde føler sig skilte, der har lagt sig noget imellem dem, de ved ikke hvad. Men den Følelse, som fylder dem, Blusselen, er af det gode, saa idet de gribes af den og bøjer sig for den, da fødes Samvittigheden til Verden, da dages Loven i deres Indre, de bliver som Guder. Lykkelige Stund midt i Ulykken, da de flettede Løvdragten; der havde blot manglet dette, at de havde bidt Hovedet af al Skam og var forbleven nøgne, for at Ulykken skulde have været fuldstændig.

Da de hørte Herrens Røst i Aftensvalen, dølgede de sig end yderligere. Ligesom de har bøjet sig for Blusselen og dølget sig for hinanden, saaledes bøjer de sig for Bevidstheden om Skyld og dølger sig for Herren. Det at de gjør sig Bælter, og at de skjuler sig bag Træernes Løvværk, betyder det samme. Det er atter en Lyd af Dødens Fodtrin, de ved ikke, hvorledes de skal staa overfor hinanden, og de véd ikke, hvorledes de skal staa overfor Herren. Det er Gudsfrygtens Fødselsstund, men det gaar med Gudsfrygten som med Samvittigheden, de kommer ikke til Verden i deres ædle Skikkelse, Gudsfrygten er præget af Bevidstheden om Brøde, at noget er brudt i Stykker. Det er ikke den Frygt, som bor Side om Side med Kjærligheden, den hvorom der handles i

Forklaringen til de 10 Bud: Vi skulle frygte og elske Gud. Gudsfrygt og Samvittighed vilde være kommen, selv om Synden ikke var kommen, men de vilde have udfoldet sig i en langt lysere Skikkelse, de vilde have været Evigheds-blomster. Nu fødes de til Verden med Forkrænkelighedens Mærke, saa Samvittigheden kan ikke gjøre Tjeneste som den sikre Ledestjerne, og Gudsfrygten drager ikke til Gud.

Slangens Træskhed besviger Mennesket for Ungdomstiden, det gaar for Manden og Kvinden ligefra Barndomstiden over til Manddomsdagene. Ungdomstiden er Drømmenes og Valgets Tid, derfor er det ogsaa ret egenlig Skoletiden med dens retledende og tugtende Gjerning. Skolegangen blev kun kort, og den Skolemester, de valgte, blev vildledende i Stedet for vejledende, og da de stod i Aftensvalen, maatte de nok spørge: Hvilken Manddomstid kan krone Skolens Ungdomsværk. Siden Synden er kommen, er der vistnok heller ingen af Livets Aldre, som har fristet saa trange Kaar som Ungdomstiden; alle Aldre bære Forkrænkelighedens Mærke, men i ingen af dem faar vi saaledes Stene for Brød som i Ungdomstiden. Ungdommens Tid er fremdeles Drømmenes og Valgets Tid, men den største Part af Ungdommen har ikke Sands for eller Evne til at gjøre den til en Skoletid, og hvor den gjøres til en Skoletid, der har Skolen indtil de sene Tider været en Levebrødsskole og ikke en Skole for Livet, som kan vejlede i Drømmene og hjælpe til Valget. I Sangen: Aarene skride, Ungdomskraften svinder, skildrer C. Ploug, hvorledes det Maal, der har vist sig for Tankens Syn, trækker sig tilbage. Opfyldelsen ligger fjernere end vi tænkte. Men var det Aandens Maal, som har vist sig for os, saa har Ungdomskraften ikke været anvendt forgjæves — vi kan ved Aftenstund staa sejersløse, men ikke haabløse. Det første Menneskepar har staaet som en haabløs Slægt i Aftensvalen — thi det, de havde higet efter, var ikke Aandens Maal, det var ikke Herrens Ord, som havde randet Udsigterne for dem, men

Slangens Gjøgleværk; nu havde de favnet Skyen og stod der, fattige paa Fremtid. En anden af vore Digtere, Vilhelm Bergsø, har paa en gribende Maade skildret et forødt Liv; det er i »Den gamle Fabrik«, hvor han lader Helten synge for sin Moder:

Jeg har drevet omkring uden Maal, uden Med,
Livets Guldkorn jeg spredte som Sand;
jeg har tilsat min Tro, jeg har mistet min Fred
og nu staar jeg ved Afgrundens Rand.

Jeg staar ind imod Land som et stormslagent Vrag,
der er grundstødt mod Klipper og Skjær,
og endnu kun en Braadsøs bedøvende Brag,
og min Undergangstime er nær.

Saa vidt passer Sangen paa den foreliggende Situation. Livets Guldkorn ere spredte som Sand, Troen og Freden er sat til, Mennesket er et stormslagent Vrag. Men saa hedder det videre:

Der var et, som jeg holdt for mit Anker i Nød,
men det sveg som det skjørnende Siv,
se da fulgte jeg med, hvorhen Bølgerne flød,
og forspildt var mit øvrige Liv.

Det passer, for saa vidt som, at der ogsaa er dagedes et Nødanker i det faldne Menneskeliv, nemlig Samvittighedens Lov; men om det kan ikke siges som om Nødankeret, hvorom Digteren synger, at det sveg som det skjørnende Siv, thi det holdt, indtil Hjælpen kom for den haabløse Slægt, og Hjælpen det er: Herren i Aftensvalen.

Man har været temmelig enige om at erklære det følgende Ordskifte mellem Herren og Mennesket for et Forsøg fra Menneskets Side paa at vælte Skylden for det skete over paa Herren. Det er Syndens Udviklingsgang, siger man, at den ene Synd drager den anden efter sig; det er en Bekræftelse af Ordet i Folkemunde, at giver man Fanden en Finger, tager han Haanden, og til yderligere Stad-

fæstelse kan man vedlægge et Skriftsted, nemlig Hjobs Bog, 31, 33. Mit Svar er, at alt dette kan være meget sandt og meget rigtigt, kun har det intet at bestille i denne Sammenhæng; jeg tillader mig — for at tale parlamentarisk — at henstille den hele Opfattelse til ubetinget Forkastelse, da den er vildledende. Vil man se Syndens Udviklingsgang, hvorledes den ene Synd rækker den anden Haanden, saa skal vi ikke gaa til Ægteparret i Eden, men til Kain i Nod, i Edens Have skal vi lære en anden Udviklingsgang at kjende, nemlig fra Fald gjennem Syndsbekjendelse til Oprejsning i det profetiske Ord. Dersom man ved Undskyldning vil forstaa, at man anfører, hvad der kan tjene som formildende Omstændighed, saa kan jeg gaa med til, at Menneskene undskylder sig, men dersom det skal forstaas, at Mennesket forsøger at vælte Ansvaret over paa Herren, at skulke sig fra det, saa gjør jeg bestemt Indsigelse og hævder, at i den Forstand undskylder Slægten sig ikke i Haven i Eden. Min Grund er ganske simpel den, at Herren svarer uden nogen Irettesættelse, uden noget haardt Ord, og dog! hvor kunde et saadant mangle, hvis Menneskets Svar havde været et slet dulgt Forsøg paa at skyde Ansvaret fra sig over paa Herren. Hvorledes kunde en saadan Træskhed gaa upaatalt hen, ja endog efterfølges af det Spaadomsord, som skulde bære hele den følgende Udvikling. Naar Herren umiddelbart efter dette Ordskifte udtaler Oprejsningens Ord, saa er allerede dermed antydet, at der maa have fundet en sanddru Syndsbekjendelse Sted. Hovedvægten maa ligge paa Adams Ord: Kvinden, som du gav mig. Vi kan tænke os dem udtalte saaledes, at de kommer til at sige: Jeg har dig at takke for det Hele; men vi kan ogsaa tænke os dem udtalte paa en saadan Maade, at de kommer til at indeholde en Appel til Herrens Barmhjærtighed, saa de skal minde Herren om, at det er hans livsalige Gave, Adam har slaaet Følge med; saa hvis det er muligt, maa Herren frelse dem.

Herrens Tale har jeg kaldet Oprejsnings Ordet, thi det kan være saa strængt, det være vil, saa er det dog det bedste Ord, der kunde udtales, saaledes som Forholdene var blevne. Det er navnlig Ægtepagten, som bliver omdannet, saaledes at den kan gjøre Fyldest under de forandrede Vilkaar. Jeg forbigaar Ordet til Slangen, fordi det er mig for dunkelt, til at jeg kan sige noget ordentligt om det. Jeg maa nøjes med at henvise til Es. 65,25, som indeholder en Spaadom om Naturens Herliggjørelse, om Rovdyrene som skal forandre Levevis, men til Slut hedder det: Slangens Føde skal være Støv. Man kunde spørge: gjælder Herrens Ord Slangearten i sin Helhed eller blot denne bestemte Slange. Jeg er mest tilbøjelig til at svare: denne bestemte Slange — men maa give Afkald paa al videre Forklaring.

Hvad Herren derefter taler, er noget fuldstændigt nyt, nemlig om Forholdet mellem Menneskeslægten og Mørkets Fyrste. Det er ikke nyt, at der er et Mellemværende mellem de to, jeg har nævnet det som min Opfattelse, at Mennesket er skabt for at tæmme Selvhævneren, men Sagen har slet ikke været paa Bane i noget tidligere meddelt Ordskifte mellem Herren og Mennesket. Nu udtales det, saa vi skjønner, at hvad Virkning Faldet end kan have havt, hvor stor Forstyrrelsen end kan have været, Faldet og Forstyrrelsen har dog ikke havt til Følge, at Menneskets Opgave er lagt til Side, den opretholdes, ja udtales først nu i sin hele Fylde; men at det lader sig gjøre, ja det kommer ene og alene deraf, at Herren stiger ned fra sit Højsæde og tager Haand i Hanke — da Herren udtaler det Ord: *Jeg* vil sætte Fjendskab, saa er det, som vi kan se Herren rejse sig for at begynde at stige ned til Jordens lave Egne, det er, som om Herren tager det første Trin paa Stigen, som fører lige ned i Dødens Skyggedale. Herren paatager sig altsaa som sin Del af Arbejdet at indplante Fjendskabet til Løgneren i Menneskebarmen. Fjendskabet

skal fortsættes og tage til i Styrke, indtil det kommer til et Hovedslag eller en Tvekamp mellem Slangens og Kvindens Afkom, mellem Slangens og Kvindens Sæd, og Udfaldet kundgjøres: skjøndt saaret skal Kvindens Sæd dog sejre. Om Stikket i Hælen kan vi allerede tale, thi det ramte Kvindens Sæd paa Golgatha, Slaget, som der blev rettet mod Kvindens Sæd eller Menneskens Søn, som Jesus Kristus foretrak at kalde sig, kunde se farligt nok ud, og den selvkloge Verden har alle Dage anset det for et Nederlag, for en voldelig Afbrydelse af en ædel Livsgjerning, men set i Aandens Lys bliver det at agte for Stikket i Hælen. Højere kan den Modstander ikke naa, thi han er fordømt til at krybe paa Bugen, men det gjælder om, hvor vidt vi vil modtage denne Forklaring af, hvad der skete paa Golgatha, at dette tilsyneladende frygtelige Nederlag kun er et Stik i Hælen, som slet ikke berøver Herren hans Handledygtighed. Man kan, om man vil, sige, at i Opstandelsen knuses Slangens Hoved, hvilket er den billedlige Betegnelse for det fuldstændige Nederlag; men jeg er af den Mening, at det er rettest at sige, at dette ikke har fundet Sted endnu, Kampen er staaende; den nærmere Beskrivelse deraf maa være at søge i Aabenbaringsbogen, maaske navnlig Kap. 17, Spaadommen om Babels Fald. Saa skal Herrens Menighed med i Kampen iført Guds Vælde, som Pavlus skrev til Romermenigheden (16, 20): Fredens Gud skal sønderknuse Satan under eders Fødder i en Hast. Slangens Sæd var der allerede Tale om i Herrens Kjøds Dage, da Herren sagde til Folkelederne: I er af den Fader Djævlen, og senere udtalte han sig lignende ved at sige: denne er eders Time og Mørkets Magt, saa at altsaa Folkelederne og Mørket var Forbundsfæller, men senere i Verdensløbet skal Slangens Sæd fremstaa i fornyet Skikkelse; derom oplyses vi i Aabenbaringsbogen det 13de Kapitel, som melder om Dragen, der træder hen ved Folkehavet (ikke: Jeg stod ved Havets Bred, men: den, nemlig Dragen,

stillede sig paa Strandbredden) og fremmaner af Folkedybet Dyret eller den sidste Verdenshersker, om hvilket det siden hedder (17, 11): Han er én af de 7 og er selv den ottende.

Vi ser, hvor vidt dette Ord spænder, vi er allerede kommen langt ind i Aabenbaringsbogen. Skal vi saa i Anledning af dette Ord af Herren, udbryde med en af Kirkefædrene: Lykkelige Syndefald, som foranledigede en saadan Udtalelse! Nej, det kan lyde meget smukt, men er dog kun en Aandrighed, og Aandrigheder hører hjemme i Skaaltaler, men ikke i en Sammenhæng som denne. I Steden for at glimre ved en Aandrighed vil vi sige: Gud ske Lov for Herrens Naade, som trods Synd og Død og Djævelskab opretholdt Menneskets høje Kald at dømme Løgnen, selv om Maalet ogsaa skulde naaes gjennem den haarde Strid. Det er, som ovenfor bemærket, ikke Faldet, som har foraarsaget Udtalelsen, skjøndt den naturligvis er præget af Faldet, men det er Guds Naade, som har opretholdt Bestemmelsen trods Faldet.

Manden har valgt at leve paa Ægtepagten, og det er da dette Ord, Herren tager i sin Haand og omdanner efter Tidens Behov. Det gjælder fremfor alt om at bevare Alvoren i Slægten, og ved Alvoren tænker jeg paa Sandsen for det ene Fornødne, som er dette: at Herren faar Lov til at antage sig os. Lad under Byrden vokse Sjælens Vinge, hedder det i en af vore Salmer, og med Synden er Menneskets aandelige Tilstand bleven saaledes, at der skal Tryk til, for at Sjælens Vinge kan vokse og faa saadan Bærekraft, at Alvorssukket: Gud hjælpe os! kan stige op i vort Sjælelivs Dagslys. Fr. Jungersen har et lille Afsnit i sin Bog: Hvad er Sandhed, hvori han søger at vise, at Lidelse og Død blandt de ufri Skabninger, som ej selv kan bære Skyld, kan forstaaes som en Kjærligheds-gjerning mod Menneskene, som en indtrængende Advarsel mod den faldne Menneskeslægts idelige Fristelse til at kaste Samvittighed, Frihed og Ansvar og Samvittighedens Gud

fra sig som for tung en Byrde og tilbede Naturen og Naturlivet og Døden, altsaa vælge Livet i Lysterne og Døden som en Frelser fra Dommen i Steden for Livet i Aand og Gud som en Frelser fra Døden. Det er altsaa efter Jungersens Fremstilling Fristelsen i det faldne Menneskeliv at kaste den tunge Byrde fra sig, som kaldes Ansvar og Samvittighed, for at leve et Liv uden Spørgsmaal om godt og ondt, fortabt i Nuet og Nydelsen. For at dæmme mod denne Fristelse skulde Naturen være lagt ind under Forkrænkeligheden: »Fra det mindste Græsstraa til Solsystemerne høres der overalt igennem Naturen en Røst, som tilraaber Menneskene: Kan I tro, at Magten findes hos noget af alt dette, over hvilket Afmagten én Gang kommer.« »Forstaa I ikke, at saadan skal Naturen netop være, for at I skal føle, at I er mere end Natur, at der er Aand i Eder, at Aandens Liv kræver noget helt andet end denne Natur byder, at Gud altsaa har gjort Naturen saaledes for ikke at bedrage eder med den, men skræmme eder fra den?« (Fr. Jungersen: Hvad er Sandhed, S. 89, 81).

Det er Syndens Straf, som kundgjøres. Naar vi nævner Straf, maa vi kun passe paa, til hvilken menneskelig Livssfære vi søger hen for at finde noget tilsvarende, som kan anskueliggjøre os dette Forhold mellem Overtrædelsen og Straffen. Vi maa ikke anskueliggjøre os Forholdet ved at tænke paa en jordisk Dommer, som idømmer en Misdæder en Straf, thi saa kommer der et alt for udvortes Forhold mellem Overtrædelsen og Straffen. Dommeren kan idømme forskjellige Straffe. Vi skal derimod tænke paa det Udtryk, vi har i Folkemunden om en Overtrædelse: den har Straffen i sig selv — der er mangen Overtrædelse, som ikke kan rammes af Øvrigheden, men som har Straffen i sig selv, Overtrædelse og Straf forholder sig til hinanden som Sæd og Høst, og Herrens Ord i Aftensvalen drejer sig netop helt igjennem om den Høst, som maa komme efter at Slangesæden har fundet Hjerterum; Mennesket er

bygget saaledes, at enhver Udskejelse maa bære sin bestemte Frugt. Naar Herren fremdeles siger til Kvinden: *Jeg* vil rede dig megen Kummer, saa er det atter Menneskets Bestemmelse, som opretholdes: Vorder frugtbare og mangfoldige! Den opretholdes i den bedst mulige Form, hvorunder det kan ske, og atter her maa der lægges Eftertryk paa Ordet: Jeg ɔ: Det er Gud Herren, som sætter Fjendskabet, og det er Gud Herren, som reder Kummeren for Kvinden, og deri ligger Trøsten, saa Kvinden véd, at hun er ikke stillet overfor en blind Naturnødvendighed, men hendes Kummer er i Herrens Haand. Herrens Ord: vorder frugtbare og mangfoldige kan kun efterleves ved at sætte Livet i Vove. Forholdet mellem Mand og Kvinde undergaar ogsaa Forandring, for Kvindens Vedkommende hedder det: Din Attraa eller din Hu skal være til din Mand, og om Manden: Han skal herske over dig. Udsiger det første Ord noget godt eller noget slemt? Af mange opfattes det som ensbetydende med, at Kvinden skal være sanselig fremfor Manden; Erfaringen giver næppe denne Forstaaelse Medhold. Eller man viser hen til Fortællingen om Kain, hvor det hedder: Syndens Hu staar til dig, og faar saa ud af det, at med disse Ord skulde være sagt, at det herskesyge skulde være fremtrædende hos Kvinden. En tredie Forklaring, som jeg vil anbefale til Overvejelse er denne, at Ordene: Din Hu skal staa til din Mand, men han skal herske over dig, skal betegne Hustruen (ikke Kvinden men Hustruen), som den, hos hvem det stærke Følelsesliv skal være fremtrædende, saa hun med større Sjæls Inderlighed giver sig hen og er henvist til at søge sin Lykke og Glæde i det ægteskabelige Samliv. Deri var intet strængt, dersom Ordet fra Ægtepagten stod ved Magt: De to skal blive ét Kjød; men det sættes ud af Kraft og kommer ikke ind i Virkeligheden igjen førend med Jesus Kristus, som gjør det godt altsammen og ogsaa vil gjøre det godt i Ægteskabet. Dette Ord er foreløbig lagt til Side, og i Steden

for det jævnbyrdige Forhold er der kommet Herredømme. Det var der tilforn kun Tale om i Mennekets Forhold til Dyrene, nu maa det ind i Forholdet mellem Mand og Kvinde. Hustruen skal have sin Styrke i Hengivenhed, men da kan det blive strængt for hende lydigt at gaa ind under Herrens Ord, at Manden skal være Hersker; thi siden Synden er kommen ind, falder det Mennesket svært at styre sig selv, og det maa altid være svært at skulle lade sig beherske af den, som ikke kan beherske sig selv.

Til Adam lyder Ordet om det strænge Arbejde for at bjerge Føden, og hvad der gjør det dobbelt strængt, er det usikre Udbytte (Torn og Tidsel). Det er atter en Byrde, som kan løfte eller tynge, alt som der tages paa den. Usikkerheden i Høsten kan vække Sansen for det ene fornødne: Velsignelsen ovenfra, men den kan ogsaa blive en Kilde til stadig Bekymring, naar Mennesket føler sig henvist til sig selv. Jordens Forbandelse sker for Adams Skyld og til Menneskets Bedste, for, som det før bemærkedes, at vi ikke skal fristes til at se med Misundelse paa den ansvarsløse Natur og drømme om den moderlige Natur (Hjob 17, 14) i Stedet for at tro paa Gud Fader. Sliddet og Slæbet skal vare ved indtil det sidste; Løgneren bedrog Mennesket for Ungdomstiden, og Herren maa nægte Mennesket Alderdommens rolige Dage, det skal blive ved at gaa med Møje og Besvær, indtil det udslidte Menneske segner mod Jorden, han er tagen af. Jeg tillader mig nu at lægge Vægt paa, at det hedder, at Mennesket skal blive Støv — ikke Jord, men Støv — saaledes benævnes det Byggeemne, hvoraf Mennesket er dannet. Det var en Støvstøtte, Herren dannede og blæste paa; et saare vanskeligt Byggemateriale, kan vi nok forstaa; vore Børn forstaa at danne en Snemand, men den kan ikke staa for den varme Livsaandes Pust; vore Kunstnere danne Lerstøtten, men Herrens Kunstnerhaand former en Støvstøtte, og saa aander han endda paa den. Hvad vi saa skal tænke paa ved

Støvet, véd jeg ikke, men det er Benævnelsen, som er valgt paa Byggeemnet, og dertil skal Mennesket vende tilbage. Jordfæstelsesformularen lyder jo: Af Jord er du kommen, til Jord skal du blive, af Jorden skal du igjen opstaa. Det turde maaske være rettere at sige: Af Jorden er du taget, til Støv skal du vorde, men af Graven skal du igjen opstaa.

Hvad bliver der af Sjæl og Aand? Der tales, som om alt er sagt med dette: Du skal vorde til Støv igjen. Der kan kun svares, at Spørgsmaalet lades aabent ved denne Lejlighed; Sjæl og Aand nævnes end ikke, der tales kun om Støvhyttens Tilbagevenden til Støvet. Spørgsmaalet om, hvad Herren kan gjøre ud over Døden, og hvad der kan gjøres for den enkelte, staar foreløbigt hen; den eneste Udødelighed, som er nævnet i Oprejsningens Ord, er Slægtens Fortsættelse: der skal blive en Slægt! Derved er der foreløbigt sat en Stopper for Dødens Vælde, hvad mere der kan gjøres, maa senere Tider besvare.

Dermed har jeg gjennemgaaet dette Ord, som former Syndens og Dødens Lov saaledes, at trods alt det tunge, som den rummer, trods al Forbandelsen, der iskjænkes, saa baner det dog Vej for ham, som skal komme og raade Bod paa Vaanden. Ordet kan gjøre ondt for Kjød og Blod, og dog er det et Favntag; at det har lydt som sød Musik i Adams Øren, mener jeg, vi kan skjønne deraf, at da Herren har talt ud, vender han sig til sin Hustru og navnefæster hende anden Gang med: Eva — Livsmoderen. Et lyst og venligt Navn. Navnene Ven—Veninde maa lægges til Side og gjemmes til bedre Tider, men Navnet: Livsmoderen er visselig ogsaa godt. Hvor har Adam faaet det fra? Han har øst det af Herrens Tale. Trods alt, hvad den indeholdt af Kummer og Smerte, om Ansigts Sved og Herredømme, om Bolig i Jorden, saa har Mennesket dog hørt en Tone af Livets Sejerssang i det haarde Ord, den giver Gjenlyd i hans Hjærte og lægger ham Navnet Eva

paa Tungen. I denne Navnefæstelse hører vi atter et Ord paa Menneskelæber, som har noget af Guddomsklangen i sig, saa vi fornemmer, hvad det er for et Vandvæld, vi staar ved, dette Herrens Ord i Aftensvalen; naar dette Væld bryder frem i hele sin Fylde og annammes, da vil Ordet lægge sig paa Læberne i sin gudbilledlige Herlighed: sandt, kjærligt og kraftigt.

I Stedet for Løvklæderne og Skjulet bag Havens Træer giver Herren dem Skindkjortler, saa Herren vil hjælpe dem til frimodigt at kunne staa overfor hinanden og overfor ham. Herren skikker et Dyr i Døden for at skaffe dem Klæderne, og det er den første Antydning af, at Herren ogsaa vil tage Døden i sin Tjeneste, for at Menneskene kan vinde Frimodighed i Samfundet med Gud Herren og i Fællesskabet indbyrdes. Det er det første Glimt af Golgata: Gud Herren, der giver noget af sit hen i Døden, for at skaffe Menneskene Frimodighed i Fællesskabet. Menneskene vises fra nu af hen til Jorden, den Arbejdsmark, som var anvist dem fra først af, og ikke nok dermed, men Haven lukkes. Som Grund til Lukningen angives, at Menneskene er blevne som Guder til at kjende godt og ondt, saa de er i saa Henseende henviste til Samvittighedens Røst som Ledestjerne. Herren vil ikke, at Mennesket skal opretholdes i denne Tilstand evindelig; at det skulde fristes til at slippe uden om Ordet i Aftensvalen om at vende tilbage til Støvet. Thi Livets Træ giver, som sagt, ikke evigt Liv i Betydning af guddommeligt, saligt Liv, dets Frugt kan opretholde og nære det Liv, som er til Stede, saa det varer evindeligt. Mennesket skal ikke opretholdes i den Tilstand, hvori det er, fordi den er kummerlig i Sammenligning med Børnekaarene, som de nød i Haven, og som de atter skal forhjælpes til. Mennesket er i en Tilstand, som ikke fuldt ud er fremgaaet af dets Valg, thi der har været Forførelse med i Spillet, derfor skal det ikke bevares i denne Tilstand, men ind i Omskifteligheden. Omskifteligheden tager

en Ende, naar Mennesket befinder sig i en Tilstand, hvor det ikke længer er forført, ufrit, men i en Tilstand, som fuldtud er fremgaaet af dets eget Valg. Derfor gjælder det om at kunne sætte Mennesket i Stand til at vælge. Det gjør Herren i Tidens Fylde, og ved hans Levnedsløb i Kjødet bliver det muligt for os at vælge. (Se Fr. Helveg: Spaadom. I, 75). Forstaaelsen af Havens Lukning forvirres fuldstændigt, hvis man antager, at Mennesket kunde spise sig Salighedsfylde til af Træet, og at det var derfor, Adgangen formentes; Havens Lukning er en Velgjerning mod Menneskene — som Stillingen var, kunde der ikke times dem noget bedre.

Endelig sluttes der med de Ord: Østen for Edens Have lod Herren Keruber fæste Bo *og* Sværdets blinkende Lue for at vogte Vejen til Livets Træ. At Keruberne omtales, tyder paa, at nu staar Mennesket overfor en Kongeborg; Keruberne er Kongens Følgesvende. Saa er da altsaa Faderhuset lukket og omdannet til en Kongeborg; da Guds Bolig efter Floden rejses paa ny i Israel, saa er det atter som en Kongeborg, og først i den ny Pagts Menighed dannes Huset som et Faderhus. Efter den Oversættelse, som her er fulgt, skjælnes der mellem Keruberne og Flammesværdet. Det sidste har sin egen Gjerning: at vogte Vejen til Livets Træ, saa at Menneskene ikke skulde fristes til at bryde ind. Dermed slutter Paradisfortællingen — Faderhuset lukkes og omdannes til en Kongeborg, saa staar det store Spørgsmaal og bier paa sin Besvarelse: Hvorledes kan Vejen aabnes til Livets Træ?

Du, som Vejen er og Livet,
dig vi har vort Haandslag givet,
dig det er, paa hvem vi tror;
mellem alle Verdens Røster,
din er ene den, som trøster,
led os i dit Hyrdespor.

Grundtrækkene til den Fremstilling af Paradislivet, som er givet ovenfor, vil man kunne gjenfinde i N. F. S. Grundtvig: Kristelig Børnelærdom; Fr. Helveg: Spaadommene, I; Fr. Helveg i Dansk Kirketidende 1858 (Gud gav Mennesket Ordet) samt Fr. Helveg: Religionsfilosofi og Dogmatik.

Juli 1892, West Denmark, Wis. U. S. of A. *Th. Helveg.*

Paa Fjeldet.

Paa det jævne ej jeg bygger, men paa Bjergets Klippetind,
der ej Sky for Solen skygger, er ej Læ for Storm og Vind,
der er Klarhed, der er Friskhed — rent sig hvælver Himlens Blaa,
mens histnede over Dalen tunge, mørke Skyer gaa.
Under mig maa Skyen drive, som den kan, og som den vil,
her mig kvæger, her mig fryder Ætherens rene Strengespil.

Men hos Mængden hist i Dalen alt er jævnt og lunt og godt,
jævn dens Idræt, jævn dens Stræben, jævn dens Bifald, jævn dens Spot,
jævn dens Sandhed som dens Løgne, jævn dens Fejde som dens Fred.
Den i lutter Jævnhed pløjer hver en Flint i Jorden ned.
Sikre Gærder, faste Huse yder Skærm for Storm og Vind,
aldrig nogen Vandflom bryder brusende i Dalen ind.

Stormen suser om mit Hjørne, truer tit mit Hus med Fald.
Lynet knitrer, Øret døves af de hule Tordenskrald;
stærke Egestammer styrter bragende til Fjeldets Fod,
mens i Mørket sære Skygger fylder Pladsen, de forlod.
Hjertet højt i Bæven banker, Øjet gennem Mørket ud
søger, spejder efter Stjernen eller dog et — Stjerneskud.

Tit dog midt i dybest Mørke blusser Bavn paa Fjeldetop,
peger med sin Flammetunge lysende mod Himlen op,
hvisler, spruder, spreder Funker gennem Nat og Mørke ud,
viser Veje, før de svinder hen i Dalens Rusk og Slud,
viser Øjet: i det høje Lyset i sin Fylde bor,
aabner Øret, saa det hører Aanders klare Jubelkor.

Der er ingen Bavn i Dalen; Ilden der er Arneild,
der er kun den lumre Luftning, ingen Stormvind stærk og vild,
der er ej det klare Solskin, kun en lille Lysning blot,
ej engang det rene Mørke — alting er kun Graat i Graat;
der ej klinger noget Ekko, lyder intet Strengespil,
der kun Ørets fine Hinder Raab og Rummel sprænge vil.

Aldrig saa du Ørnen bygge Rede paa den jævne Jord,
aldrig Lærken sang paa Tue, men naar højt mod Sky den for,
aldrig der i Glans Naturen skrev sit Navn med Flammetræk,
ej engang de raadne Stammer Stormen fejed' lystig væk.
Vil du have Ro og Dorskhed? — Søg da helst i Dalen ind.
Vil du have Liv og Friskhed? — Byg da højt paa Fjeldetind.

Slægtens Saga end os melder: Paa de høje Bjerges Top
var der altid Templer bygget, knejsende mod Himlen op. —
Slægten vilde da som Ørnen bygge helst paa Fjeldet ud;
thi den fandt sig i det høje altid nærmere ved Gud,
nærmere ved Sol og Maane og den klare Stjernehær,
nærmere ved Lysets Kilde, Hjertets inderste Begær.

Han, som er de Kristnes Klippe, peged' og paa Klippen hen.
Du, som døser der i Dalen, klin din Hytte op ad den,
sving dig, hæv dig mod det høje, søg fra Sky og Taage ud;
ogsaa *du* paa Klippegrunden lever nærmere ved Gud!
Lad kun *Højhed* præge Graaden, Smilet, Elskov — Hadet med;
da dit Hjerte nok skal finde, hvad det altid søgte — Fred.

S. K. Sørensen.

Vilhelm Birkedal.

Død 26. Juli 1892.

Naar vor Tids Kirkehistorie en Gang skal skrives nogenlunde udførligt, vil den nys afdøde *Vilhelm Birkedals* Navn forekomme paa mange Blade.

Han havde i sin Ungdom tilhørt en helt anden Kreds end den, han siden sluttede sig til. *Oehlenschläger* var Genstand for hans varme Beundring, *Mynster* var hans Præst, *Hall* og *Monrad* vare hans Ungdomsvenner. I Trediverne blev han Kateket i Ringkøbing og kom der under Paavirkning af Præsten Hassenfeldt, der havde tilegnet sig *Grundtvigs* kirkelige Anskuelse. — I Roskilde Stændersal blev der ført et varmt Ordskifte om Sognebaandsløsningen, som Grundtvig havde foreslaaet som det første og mest nødvendige Skridt til Statskirkens Reformation. Dette gav Anledning til, at Birchedal, som han den Gang skrev sig, greb Pennen til Kamp imod Grundtvigs Modstandere. Og hvor glad Grundtvig blev over hans kække Skrift, kan ses af hans »aabne Vennebrev til en engelsk Præst«, hvori han melder, at *Sogne-Friheden* har faaet »en ny Pen til sin Ære, der hører til de dygtigste, man dypper nordenfor Elben. Det er en ung Præst i Jylland, ved Navn *Birchedal,* mig hidtil aldeles ubekendt, som har gennemgaaet Forhandlingerne i Roskilde om Sognebaandets Løsning med en Djærvhed og Taalmodighed, en Kraft og Klarhed, der ikke blot spaar Sognefriheden en glimrende Sejr, men vor Literatur en udmærket Prydelse.« Hvem kunde ønske sig at blive hilset paa en smukkere Maade ved sin første Optræden som kirkelig Forfatter? — Birkedal flyttede fra Ringkøbing til Sønderomme og Houen midt paa den jydske Hede. Sønderomme hører til Vejle Amt og Houen til Ringkøbing Amt. Den livlige unge Præst stævnede Præster baade fra Vejle og

Ringkøbing Amt til et Missionsmøde i Sønderomme, og der kom Lægfolk med. De jydske Missionsmøder, der nu begyndte, gav ikke blot Anledning til et nøje Samliv mellem en stor Del Præster; men hvad der havde mere at betyde, de førte til, at *Grundtvigs Præstevenner og Lægprædikanterne kom til at arbejde ypperligt sammen.* Hin Sammenkomst i S. Omme er i Grunden, hvad der har givet det første Stød til de mange Møder, hvorved Præster og Lægfolk have arbejdet sammen, ganske særligt til Høstgilderne og de mange andre Sammenkomster paa Donsgaard, til lignende Møder paa Bjerregaard hos Jens Jørgensen, saavelsom til de Rejser i Selskab med Præster som Fr. Boisen, V. Birkedal og H. Svejstrup, som Peter Larsen senere oftere gjorde. — Birkedal blev Sognepræst i Ryslinge, hvor Fr. Helveg som ung Kandidat havde vakt en Bevægelse, der trængte til at næres ved en livlig Søndagsforkyndelse. Der var da straks en stor Kreds, som samlede sig om Birkedal, og der gik Ord vidt over Fyns Land om Præsten i Ryslinge. Da der kom Baptister til Stige ved Odense, og Stedets Sognepræst, Hald i Lumby, ikke syntes at kunne styrke Folk til at holde sig klare fra denne Bevægelse, var der nogle Mænd, som bad Birkedal og Viborg (da i Rynkeby) om at komme til Stede og aflægge deres Vidnesbyrd overfor Vranglærerne. Dette gjorde de. Men Sognepræsten førte Klage over, at de havde overskredet Sognegrænsen. Det var denne Begivenhed, der gav Anledning til, at *Sognebaandsløsningen blev tilladt ved Lov.* — Det var ikke det eneste Skridt i Retning af Statskirkens Omdannelse i frisindet Retning, som Birkedal skulde give Stødet til. Da han paa Grund af nogle Udtalelser dels som Folkerepræsentant dels fra sin Prædikestol fik sin Afsked, og hans Menighed ikke vilde slippe ham, men byggede den Nasaretkirke, hvor han siden fik sin Gerning, og i hvis »Ly« han i mange Aar boede, opstod der en folkekirkelig Vanskelighed, som man tilsidst

mente bedst at kunne løse ved en almindelig *Valgmenighedslov*. — Af uberegnelig Betydning for en stor Del danske Sønderjyder blev det endelig, da V. Birkedal med det ridderlige Mod, der altid udmærkede ham, udsatte sig for de Følger, det mulig kunde drage efter sig, ved at *præstevie Cornelius Appel*.

Hvad her er nævnt, vil ventelig være de Optrin i Birkedals Liv, som Fremtidens Kirkehistorikere især ville finde det nødvendigt at dvæle ved. Men naar de skulle gøre Rede for Ejendommeligheden ved hans Prædiken, da er det vel muligt, at de ville samstemme med mig, naar jeg i *Grundtvigs Salme: »Herrens Røst, som aldrig brister«* — finder det udtrykt, hvad der var den dybeste Tone i Birkedals kirkelige Vidnesbyrd. At jeg særligt har maattet knytte min Opfattelse af Birkedal til denne Salme hænger ganske vist sammen med en personlig Erfaring. Første Gang, jeg besøgte ham, var i Pinsen 1861; *Kr. Køster* var da hans Huslærer, og han havde bedt H. Nutzhorn og mig om at komme over til Ryslinge; Pinselørdag om Aftenen kom vi til Nyborg, og det lysnede imod Pinsedagen, inden vi naaede frem. Vi kom til Sengs og fik en god Søvn. Men der var dog Tid for Birkedal til at holde Husandagt sammen med os fremmede, inden han gik i Kirke. Den Pinsemorgen begyndte han med den nævnte Salme. Det er rimeligt, at han, som ventede med sin Andagt hin Morgen, til han kunde faa os med, har ønsket, at det straks skulde møde os, hvad der var Grundtonen i hans Liv. I hvert Fald har hin Salme og Birkedals præstelige Vidnesbyrd for mig gaaet i et. Der er et andet Minde, jeg har fra hin Pinselørdag i Ryslinge. Sognekirken laa ligeoverfor og parallelt med Præstens Stuehus, saa han havde den for Øje fra sine Dagligstue-Vinduer. Birkedal sagde, at derovre boede Herremanden, han var Forvalteren, og naar han saa skulde over til Herrens Hus, da følte han sig højtidelig stemt. Jeg véd ikke mange Præster,

for hvem det var en Højtid som for ham at forkynde Guds Evangelium, Frelsens Budskab for Syndere.

Birkedal døde paa Vældegaard, hvor han levede sine sidste Aar, hvor han havde den Glæde at holde Guldbryllup, men hvor han ogsaa fristede den Lod at miste den Hustru, med hvem han havde levet saa mange Aar.

L. Schrøder.

Folkehöjskoler i Finland.

Meddelt af *L. Schrøder.*

Til November skal, om alt gaar efter Bestemmelsen, en Folkehöjskole med finsk Sprog aabnes i *Hvittis* Sogn i Vestra-Finland (Åbo Län) med *M. A. Knaapinen* til Forstander. Foreløbig har man lejet 9 Værelser, deriblandt 2 Foredragssale paa en Bondegaard. Egnens Bønder have en stor Rigdom paa Husrum. Lejeafgiften er 450 Mark aarlig. Men der henstaar 20,000 Mark i Banken, som blev indsamlede ifjor i Åbo Län, og som skal bruges til at opføre selvstændige Bygninger for Skolen; det er Tanken at bygge saa stort, at Eleverne ogsaa kunne faa Bolig paa Skolen. En Garantiforening er oprettet til at støtte Skolen. Hvert Medlem af denne betaler mindst 10 Mark om Aaret. Paa denne Maade faar Skolen omtrent 7000 Mark aarlig, deraf 3000 Mark alene fra Hvittis Sogn. Disse Pengebidrag ere sikrede for 3 Aar, der skal være en Prøvetid. Statsunderstöttelse kan foreløbig ikke ventes. *Landdagen* bevilgede en saadan, og *Senatet* indstillede det til *Kejserstorfyrsten;* men *Generalguvernøren* modsatte sig det, og Sagen blev afgjort af Storfyrsten efter Generalguvernørens Vilje. Derimod anbefalede General-

guvernøren. at Staten skulde give Understøttelse til Folkeskolens »Fortsættelsesskoler«. Men Folkehøjskolens Venner ville hellere begynde med private Midler end have den sammenblandet med Fortsættelsesskolen. — Forstanderen for Skolen i Hvittis vil faa en aarlig Løn af 3000 Mark; hans mandlige Medlærer skal have 2000 Mark og den kvindelige 1200 Mark. Dertil kommer for alles Vedkommende fri Bolig med Varme og Lys. Skoletiden vil omfatte 6 a $6^1/_2$ Maaneder. Betalingen for et Kursus er kun 20 Mark, og nogle Fripladser er der. Kosten kunne Eleverne for en Del faa hos Ejeren af Gaarden. Skolen er en *Samskole,* d. e. den modtager ligesom de andre Folkehöjskoler i Finland samtidigt kvindelige og mandlige Lærlinger.

I Sommer samles der Penge til en anden Folkehöjskole med finsk Sprog i Åbo Län. Den skal ligge i Landskabet: »Egentliga Finland«. Rektor og Lærere ved Åbo finske Latinskole ere meget virksomme for Sagen. De anbefalede den med stor Styrke ved et Møde, der holdtes i Åbo. En Docent fra Universitetet ledede dette Møde. Rektoren viste, at han rigtig havde forstaaet Grundtvigs Tanke med Höjskolen. Ogsaa Folkeskolelærere, Præster og Bønder anbefalede Sagen. Den akademiske Ungdom virker her som andensteds med stor Iver for Sagen.

I det egentlige Finland vil der ogsaa blive oprettet en Folkehöjskole med svensk Sprog, og den Mand, der er udset til Forstander for den, har faaet et Stipendium bevilget paa 1000 Mark til at foretage en Rejse for at forberede sig til sin Gerning. Den vestfinske Studenterafdeling har givet denne Pengesum af sine egne Midler. Til at sætte denne Skole i Gang har man nok allerede en 40—50,000 Mark i Banken (deriblandt en enkelt Gave paa 10,000 Mark).

Den finske Brevskriver, der har givet mig disse Oplysninger, tilføjer: »Så går folhögskolesaken nog framåt

hos oss. Om vi blott kunde leda den strax i rigtiga spår. Dertill måtte Gud hjelpa!« —

Her skal meddeles et Par Uddrag af de nys offentliggjorte Meddelelser om Folkhögskolan i Kronoby:

Denna folkhögskola, den första inom eget hus i Finnland, är belägen invid Kronoby järnvägsstation och förfogar öfver ett stort och vackert skolhus, innehållande tvänne lärosalar, gymnastiksal, slöjdrum, m. m., äfvensom en bostadsbyggnad, hvari rum beredes för ett antal kvinnliga lärjungar. Öfriga elever erhålla lätt bostäder i skolans närhet.

Folkhögskolans ändamål är att genom lämplig undervisning, föredrag och öfningar, samlif och samtal värka för hjärtats värmande, förståndets skärpande, inbillningens rening och karakterens härdande samt bibringa praktiskt nyttiga insikter och färdigheter.

Lärokursen, som med par veckors uppehåll under julen räcker 6 måneder, börjas omkring 1 november och slutas omkring den 1 maj.

Läroämnen äro:

Modersmålet: välläsning, rättskrifningsöfningar, författande af bref och uppsatser. Främmande och dialektords förklaring. Öfning att i tal uttrycka sig förvärfves genom de hvarje vecka förekommande *diskussionerna,* öfver hvilka eleverna i tur och ordning föra protokoll.

Historia: En kort öfversikt af historien i stora drag; utförlig skildring af de händelser och personer, som haft ingripande betydelse. Kristendomens och kyrkans öden. Nordboarnes och fäderneslandets historia. Härvid lägges ej så stor vikt vid årtal och enskilda händelser som vid orsaker och värkningar, vid människolifvets grundkrafter och grundlagar. Genom historieundervisningen söker man väcka sinnet för det ädla och stora i lifvet och att utveckla duktiga personligheter, som ha mod och

kraft att lösa den särskilda uppgift, som ligger för hvar och en.

Statskunskap och *kommunalförfattning.*

Geografi, främst de nordiska ländernas.

Folkhushållningslära. I sammanhäng härmed *lagkunskap.*

Naturkunnighet jämte *hälsolära:* Synnerlig vikt fästes vid människokroppens byggnad, näring och lifsvärksamhet — en kunskap, som ju borde ligga enhvar närmast, men som hittils blifvit mycket förbisedd.

Räkning, geometri, fältmätning och *kartritning. Ritning* af byggnader och redskap. *Bokföring* för landtbruk. *Skönskrifvning.*

Gymnastik öfvas en half timme om dagen. *Sång* förekommer mycket.

Slöjd. De kvinnliga eleverna syssla par timmar om dagen med handarbeten af flere slag, hvarigenom skolan ej blott vill gifva färdighet i kvinnlig slöjd utan äfven söka utbreda smak och sunda åsikter på detta område. Undervisningen omfattar: lagning och stopping, linnesömnad i förening med tillklippning och märkning, stickning, konstväfnad m. m. — Äfven undervisning i manlig slöjd lämnas af särskild lärare.

Vid **undervisningen** undvikes lex- och examensläsning. Genom frågor, samtal och skriftliga uppgifter gör sig läraren förvissad, att det i *lättfattliga föredrag* genomgångna blifvit uppfattadt. *Betyg* utdelas icke, men föreståndaren är villig att till lärjunge, som sådant önskar, gifva ett allmänt utlåtande om flit, uppförande och det mått af kunskaper, som eleven anses besitta.

Öfriga *upplysningar* om skolen erhållas kostnadsfritt, om begäran göres hos

Johannes Klockars,
skolans föreståndare.

Folkehöjskolen i Askov.

Det er det 15de Undervisningskursus for mandlige og det 8de for kvindelige Lærlinge, der vil have en videregaaende Undervisning, der agtes begyndt paa Folkehöjskolen i Askov den 2. November 1892. I de 14 Vinterhalvaar, da der har været holdt udvidet Höjskole for unge Mænd, er denne Undervisning benyttet af 300 i mindst to Vintre, medens 5 à 600 kun have været en Vinter paa Skolen. I de 7 Vinterhalvaar, da der har været holdt udvidet Höjskole for Kvinder, har Undervisningen været benyttet af ikke fuldt 50 i to Vintre, medens 240 kun have været en Vinter paa Skolen. Mere end 1 af 3 mandlige Lærlinge have søgt at drage den fulde Nytte af Skolen, medens dette ikke har været Tilfældet med mere end 1 af 6 kvindelige Lærlinge.

At vi ikke ere komne videre, ligger i Forholdene paa Skolen. Det gælder om, at der *paa Skolen* er samlet saadanne Lærerkræfter, at de unge Mennesker kan føle, der virkelig er noget at komme efter ogsaa i den anden Vinter. Hovedstyrken af Skolens Lærlinge er jo saadanne, som i Forvejen have været paa en anden Höjskole eller paa en Landboskole; men med hvert Aar der gaar, kan det erfares, at der læres mere end för paa de almindelige Folkehöjskoler og paa Landboskolerne. De, der komme her, medbringe da nu betydelig flere Kundskaber, end de gjorde, da vi 1878 begyndte paa den udvidede Höjskole. Der hører mere til nu, for at Skolen kan give sine Lærlinge fuldt Udbytte af to Vintres Ophold. Og dersom der bliver en Tilbagegang i Tallet paa dem, som søge at drage det fulde Udbytte af Skolens Undervisning, saa føres Lærerne let til at lægge deres meste Kraft paa den Del af deres Gerning, som er beregnet paa de Lærlinge, der ikke have været her för. Der har været en Bevægelse i Retning af, at en Vinters Skolegang her kunde være nok som udvidet Höjskoleundervisning. I Vinteren 1890—91 forholdt Tallet paa de ældre mandlige Lærlinger sig til det paa det yngre som 11 til 56. I 1891—92 var det derimod som 16 til 57. Og i 1892—93 vente vi, at anden Vinters Lærlinge skulle være en endnu større Del af Skolens mandlige Be-

sætning. Der kan næppe rejses Tvivl om, at en Hovedgrund til dette Fremskridt maa søges i den unge Fysiker J. Appels Optagelse i Lærerkredsen. Siden P. la Cour kan dele Undervisningen i Matematik og Fysik med Appel, kan der gennemføres en Deling af disse Fag, hvorved det bliver muligt at göre anden Vinter særlig betydningsfuld for dem, som have Sans for Oplysning i denne Retning. Blandt andet ere fysiske Laboratorieøvelser forbeholdne anden Vinters Lærlinge, og de synes at blive i höj Grad paaskönnede. I alt vil der være $15^1/_2$ Timer i Matematik og Fysik, i hvilke de ældre Lærlinge blive førte videre i disse Fag. Og ligesom det ovenfor blev bemærket, at en Tilbagegang i Tallet paa de ældre Lærlinge fører Lærerne ind paa at samle deres Kraft om Begynderne, saaledes vil omvendt en Fremgang i Tallet paa de ældre Lærlinge føre til, at ogsaa andre Lærere end de, der have med Naturvidenskaberne at göre, søge at faa noget særligt at meddele en mere udviklet Tilhørerkreds. Ogsaa den historiske Undervisning vinder meget ved det, jo mere det kan nærme sig til at blive en Regel, at Skolens dygtigere Lærlinge ikke indskrænke sig til en Vinters Ophold paa den.

Det er jo imidlertid ikke alene Forholdene paa Skolen, men ogsaa dem *udenfor Skolen*, der afgøre, om dens Lærlinge kunne komme til at drage den fulde Nytte af den. Naar Spørgsmaalet er om Værdien af den i Hovedsagen vækkende og i anden Række oplysende og kundskabsmeddelende Undervisning, som meddeles paa de almindelige Folkehöjskoler, da kan det vel siges, at Slaget er vundet, i alt Fald hvad Landboerne angaar; de ville ikke undvære den *almindelige* Folkehöjskoleundervisning. Men noget andet er det med den videregaaende, baade omfattende og grundige Oplysning, som en udvidet Höjskole skulde meddele. Der skal endnu løbe adskilligt Vand i Stranden, inden man kommer til almindelig Erkendelse af, at det er en Urimelighed at lade *alle* vel begavede unge Mennesker studere, — at der *kræves* Mænd med gode Evner til at gaa i Spidsen ved alle vore Erhvervsgrene, — og at lyse Hoveder *trænge* til en omfattende og grundig Oplysning, enten de ville være Landmænd, Haandværkere eller Købmænd, eller de ville gaa Embedsvejen. En Skole som den i Askov har som Hovedopgave at tilfredsstille Oplysningstrangen hos dem,

der ikke ville studere. — Vi maa endnu bie paa den fulde Forstaaelse af, hvor vigtigt det er, at denne Opgave bliver løst.

L. Schrøder.

Om Varemarkedet.

Af *Chr. Faber.*

Vare-, Produkt- og Fondsmarkedet vaklende og uroligt, Tilliden mangler, og få nærer Håb om at der foreløbig sker nogen Forandring heri. Den politiske Sky, der vedvarende holder sig over Bulgarien, og som hvert Øjeblik truer med at fremkalde evropæiske Forviklinger, endelig den asiatiske Kolera, der mer og mindre nu raser over det evropæiske Kontinent, har tilspidset Ængstelsen og yderligere lammet al Foretagelsesånd på Verdensbørserne. — *Kaffe.* Konsumen er meget slet forsynet, hvorfor Priserne i den senere Tid er avanceret ikke ubetydelig. De daglige Tilførsler i Rio og Santos af den ny Høst er meget store; men desuagtet vil vi næppe få lavere Priser, før længere hen på Året. — *Sukker.* De danske Sukker-Fabriker har i disse Dage nedsat Priserne på Rå-Sukker, dansk Puddersukker og hel Melis med 1 Øre, det tyske og engelske Marked derimod endnu højere, da Amerika i den seneste Tid har købt en Del Råsukker i Evropa. Lichts Beretning fra Magdeborg af 27. Avgust meddeler, at Sukkerroerne, begrundet paa vedvarende Tørke og tropisk Varme, i den senere Tid ikke har udviklet sig; men flere Steder endogså er gået tilbage, Roerne er krympet ind, Udviklingen stagneret, og selv om vi senere får Væde, og Roerne atter kommer i Vækst, da vil det meget let — menes der — blive på Bekostning af Sukkerindholdet. Vedvarende gunstigt Vejrlig vil selvfølgelig kunne afhjælpe en Del af Skaden. — *Ris* uforandret. Jap. Ris derimod væsentlig lavere. — *Kartoffelmel* rolig og noget lavere. På senere Levering af den ny Kampagne har der allerede været billige Tilbud fremme; men i de senere Dage er disse, begrundet på den stærke Varme, trukken noget tilbage, da man formener, at det har skadet Kartoflernes Udvikling. Man gør vist klogest

i at være forsigtig og ikke gøre sine Indkøb ud over det daglige Forbrug.

Frugter. *Ny Valencia* og *Sultana Rosiner* tilbydes på nær Levering til moderate Priser. — *Amerikanske Æbler* endnu højere. — *Blommer* på Levering ligeledes højere, men vil vist senere hen igen komme endnu lavere.

Fedevarer. *Amerikansk Flæsk* og *Fedt* er steget enormt, og Priserne er vedvarende meget faste med opadgående Tendens. Importen fra Amerika er — til de nugældende Priser — så godt som standset. — *Dansk Blærefedt* stigende. Holder de amerikanske Priser sig, skulde man tro, at det måtte virke på det engelske Marked og herigennem også på vort danske Flæsk.

Petroleum fast.

Amerikansk Kød leveres nu atter i friske og aldeles fortrinlige Varer til meget moderate Priser.

Sprit lavere — Udlandet noget fastere. Fortuna Spritfabrikker fremstiller nu en saa fin og ren Kvalitet, at den med Fordel kan eksporteres til Udlandet.

Uld flov, kun bedre Sorter finder Påagtning.

Sølv ca. 38 — altså meget lavere!

Rubelkursen 206.

Kornmarkedet. I Kornmarkedet hersker Panik, og Priserne falder Dag for Dag. Gennemgående tegner Høsten over hele Evropa, både hvad Kvanta og Kvalitet angår, til at blive over en Middelhøst, hvorfor man søger at frigøre sig for de gamle Beholdninger, selv med store Tab. Den amerikanske Hvedehøst anslås i År til 5/6 af forrige Års store Avl, derimod tegner Majshøsten næppe så fordelagtig, hvorfor denne Kornsort er prisholdende.

Fonds flov. Hen i Tiden antager man der vil komme nogen Bedring; ti en Gang skal Pengene dog anbringes i noget, for ikke helt at tabe deres Værdi. Hvad der i Øjeblikket særlig svækker Fondsmarkedet er den lave Sølvkurs; her må en Gang komme et Opgør, ti den nuværende Kurs, om den blev stående, vilde jo tilsidst virke aldeles ødelæggende på de Lande, der have bibeholdt Sølvmøntfoden.

Odense, 29. Avgust 1892.

X